

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASİ TARİH BİLİM DALI

1929 VE 2008 EKONOMİK KRİZLERİNDEN SONRA
ALMANYA VE YÜKSELEN AŞIRI SAĞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GİZEM BOLAT

KOCAELİ 2018

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASİ TARİH BİLİM DALI

1929 VE 2008 EKONOMİK KRİZLERİNDEN SONRA
ALMANYA VE YÜKSELEN AŞIRI SAĞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GİZEM BOLAT

DANIŞMAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ AYŞEGÜL GÖKALP KUTLU

KOCAELİ 2018

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASİ TARİH BİLİM DALI

1929 VE 2008 EKONOMİK KRİZLERİNDEN SONRA ALMANYA VE
YÜKSELEN AŞIRI SAĞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: Adı SOYADI **GİZEM BOLAT**
Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: **20.06.2018 / 03**

Jüri Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül GÖKALP KUTLU ()

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Serdar ÖRNEK ()

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Yıldırım TURAN ()

(Jüri, Yüksek Lisans için en az üç, Doktora için en az 5 öğretim üyesi ile oluşur)

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖNSÖZ.....	III
ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR	VI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRATİKLEŞME DALGALARI VE FAŞİZM

1.1. Demokratikleşme Dalgaları.....	5
1.2. Faşizm Tanımı	9
1.2.1. Faşizm Tanımı Yapmanın Zorlukları	16
1.2.2. Faşizmin Aşamaları	22
1.2.3. Faşizmin 'Rejim' Hali.....	25
1.3. Almanya'da Faşizm	27
1.3.1. Faşizm Öncesi Siyasal Ortam	27
1.3.2. Savaşlar Arası Dönemde Sosyal Demokrasiyi Anlamak	30
1.3.3. Almanya'da Nasyonal Sosyalizmin Kökenleri ve Unsurları.....	31
1.4. Almanya'da Nasyonal Sosyalizmin Yükselişi.....	38
1.4.1. Nasyonal Sosyalizm ve Kırsal	42
1.4.2. Nasyonal Sosyalizm ve Hitler	45
1.4.3. Nasyonal Sosyalizmin Dinlerle İlişkisi	50

İKİNCİ BÖLÜM

ALMANYA ÖZELİNDE İKİ SAVAŞ ARASI DÖNEM VE BÜYÜK BUHRAN

2.1. Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Uluslararası Ortam.....	57
2. 1. 1. Savaş Sonrası Amerika Birleşik Devletleri	59
2. 1. 2. Savaş Sonrası Avrupa	60
2.2. Versailles Antlaşması	62
2. 2. 1. Versailles Antlaşması'nın Başarısızlıkları	63
2.3. Stresemann'ın Politikaları ve Almanya'nın Toparlanması	67

2.3.1. Dawes Planı.....	70
2.3.2. Young Planı	72
2.3.3. Locarno Antlaşmaları.....	73
2. 4. 1929 Büyük Buhran	74
2.4.1. Büyük Buhran ve Amerika Birleşik Devletleri	82
2. 5. Büyük Buhran ve Almanya	88
2.5.1. Weimar Cumhuriyeti'nin Ekonomik ve Siyasal Krizlerle Boğuşması..	93
2. 5. 2. Hitler'in İktidara Geliş Süreci	100
2. 5. 3. Reich Cumhuriyeti Önlemleri.....	120

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2008 EKONOMİK KRİZİ VE ALMANYA'DA YÜKSELEN AŞIRI SAĞ

3.1. 2008 Ekonomik Krizi	126
3. 2. 2008 Ekonomik Krizi'nin Avrupa Üzerinden Almanya'ya Etkisi	131
3. 3. Mülteci Krizi ve Almanya	135
3. 3. 1. Avrupa Birliği'nin Mülteci Krizine Karşı Önlemleri.....	135
3. 3. 2. Almanya'nın Mülteci Krizine Karşı Önlemleri	136
3. 3. 3. AfD'nin Mülteci Krizine Karşı Tepkileri	140
3.3.4. AfD'nin Temel Argümanı: Göçmenler ve Mülteciler	144
SONUÇ.....	150
KAYNAKÇA	162
ÖZGEÇMİŞ.....	169

ÖNSÖZ

Tez danışmanlığımı üstlenerek konu seçimi, sürecin devam ettirilmesi ve bilimsel önerileriyle desteğini esirgemeyen danışmanım sayın Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül Gökalp Kutlu'ya teşekkür ederim. Kaynak temin sürecimde gerekli kaynaklara ulaşmamı sağlayan Anadolu Üniversitesi Öğr. Gör. Özdilek Uygur'a desteklerinden dolayı teşekkür ederim. Tez savunma jürim sayın Dr. Öğr. Üyesi Serdar Örnek ve sayın Dr. Öğr. Üyesi Yıldırım Turan'a katkıları ve desteklerinden dolayı teşekkür ederim. Lisans, yüksek lisans ve özellikle tez yazım sürecimde desteğe ihtiyaç duyduğum anlarda değerli yorumlarıyla yol gösteren Fatih Demir'e teşekkürü bir borç bilirim. Son olarak tüm eğitim hayatım boyunca gerekli desteği maddi manevi göstermekten geri durmayan başta ağabeyim Zafer Bolat olmak üzere annem ve babama teşekkür ederim.

ÖZET

Bu çalışmada 1929 Büyük Buhranı ve 2008 Ekonomik Krizi sonrasında yükselen faşizm ve aşırı sağ, Almanya özelinde incelenmiştir. Faşizm ile başlayan çalışmada faşizm tanımından ve aşamalarından bahsedildikten sonra faşizmin Almanya'daki etkileri ve sonuçları değerlendirilmiştir. Çalışmanın Büyük Buhran bölümünde buhrana sebep olan olaylar ve doğurduğu sonuçlar ele alınmıştır. Buhran sonrasında Almanya'da ortaya çıkan faşizmin Hitler ile birlikte yükselişe geçmesi üzerinde durulmuştur. 2008 Ekonomik Krizi ve buna bağlı olarak ortaya çıkan Euro krizleri açıklanmış ve bu durumun Almanya siyaseti üzerindeki etki ve sonuçları tartışılmıştır. Sonuç bölümünde ise Almanya özelinde ekonomik kriz sonrası yükselişe geçen faşizm ve aşırı sağ, karşılaştırmalı tarih yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir.

ANAHTAR KELİMELEER: Büyük Buhran, Almanya, Faşizm, 2008 Ekonomik Krizi, Aşırı Sağ.

ABSTRACT

In this study fascism and the extreme right which raised in the wake of the Great Depression of 1929 and the Financial Crisis of 2008 was examined in the context of Germany. Also In the study, the effects and consequences of fascism in Germany were evaluated after mentioning the definition and stages of fascism. In the Great Depression section of the study, the events which led to the depression and their consequences were discussed. Afterwards the study focused the fascism which raised with Hitler after the Great Depression in Germany. In the third section, the Financial Crisis of 2008 and the Euro Crises which emerged due to the Financial Crisis of 2008 were explained and the impact of this on German politics have been discussed. In the conclusion section, fascism and extreme right which raised after the economic crisis in the context of Germany have been evaluated with the comparative history method.

KEYWORDS: Great Depression, Germany, Facism, 2008 Financial Crisis, Far-Right.

KISALTMALAR

AfD: Alternative für Deutschland

DNVP: Alman Ulusal Halk Partisi

NSDAP: Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi

SPD: Almanya Sosyal Demokrat Partisi

SA: Sturmabteilung

SAP: İsveç İşçi Partisi

SS: Schutzstaffel

GİRİŞ

Bu tezde 1929 Büyük Buhranı ve 2008 Ekonomik Krizlerinin Almanya toplumu ve siyasetinde ortaya çıkardığı sonuçlar incelenmektedir. Özellikle üzerinde durulmak istenen ise yaşanan küresel ekonomik krizlerle birlikte Almanya’da baş gösteren faşist ve aşırı sağ yönelimlerin halk nezdinde karşılık bulmasıdır. Araştırmanın Büyük Buhran ile ilgili kısmında Buhran öncesi Almanya incelenmekte ve Buhran sonrasında Almanya’daki sonuçları belirtilmektedir. 2008 Ekonomik Krizi ile ilgili kısmında ise krizin Almanya’ya etkileri ile mülteci krizinin Alman toplumu ve siyasetinde birlikte değerlendirilerek aşırı sağdaki gelişmeler incelenmektedir.

Bu iki dönemin ve Almanya’nın seçilmesindeki amaç, faşizm tanımı yapılırken en belirgin özelliklerin Almanya’da gözlemlenmesi ve ekonomik krizleri takip eden süreçte Alman toplumunda görülen aşırı sağ sempatanlığının artışıdır. Büyük Buhran sonrasında Almanya’daki faşizm belirtileri Hitler ve politikalarında kaydedilirken 2008 Ekonomik Krizi sonrasındaki süreçte aşırı sağ eğilimleri Almanya eyalet ve Bundestag seçimlerinde Alternative für Deutschland’ın (AfD) seçimlerde aldığı oy oranlarıyla karşılaştırma yapılmaktadır.

Tezin çalışma konusunu oluşturan ekonomik krizlerin Almanya üzerinde benzer özellikler göstermesi dikkat çekicidir. Ancak kriz sonrası Alman toplumunda gözlemlenen sonuçların diğer sebepleri üzerinde de durulmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya’nın imzalamak zorunda kaldığı Versailles Antlaşması yükümlülüklerinin Alman toplumundaki olumsuz etkileri de kriz sonrasında radikal kararların alınmasını kolaylaştırmıştır. Her ne kadar 2008 Ekonomik Krizi’nin etkileri bakımından Almanya’daki Büyük Buhran ile karşılaştırılamayacak kadar dar kapsamlı olsa da 2008 krizi mülteci krizi ile birlikte düşünüldüğünde Alman toplumu için radikal adımlara sebep olmuştur.

Bu tez “Almanya’da ekonomik krizler, toplum üzerinde aşırı sağ ya da faşist eğilimler sonucunu doğurur mu?” sorusundan yola çıkarak karşılaştırma yapmayı amaçlamaktadır. Ancak faşist ya da aşırı sağ eğilimlerin ortaya çıkışındaki tek sebebin ekonomik krizler olmadığı belirtilmektedir. Ekonomik alanda başlayan

krizlerin siyasal ve toplumsal alanlara yayılmasıyla birlikte tarihsel süreçle bağlantılı olarak toplumda 'öteki' olduğu düşünülen gruplara yönelik ayrımcılıklar belirlenmiştir. İki savaş arası dönemde Yahudiler hedef kitle seçilirken 2000'li yıllarda göçmen kökenli gruplar ile bağlantılı olarak Müslümanlar seçilmiştir.

Belirtilen dönemler arasında Almanya'daki benzerliklerin saptanması üzerine karşılaştırmalı tarih yöntemi seçilmiştir. Karşılaştırmalı tarih yönteminin ana unsurları mekan ve zamandır. Bu tezin kapsamında mekan, iki dünya savaşı arasındaki Weimar Cumhuriyeti ve Hitler'in III. Reich Almanyası şeklinde incelenmektedir. Hitler faşizmine doğru ilerleyen süreçte Weimar Cumhuriyeti'nin hataları ve işlevsiz politikaları değerlendirilmektedir. Karşılaştırmalı tarih yönteminin bir diğer unsuru olan zaman ise Weimar Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1918 ile başlamış ve Hitler'in iktidardan diktatörlüğü yürüyüşü ile devam etmektedir. Ancak Büyük Buhran etkileri değerlendirildiği için Hitler'in İkinci Dünya Savaşı macerası kapsama dahil edilmemektedir. Tezin üçüncü bölümünde ise zaman olarak özellikle AfD'nin kurulduğu 2013 yılı başlangıç noktası olarak seçilmiş ancak konunun detaylı şekilde anlaşılabilmesi için 2000'li yıllara ait veriler kullanılmıştır. Özellikle 2017 Eylül'deki genel seçim sonuçları üzerinde durulsa da 2018 yılına ait güncel gelişmelere de yer verilmektedir. Mekan olarak ise Almanya Federal Cumhuriyeti üzerine tartışılmaktadır. Kavramsal olarak Hitler dönemi faşizm ile, AfD ise aşırı sağ ile ilişkilendirilmiştir. Burada yapılan ayrımın sebebi Hitler'in iktidara gelerek gücü tekeline alması ancak AfD'nin halen muhalefette olmasıdır.

Tezin birinci bölümü Samuel Huntington'ın *Demokratikleşme Dalgaları* tezine atıfla başlamaktadır. Huntington'a göre demokratikleşme ve ters dalgalarının küresel sebepleri olduğu ve devletlerin özellikle ekonomik gelişmelerden etkilenerek ters dalgalara girdikleri yönündedir. Büyük Buhrandan sonra Avrupa'da etkili olan faşist hareketler Huntington tarafından *birinci ters dalga* olarak adlandırılmaktadır. 2008 Ekonomik Krizini takip eden süreçte Avrupa'da ve Almanya özelindeki aşırı sağ eğilimler ise Huntington'un bahsetmediği ancak onun yaklaşımı kullanılarak açıklanabilecek olan bir 'Üçüncü Ters Dalga olabilir mi?' sorusuna yönlendirmektedir. Birinci bölümün devamında faşizm tanımı yapılmaya çalışılarak faşizmin sınırlarını çizmek amaçlanmakta, faşizm tanımı yapmanın zorlukları

üzerinde durularak Almanya özelinde faşizmin aşamalarından bahsedilmektedir. Tezin araştırma evrenini oluşturan Almanya'nın ve küresel siyasetin faşizm konusundaki tek partisi Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi (NSDAP) ve Hitler'in benzersizlikleri üzerinde durulmakta, ayrıca yönetimlerin ve iktidarların önem verdikleri nokta olan dinin Nasyonal Sosyalizm ile ilişkisi açıklanmaya çalışılmaktadır.

Tezin ikinci bölümünde ise tarihsel bir süreç aktarılmaktadır. Birinci Dünya Savaşı ile birlikte özellikle Avrupa'daki siyasal, sosyal, askeri ve ekonomik farklılıklar dikkat çekicidir. En belirgin farklılıkları yaşamak zorunda kalan Almanya ise galip devletler tarafından savaşın sebebi olarak algılanmış ve bunun sonucunda imzalanan Versailles Antlaşması ile ekonomik ve askeri yükümlülüklere dahil edilmiştir. Fakat bu yükümlülüklerin Alman siyaseti ve toplumu için etkileri tüm Avrupa'nın zorlu bir sürece girmesine sebep olmuştur. Ancak Versailles Antlaşması yükümlülüklerinin de Hitler tarafından argüman olarak kullanıldığı da belirtilmelidir. Çünkü Gustav Stresemann ile birlikte toparlanmaya başlayan Almanya'nın bu süreç içerisinde Hitler ya da Nasyonal Sosyalizme eğilimi azınlıkta kalmıştır. Ayrıca belirtilmelidir ki Stresemann ile birlikte uluslararası saygınlığını kazanmaya başlayan Almanya'da Versailles koşullarının toplumdaki etkisi de toparlanmaya başlamıştır. Fakat Stresemann'ın hayatını Büyük Buhran'dan hemen önce kaybetmesiyle birlikte ekonomik ve siyasal çalkantılar sonucunda toplumda huzursuzluğun artışı Hitler'e giden süreci halk nezdinde kolaylaştırmış ancak yönetim nezdinde hızlandırmamıştır. Özellikle Cumhurbaşkanı Hindenburg'un Hitler ve NSDAP karşıtlığı kolay aşılammıştır. İkinci bölümde Büyük Buhran ve Hitler'in iktidara yürüyüş serüveni incelenmektedir. Bu şekilde faşizme hazırlık yapan ortamın ekonomi ile birlikte mevcut hükümetin siyasal karakteri ne yönde etkilediği üzerinde durulmaktadır.

Tezin üçüncü bölümünde ise 21. yüzyılın en etkili krizlerinden olan 2008 Ekonomik Krizinin Birleşik Devletler'de başlayarak küresel hale gelmesi incelenmektedir. Almanya'nın bu krizden etkilenme rotası ise Güney Avrupa ülkelerinin krize sürüklenmesi ve Avrupa Birliği'nin çekici güçlerinden biri olan Almanya'nın bu sürece tepkisi incelenmektedir. Euro bölgesinde bulunan Güney Avrupa ülkelerinin kriz boyunca yüklü krediler alması ise Almanya özelinde merkez

Avrupa Birliği ÷lkelerinde Euro karşıtlığına sebep olmuştur. Kriz ve Euro b÷lgesinden ekonomik olarak k÷t÷ etkilendiğini d÷ř÷nen Alman toplumunda y÷kselen Euro karşıtlığına eklenen m÷lteci krizi ise Almanya'da aşırı sağa y÷nelimi arttırmıştır. Kriz sonrası 2013 yılında ortaya çıkan AfD'nin Avrupa Birliği karşıtlığına varmadan savundukları Euro karşıtlığı varoluşlarının ekonomi tandanslı olduğuna işaret eder. Ayrıca aynı d÷neme denk d÷şen Suriyeli m÷ltecilerin Almanya'ya y÷nelimi ve Merkel'in hatalı buldukları m÷lteci politikası temel olarak kullandıkları arg÷manlardır. AfD g÷çmen ve m÷lteci karşıtlığını ekonomik ve Euro karşıtlığıyla temellendirse de g÷çmen ve m÷ltecilerin entegrasyon sorunlarının ne denli etki olduğu tartışılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRATİKLEŞME DALGALARI ve FAŞİZM

Bu bölümde siyaset bilimi ideolojilerinden olan faşizm üzerine tartışmalar yapılacaktır. İlk olarak tezin devamında da kullanılacak olan Demokratikleşme Dalgaları Huntington'a atıf yapılarak tezin konusunu kapsayan dönemlerdeki mevcut ve muhtemel ters dalgalar açıklanacaktır. İkinci olarak faşizmin tanımı ve sınırları belirlenmeye çalışılacak ve faşizm tanımı yaparken karşılaşılan engellerden bahsedilecektir. Faşizmin siyasal bir rejim olmadan önceki ve sonraki boyutları ise Faşizmin Aşamaları başlığı altında incelenecektir. Bununla birlikte faşizmin siyasal bir rejim olma ihtimali bulunan toplum ve siyasal düzenlerdeki ortak noktalar belirlenecektir. Üçüncü olarak faşizmin en belirgin özelliklerinin görüldüğü Almanya üzerinde yoğunlaşarak Nazi rejimindeki hali ele alınacaktır. Nasyonal sosyalizm yükselişinde etkili olduğu düşünülen unsurlar üzerinde durularak Nazi rejimi detaylandırılacaktır.

1.1. Demokratikleşme Dalgaları

Demokrasi kavramı, Antik Yunan filozoflarına kadar götürülebilirse de uygulamadaki örnekleri 18. yüzyılın sonlarında somut olarak görülmeye başlanmıştır. Huntington (2011: s.19) demokrasi tanımını “20. yüzyıldaki bir siyasi sistemi, en yetkili kolektif karar sahipleri, adayların oylar için serbestçe yarıştıkları ve yetişkin nüfusun neredeyse tümünün oy hakkına sahip olduğu hakkaniyetli, dürüst ve düzenli seçimler yoluyla belirlendikleri ölçü” olarak yapmış ve bu sınırlar çerçevesinde demokrasideki dalgalanmaların sebebini bulmaya çalışmıştır. Fransız İhtilali’ni içerisine alan 1828-1926 dönemini *birinci uzun demokratikleşme dalgası*, İkinci Dünya Savaşı’nın yaşandığı 1922-1942 dönemini *birinci ters dalga*, savaş sonrası dönemini kapsayan 1943-1962 dönemini *ikinci kısa demokratikleşme dalgası*, 68 kuşağı ayaklamalarının da içerisinde olduğu 1958-1975 dönemini *ikinci ters*

dalga ve 1974'ten sonraki dönemi *üçüncü demokratikleşme dalgası* olarak ayırmıştır(Hungtington,2011:s.29).

Birinci uzun demokratikleşme dalgasının (1828-1926) en belirgin örneklerini Amerikan ve Fransız devrimlerinde görebiliriz. Fakat bu dalgada demokrasinin ilk nüveleri alınabildiği için demokrasi adına bazı kriterler oluşturulmuş ve o sınırlar çerçevesinde demokrasinin varlığı tartışılmıştır. İlki, “*yetişkin erkeklerin %50'sinin oy hakkına sahip olması*” ve ikincisi ise “*seçilmiş bir parlamentoda çoğunluğun desteğini sürdürmek zorunda olan halk tarafından genel seçimlerle belirlenen sorumlu bir yürütme organıdır*”(aktaran Hungtington,2011:s.29). Bu kriterleri gevşek bir şekilde göz önünde bulundurursak Birleşik Devletler'de 1828 başlayan demokratikleşme dalgasının İsviçre, Büyük Britanya, Fransa ve diğer küçük Avrupa ülkelerinde oy hakkının genişletilerek kapalı oy sisteme geçilmesi ve başbakan ile kabinelerin parlamentoya karşı sorumluluğu kabul ettikleri demokrasi belirtileri takip etmiştir(Hungtington, 2011:s.29).

Birinci ters dalga (1922-1942), Mussolini'nin Roma Yürüyüşü ile başlamıştır ve bu süreci Avrupa'daki küçük ülkelerde yeni kurulmuş demokratik kurumların askeri darbelerle yıkılması izlemiştir. Demokratik kurumlarla hiç tanışmamış devletlerde ise daha otokratik yönetimler söz sahibi olmuştur. Özellikle Almanya'daki Hitler yönetimi ile demokraside geri gidilen adımlar küresel anlamdaki etkileri ve sonrasında getirdiği sorunlar devletler açısından ders niteliğinde olmuştur. 1920'li yıllarda küresel olarak 35 civarında anayasal ve seçilmiş hükümet bulunmaktadır ancak 1938 yılına gelindiğinde bu türdeki hükümet sayısı 17, 1944'te ise küresel düzeyde 64 devletin 12'si anayasal ve seçilmiş bir hükümet ile yönetilmektedir. İki savaş arası dönemde demokrasiyi korumayı başaran Britanya, Finlandiya, Özgür İrlanda Devleti, İsveç ve İsviçre gibi ülkelerdir(Kennedy, 2014:147-148). Ancak bu ülkelerde dahi anti-demokratik hareketlenmeler baş göstermiş ve 1929 Büyük Buhranı ile güç kazanmıştır. Diğer bir yönden bakacak olursak bu dönem için uygun olan kelime 'istikrarsızlık' olacaktır. Çünkü 1918 sonrasında Avrupa'da kurulan hükümetlerin uzun ömürlü olmadığı görülmektedir. 1918'den sonra kurulan hükümetler ortalama Almanya ve

Avusturya’da sekiz ay, İtalya’da beş ay ve İspanya’da dört ayın altında yönetimde kalabilmişlerdir(Mazower,2010:s.32).

İkinci kısa demokratikleşme dalgası (1943-1962), İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra müttefik ülkelerin ve Sovyet Birliği’nin baskısı ile Avrupa’da demokrasiye kalındığı yerden devam çabasını içermektedir. 1940’ların sonları ve 1950’lerin başlarında Yunanistan ve Türkiye de yönlerini demokrasiye çevirmiştir(Hungtington,2011:s.31).

İkinci ters dalga (1958-1975), 1960’larda demokrasiyi sindiremeden tüketen toplumlarda görülen hareketlenmelerde gözlemlenmiştir. Bu dalgadaki en dramatik örnekler Latin Amerika devletlerinde görülmüştür. Avrupa ve çevresindeki bölgelerde askeri darbelerin yaşanması dikkat çekicidir. Yunanistan’da 1965 yılında askeri darbe yaşanmıştır. Türkiye’de ise ters dalganın sınırı 1975 ile çizilememektedir. Çünkü 1960’ta başlayan askeri darbeler 1971 ve 1980’de tekrarlanmıştır. Bu aradaki süreçte sivil hükümetler kurulmuş ancak istikrarın sağlanamaması sonucunda askerin yönetime el koymasıyla neticelenmiştir(Hungtington,2011:s.32-33). Bu dalgadaki anti-demokratik hareketlere dair bazı veriler dikkat çekicidir. 1962 yılında dünya genelinde 13 yönetimde askeri darbeler söz konusuken bu sayı 1975 yılında 38’e yükselmiştir. Diğer bir deyişle 1958’teki 32 demokratik yönetimden üçte birinin 1970 ortalarında otoriteryan eğilim gösterdiği söylenebilir(aktaran Hungtington,2011:33). Küresel anlamda incelendiğinde darbelerin bu denli yaygınlaşması demokrasinin kitleler üzerindeki etkileşimini de gözler önüne sermiştir.

Hungtington’ın *Üçüncü Dalga* tezini ortaya attığı 1991 yılında, *üçüncü demokratikleşme dalgasını* 1974’ten başlatarak sınırını çizmediği görülmektedir. 1974 yılında askeri darbenin yerine sivil yönetimin başa geçmesi ile Yunanistan’da, Franco’nun ölümü ile İspanya’da ve Marksistlerin yenilmesi ile Portekiz’de demokrasi eğilimleri artmıştır(Huntington, 2011:34-35). 1980’li yıllarda Sovyetlerin uydu devletleri Doğu Almanya, Çekoslovakya, Romanya, Polonya ve Macaristan’da Komünist Parti’nin tek tipleştirmesine karşılık demokratik ve liberal ayaklanmalar yaşanmaya başlamıştır(Judt,2009:s.754-760). 2008 yılında hayatını kaybeden Huntington özellikle 2008 ekonomik krizinden sonra ivme kazanan aşırı sağ ve anti-

demokratik hareketler ile ırkçı siyasi partilerin parlamento'ya girmesi konusunda *Üçüncü ters dalga*'ya dahil edip etmeyeceği ise kesin değildir. Huntington'ın ters dalgalarındaki ortak özellik olarak askeri darbeler görülmektedir. Ancak 21.yüzyılda demokrasinin kemikleştiği toplumlarda askeri darbe yapmak pek de mümkün gözükmemektedir. Askeri darbeler gerçekleşmiyor diye demokraside yaşanan gerilemeler de göz ardı edilmemelidir. Çünkü Avrupa'nın küresel siyasete kazandırdığı liberalizm, insan hakları ve demokrasinin işlerliğinin sadece belirli kesimlerde çalışır olması, bu kavramların inandırıcılığını kaybetmesine sebep olmaktadır.

Huntington'ın Üçüncü Dalga tezindeki demokratikleşme dalgalarındaki ters dalgaların süreçleri incelendiğinde, sınırların çizildiği dönemlerde küresel olarak etki bırakan ekonomik dalgalanmaların yaşanması dikkat çekicidir. Birinci ters dalgada 1929 Büyük Buhranı'nı, ikinci ters dalgada 1973 Petrol Krizi'ni kapsayan sınırlar çizilmiştir. Bunu takip eden yıllarda Huntington'ın sıralamasına dahil olamasa da 2008 krizi ve Avrupa'da sonrasında yaşanan gelişmeler de ekonomik krizlerin toplumsal ve siyasal etkilerinin küresel olarak hissedilip hissedilemeyeceği sorusunu akıllara getirmiştir. Ayrıca 1929 Büyük Buhran ve 2008 krizlerinde her ikisini takiben milliyetçiliğin artış göstermesi ve ırkçı politikaların yaygınlaşması da "Ekonomik krizlerden sonra toplumlar içeriye dönme ihtiyacı hisseder mi?" sorusunu sordurmaktadır.

Bu çalışmanın konusu birinci ters dalga ile Huntington'ın çalışmasına yetişmeyen dönemde yaşanan gelişmeleri ile Huntington'a atıfta bulunarak bu tez boyunca *üçüncü ters dalga* şeklinde adlandırılacak olan dönemleri kapsamaktadır. *Birinci ters dalgada* global anlamda ilk defa tecrübe edilen durumlar yaşanmıştır. Birinci Dünya Savaşından sonra ekonomik krize ve istikrarsızlığa sürüklenen toplumlarda yaşananlar, uluslararası ilişkiler açısından da bir ilkti ve bunlarla nasıl mücadele edileceği tam olarak bilinmemekteydi. *İkinci ters dalgada* ise dünyada Petrol Krizi'ni de içerisine alan dönemde yaşanan siyasal ve ekonomik krizler dikkat çekicidir. Dalganın sonlarına doğru yaşanan Petrol Krizi, uluslararası ilişkiler açısından uzun soluklu sorunların pimini çekmiştir. *Üçüncü ters dalgaya* ise 2008 Ekonomik Krizi denk gelmiştir. Bu üç dalgada da yaşanan ekonomik krizlerin şiddeti ve etki alanı aynı olmamakla birlikte siyasal ve toplumsal olarak harekete geçirdiği

kitleler olmuştur. Genellemenin yapılmasıyla krizlerden sonra oluşan duruma yönelik soruların cevapları alınabilir.

1.2. Faşizm Tanımı

Faşizm üzerine araştırma yapan sosyal bilimcilerin en önemli ortak noktaları faşist ideolojinin tanım zorluğudur. Çünkü faşizmin mutlaklık ve rasyonellikten uzak olması tanım yapmayı oldukça zorlaştırmaktadır. İtalyanca, “demet” ya da “birlik” anlamına gelen *fascio*’dan türediği zannedilen faşizm kelimesi, muhalifleri tarafından kullanılırken olumsuzlanarak gaddar, vahşi, baskıcı anlamında kullanılmıştır(Payne,2015:s.164). Polanyi(1986:s.233) ise bu konuda “*Eğer rastlantısal nedenlerden kaynaklanmayan, nesnel bir durumun gereklerine cevap veren tek bir siyasal hareket varsa o da faşizmdir*” yorumunu yapmıştır. Bu tanıma göre bir devlette faşizmin ortaya çıkması için gerekli altyapı koşulları hazırlanmış ise bu durumun önüne set çekebilecek herhangi bir din, kültürel ya da ulusal bağa işlerlik kazandırılmaz(Polanyi,1986:s.234).

Micheal Mann ise faşizm tanımını “*araç olarak paramilitarizmi kullanan aşkın ve arındırıcı bir ulus-devletçilik arayışı*” olarak yapmıştır(Mann,2015:s.311). Mann bu faşizm tanımını yaparken özellikle iki savaş arası Avrupa’yı göz önünde bulundurmıştır. Avrupa kıtasını özellikle seçilmesinin dört sebebi vardır: Birinci Dünya Savaşı, 1929 Ekonomik Buhranı, ulus-devletlere dönüşüm çabası çerçevesinde siyasi kriz ve Batı medeniyetinin çürüdüğüne inanan bir anlayış. Mann’a göre bu krizler faşizmin oluşması için oldukça etkili olmuştur. Krizler yaşanmasaydı faşizmin bu denli etkili olması da mümkün gözükmemektedir. Ancak bunun bir süreç olarak değerlendirilmesi de gerekmektedir ve bu krizlerden her birinin tek başına faşizmi ortaya çıkarabileceğini söylemek de irrasyonel olacaktır(Mann,2015:s.318).

Robert Paxton’a göre minimum faşizm tanımı ise; “*coşkulu kalabalıklara nutuk çeken şovenist bir demagog; uygun adımda yürüyen disiplinli gençlik kitaları; şeytanlaştırılmış bir azınlığın üyelerinden bazılarını döven ve üniformayı andıran gömlekler giymiş militanlar; toplumsal çöküş, aşağılanma ya da mağduriyet*

takıntısı, bu takıntıyı telafi etmek için birliğe, enerjiye ve saflığa tapanlar ve bu tapınımına eşlik eden arındırıcı şiddet” şeklindedir(Paxton,2015:s.271).

Faşizm tanımı tartışmalarına yönelik genel bir çerçeve çizmek adına Ernst Nolte'nin faşizm tasviri oldukça yardımcı olmaktadır. Nolte'ye göre faşizm; Marksizm, liberalizm ve muhafazakarlık karşıtlığında birleşerek ve liderlik prensibi, parti ordusu ile totaliteryanizmin eklenmesiyle oluşan temel yapısal hedefler bütünüdür(aktaran Payne,2015:s.166-167). Fakat bu tanımın eksik noktası faşizmin olumlu yönleri ve ekonomik amaçlarına değinmeden sadece olumsuz sonuç doğuran yönlerini vurgulamasıdır.

Roger Griffin'e(2014:s.59) göre faşizm “*farklı çeşitlerinin ortak efsanevi temeli popülist ultra-milliyetçiliğin (liberal olmayan) yeniden doğuşçu bir biçimi olan siyasal bir ideoloji cinsi”* şeklindedir. Griffin'in tanımı oldukça kullanışlı olmasına rağmen altını çizdiği bazı özelliklerin sadece faşizme özelleştirilmesi dikkat çekmektedir. Faşizmi ‘yeniden doğuşçu’ olması yönünden betimlerken solcu, ılımlı, muhafazakar ya da aşırı sağcı milliyetçilerin de bu özelliği kullanabildikleri gözden kaçırılmıştır.

Zeev Sternhell, faşizmin sınırlarını organik milliyetçiliğin ve Marksizm karşıtı sosyalizmin içinde bulunduğu ayrıca liberalizm ve demokrasinin karşıtı olan devrimci bir hareket olarak çizmiştir. Faşizmin entelektüel olarak etkilendiği alanlar olarak Sosyal Darwinizm, Bergson ve Nietzsche'nin Kartezyencilik ve Kantçılık karşıtı felsefeleri, Le Bon'un psikolojisi, Pareto'nun ise sosyolojisinden bahsetmektedir(Stenhell,2015:s.99).

Roger Eatwell (2015:s.229-230) ise faşizmi şöyle tanımlamaktadır:“*Gerçi uygulamada detaylı programlardan çok tarzı, özellikle de eylemi ve karizmatik liderliği vurgulama ve düşmanlarını Manici bir biçimde şeytanlaştırma eğiliminde olsa da, faşizm esas itibarıyla radikal, bütüncü-milli bir Üçüncü Yol düşüncesine dayanan ve toplumsal yeniden doğuş peşinde koşan bir ideolojidir.*” Eatwell'e göre faşizmin rasyonel olan ekonomik yönünün yerine milli duygulara hitap eden toplumsal mühendislik yönünün ön plana çıkarılması oldukça tehlikelidir. Faşist yönetimlerin reaksiyon aldıkça arttırarak kullandıkları ‘hac yürüyüşleri’ ya da ‘yeniden doğuş’ terminolojisindeki ritüelleri çok sık kullanmasının sebebi

komünizmin materyalizmine karşı faşizmin maneviyatını propaganda olarak kullanmak istemeleridir. Kısacası 'Eatwell'in diğer bir faşizm kısa tanımı da '*insan doğası ve ekonomik ve siyasal yaşam gibi meseleleri konu edinmiş bir düşünceler külliyatı*' şeklindedir.

Eatwell için faşizmi belirli bir kalıba yerleştirmek gerekirse kalıbın sınırlarını yeni insan ülküsü, yeni bir devlet ve yeni bir millet bilinci yaratma hedefleri oluşturmalıdır. Faşizmin temelinde amaca odaklanmış bir millet ve başka bir yol çizebilecek seçkinlerin oluşturulması yatmaktadır. Bu yolda faşistlerin muhafazakar sağ ya da solta aralarında doğabilecek benzerlikler olabilir. Görünüşteki uzlaşmaz görünen ideolojilerin benzerlikleri faşizmin oportünistliğinden kaynaklanmaktadır. Faşizm, reaksiyon aldığı ülkelerdeki boşlukları doldurmaktan ve fırsatları değerlendirmekten ideolojisine ters düşse dahi fayda görecektse uygulamaya geçmekten çekinmez. Bu sebeple faşizmin eklektik bir ideoloji olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda 1930'larda İngiliz Faşist Birliği'nin lideri Sir Oswald Mosley'nin "*Faşizmin bu yeni sentezinde, bir zamanlar sağa atfedilen otorite, nizam ve disiplinin desteklediği muhteşem istikrar prensibini buluyor ve onu soldan almış olduğumuz ilerleme ve dinamik değişim prensibiyle birleştiriyoruz*" ifadesi de açıklayıcıdır(Eatwell,2015:s.231-232).

Emilio Gentile ise 1992 yılında *Enciclopedia Italiana*'daki "*fascismo*" başlığı için on maddelik bir tanım kaleme almıştır(aktaran Payne,2015:s.167-168).

1. "Gerek liderleri gerekse de milisleri açısından, en çok orta kesimler arasında yaygın olan, büyük oranda siyasal alana yeni, kimliklerini toplumsal hiyerarşi ya da sınıfsal kökenleri değil de bir yoldaşlık bilincine dayandıran parti milisleri olarak teşkilatlanmış, kendine ulusu yeniden canlandırma vazifesi atfeden, kendisini siyasal düşmanlarına karşı savaş durumunda gören, korkutma (terör) ve parlamenter taktiklerini kullanarak siyasal iktidar üzerinde tekel kurmayı hedefleyen, parlamenter demokrasiyi yok edecek yeni bir rejim yaratmak için önde gelen gruplarla işbirliği yapan ve üyelik yapısı sınıflar üstü olan kitlesel bir hareket;

2. Kendisini materyalizm karşıtı, bireycilik karşıtı, liberalizm karşıtı, demokrasi karşıtı ve Marksizm karşıtı ilan eden;

eğilimi itibariyle popülist ve kapitalizm karşıtı; kitlesel inançları ‘yeni insan’ı yaratma hedefiyle birleştirmek, kitleleri toplumsallaştırmak ve kültürel açıdan asimile etmek üzere tasarlanan bir halk dini olarak kendisini teorik olarak değil de efsaneler, semboller ve ayinler aracılığıyla daha çok da estetik açıdan ifade eden ‘ideoloji karşıtı’ pragmatik bir ideoloji;

3. Mistik düşüncelere ve güç istencinin bir tezahürü olarak kavramsallaştırılan trajik ve aktivist bir yaşam bilincine, tarihi gençlerin şekillendirdiği efsanesine ve bir yaşam ve toplumsal eylemsellik biçimi olarak siyasetin askerileştirilmesinin övülmesine dayanan bir kültür;

4. Gerek rejimin düşmanları gerekse de aşağı ya da milletin bütünlüğüne tehdit olarak kabul edilen ırkların mensupları olsun, toplumun dışında görülenlere ayrımcılık ve zulmü uygulayan; bireyler ve kitleleri, etnik ve ahlaki bir topluluk olarak milletin organik ve mistik birliği içinde kaynaştıran bütünleştirici bir deneyim olarak görülen totaliter bir siyasetin önceliği kavramsallaştırması;

5. Milli toplum, disiplin, mertlik, yoldaşlık ve savaşçı ruhu prensiplerine şaşmaz bağlılık üzerine kurulmuş bir yurttaşlık ahlakı;

6. Rejimin silah kullanılarak savunulması, yönetici kadrolarının seçilmesi ve devlet bünyesindeki kitlelerin daimi bir duygu ve inanç seferberliği süreci içinde örgütlenmesiyle görevli tek bir parti;

7. Muhalefet ve fikir ayrılıklarını, gerektiğinde organize terör politikalarını kullanarak önleyen, kontrol altında tutan ve bastıran bir polis aygıtı;

8. Partinin üst kademeleri tarafından belirlenen ve en tepesinde parti ve rejimin faaliyetlerini kumanda eden, yön veren, koordine eden ve kutsal bir karizması olduğuna inanılan ‘lider’ figürünün bulunduğu, işlevler hiyerarşisi şeklinde örgütleyen siyasi bir sistem;

9. İktidar hedefine ulaşmak amacıyla sendikalaşma özgürlüğünü baskılayan; devlet müdahalesinin etki alanını genişleten;

teknokrasi ve dayanışma prensipleri vasıtasıyla, ‘üretici kesimlerin’ rejimin kontrolü altında işbirliği yapmalarını sağlamaya çalışan; bütün bunlara rağmen yine de özel mülkiyet ve sınıf ayrımlarını koruyan, korporatif bir ekonomik örgütlenme;

10. Emperyalist yayılma hedefini taşıyan, milli güç ve görkem efsanesinin ilham verdiği bir dış politika.”

Gentilo’nun tanımı, Eatwell’in *üçüncü yol* benzetmesini ve Nolte’nin liberalizm, komünizm karşıtlığını, Mann’ın aşkın ve arındırıcı devletçilik anlayışını da kapsamaktadır. Ayrıca tanımında üzerinde durduğu lider kültü, tek parti ve totaliter yönetim diğer tanımlardaki ortak özelliklerdir.

Antony Giddens(2002:31) faşizmin özellikle Kıta Avrupa’ında ortaya çıkışını eski muhafazakarlığın yok oluşuna bağlamaktadır. Eski muhafazakarlığı ise “*hiyerarşi, aristokrasi, toplumsallığın ya da devletin birey karşısındaki önceliği ve kutsal alanın aşırı önemi*” olarak tanımlamaktadır. Giddens’in demokrasi ile ilgili fikirleri de çarpıcıdır. Giddens’e göre toplum “*yalnızca yaşayanlar arasında değil, ölümler ve doğacak olanlar arasında da bir ortaklıktır*” ve bu sebeple bugünü yaşarken geleceği düşünmeden hareket eden bireyler ve toplumlar için demokrasi zararlı olabilir(Giddens,2002:s.32).

Faşizmin Birinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa’da aniden ortaya çıkan bir siyasal hareket olmadığını savunan görüşler de bulunmaktadır. Strenhell, faşist ideolojinin 18.yüzyılda Aydınlanma ve Fransız Devriminin siyasal kültürüne bir tepki olarak doğduğunu iddia etmektedir. Ayrıca Strenhell’e (2015:95) göre faşist ideoloji “*Franco-İtalyan kültürel kompleksinden*” oluşan bir entelektüel siyasal akımdır. Bu sebeple faşist ideolojinin Avrupa genelinde yaygın olduğu ve sadece iki dünya savaşı arası dönemle kısıtlanabilir olmadığı söylenmelidir. “*Yüzyılın dönümündeki entelektüel devrim ve kitlelerin siyasete girişi, medeniyetin özsel sorunlarına karşı takınılan bir tutum, bir hassasiyet ve bir düşünce sistemi olarak faşizmi doğurmuştur.*”(Strenhell,2015:s.100). Ancak şu da belirtilmelidir ki Birinci Dünya Savaşı ve sonrasındaki siyasal sosyal kargaşa ortamı faşizmin ivmelenmesinde etkili olmuştur. Savaş sonrası ve 1929 Ekonomik Buhranı faşizmin gelişimindeki sosyolojik ve psikolojik altyapının oluşumunda ana etkenlerdendir.

Faşist ideolojinin iki savaş arası dönemde görünürliğünün arttığı belirtilmesinde herhangi bir sakınca olmasa da ortaya çıkış dönemi olarak bu aralığı işaret etmek yanlış olacaktır. Çünkü Birinci Dünya Savaşı'ndan önce ortaya çıkan faşist hareketler bulunmaktadır. Özellikle 19. yüzyılın ortalarından başlayarak toplumsal ve kültürel çöküş kaygısını açıkça ortaya koyan hareketler, faşist ideolojilerin temelini oluşturmuştur. Bu hareketler, çöküşe engel olmak için liberalizm, muhafazakarlık ve eski sol liderlerinin yerini alabilecek yeni önderlere ve kültürel bir devrime ihtiyaç duyulduğunu belirtmişlerdir(Payne,2015:s.171-172).

Faşizmin Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ivme kazanmasının bir diğer sebebi ise savaşın halk üzerinde gözlemlenen etkisidir. Çünkü savaşla birlikte halktaki fedakarlık düzeylerinin artışı somut olarak görülebilmektedir. Enternasyonalist devletlerde görülen ırkların eşitliği ilkesinin ne kadar soyut olarak algılandığı gözler önüne serilmiştir. Ayrıca savaşla birlikte ortaya çıkan bir diğer dikkat çekici unsur olağanüstü durumlarda demokratik özgürlüklerin askıya alınmasının kolaylaşması ve diktatörlük benzeri yönetim biçimlerinin halk nezdinde kolay kabul görebilmesidir(Stenhell,2015:s.101). Sonuç olarak Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmaması durumunda faşist ideolojinin yaygınlaşamayacağını söylemek mümkün olmamakla birlikte Avrupa halkında bu etkileri gözlemlemenin daha uzun zaman alabileceği öne sürülebilir.

Eatwell'e göre faşizmin gelişimde 'yeni insana' duyulan önem artmıştır. Yeni insandan kastedilen ise bağlayıcılık özelliğini bünyesinde barındırmasıdır. Yeni seçkinlerin oluşmasıyla faşizmin yükselmesi arasında bir paralellik kurulabilir; çünkü Birinci Dünya Savaşı'nda hükümetlerin galibiyet sözü vererek insanları cephelere taşımasının hezimetle sonuçlanması seçkinlere ve devlet adamlarına duyulan güvenin azalmasına sebep olmuştur. Bu durum seçkinler sınıfında aranan kriterlerin değişmesine yol açmıştır. Özellikle savaştan galip ayrılan ya da İtalya gibi vaatlerin yerine getirilmediği ülkelerde güçlü lidere duyulan açlık zamanla açığa çıkmıştır. Bunu takiben 'karizma' kavramının sosyal bilimler sözlüğüne Max Weber tarafından ilave edildiği yıllar Birinci Dünya Savaşı sonrasına denk düşer. Eatwell'in (2015:s.236) özellikle bahsettiği gibi Almanya'daki güçlü lider ve milletin yeniden doğuşu için yapılan çağrılar 1914'te alınan Langemarck Savaşı yenilgisinden sonra

hız kazanmıştır. Faşizmi kurumsal olarak ilk kullanan *Action Française* hareketinin önde gelen üyelerinden Georges Valois'ın Birinci Dünya Savaşı'nın toplumlara kazandırdığı değerlerle ilgili farklı yorumları bulunmaktadır. Valois'e göre Birinci Dünya Savaşı insanları doğal hiyerarşiye doğru itmiş ve doğal bir eşitlik durumu ortaya çıkarmıştır. Bunu destekleyici olarak da askerlerin müfrezelerinde birbirlerine 'sen' zamirini kullanarak hitap etmelerinin kardeşlik bağlarını arttırdığından bahsetmiştir. Ayrıca savaşın askerlerde güçlü lider arayışını arttırdığını da belirtmiştir. Bu sebepler göz önünde alındığında mağlup devletlerde güçlü lider arayışının altyapısı hazırlanmıştır(Eatwell,2015:s.237-238).

Faşizmin gelişiminde bahsedilen yeni insanda bulunmasına önem verilen özellikler savaşçı olması ve şiddet vurgusudur. Faşist paramiliter örgütlerde, birliktelik duygusunun beslenmesi için şiddet kucaklayıcı bir öge olarak ele alınmıştır. Bu sebeple Nazizm ve diğer faşist yönetimlerde yeni insanın burjuva yaşamlarından vazgeçmesini sağlayacak şehitlik mertebesi vaat edilerek şiddete ve faşizme yönelim teşvik edilmiştir(Eatwell,2015:s.237).

Faşizmin temelinde, oluşturulmak istenen 'yurttaşlık dini' ise faşist ideolojinin kullanıldığı örneklerdeki ortak noktadır. Payne'nin (2015:s.172) ifadesiyle yurttaşlık dini "*hem faşist seçkinleri ve takipçilerini kapsayacak bir efsaneler sistemi inşa edecek hem de milleti yeni bir ortak inanç ve sadakat bağıyla birleştirecekti.*" Avrupa'daki faşizm örnekleri Hıristiyan toplumlarda görülmüş olsa da faşizmin idealini Hıristiyanlık sonrası, din sonrası, diğer bir deyişle seküler bir toplum oluşturmaktadır. Faşizmin hedeflediği yurttaşlık dininin kabul gördüğü toplumlarda görülen ortak noktalar ise geleneksel maneviyat ya da uhrevi aşkınlık kavramlarının zayıf olması ya da hiç olmamasıdır. Çünkü faşizm, geleneksel efsanelerin sunduğu çerçeveyi kaybetmiş ya da reddetmiş kişileri hedef alan efsane yapıları yaratmaya çalışmıştır. Faşizmin başarılı olabilmesi için böyle bir ortamın bulunması gerekmektedir(Payne,2015:s.173).

Polanyi, faşizme doğru eğilim gösterebilecek ülkelerin ortak özelliklerini, akıldışı felsefeler, ırkçı estetik, kapitalizme karşı demagoji, para konusunda karışık görüşler, parti sistemine doğrultulan eleştiriler ya da demokratik düzene yöneltilen küçümseyici eğilimler olarak sıralamıştır. Sosyalizm ve faşizmin ortaya

çıkışlarındaki ortak nokta piyasa toplumunun içerisindeki sorunların aşılabilir hale gelmesidir. Sorunların ekonomi tabanlı olması sonucunda ise insanın bulunduğu her alanda kendini göstermiştir(Polanyi,1986:s.234-235).

Faşistlerin yaygın olarak buldukları ortak nokta ise kitlelerin inanmak için bir efsane ya da mite ihtiyaç duymaları ve demokrasinin faşizme paravan olarak kullanılma iddiasıdır. Birinci Dünya Savaşı, ileri sürdükleri fikirler göz önünde bulundurulduğunda faşistlere kendilerini kanıtlamak için bir laboratuvar ortamı oluşturmuştur(Sternhell,2015:s.101).

Çekişmeli ortamlarda kendini gösteren faşizmin siyasal ve ekonomik araçları olgunlaştığı takdirde kullanamayacağı argüman kalmamış demektir. Faşizm iktidara gelene kadar olabildiğince kapsayıcı görünmeye çalışsa da iktidarı ele geçirdikten sonra gücün avantajlarını paylaştığı kesim çok belirgin ve küçük bir grup olarak kalır. Faşizmin yükselişindeki “*sözde hoşgörüsüzlük*” iktidarı ele geçirdikten sonra “*gerçek hoşgörüsüzlük*” olarak kendini gösterir. Ayrıca faşist devrim sürecindeki “*sahte milliyetçilik*” de devrimden sonra “*emperyalist milliyetçilik*” olarak evirilmektedir(Polanyi,1986:s.237).

Faşizmin etki alanının genişliği, 1924 ve 1929 Büyük Buhran arasında yaşanan ve savaş öncesi ekonomik düzene ulaşıldığı görünümü veren dönemden sonra anlaşılmalıdır. Çünkü o zamana kadar ki faşist hareketler geleneksel hükümetlerin geçici politikaları olarak algılanmış ve ciddiye alınmamıştır. Ancak Wall Street’teki buhranın ulaştığı boyutlar tahmin edilemez dereceye geldikten sonra Almanya, Japonya, İtalya, Birleşik Devletler ve Britanya gibi ülkelerde liberal kapitalizm sona ermiştir. Küresel siyasetteki faşizm, sosyalizm ve New Deal rejimlerinin ortak noktası *laissez faire* ilkesi terk etmiş olmalarıdır(Polanyi,1986:s.238-239).

1.2.1. Faşizm Tanımı Yapmanın Zorlukları

Birçok sosyal bilimcinin üzerinde çalıştığı faşizm tanımlamasında yaklaşık olarak bir çerçeve çizilmiş ancak herkes tarafından kabul edilen bir tanıma ulaşılamamıştır. Faşizm tanımı yapılırken ortaya çıkan muğlaklık durumunun sebepleri ise hükümet kurma aşamasına gelmeyi başaran faşist hareketlerin çok

sınırlı olması, faşist öğretinin ideoloji olarak sadece Almanya'ya iktidarda kalmayı başarabilmesi ve bu örneğinin bile tamamlanamaması, İtalya'daki faşistlerin iktidara gelme aşamasında büyük tavizler vermiş olmasıdır. Faşistlerin hedefledikleri ütopya için belirli bir tanım yapmak Marksizm'e ya da anarşizme göre daha zordur. Çünkü Marksizm'deki sınıfsız toplum ya da anarşizmdeki devletsiz toplum idealinin sınırlarının çizilmiş olma durumu, faşizmde bu denli belirgin değildir. Hatta belirgin olmamakla birlikte dinamik bir şekilde yeni ifade biçimleri arayışındadır(Payne,2015:s.173).

Fakat Paxton'ın da faşizm tanımı yaparken tereddüt ettiği ve sınırlarını çizerken zorlandığı iki kapsayıcı kavram, zaman ve mekan muğlaklığıdır. Çünkü faşizm konusunda yaşanan bilgi kirliliği sonucunda hangi yönetim ya da rejimlerin faşizm kapsamı dahilinde ele alınacağı konusu karmaşık hale gelmiştir. Özellikle faşizmin kökenlerinin arandığı zamansal kavram çerçevesinde ne kadar geriye gidileceği tartışmalıdır. Muhafazakarlık çizgisi takip edildiğinde *"toplumu şiddet ve komploya dayanan bir karanlık bir şey olarak gören ve insanın yıkıcılığını ancak otoriteyle baskı altına alınabileceğini düşünen"* 1750'lerde İtalya'da yaşamış Joseph de Maistre'ye kadar ilerlenebileceği belirtilmiştir. Fakat faşizmin entelektüel köklerini sapkın bir solculuk biçimine ve nasyonal sendikalizme dayandığı görüşü takip edildiğinde bireysel özgürlüklerin toplumu temellerinden sarstığı fikri ile Rousseau'ya kadar ilerleneceğini de savunanlar bulunmaktadır(Paxton,2014:s.73).

Paxton'a göre de faşizm tanımı yapılırken karşılaşılan beş temel sorun bulunmaktadır. Bu sorunlardan ilki zamanlamadır. Çünkü faşizmin beklenmedik bir şekilde ortaya çıkmasından dolayı tanım yapmakta geç kalınmıştır(Paxton,2015:s.272). Polanyi'nin(1986:s.233) faşizmden bahsederken rastlantısal sebeplerden kaynaklanmadığını belirtmesi Paxton'ın bu düşüncesiyle ters düşmektedir. Fakat Almanya ve Fransa'da hızla yükselen ve oy oranını arttıran sosyalizme karşılık faşizmin bu denli hızla geleceğini tahmin etmek çok güçtür. Polanyi'nin rastlantısal olmayan sebeplerden kastettiği durum ise Avrupa'nın savaş sonrası ekonomik ve toplumsal durumu olmalıdır.

Paxton'ın kapsamlı faşizm tanımı yapılırken karşılaşılmaması muhtemel gördüğü ikinci sorun ise gerçek faşizmin anlaşılabilmesidir. Faşizmin en canlı olduğu 1930'lu

yıllarda aslında faşist olmayan ancak harekete canlılık getirmek adına faşizmi taklit eden rejimlerin bulunması teorik açıdan ayırım yapılmasını zorlaştırmıştır. Bilhassa faşizmde bulunan sembol ve simge özelliğinin taklit edilmesi sıkça karşılaşılan bir durumdur. Faşizm tanımı yapılırken karşılaşılan üçüncü sorun ise faşist yönetimlerde gözlemlenen farklılıklardan kaynaklanan standardizasyonun sağlanamamasıdır. Çünkü mekansal olarak farklı yerlerde karşılık gören faşist yönetimler, meşruiyetlerini toplumsal kimlik üzerinden tanımlamaktadır ve ülkelerdeki meşruiyet kaynaklarının da farklılık göstermesi sebebiyle karmaşıklaşmıştır. Ayrıca faşist yönetimler zamansal olarak da farklılık göstermektedir. Bunun sebebi ise faşizmin iktidara yürüdüğü yönetimlerdeki koşullara uyum sağlaması ve evrim geçirmesidir(Paxton,2015:s.273-274).

Dördüncü ve en derin belirsizliklerin yaşandığı konu ise faşist öğretisi ve eylem arasında yaşanan ikircikli durumlardır. Burada değinilmesi gereken konu faşizmin, diğer ‘izm’lerden farklı olduğudur. Çünkü Avrupa’nın büyük ‘izm’leri sosyalizm, liberalizm ya da muhafazarlığın, 19.yüzyıl Avrupa’sında entelektüel tartışmalarla ortaya çıktığı ve halk üzerinde etkili hareketler olduğu belirtilmelidir. Fakat, Paxton’ın ifadesiyle faşizm, “20. yüzyıl kitlesel siyasetine uygun bir siyasal pratiktir”. Bunun yanısıra faşizmin, sosyalizm gibi bir evrensel olma iddiası da ‘Faşist Manifesto’ gibi bir temel metni de bulunmamaktadır(Payne,2015:s.275).

Faşizmin temel bir felsefesi olduğunu farz edecek olsak dahi faşistlerin iktidara gelmeden önceki söylemleri ve geldikten sonraki eylemleri birbiriyle oldukça bağlantısız olduğu belirtilmiştir. Mussolini’nin 1919’da açıkladığı Faşist Program’da yer alan kadınlara oy hakkı, çalışma saatlerinin sınırlandırılması, kilise topraklarının kamulaştırılması gibi söylemler, iktidara geldikten sonra Mussolini’nin uyguladığı otoriter ve muhafazakar politikalara bırakmıştır. Almanya’da da buna benzer durumlar söz konusu olmuştur. Nazilerin 1920’de açıkladığı yirmi beş maddelik programda kapitalizme karşıtlık belirtilmiştir. Ancak devam eden süreci Alman iş çevrelerinin silahlanma konusunda gösterdiği istek ve verimlilik takip etmiştir(Paxton,2015:s.276).

Faşist yönetimde halkı bir arada tutan durum rasyonellik değil duygular olmuştur. Paxton'a göre halkı bir arada tutan ve seferber eden duygular şu şekilde sıralanabilir:

1. Kişinin yükümlülüklerinin gerek evrensel gerek bireysel bütün halkların üzerinde bulunduğunu savunan grubun önceliği düşüncesi,
2. Kişinin mağdur bir gruba mensup olduğu inancı ki bu duygu. grubun içindeki ya da dıştaki düşmanlarına karşı girişilecek bütün eylemleri haklılaştırmaktadır.
3. Grubun bireyci ve kozmopolitan liberalizmin aşındırıcı etkisi altında yozlaşacağı korkusu.
4. Toplumun birliği ve saflığının mümkünse ortak bir şuur, gerekliyse de dışlayıcı şiddetle güvence altına alındığı bir tür kardeşlik (fascio) içinde bütünleşmesi.
5. Grubun heybetinin, bireyin kendine güvenini desteklediği güçlü bir kimlik ve aidiyet bilinci.
6. Doğal liderlerin (daima erkek) toplumun bütünü üzerinde otorite kurması. Bunun doruk noktası, grubun kaderinin kişisel taşıyıcısı olan milli bir başbuğdur.
7. Darwinci mücadelede grubun başarısı için şiddet kullanılması ve bu doğrultudaki istencin estetikleştirilmesi(Paxton,2015:s.277-278).

Faşizmde fikirlerin ve istikrarın önemi vardır. Ancak o önemin ne zaman ortaya çıktığı belirsizleşmiştir. İktidara geliş aşamasındaki fikirler ve istikrar yadsınamaz derecede önemlidir. Fakat iktidara geldikten sonra yabancı ya da bölücü olarak değerlendirilen bütün fikirlerin dışlanması adına fikirler ve istikrardan taviz verilebilir.

Faşizm tanımını yapılmasını zorlaştıran beşinci sebep ise 'faşist' kelimesinin kullanımının yaygınlığıdır. Özellikle muhaliflerin eleştiri argümanı olarak kullandıkları faşist yaftası tanımın sınırlarını belirsizleştirmiştir. Hatta bazı akademik çevrelerce faşizmin karşılaştığı tanım sorunu sebebiyle akademik araştırmalarda kullanılmasından vazgeçilmesi gerektiği savunulmuştur(aktaran Payne,2015:s.281).

Faşizmin oluşum ve gelişim aşamalarında etkili olan beş kavrama dikkat çekmiştir: milliyetçilik, devletçilik, aşkınlık, temizlik ve paramilitarizm. Milliyetçilik kavramı faşistlerin etnik ya da kültürel çeşitliliğe uygun olmamaları şeklinde açıklanabilir. Etnik ya da kültürel çeşitliliğe hoşgörülü davranmayan tek rejim faşist rejimler değildir. Ancak faşizmi diğer ideolojilerden ayıran ise düşman kabul ettikleri cepheye karşı gösterdikleri saldırgan tavrıdır(Mann,2015:s.311-312).

Faşizmi oluşturan beş kavramdan biri olan temizlik aşamasının etnik ve kültürel unsurlara yöneltmesinin sebebi, siyasal kimliklerin çok daha kolay değiştirilebiliyor olmasıdır. Siyasal kimliklere uygulanan baskı, gerekirse ölümlerle değiştirilebilir ve kabul edilebilir hale getirilebilir. Fakat etnik unsurların değiştirilememesi uygulanan baskıların giderek artmasına sebep olmuştur. Düşmanın özümsemesine izin verilemeyeceğinden dolayı etnik temizlik ihtimali çoğu zaman artar(Mann,2015:s.315-316).

Mann, Avrupa'nın yarısında görülen faşizm ile diğer yarısında görülen liberal rejimler arasındaki farkı toplumsal, siyasal ve ekonomik krizlerden başka bir yerde aramıştır. Aynı kriz ortamında bulunan ve her ne kadar toplumsal dinamikleri farklı olsa da ekstrem süreçlerden geçen Avrupa'nın yarısında faşizm etkisini arttırırken Kuzeybatı Avrupa ülkeleri faşizmi kontrol altında tutmayı nasıl başarmıştır? Bu noktada fark kriz ortamındaki rejimin, muhafazakarların, mülkiyet sahibi sınıfın ve toplum aydınlarının faşizm ve aşkın hareketlere karşı takındıkları tutumda yatmaktadır. Avrupa'nın yarısında üst sınıflar, kendilerini ve sahip olduklarını kaos ortamından ve solun yükselişinden korumak adına totaliter rejimlere desteklerini eksik etmemiştir. Erken dönemde verilen totaliter rejimlere verilen destek, Avrupa'nın kuzeybatısındaki uygulanan daha emniyetli yöntemlerin gözden kaçırılmasına sebep olmuştur. Özetle, faşizmin ortaya çıkması için gerekli koşulların sağlandığı ülkelerdeki rejim ve muhafazakarların toplumsal ve ekonomik krizin çıkış noktası olarak gördükleri politikalar, faşizmin can damarını oluşturmuştur(Mann,2015:s.320).

Faşizmin toplumsal gruplar içerisinde kimlere daha cazip geldiği de araştırma konusudur. Mann, bu toplumsal grupları üç başlıkta kategorize etmiştir:

paramilitarizm taraftarı toplumsal gruplar, aşkınlık taraftarı toplumsal gruplar, ulus-devlet taraftarı toplumsal gruplar(Mann,2015:s.322-323)

Paramilitarizm taraftarı toplumsal gruplar içerisindeki bireylerin faşist değerleri “modern” ve “ahlaki” değerlendirmesine yöneltmiştir. Özellikle genç erkeklerin sosyalleşmesini ve militarize olmasını kolaylaştıran iki kurum ortaöğretim ve silahlı kuvvetler olmuştur. Birinci Dünya Savaşı’nda savaşan gazilerin ve mağlup ülkelerdeki askerlerin toplumun nefretini dinamize etme yok sayılamaz. Özellikle genç erkekleri cezbetmesinden ötürü; faşizmin son derece maço, övünmeye dayanan değerler sistemini ve yarı-disipline edilmiş şiddeti teşvik eden ve barış zamanında militarizmin paramilitarizme dönüşmesini savunan bir boyutu vardı. Faşizmin karakterini, şiddeti ve son kertede cinayeti ahlakileştiren bu kurumlarda sosyalleşen genç erkekler belirlemişlerdir. Yine de paramilitarizm ile militarizm değerleri arasındaki benzerlik, faşizme silahlı kuvvetlerin kendisini de cezbedebilme özelliği kazandırmıştır(Mann,2015:s.322).

Aşkın taraftarı toplumsal gruplar arasında faşizme destek verenlerin toplumsal ve ekonomik olarak hangi sınıfa mensup oldukları belirtilmiştir. Mann, Avrupa’daki faşizmin taraftarlarının genel portresini, toplumsal konumları genellikle tehlike altında olmayan, sermaye ve işgücü arasındaki gerilimde ön cephelerde yer almayan, iş adamları ya da yönetici gibi üst düzey görevlerde bulunmayan ancak toplumun alt kesiminden de olmayan kişiler olarak çizmiştir. Sonuçta elde kalan kısım, sınıf savaşından ve aradaki gerilimden rahatsız olan, her iki cephenin de kaybetmesini isteyen grup olmuştur(Mann,2015:s.323).

Ulus-devlet taraftarı gruplar içerisindeki bazı faşistlerin tarihsel devletin ya da milletin merkezindeki yörelerden geldiği belirtilmiştir. Özellikle tehdit altındaki sınır bölgelerinden ve kaybedilmiş topraklardan gelen göçmenlerin faşizme eğiliminin altı çizilmiştir. Ayrıca faşizmin oluşum ve gelişim aşamasında dinin organik etkisi kullanılmıştır. Hedeflenen ulus-devlet kimliğinde öneminden dolayı, 1925 ve 1935 yılları arasında Almanya’daki Ortodokslar faşizme yönelmişlerdir. Almanya’da faşizm ve Nazizm değerlerinin değişmesiyle dine bakış da değişmiştir. Nasyonal Sosyalist Parti’sinin ilk seçmenlerinin aksine soykırım faillerinin çoğunda Katolik geçmiş saptandığı belirtilmiştir(Mann,2015:s.323-324).

1.2.2. Faşizmin Aşamaları

Robert Paxton, faşizmin ortaya çıkış ve gelişim aşamalarını beş ayrı dönemde incelemektedir. Bu aşamalar hareketlerin yaratılması, politik sistem içinde kök salması, iktidarı ele geçirmesi, iktidarı kullanması ve faşist rejimin radikalleşme ya da entropiden birini seçmesi olarak sıralanmıştır(Paxton,2014:s.49). Birinci aşamada, yükseliş aşamasına geçmeden önce karşılık bulduğu ülke sorunlarının tespiti ve çözüm yollarının gerekirse radikal yollarla açıklanması gerekmektedir. Fakat Paxton'ın altını çizdiği bir diğer husus ise faşizmin baş gösterebilmesi için öncesinde demokrasinin yerleşik bir düzende olması şartıdır. Diğer bir deyişle, bir ülkede faşizmin doğabilmesi için halkın iyi ya da kötü siyasal haklara sahip olması gerekmektedir. Fakat ilk aşamadaki temel özellikler, toplum çoğunluğunun kitlesel olarak bir sorun etrafında birleşmesi ve en azından bu sorunu dile getirebilecek kadar siyasal haklara sahip olmasıdır(Paxton,2015:s.284-285).

İkinci aşama, faşist hareketin parti haline gelerek sistem içerisinde kendine yer bulabilme sürecidir. Faşist hareketin sistem içerisinde kök salabildiği devletlerin ortak özellikleri ise zayıf ve yetersiz görülen liberal bir hükümet ve güçlenen sağın bu hükümetle ya da solla uzlaşma içerisinde olmayı kabul etmemesidir. Bu aşamadaki faşistler muhafazakarlarla ittifak kurmakta sakınca görmemiş ancak bu ittifaklar faşist yönetimleri devam süreçte zora sokmuştur(Paxton,2015:s.287).

Paxton, faşizmin kök salma aşamasında yaşanan farklılıkları çiftçiler üzerinden değerlendirmiştir. Özellikle Almanya'nın Doğu Elbe'sinde 1919-1923 arasında, İtalya'da Po Vadisi ve Apulia'da 1920-1921 arasında ve Fransa'nın kuzeyi ve Paris Havzası'nda 1936-1937 yılları arasında yaşanan kırsal işçi grevleri ve sonuçları üzerinden ele almaktadır. Almanya'daki grevler, büyük toprak sahiplerinin çıkarlarına uygun olduğu zaman ordu tarafından silahlandırılmış Baltacılar tarafından bastırılmıştı. İtalya'da ise Mussoli'nin liberal hükümetin zayıflığından yararlanarak kurduğu *Kara Gömleklilerin* etkisiyle kırsal işçi grevler bastırılmıştır. Özellikle İtalya'da işçi sendikalarına karşı girişilen bu mücadele Mussolini'ye iktidar yolunu hazırlamıştır. Fakat faşizme destek verenlerin çoğunluğu ilk aşamadan sonra

hükümetin ‘bekçi köpekleri’ oldukları gerekçesiyle desteklemekten vazgeçmiştir(Paxton,2015:s.287-288).

Fransa’da ise 1936 ve 1937 yıllarında çıkan grevleri bastırabilecek aşırı sağcı Henry Dorgeres’in *Yeşil Gömlekliler* hareketi vardı. Fakat Yeşil Gömleklilerin etki alanı kuzey ve kuzeybatıdaki çiftlikleriyle sınırlıydı. Geriye kalan grevleri bastırma görevi jandarmaya kalmıştır. Devletin ve muhafazakar çiftçi örgütlerin gücünün, faşist hareketlerin ezebileceği kadar etkisiz olmadığı belirtilmiştir. Bu sebeple faşizm için gerekli kitlesel sorun oluşmuş olsa dahi kök salma aşamasında Fransa’da faşizmin yerleşmesi gereken boşluklar başka güçler tarafından doldurulmuştur. İtalya ve Almanya’da zayıflamış liberal devletlerin yerine güç dengesi oluşturabilen faşistler, aynı başarıyı Fransa’da gösterememiştir. Diğer bir deyişle çevresel ve toplumsal koşulların etkisiyle, aynı sorunlar dahi farklı ülkelerde farklı sonuçlar doğurabilmektedir(Paxton,2015:s.288-289). Faşist yönetim anlamında başarılı iki devlet olarak Almanya ve İtalya sıklıkla incelenmiştir. Ancak kurulum ve kök salma aşamalarında iki örnekte de gözlemlenen durum planlı olarak değil reaksiyoner olarak hareket etmeleridir.

Üçüncü aşamada faşist partilerin iktidara geliş süreçleri incelenmektedir. İktidar yolunda faşist partilerin kullandıkları yollar genellikle tahmin edildiği gibi zorba yollar olmamıştır. Çünkü faşist hareketlerin ortaya çıkıp başarıya kavuştuğu ülkeler, daha önce de bahsedildiği gibi, demokratik ve siyasal hakların az ya da çok kullanıldığı ülkelerdir. Modern devlette, faşist darbe çok da mümkün değildir. Faşizmin iktidarı tekelleştirirken darbe seçeneğinden ziyade devletin kolluk kuvvetleriyle aynı safta hareket etmesi daha etkili olmuştur. Weimar Cumhuriyeti’nde 1920 yılında genel grevi fırsat bilerek gerçekleştirilen Kapp Darbesi’nin başarısızlığı Alman siyasi tarihinde unutulmaz bir olay olduğu aktarılmıştır. Bu başarısızlığın sonucunda tutuklanan Hitler’in fark ettiği durum faşizmin anayasal yolları kullanarak kurulmasının yollarının aranmasıdır. İki örnekte de görülen durum aynı olmuş ve zor süreçten geçen toplumlarda muhafazakar önlemleri uygulayarak yönetime gelmişlerdir(Paxton,2015:s.289).

Karşılaştırmalı olarak ilerlersek İtalya, Almanya ve Fransa’da faşizmin ortaya çıkışı ile kök salma evrelerindeki farklılıklar göze çarpmaktadır. Aslında dikkatli

incelendiğinde Fransa’da faşizmin filizlenme evresini daha önce yaşadığı fark edilmektedir. Ancak Fransa’daki faşizm, Almanya ya da İtalya örneklerindeki gibi faşizme kurtarıcı vasfını yüklememiştir. Bunun sebebi ise faşizmin kök salması için gerekli olan siyasal boşluğun yeterli olmamasıdır. Savaş sonrası dönemde tüm Avrupa’da görülen siyasal sallantılar Fransa’da da görülmüştür. Ancak mevcut hükümet faşizme tüm siyasal arenayı bırakmak zorunda kalacak kadar güçsüz olmamıştır(Paxton,2015:s.292).

Dördüncü aşama ise faşizmin iktidara geliş biçimi tarafından şekillenmektedir. Faşist hareketler, partileşme ve iktidar yolunda muhafazakarlar ve geleneksel seçkinler ile -kiliseler, ordu, eşraf ve önde gelen iş adamları gibi- işbirliği yapmak zorunda kalmışlardır(Paxton,2015:s.293). Fakat faşizm, iktidarı tekeline almayı başardıktan sonra muhafazakarlardan ve önceki hükümetin düzenli devlet adamlarından -komiserler, hakimler gibi- kurtulmayı da görev listesinde ilk sıraya yazmıştır. Paxton’a göre faşizmin iktidara geldikten sonra selefleriyle yaşadığı gerilimler gerçek faşizm ve diktatörlük arasındaki sınırların çizilmesine yardımcı olmuştur. Çünkü faşizm, otoriter ve Stalinist yönetimlerden ayrı tutulmuştur. Faşizm ve otoriteryanizmde halkın siyasete katılımı açısından farklar olduğu öne sürülmüştür. Otoriter yönetimler, halkın siyasete ilgisi duymamasını tercih ederken faşizm halkı üstün coşkulandırma yöntemleri ve propaganda araçları ile siyasetin içine çekmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca bir diğer fark olarak otoriter ve faşist yönetimleri sınırlayıcı alanlarda ortaya çıkmaktadır. Otoriter rejimler için bireysel özgürlükleri yok saymak sorun teşkil etmese de aile ve kilise gibi organik kurumları sınır olarak farz etmiş ve onların varlığını kabul etmiştir. Ancak faşizm de özel alan kavramı tamamıyla kabul edilmemiş ve her şeyin devlet için olması gerektiği inancı yaygınlaştırılmıştır(Paxton,2015:s.294-295).

Mussolini İtalya’sı ve Hitler Almanya’sı arasındaki fark ise egemenlik kazanma süreçleridir. İtalya’da Mussolini’nin militan takipçileri ve squadristi’lerden çekinmesi sebebiyle geleneksel devlet egemen olmuştur. Ancak Hitler, özellikle savaş başladıktan sonra partinin Almanya’ya tamamen egemen olduğu bilinci ile hareket etmiştir(Paxton,2015:s.295).

Paxton'a göre faşizmin beşinci ve son aşaması radikalleşme ya da entropi olarak tanımladığı süreçtir. İtalya ve Almanya örneklerindeki radikalleşme süreçleri birbiriyle karşılaştırılmayacak derecededir. İtalya'da faşizmin iktidara gelişinden sonraki yaklaşık on yıllık süreçte Mussolini faşizmi, otoriter devlet şeklindeki yönetim olarak kullanmıştır. Ancak 1935-1936 yıllarındaki Libya ve Etiyopya hayali onu faşist dilden konuşmaya zorlamıştır. Radikalleşme ve entropinin tüm yönleri ile gözlemlenebileceği yegane örnek Hitler Almanyası'dır. Gerek *lebensraum* hayali gerekse de etnik temizlik girişimleri, Hitler'in kontrol edilemez hale getirmiştir. Ancak Hitler gibi kumarbaz bir yönetici dahi bu hayallerini savaş şartlarından ortaya çıkarma cesareti gösterebilmiştir(Paxton,2015:s.296-297).

1.2.3. Faşizmin 'Rejim' Hali

Faşist ideolojinin dünya siyasetinde etkili olduğu birçok örnek bulunabilir. Ancak faşizmin hükümet kurması ve rejim durumuna gelmesi konusunda ulaşılan verilerin oldukça kısıtlı olduğu belirtilmiştir. 1922'de Mussolini'nin İtalya'da iktidara gelmesiyle dikkat çeken İtalyan faşizmi verimli bir araştırma alanı sunmamaktadır. Çünkü İtalya'daki faşistlerin iktidara gelme sürecinde ülkedeki etkili sınıflarla kurduğu ilişki, iktidar için faşist ideolojiden taviz verdiğini göstermektedir. Bu sebeple gerçek ve katı faşizmin örnekleri için Alman faşizmine başvurmak daha doğru olacaktır.

Aristotle Kallis'in faşizmi rejim modeli olarak kullanan ya da faşizmi kullandıklarını iddia ettikleri hükümetlerde görülen ortak özellikleri ideoloji, konsolidasyon, politika belirleme ve belirlenen politikaların hedefleri ve kapsamı şeklinde sıralamıştır. Faşizmin rejim modeli olarak kabul edildiği hükümetlerde daha fazla unsur devreye girer. Faşist hareketler iktidar sürecinde daha otoriter ve popüler etkili unsurlar ile yerel seçkinlerin desteğini alma ihtiyacı hissetmiştir. Faşizmin oluşum ve gelişim süreçlerinde bütün hareketler yürütmedeki güçlerini belirli gruplarla paylaşmış ve çeşitli toplumsal grupların da pasif desteğini almıştır. Otoriter ve faşist rejim modelleri arasında, iktidara geliş aşamasında yerini siyasal bir ortakla paylaşma ve uyguladığı ile hedeflediği amaçlar arasındaki benzerlikler, ikisi arasında ayırım yapmayı zorlaştırmıştır. Fakat bu noktada ayırıcı olan durum, faşist hareketin oluşum aşamasında beraber yola çıktığı siyasal ortaklardan gelişim ve kök salma

aşamalarında ne derecede kendini soyutladığı ya da siyasal ortakları yönetimden ne derecede ve nasıl yönetimden uzaklaştırdığıdır. Ayrıca bu duruma ek olarak da iktidarda olduğu süreç boyunca geleneksel hedefler ışığında radikalleşmeyi tercih etmesi de otoriter ve faşist rejimler arasındaki bir diğer farktır(Kallis,2015:s.379). Çünkü Paxton'un da değindiği gibi faşizmin radikalleşme ya da entropi aşaması onu totaliteryanizmden ayıran bir aşamadır.

Kallis'in faşizmin unsurları arasında saydığı konsolidasyonun önemi de otoriter ve faşist yönetimler arasındaki farktan anlaşılmamaktadır. Faşizmin çatışmacı ve toplumun büyük bir bölümünde karşılık bulunduğu Almanya ve İtalya gibi ülkelerde liderlerin amaç ve hedeflerde aşırıya yönelmesi ve topluma kabul ettirme sınırlarının daha geniş olduğu gözlemlenmektedir. Bunun aksi olarak konsolidasyon sürecinde uzlaşmacı tavrı takınan Avusturya, İspanya ve Macaristan gibi faşist hareketlerin ise etkisiz ya da ılımlı hale gelmesi sonucu oldukça sık yaşanan bir durum olmuştur. Konsolidasyonla bağlantılı olarak bu süreçte çatışmacı yolu izleyen faşist İtalya ve Almanya'nın radikal politikalara yönelerek geleneksel politikalar konusunda kendilerini kısıtlayıcı hissetmemişlerdir. Fakat konsolidasyon sürecinde uzlaşmacı yöntemi seçerek rejimle işbirliğinde bulunmayı kabul eden Avusturya, Macaristan, İspanya, Portekiz, Yunanistan, Romanya faşist rejimlerin, faşizme yakıştırılan politikalara yönelmeyip geleneksel yolları takip ettiği söylenebilir(Kallis,2015:s.380).

Mann'ın incelediği İtalyan faşizmi, Alman Nazizmi, Avusturya faşizmi, Macar ve Rumen faşizmleri, İspanya faşizmidir. Yerel ve küresel anlamda etkilerinin daha geniş alanlara yayıldığı Alman faşizmi ve Nazizmdir. Alman Nazizmi fırsatçılığı ve yerelliği göz önüne alındığında faşizmden ayrı düşünülebilir ancak Alman faşizmi Nazizmden ayrı düşünülemez. Almanya'da faşizmin oluşumu örnekteki diğer ülkelere göre daha geç ortaya çıkmıştır. Weimar demokrasisinin işleri rayına oturtabilmesi için uzun süreli mücadeleler verdiği düşünülmüştür. Faşizmin Almanya'da bu denli kök salmasının sebeplerin biri de budur. Çünkü faşizmden önceki hükümete toparlayabilmesi için yeterli zaman verildiği kanaati yaygındır(Mann,2015:s.340)

Faşizmin unsurlarından biri olan paramilitarizm ise diğer faşizmlerden farklıdır. Birinci Dünya Savaşı'nda yer almış ve popülist sağcıların paramiliter grupların oluşum ve gelişim aşamalarındaki etkisi, gazilerden sonraki jenerasyon tarafından da kabul edilmiştir. Ayrıca Nazilerin 1928 sonrasındaki seçimlerde kazandıkları ivme ve paramiliter güçlerin birleşimiyle ortaya çıkan güç, rakiplerine karşı Nazilerin bir adım önce geçmesine sebep olmuştur. Alman Nazizminin üçüncü özelliği ise sınıf savaşının faşizmi daha az etkilemesidir. Büyük Buhran'dan sonra artan sınıf savaşı kapitalist sistemin kökünü kazıyacak seviyede değildir. Bunun çözümü olarak ise emeğin kontrol altına alınması görülmüştür. Bu süreçte sermaye sahiplerinin faşizme desteği asgari düzeyde kalmıştır. Dördüncü özelliği ise etnik ve milli özellikleri destekleyen argümanların çokluğudur. Bu dönemde Almanya'nın, Orta Avrupa'nın Alman, Yahudi ve Slav halkları arasındaki gerilimlerin içine çekilmiş ve toprak kayıplarına içermiş göçmenleri, tehdit altındaki sınırları ve içte-dışta etnik düşmanları olduğu algısı mevcuttur. Bu etkenlerin hepsi faşizmin kullanımını için bulunmaz argümanlardır. Bu sebeple organik milliyetçi temizlik çok büyük bir kesimi içerisine alabiliyordu(Mann,2015:s.340-341).

Büyük faşist hareketlerin doğuşuna sadece zayıf düşmüş ve hiziplere bölünmüş eski rejimler müsaade etmek zorunda kalmıştır. Birliğini koruyan eski rejimler, faşist hareketleri baskı altına almış ya da kendilerine tabii kılmışlar; zayıf olanlar ise faşistlerin askeri ve siyasi olarak teşkilatlanmaları için müsait boş bir alan bırakmışlardır. Birinci Dünya Savaşı, başlarda mutsuz gazilerin oluşturdukları paramilitarizmin meşrulaşması için müsait bir alan sağlamıştır. Daha sonraları bunların değerleri çoğunlukla genç öğrenciler, askeri öğrenciler ve işçiler arasından gelen yeni militan nesle aktarılmıştır. Demokratik seçimler ise faşizmin gelişmesine ikinci müsait alanı sağlamıştır(Mann,2015:s.344-345).

1.3. Almanya'da Faşizm

1.3.1. Faşizm Öncesi Siyasal Ortam

1929 yılında Büyük Buhran, tüm dünyayla birlikte Almanya'yı da etkilediğinde Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin (SPD) çözüm odaklı stratejileri

bulunmadığı aktarılmıştır. Bu sebeple Almanya Büyük Buhran sonuçlarına yön veren değil, Buhran'dan etkilenen ülke konumunda kalmıştır(Berman,2012:s.316).

1920'li yıllar Almanya'nın iç siyasetinde de çalkantılar yaşadığı bir dönem olarak tarih sayfalarına kaydedilmiştir. Kapp Darbesi'nden¹ sonra bir müddet istikrar sağlansa da aşırı sağ ve solcuların rejime karşı şiddetli muhalefetleri devam etmiştir. Özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrası Almanya'ya yüklenen savaş tazminatları ve ödenmemesi durumunda Fransa-Belçika ittifakının Ruhr bölgesini işgali ile tazminatları ödemeye zorlaması aşırı sağ ve solcuların muhalefetini keskinleştirmiştir(Berman,2012:s.318). Alman hükümetinin halkı yatıştırmak adına para basması yüksek enflasyonla sonuçlanmış ve Almanya tazminatları ödemekte zorluklarla karşılaşmıştır. Ayrıca ekonomik istikrarı sağlamak için yeni bir para birimi(Rentenmark) oluşturulma yolu da denenmiş ancak olumlu sonuçlar gözlemlenememiştir(Berman,2012:s.318).

1920'lerin ortalarında dünya ekonomilerinde yaşanan ekonomik refah, Almanya'da da hissedilmeye başlanmış ve bu dönemde aşırı sağ ve solun kan kaybetmeye başladığı gözlenmiştir. Ekonomik olarak rahatlama yaşayan piyasalar, halk üzerinde de istikrarın devamı olarak karşılık bulmuştur. SPD'nin kendini toplama fırsatı bulması, aşırı sağ ve sola kayan seçmenin tekrar düşünmesine yol açmıştır. Almanya'nın ihracat sanayisi 1924-1930 yılları arasında devamlı artış göstermiş ve bu durum Almanya'nın dünya ticaretindeki payına da olumlu olarak yansımıştır. Fakat aynı artış, tarım ve ağır sanayi alanlarında kaydedilememiştir. Çiftçi ve işçiler için zor bir dönem olmuş çünkü işsizlik sorunu tam olarak çözülememiş ve tam istihdam sağlanamamıştır(Berman,2012:s.318-319).

Almanya'da 1923 ve 1929 yılları arasında görev yapan Dışişleri Bakanı Gustav Stresemann'ın döneminde uluslararası siyaset alanında başarılar kaydedilmiştir. Daves Planı'nın kabul edilmesi, Fransa'nın Ruhr bölgesinden çekilmesi, Locarno Antlaşması'yla birlikte Almanya'nın Avrupa ile tekrar bütünleşmesi ve Almanya'nın

¹ Gazeteci Wolfgang Kapp ve General Walther von Lüttwitz önderliğinde ilerletilen bu darbe girişimi Alman Devrimi'ni bastırmayı ve milliyetçi hareketi devam ettirmeyi amaçlamıştır. İlk başlarda başarılı olan bu darbe girişimi işçilerin genel grev ilan etmesi üzerine başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu darbe girişiminde alınan başarısız sonuç ileride Adolf Hitler'in darbe politikasını etkileyecek ve iktidara halk desteği ve hukuksal yollarla gelmenin önemini anlatacaktır.

Milletler Cemiyeti üyeliği uluslararası siyasal konjonktür açısından oldukça önemli gelişmelerdir(Berman,2012:s.321).

1929 Ekonomik Buhranı'ndan önceki son seçim olan 1928 seçimlerinde SPD'nin şansı oldukça artmış ve SPD'li Hermann Müller şansölyeliğinde Büyük Koalisyon kurulmuştur. Bu koalisyonun savaş tazminatları konusunda revizyonu, müttefiklerin Rhineland'ı planlanan programın beş yıl öncesinde boşaltması için Young Planı'nın geçmesini sağlaması gibi somut başarılarla imza atması halk tarafından karşılıksız bırakılmamıştır. Fakat işsizliğin sosyal hayattaki etkisinin azaltılamaması Koalisyon içerisinde gerilimlere yol açmıştır. Gerilimlerde uzlaşmaya varılamamasının sonucu olarak ise Müller koalisyonundan ayrılmaya karar vermiş ve SPD koalisyonu dağılmıştır(Berman,2012:s.322). Koalisyonun dağılmasından sonraki süreç aşırı grupların hızla yükselmesi için itici bir güç olmuştur ve SPD aşırı gruplara karşı siper oluşturamadığını kabul etmiştir.

SPD'nin Almanya siyasetindeki sorunları, özellikle Versailles Antlaşması'ndan doğan yükümlülüklerle ilgili krizlerin ön plana çıkması ve parti sorunlarını asgari düzeyde tutmayı başaramaması olarak belirtilmiştir. Bu durum da her geçen gün aşırı grupların ellerini güçlendirecek argümanlar kazanmalarına yol açmıştır. Özellikle SPD'nin işçi partisi olarak siyasal yaşama başlaması ve halk partisine evirilememesi zaman içerisinde destek gördüğü gruplar açısından tepkiyle karşılanmıştır. Aslında Birinci Dünya Savaşı öncesinde SPD içerisindeki işçilerin oranı %90'ken savaş sonrası ve Büyük Buhran arasındaki dönemde bu oranın %60'lara kadar düşmesi, işçilerin de SPD'ye karşı soru işaretlerinin olduğu şeklinde yorumlanabilir. İşçi desteğinin azaldığı bu dönemde SPD, işçi sınıfı dışındaki grupları işçilerin ikamesi olarak görmemiş ve bu gruplara karşı kayıtsız kalmaya devam etmiştir(Berman,2012:s.326).

SPD'nin en önemli handikaplarından biri tarıma ve çiftçilere yönelik rasyonel ve kalıcı politikalar üretememesidir. Partinin küçük ölçekli tarımın ortadan kaldırması ve küçük ya da büyük ölçekli çiftçiler arasındaki farkları göz ardı etmesi SPD'nin tarımı ve sorunlarını anlayamadığına işaret etmiştir(Berman,2012:s.327). SPD'nin işçi partisi olarak siyasal yaşamına devam etmesi, gruplar arasında hizipçiliği yatıştıramaması ve işçi-çiftçi arasındaki gerilimi düşürecek politikalar

geliştirememesi aşırı grupların kendilerini göstermeleri için alan oluşturmuştur. Bu alanı doldurmayı başaran ve halkın partisi olma iddiasını en güçlü tutan ise NSDAP olmuştur. Toplumun isteklerini okumakta ve eski düzenin sorunlarından faydalanarak yararlanmakta yeteneğini konuşuranlar Naziler olmuştur(Berman,2012:s.328). Aslında Nasyonal Sosyalistlerin, Sosyal Demokratlara karşı kazandığı başarı sadece Nazilerin başarısı değil de Sosyal Demokratların da başarısızlığı şeklinde yorumlanabilir.

1.3.2. Savaşlar Arası Dönemde Sosyal Demokrasiyi Anlamak

19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında Almanya’da sosyal demokratik hareketin kuramsal kısmında dönemin seçkinleri tarafından Karl Kautsky’nin ilgilenmesi uygun bulunurken politika uygulayıcı kısımda Wilhelm Liebknecht ve August Bebel’in etkili olduğu görülmüştür. Kautsky, görev süresi boyunca Sosyal Demokrat Partisi’nin Marksizmdaki en önemli kuramcısı olarak ‘Ortodoks Marksizm’ yorumunu getirmiştir. Kautsky, Marksizmi yorumlayarak SPD’ye yön verirken esneklik payına çok az yer bırakmış ve insanların da bu konuda çeşitlilik oluşturacak yorumlar yapmasında sert bir tavır ortaya koymuştur. Bu konuda Berman’ın yorumu, Karl Marx’ın Alman olması, birincil kaynakların Almanca ve üzerinde durduğu örneklerin Almanya’ya yönelik olmasından dolayı Kautsky’nin sınırları çizerken esnek olmayan bir altyapı oluşturmasına sebep olmuştur. Bu sebeple Kautsky’nin ‘Ortodoks Marksizm’ yorumu sadece ideolojik anlamda değil psikolojik olarak da eleştirilere maruz kalmıştır. Fakat İsveç’te görülen Marksizm yorumunun üzerinde bu şekilde bir ideolojik baskı olduğu söylenemez. İsveç’teki Marksist parti olan İsveç İşçi Partisi (SAP) Marksizmi kendi ülkelerine uyarlamakta ya da eksik gördükleri yerleri revize etmekte bir beis görmemişlerdir(Berman,2012:s.383-384).

SPD’nin özellikle işçilere karşı neredeyse ayrımcı tavrı oldukça eleştiri almıştır. 19.yüzyıl sonlarında dahi toplumda işçilerin çoğunluğu sağlamadığı ve toplum mühendisliği ile toplumun değiştirilmesi hedefleniyorsa *sınıflar arası iş birliğinin* önemli olduğu vurgulanmıştır. Ancak partinin önde gelen kadrosu böyle bir yol izlendiği takdirde SPD’nin darbe alacağı ve Marksizmin gerektirdiği ilkeleri yerine getiremeyeceklerini iddia ederek *sınıflar arası iş birliği* teklifini

reddetmiştir(Berman,2012:s.386). Bu noktada işçi-çiftçi sınıfının iş birliğinin kurulamamasından zararlı çıkan taraf çiftçi sınıfı gibi gözükse de uzun vadede Almanya kaos sarmalına girmiştir. SPD'nin çiftçilere ulaşmadaki tecrübesizliğinden ziyade adım atmadaki isteksiz tutumu NSDAP'ın çiftçilere yönelik politikalarından somut sonuçlar almasını sağlamıştır. SPD'nin işçilere ayrıcalıklı bir tutum takınması küskün çiftçinin kendisine başka kapılar aramasına yol açmıştır. Nazilerin özellikle küçük çiftçinin sorunlarına çözüm getirecek politikalar uygulaması Nasyonal Sosyalist Parti'nin oylarının artış sebeplerinden birisidir. Bu noktadaki sorun 1930'ların başlarında Almanya'daki deflasyonu sona erdirmeye ve iç alım gücünü arttırmaya yönelik politikaların uygulanmasında işçi ve çiftçilerin aynı safta olması fakat SPD'nin iki sınıfın uzlaşmasını uygun görmemesi olmuştur. Başka bir deyişle iki sınıfın uzlaşmasındaki başarısızlığın sebebi ekonomik çıkarların farklı olması değil SPD'nin bu konudaki isteksiz tavrı olarak yorumlanmıştır(Berman,2012:s.371).

SPD'nin SAP'den farkı ise *sınıflar arası iş birliğine* verilen önemden kaynaklanmaktadır. SPD, partinin işçi sınıfıyla uzlaşısında ısrarcı olurken SAP ise gelişen güçlerle ve toplumun diğer sınıflarıyla iş birliğini yararlı gördüğü sürece teşvik etmiştir.

1.3.3. Almanya'da Nasyonal Sosyalizmin Kökenleri ve Unsurları

Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Parti'nin kökeni Alman İşçi Partisi (DAP) olacaktır. DAP'ın kökenlerinde ise Thule Tarikatı'na bağlı olarak anti-semitik ve *völkisch* unsurlarının bulunduğu ve ari Cermen ırkı fikrinin temel alındığı söylenebilir. Arendt (1996:s.20) anti-semitizmi "*geleneksel milliyetçiliğin gerilemesine koşut olarak yükselmiş ve tam olarak Avrupa ulus-devletler sistemi ile onun kararsız güçler dengesinin çatırdadığı bir dönemde doruk noktasına varması*" şeklinde açıklamıştır. 19.yüzyıldaki derin köklerinin izinde ilerleyen hareketi takip eden NSDAP ise İtalya Faşizmi'ni örnek almış fakat Nazizme İtalyan Faşizmi'nde eksik olarak gördüğü anti-semitik tutumu eklemiştir. Nasyonal Sosyalist olan Adolf Dresler'in bu ideolojiyi tanımlaması "*völkisch-sosyal, faşizm Yahudi-kapitalist-empyrialist*" şeklinde olmuştur(aktaran Breuer, 2010:s.188).

Almanya'nın faşist kökenleri belirli sac ayakları üzerinde oturtulmuştur: *völkisch* hareketleri, oluşturulması planlanan yeni milliyetçilik ve ırk aristokratlığı. *Völkisch* hareketinde kastedilen ırkçı olan bir milliyetçilik, toplumsal olarak antisemitik olma hali ve Almanya'da Rönesans dönemine dek gerileyen bir anti-modernizmle bağlantılı olan anlayıştır(Breuer,2010:s.189). Almanya'da çeşitli bölgelerde faaliyet gösteren farklı *völkisch* gruplar mevcuttur. Weimar Cumhuriyeti'nde 1913 yılında on yedi *völkisch* grubundan oluşan bir tepe örgüt kurulmuştur. Berlin'de Deutschvölkische Parti'nin içinde bulunduğu tepe örgüt, katı hiyerarşisine rağmen 10.000 üyeye sahiptir. Bu doğrultuda ilerleyen örgütler kurumsallaşarak Alman Völkisch Koruma ve Savunma Birliği'ni 1919 yılında kurulmuştur. Bu birlik, üye sayısı olarak daha etkili olabilirdi de içerdeki muhalefetlerle başa çıkamaması sonucunda dağılmak zorunda kalmış ve tekrar eski mikro hallerine dönmüştür. Daha sonra bu gruplardaki *völkisch* üyeleri Alman Sosyalist Parti veya Alman Völkisch Özgürlük Partisi gibi partilerde etki göstermeye başlamıştır. Bu grupların tarihsel kökenleri NSDAP'tan daha eskilere dayansa bile çeşitli sebeplerle Nazilere rakip dahi olamamışlardır. Bu durumda iki yol izlemek zorunda kalmışlardır: yok olmak ya da NSDAP'a katılmak. Nazilere rakip olamamalarının sebepleri ise örgütsel olarak zayıf kalmaları, karizmatik lidere ve gerekli bürokrasiye sahip olamamaları şeklinde belirtilmiştir. 1921 yılına kadar birçok *völkisch* hareketi dağılmak zorunda kalmıştır. En kapsamlı olanlardan Nürnberg Grubu, Streicher başkanlığında NSDAP'a katılmıştır(Breuer, 2010:s.194).

Hitler NSDAP içerisinde karizmatik lider profili çizmiş ve Alman Sosyalist Partisi ile NSDAP arasında birleşme konuşulurken partiyi kendisiyle tehdit ederek bu planın gerçekleşmesini önlemiştir. Tüm bunlar gerçekleşirken parti lideri olmayan Hitler'in liderlik için tereddüt ettiği ve belirli koşullar sağlandığında bu görevi üstlenebileceğinden bahsedilmiştir. 1921 yılındaki olağanüstü gerçekleştirilen genel toplantıda "*diktatörce iktidar yetkisi olan*" lider ve aynı zamanda *parti için lider* anlayışından *lider için parti* anlayışına geçiş yapılmıştır. Diğer bir deyişle 1921 yılındaki genel toplantı NSDAP için dönüm noktası olmuş ve *lider partisi* olmanın ilk adımları burada atılmıştır(Breuer, 2010:s.195).

NSDAP'ın 2 Şubat 1920 tarihinde Adolf Hitler, Gottfried Feder, Alfred Rosenberg ve Dietrich Eckart gibi partinin önde gelenleri tarafından yayınlanan "25

Madde Programı”nda *völkisch* unsurlara sıkça yer verildiği görülmüştür. Anton Drexler tarafından kaleme alınan programda oldukça milliyetçi taleplere yer verilmiştir. İlk olarak 1-3. maddelerde tüm Almanlar’ın mutabık olduğu kendi kaderlerini tayin etme haklarından, Versailles ve St. Germain Barış Antlaşmaları’nın yürürlükten kaldırılması gerektiğinden bahsedilmiştir. Bu programda tefeciler ve vurguncular için ölüm cezasının uygun görüldüğü ve bu cezayla asıl hedeflenen kitlenin Yahudiler olduğu yorumu yapılmıştır(Breuer, 2010:s.196).

Bu programda önem verilen bir diğer durum orta sınıfa arz olarak sunulan imkanlardır. Büyük ticaret merkezlerininin belediye sınırlarına dahil edilerek küçük esnafa uygun fiyatlarla kiralanmasının önünü açmak hedeflenmiştir. Buna ek olarak küçük çiftçilere yönelik toprağın karşılıksız istimlaki yasasının çıkarılması, toprak faizinin kaldırılması ve her türlü spekülasyonun önüne geçilmesi politikaları planlamıştır. Programın 11.maddesinin ana fikrini oluşturan ‘faiz esaretini kırma’ program yapıcılarının ve parti kurucularının daha öncelerde de savunduğu bir durum olmuştur. Bu maddede de hedef kitlesi Yahudileri kapsayacak şekilde hazırlanmış ve Mammonizm ² olarak kötülünen durumun Yahudi tesiriyle ortaya çıktığı savunulmuştur. Bu programın 4-8. maddeleri, Yahudilerin 1871 yılında kazandıkları eşit vatandaşlık haklarının geri alınması için planlanan maddelerdir. Sırasıyla Yahudileri açıkça dışlayan *volksgenosse*³ statüsü verilmesi, yabancılar hukukuna tabi tutulmaları, kamu kurumlarında çalışmalarının engellenmesi, sosyal haklardan mahrum bırakılmaları ve kriz durumlarında sınır dışı edilmeleri ile 2 Ağustos 1914’ten sonra Almanya’ya göç eden yabancıların derhal sınır dışı edilmelerini öngören taleplerdir. Programın diğer maddelerinde ise Yahudilere karşı uygulanan ötekileştirme politikasının yoğunlaşarak devam ettiği söylenebilir. Basından ihraç edilmeleri ve hatta inanç özgürlüklerine müdahalelerin dahi şüpheyle yaklaşılmadığı bir program tasarlanmıştır. Programın maddelerine genel anlamda bakıldığında ise yapılmak istenenin, toplumda var olan anti-semitizmin radikalleşmesinin önündeki

² Adını servet tanrısı Mammon’dan Mammonizm, esasen açgözlülüğü ve insanı kötü yola sevk eden para hırsını sembolize eder.

³ Nasyonal Sosyalistlerin türettiği bu kavram anlamsal açıdan ‘yurttaşlığı’ değil ‘ırkdaşlığı’ ifade etmektedir. Irkdaş olmayan yurttaş da olamazdı. Bu sebeple Yahudiler kesinlikle yurttaş olarak kabul edilemezdi.

engellerin kaldırıldığı ve yoğunlaşarak artmasına altyapı sağladığı söylenebilir(Breuer, 2010:s.200-201).

Dietrich Eckart, *Inferno, Auf guta Deutsch* kitabında Yahudiler için, “*bir çekirge sürüsü gibi bu dünyadaki yüce ve büyük olan her şeyi yok etmek için başka bir dünyadan, şeytani bir dünyadan gelmiş gibi görünen ırk*” tanımını yapmıştır. (aktaran Breuer, 2010:s.201)Rosenberg, *Yirminci Yüzyılın Efsanesi* kitabında “*pavuryanın anüsünden içeriye nüfuz edip, yavaş yavaş içinde büyüyerek uyum sağlayan ve onun yaşam enerjisini sömüren*” şeklinde tasviri ile Yahudileri toplumu etkileyen parazit olarak betimlemiştir(aktaran Breuer, 2010:s.202).

Hitler ve NSDAP, Yahudiler’den kitlesel olarak kurtulmak istemiş ancak nasıl olacağına dair tam olarak bir yöntem geliştirememişlerdir. Hitler’in 30 Ocak 1939 tarihli ‘Avrupa’da Yahudi ırkının yok edileceği’ şeklinde konuşmasında yöntem konusundaki kararsızlığı anlaşılmaktadır. Teritoryal anlamda genişledikçe sorunun çözümü için yöntem geliştirme fikri daha makul durmuş ve bu durum Nazi yöneticilerine kendi yollarını çizme opsiyonu tanımıştır. Yahudilerin topluca ortadan kaldırılmasına yönelik kullanılan yöntemin “soykırım”⁴ olarak kabul edilmesi savaşın ilerleyen dönemlerinde ve şartların çetinleşmesiyle 1941/1942 kışında olduğu belirtilmiştir(Breuer, 2010:s.203-204).

NSDAP içerisinde parti programı haline getirilmiş anti-semitizmden rahatsızlık duyan bir kesimin bulunduğu aktarılmıştır. Völkisch hareket ve NSDAP mensubu olan Otto Dickel dahi Yahudilerin yurttaşlık ve siyasi haklarından mahrum bırakılmaları ancak sosyal kalkınma konusunda engellenmemeleri gerektiğini dile getirmiştir. “*Çalışkan ve azimli bir Yahudinin*” kurulacak olan “*sendikal düzenli bir Almanya’da*” teşvik edilmesinin Almanya ve Yahudiler açısından faydalı olacağı kanaatini açıklamıştır. Ayrıca Dickel’in Münih’te Hitler’in yokluğu sırasında Yahudiler hakkında yaptığı konuşma geniş yankılar uyandırmıştır. Dickel’in aslında üzerinde durduğu konu parti programındaki gibi Yahudilerin kamu hayatından soyutlanması ancak etnik temizliğe yönelik politikaların getireceği sorunlar

⁴ ‘Soykırım’ kelimesi 1948 yılında Birleşmiş Milletler Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi’nde ilk defa kullanılarak uluslararası ilişkiler sözlüğüne eklenmiştir. Diğer bir deyişle Hitler Yahudiler’i planlı olarak yok etmeye çalışırken ismi henüz konulmamıştı.

olmuştur. Çünkü Dickel için önemli olan ‘akli anti-semitizm’ (*Vernunftantisemitismus*) diğer bir deyişle faiz esaretinin kırıldığı bir Yahudi karşıtlığıdır. Karşısında durduğu ise ‘duygu anti-semitizmi’ (*Gefühlantisemitismus*) olarak tanımlanan etnik temizliğe ulaşan Yahudi karşıtlığıdır(Breuer,2010:s.206-207). Bu iki zıt tutumun aynı parti içerisinde bulunması tarafları oldukça zorlamıştır. Çünkü savaşla beraber derinleşen kaos ortamında akli anti-semitizmin, duygu anti-semitizmine doğru evrilmesi engellenememiş ve oluşması muhtemel olan kamuoyu tepkisi oluşturulamamıştır.

Hitler’in için völkisch hareketleri içerisinden gelen ve anti-semitizmdeki kesin tavrını sarsan eleştiriler rahatsız edici olarak karşılanmıştır. Völkisch hareketlerinin gücünün azaldığını ve kendi aralarındaki din kavgalarından dolayı dikkat dağıtarak anti-semitizm konusundaki ‘güçlü savaş birliğini’ aksattıkları konusundaki düşüncelerini parti içerisinde yansıtmaya başlamıştır. Nazilerin altyapısını oluşturan völkisch grupların ihracı, 1933 yılından sonraki kadrolarda hissedilmesi dikkat çekici bir gelişmedir. Genel anlamda bakıldığında völkisch grupların başarı oranı gittikçe azalmıştır(Breuer,2010:s.208-209).

Alman Faşizmi unsurlarından bir diğeri ise oluşturulmak istenen ‘yeni milliyetçilik’dir. Breuer (2010, s.217) Yeni milliyetçiliği, ‘sadece halklara ve milletlere bölünmüş olarak tasavvur edilebilir olduğuna dair milliyetçi kanaatin paylaşılması’ şeklinde tanımlamıştır. Yeni milliyetçiliğin, klasik sağ milliyetçiliğinden farkı ise makine teknolojisiyle desteklenmesi gerektiği fikridir. Bu durumun sebebi ise Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Almanya’nın hezimete uğraması ve Versailles Antlaşması’nın ağır yükümlülüklerinin toplumda derin etki bırakması şeklinde yorumlanmıştır. Bunun yanı sıra yeni milliyetçilik, Yahudi sorununa tarihsel kökenleri de göz önünde bulundurarak völkisch unsurlardaki gibi yer vermiştir. Yeni milliyetçilik, völkisch milliyetçiliğin siyasi ve etnik açıdan ele alınması ve radikal antisemitik hedefleri de kapsamıştır(Breuer,2010:s.218).

NSDAP’ın yeni milliyetçilik unsurunun altyapısında önem verilen ve partinin ivme kazanmasında etkili olan çiftçi sınıfıdır. Özellikle partinin önde gelenlerinden Otto Strasser’ın tarıma ve köylüye verilen siyasi ağırlığın azaldığını düşünmesi partinin dikkatlerinin de bu yöne doğru çevrilmesine sebep olmuştur. Otto Strasser

ve gazeteci kardeşi Gregor Strasser ile yaptıkları ve Völkisch Köylüleri (Völkische Bauernschaft) adını verdikleri yayınlarda tarım ekonomisi için uzun vadeli devlet kredileri ile düşük faizleri savunmuşlardır(Breuer,2010:s.222).

NSDAP'ın 1930 ve 1932 seçimlerindeki başarılarında partinin ekonomik programlarının etkisi oldukça dikkat çekicidir. Temmuz 1932'de NSDAP'ın kabul edilen Ekonomik Acil Programı'nda Gregor Strasser'ın etkisinin olduğu, önceki açıklamaları göz önüne alındığında netlik kazanmaktadır. Bu programda, Alman ekonomisinin tarımdan verim almasının arttırılması, küçük ve orta ölçekli endüstrilerin desteklenmesi ve üreticiye kredi sağlanması amaçlanmıştır(Breuer, 2010:s.228-229).

Hitler Ekonomik Acil Program'ı geri çektirerek yerine İnşa Programı'nı getirmiştir. Bu yeni programda da yatırımcıların yükünü azaltacak maddeler getirilmiştir. Fakat iş temini ve finansman konularında Strasser çizgisinin takip edildiği belirtilmiştir. İnşa Programı, *Madde 1, 'yaklaşık iki milyon insana iş imkanı sağlamak amacıyla resmi ve özel yeni yatırımlar için 5 milyar Reichmark tutarında'; Madde 2, 'Reichsmark tarafından 3 milyar Reichsmark tutarında bir üretici kredi oluşturulmasını'* kapsamıştır(Breuer,2010:s.229).

Alman Faşizmi unsurlardan üçüncü ve sonuncusu ise '*ırk aristokratçılığı*'dır. Irk aristokratçılığı için yapılacak açıklama, siyasi ve sosyal hakların, hem başarı hem de ırkın saf tutulması fikri aracılığıyla meşruluğu sağlayan bir derecelendirme sistemi olabilir. Alman faşizminin bu unsurunda aristokrasinin ilk sırasına her ırktan üstün tutulan İskandinav ya da diğer bir deyişle Nordik kanı yazılmıştır. "*Nordik düşünce için tüm kalıtsal-sağlıklı, kalıtsal-yetenekli, kalıtsal-zeki aynı saf Nordik kanı taşıyan insanlar birbirleriyle eşdeğerdir.*" şeklinde övgüler yağdıran Hans F. K. Günther, ırk aristokratçılığının en önemli sözcüsü olarak tanınmaktadır(aktaran Breuer,2010:s.231).

Günther ırkları üç gruba ayırarak en başa Nordik ırkına her bakımdan en üstün özellikleri atfetmiştir. Diğer ırk tasniflerinden olan Alp ve Akdeniz gruplarını da kendi içerisinde sınıflandırmış ve Alp grubunda yer alan Doğu ile Doğu-Baltık ırklarını en sona yerleştirmiştir. Doğu ve Doğu-Baltık ırklarını aşağı yukarı aynı

özelliklere sahip olduğunu fakat özellikle Doğu insanını soylu, yüce olan konularla ilgisi olmayan, vizyonsuz ve bireysellikten uzak ‘kitle insanı’ olarak tanımlamıştır. Nordik ırkı ise beyaz ten ve uzun kafasıyla fiziksel olarak ayırt edilebilen, ‘düşünceye dayanan irade gücü, soğukkanlılıkla tartılan gerçeklik algısının yanı sıra muhakeme kabiliyeti, insandan insana samimiyet hevesi ve şövalyelere has bir adalet eğilimiyle’ diğer ırklardan üstün tutulmuştur(Breuer,2010:s.233). Bir diğer ırk aristokratçısı Ludwig Ferdinand Clauss ise doğu ve İskandinav insanı arasındaki farkı “*günlük iş hayatının zorluklarından kaçmaya çalışan ve bu yüzden sadece hizmet etmeye yarayan doğunun kurtulmaya muhtaç insanın aksine efendi olan Nordik*” şeklinde yapmıştır(Breuer,2010:s.233). Richard Walther Darre ise Günther’den ileriye giderek ırkları coğrafik kökenlerine göre ayırmış ve Nordik ırkını “*Orta Avrupa’nın ormanlık bölgelerinden geldiğini ancak doğuların ‘Asya’nın herhangi bir yerinden gelen ve asalak bir yaşam süren göçmenler*” şeklinde tanımlamıştır(aktaran Breuer,2010:s.237).

Avrupa’daki Nordik kanı da nadir bulunan bir özelliktir ve bu sebeple muhafaza edilmesi gerektiği düşünülmektedir. Avrupa’da yaklaşık yüzde 15 ile en az Katolik güneyde ve batıda, Fransa ve Doğu Avrupa’da yüzde 25-30’luk bir paya sahip olduğu belirtilmiştir. Protestan nüfusun bulunduğu Britanya, İskandinavya ve Kuzey Almanya’da en fazla Nordik kanının saf halde bulunduğu düşünülmüştür. Günther’in diğer Nordik tespitlerine göre kadınlara nazaran erkeklerde, üst tabakalarda, kırsalda ve Kuzey Almanya’da saf, karışmamış Nordik kanının yoğunlukta olduğu belirtilmiştir(Breuer,2010:s.234).

İrk aristokrasisinin toplum nezdinde dikkatlice işlenmesi için kurulan NSDAP İrk Politikaları Dairesi ve İçişleri Bakanlığı’na bağlı İrk ve İskan Dairesi gibi kurumlar mevcuttur(Breuer,2010:s.247). 1931 yılında kurulan SS- İrk ve İskan Dairesi (RUSHA), ırk aristokrasisinin tesis edilmesinde SS’lerin öncü bir role sahip olduğu şeklinde hareket ediyordu. Bununla bağlantılı olarak 1932 gibi çok erken bir tarihte SS’lerin ırk açısından mükemmel bir seviyeye ulaştığını belirterek kendilerini “*Nordik yapılı erkekler birliği*” olarak tanımlamışlardır. Heinrich Himmler gibi bir üst düzey Nazi yöneticisinin RUSHA’nın başkanı Bruno K.Schultz’a gönderdiği katalogta bu kuruma kabul edilecek adayların belirli standartları sağlaması gerektiğinden bahsedilmiştir. Bu kataloga göre adaylar Nordik ya da uyumlu karma

kökenlerden, en azından 1800'lere kadar uzanan Ari soy ağacına sahip olmalı ancak 1.70 boyundan kısa ve orantısız bir vücuda sahip olmamalıdır(Breuer,2010:s.238-239).

Günther ve Darre'ye göre Yahudiler disimilasyona tabi tutulması ve ellerindeki siyasi-sosyal haklar alınması savunulmuştur. Fakat bu durumun sebebi olarak Yahudilerin Nordik ırkına karşıt olmasından değil de ırkların ve hakların karışımına aykırı bir tutum takınmalarından kaynaklandığı belirtilmiştir. Bununla birlikte Himmler'in anti-semitik olmasının sebebi ise tarihsel kökenlerde aranmalıdır. Çünkü Himmler'e göre *“Eskiçağ'da Yahudiler, Babil halkı gibi Ari halkları Bolşevik yöntemleriyle yok etmiş, daha sonra masonların Yahudi örgütü aracılığıyla Fransız Devrimi'ni ve Bolşevikler aracılığıyla Rus Devrimi'ni tertiplemişlerdi. Almanya'ya karşı dünya savaşı da Yahudilerin eseri idi.”*(Breuer, 2010:s.249).

Breuer'in üzerinde durduğu durum ise Alman Faşizmi'nin İtalya Faşizmi'nden farklıdır. NSDAP'ın faşizmi olağanlaşmaya fırsat vermeden hep bir adım öteye geçmeyi amaçlamıştır. Fakat İtalyan Faşizmi'nde buna benzer bir durum söz konusu değildir. Alman Faşizmi, Führer'in eğilim ve güvensiz tavrını da göz önünde bulundurarak *‘kümülatif radikalleşme’*yi kendisine misyon edinmiştir(Breuer,2010:s.251-252).

1.4. Almanya'da Nasyonal Sosyalizmin Yükselişi

Mart 1930'da Büyük Koalisyon'un çöküşü SPD için hezimet olsa da Nasyonal Sosyalistler için değerlendirilmesi gereken bir fırsat olarak karşılanmıştır. SPD'nin Hitler'i ciddiye almayan açıklamaları ise Nazilere karşı önlem alınmasını engellemiştir. Nazilerin dinamik seçim kampanyaları SPD'nin durağan politikalarına karşı halkta daha geniş taban yakalamış ve Naziler 1928 seçimlerinde %2.6 olan oy oranını 1930'da %18.3'e çıkarmıştır. Komünistler ise Nazilerin gerisinde kalmış ancak onlar da artış trendini takip ederek %10.6'dan %13.1'e çıkarmıştır. SPD halen en çok oyu alan partidir ancak diğerlerinin artış oranı dikkate alındığında SPD için politikalarını gözden geçirme vakti gelmiştir(Berman,2012:s.335-336).

Brüning'in Başkanlık Hükümeti sisteminde 1931'den sonra getirdiği olağanüstü hal kararnamelemleri Almanya'da Nasyonal Sosyalizmin yükselmesinde itici güç olmuştur. Weimar Anayasası'ndaki devletin tehlikede olduğu dönemlerde parlamentoya onaylatılmasına gerek duyulmayan kararnamelerle ülkenin yönetilmesi ve muhalefetin bu duruma karşı çıkacak güçte olmaması Almanya'da sonun başlangıcını tetiklemiştir(Poulantzas,2004:s.390).

1932 seçimlerinden önce Naziler sistemdeki açıkları ve kullanacakları propagandaları hesaplama işinde planlı olarak ilerlemiş ve sürekli SPD'nin görevlerini yerine getirmediğini argüman olarak kullanmıştır. Özellikle işsizlik konusunda geniş çaplı bir istihdam yaratma programı açıklamıştır(Berman,2012:s.352). Ekonomik stratejilerini daima göz önünde tutan Naziler, soyut söylemleri somutlaştırarak programlarının 600.000 kopyasını halka dağıttı. Programın üzerinde durduğu esas durum, üretim fırsatlarının eksikliği değil mevcut fırsatların rasyonel bir şekilde kullanılmaması olmuştur(Berman,2012:s.353).

Programın dikkat çektiği bir diğer durum ise SPD'nin görmezden geldiği küçük ölçekli çiftçilerin sorunlarıdır. Özellikle SPD'nin büyük ölçekli çiftçilerin devlet desteklerinin artmasına yol açan *Osthilfe* programının çarpıklıklarına dikkat çekilmiştir. 1930 yılında yayınlanan tarım programı ise radikal sağ yönelimi olmayan çiftçilerin dahi Nazilere doğru yönelmesine sebep olmuştur. Naziler, orta ve alt sınıflar açısından sadece istihdam yaratan bir parti değildi. Aynı zaman küçük halkın şampiyona olarak karşılanmıştır(Berman,2012:s.355).

Nazilerin ekonomik programlarına karşılık SPD'nin "*Umbau der Wirtschaft*" programı halk açısından yeni bir şey içermediği gerekçe gösterilerek istenilen etkiyi vermemiştir. SPD'nin ortaya attığı programların etkisizliği halkın gözünde SPD'yi itibarsızlaştırmıştır(Berman,2012:s.355-356). 1932 seçimleri SPD'nin oy oranlarını %21,6'ya düşürdüğü Nazilerin ise aradaki farkı kapatarak %37.3' çıkardığı bir seçim olmuş ve Komünistler de oylarını yükselterek %14.3'e ulaşmıştır(Berman,2012:s.358).

1932 seçimlerinden sonraki durum ise SPD'nin sosyal demokrat yönünü daha ön plana çıkararak söylemlerde bulunduğu bir dönem olmuştur. Vurgularını ilk defa sosyalizm üstüne oturtarak “*Şimdi hedef sosyalizm*” sloganını kullanmışlardır. Bu dönemde savaş tazminatlarının bitirilmesi ve istihdam yaratılmasının kabul edilmesi SPD'nin tekrar toparlanırlar gibi görünmesine yol açtı ve 1932 seçimlerinde ilk defa Nazilerin oyları düşüş eğrisini takip etmiştir. Nazilerin oy kaybı birçokları tarafından radikal sağın bittiği ve Hitler eski popülaritesini kazanamayacağı şeklinde yorumlanmıştır. Ancak durum pek de öyle olmamıştır. Çünkü Reichstag'da işleyen bir koalisyon kurulamamasını gerekçe göstererek 30 Ocak 1933'te Almanya Şansölyesi olarak Hitler'in seçilmesiyle dünya siyaseti çok başka bir yöne evirilmiştir(Berman,2012:s.360).

Nasyonal Sosyalizmin ordu ile olan ilişkisi, her iki taraf içinde diğer kurumlara kıyasla daha temkinli ilerlemiştir. Ordu, Nasyonal Sosyalistleri desteklemiyor değildir ancak onların hakimiyeti altına girme konusunda çekincelerini de gizlememiştir. Nazizmin amacı ise diğer kurumlara olduğu gibi orduya da sızmak ve orduyu nötralize etmek olarak belirtilmiştir. Nazizmin devlete sızma girişiminde başarılı olduğu iki yol vardı: yönetim kadroları ve polis(Poulantzas,2004:s.392). Özellikle polisin Nasyonal Sosyalizme olan desteği ordudan kazanılacak desteği geride bırakmıştı. Nazizme verilen destekte, NSDAP'ın iktidara gelmesinden önce, 1923'te kurulan SS'lerin önemi büyüktür. Gestapo adı verilen siyasi polis ve SS konumundaki polis kurumları birleştirilerek 1934 yılında Himmler'in komutasına verilmiştir. Daha sonrasında bütün polis güçleri SS-Gestapo güçleri 1936'da birleştirilerek Nasyonal Sosyalizmin emrinde çalışmaya başlamıştır(Poulantzas,2004:s.96).

Polisin görevi Nasyonal Sosyalist liderleri korumak ve “önderin iradesi”ne (Führerprinzip) sahip çıkmak olarak belirlenmiştir. Özellikle Gestapo ve SS'ler de Nazi liderlerinin tam anlamıyla baskısı altında kalmıştır. Bu iki kurum da polislik adı altında birleştirildiğinde müdahale ettikleri alanlar ve konular sınırları çizilememektedir. Askeri konulara dahi müdahale haklarının bulunması Almanya'daki polis kurumunu diğerlerinden ayıran bir özelliktir. Himmler müdahaleyi “ulusun bütün üyelerinin bütünsel ve sürekli eğitimi ve böylece her

bireyin durumunun sürekli denetlenmesi imkanı sağlanması” sebebiyle savunmuştur(Poulantzas,2004:s.396).

Himmler’in özel önem atfederek *“topluluğun koruyucusu olan polisle ulusal iradenin cisimleşmiş şekli olan Nasyonal Sosyalist Parti arasındaki bağ”* olarak tanımladığı SS’lerin seçilmesi ve katılımı da önemlidir. SS subayları genel olarak soylu ve aydın kesimin çocuklarından seçilmeye özen gösterilmiştir. SS üye sayısının gittikçe arttığı Almanya’da 1936’daki sayı 210.000 olarak belirtilmiştir ve üyelerin profillerine bakıldığında çoğunun aydın kesime ait olması dikkat çekicidir. SS’ler ile ilgili bir diğer önemli veri ise subayların yüzde yirmi beşinin doktora yapmış olmasıdır(Poulantzas,2004:s.397). Fakat ilerleyen dönemlerde Weaffen SS ve toplama kamplarında gerekli görülen ihtiyaçların değişmesiyle, SS subaylarında aranan şartlar da değişmiştir(Poulantzas,2004:s.397).

Nazilere katılımın hangi koşullarda gerçekleştiğine ve kitlelerin hangi fikir doğrultusunda katılım sağladığına dair bilgiler halen çok net olmamakla birlikte çıkarım yapılabilecek bazı veriler mevcut olduğu belirtilmiştir. Bir Nazi gazetesinin “Neden Nazi Oldum?” isimli yarışmasına gönderilen 581 denemede öncelikle 1934 yılında Amerikalı sosyolog Theodore Abel, 1980 yılında ise Peter Merkl tarafından incelenmiştir. Bu denemeler, okuryazar ve orta sınıf olarak adlandırılan kesimin de Nazizme destek verdiğinin altını çizmiştir. Denemelerin yarısından fazlası Almanya için endişe eden halkın ideolojik ve siyasal eleştirilerini yansıtmıştır. Hitler’e olan güven ve destekleyici yorumları %18’lik bir kısım kapsamıştır. Yahudilere duyulan nefret duygusunun denemelerde %14’e tekabül ettiği, %5’lik kısımda ise kaybedilen topraklardan duyulan rahatsızlıklar yansıtılmıştır(aktaran Mann,2015:s.208). Bu denemelerde dikkat çekici bir durum ise düşman olarak kategorize edilen sınıfın %63 gibi ezici bir oranla Marksistler ya da Bolşevikler olarak görülmesidir. Nazizm denilince ilk akla gelen anti-semitizmin denemelerdeki oranı ise %18 olarak belirtilmiştir. Bununla birlikte Yahudiler ve Bolşeviklere duyulan nefret Weimar’a duyulan nefretten ayrı düşünülemezdi. Çünkü bu iki kesimin Weimar’ı oluşturduğu düşünülmekteydi ve Weimar’a gösterilen tepki Yahudi ve Bolşeviklere gösterilmiş olarak algılanabilir.

Nazilere katılım göstermiş ancak alt kesime ait olan üyelerin katılım sebeplerini değerlendirecek olursak Fırtına Bölüğü'ne (SA) başvuranlara yöneltilen form yardımcı olacaktır. 1930'dan itibaren SA üyelerinin %70'i işçi sınıfından olduğu ve cevapları politikaların somut sonuçlarını görememeleri şeklinde belirtilmiştir. Verilen cevapların konu başlıkları sıralanırsa ağırlıklı olarak SPD'lerin başarısızlıkları, milliyetçilik, liderin önemi ve anti-semitizm sonuçları ortaya çıkmıştır. Ayrıca "*Ari bir Alman olarak bu patron ve Yahudi hükümeti desteklemek bana yakışmaz*" cevabı ise Nazilere katılanlarda görülen ortak tutumun Weimar düzenine ve bununla birlikte Bolşevik ve Yahudilere olan nefretin olduğu açıkça ortaya koymuştur(Mann,2015:s.209-210).

1.4.1. Nasyonal Sosyalizm ve Kırsal

Siyasi partiler, kuruluş ve iktidara gelme süreçlerinde toplumda geniş kitlelere ulaşan sınıfların desteğini almayı amaçlamakta ve politikalarını bu doğrultuda planlamaktadır. Özellikle seleflerinde gördükleri eksiklikleri propaganda aracı olarak kullanmak rakip siyasi partiler için somut sonuçlar doğuran bir yoldur. Nasyonal Sosyalizmin yükselişindeki etmenler de "Nasıl yükseldi" sorusu kadar önemlidir. Çünkü Nazilerin başarısındaki koşullar kadar sınıflar da etkilidir. Sovyetlerdeki gibi güçlü bir işçi sınıfının olmamasının sebebi olarak ise Almanya'nın sanayileşmesini tamamlamakta geç kalmış olması gösterilebilir. Bu sebeple Birinci Dünya Savaşı'nın öncesi ve sonrası dönemde Weimar Almanya'sında görülen işçi sınıfı yanlısı politikalar oldukça tepki çekmiştir. Özellikle Nazilerin köylüye ve kırsala yönelik politikaları Hitler açısından olumlu sonuçlar doğurmuş ve iktidara yürütmesinde yardımcı olmuştur.

Poulantzas'a(2004:s.331) göre Almanya'da 1925 yılında yapılan nüfus sayımına göre tarımla uğraşan nüfusun, toplam nüfus içerisindeki oranı %23 olarak belirtilmiştir. Ayrıca toprakların %38'lik oranı büyük toprak sahiplerine ait olmakla beraber, %40'lık oranı 5-100 hektar arasındaki işletmelere ve geriye kalan kısım ise küçük işletmelere aittir. Tarım işçilerinin sayısı ise 2.600.000 olarak belirtilmiştir(aktaran Poulantzas,2004:s.332).

Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra global anlamda yaşanan ekonomik kötüleşme girdabına tarım sektörü de girmiştir. Tarım fiyatlarının %40 oranında düşmesi ve gayri safi tarımsal gelirden %28.5'lük gerileme, Alman ekonomisinin tarım alanında uğradığı zararı gözler önüne sermiştir. Özellikle küçük ve orta ölçekli toprak sahiplerinin borçluluk oranı ve ödeme kabiliyetlerinin bulunmaması haciz sorunu tetiklemiştir(aktaran Poulantzas,2004:s.332).

1932'deki verilere göre küçük ve orta çiftçilerin 12 Milyar Reichsmark borçlu olması toprak sahipleri ve Alman ekonomisinin sürekli zarar etmesine sebep olmuştur. Küçük ve orta ölçekli toprak sahiplerinin borçlarına ek olarak yüklenen ağır vergiler bu kesimler için ilave giderler olmuştur. Büyük toprak sahiplerinin bu noktadaki avantajları ise SPD döneminde devletten aldıkları *Osthilfe* adındaki sübvansiyonlar olmuştur. Devletin büyük toprak sahiplerine verdiği bu destek ile uğradıkları zarar oranı en aza indirilmeye çalışılmıştır. Bu durumdan en çok etkilenen devlet desteğinden yararlanamayan, vergi ve borç yüküyle boğuşmak zorunda kalan küçük ve orta toprak sahipleri ile tarım işçileri olmuştur. Çünkü tarım işçilerinin aldığı ücretler sürekli düşme eğiliminde olmuştur(Poulantzas,2004:s.332).

Savaş sonrasındaki dönemde Alman küçük toprak sahipleri ve tarım işçilerinin sosyal demokrasiye ve hatta Alman Komünist Partisi'ne yönelimleri söz konusu olmuştur. Fakat Alman Komünist Partisi'nin 1930'lara kadar tarım sorunlarıyla ilgilendiği söylenmemesi toprak sahipleri ve tarım işçileri için sorun teşkil etmiştir. Diğer bir deyişle köylüler Komünist Partisi'ne doğru yönelim göstermiş ancak Komünist Parti'nin köylüleri ihmal ettiği belirtilmiştir(Poulantzas,2004:s.333).

Küçük toprak sahipleri ve tarım işçilerinin ortaya çıkardığı 1928'de Schleswig-Holstein bölgesindeki köylü darbesi örnekleri vergilere karşı köylülerin tepkisi olarak yorumlanabilir. Köylü darbeleri sırasında vergilere karşı yasadışı grevler, vergi daireleri ya da tahsildarlara saldırılar ve bombalı suikastlar yaşanmıştır. Buradaki önemli nokta, büyük toprak sahiplerinin küçük toprak sahipleri ve tarım işçileri üzerindeki etkisini kaybetmemek için kurdukları *Grüne Front* adlı kuruluştur. Poulantzas'ın aktardığı üzere bu kuruluşun sloganı şehrin “yaldızlı demokrasisi” yerine kırların “yeşil demokrasisi”dir(aktaran Poulantzas,2004:s.333).

Nasyonal Sosyalizm ve Hitler'in bu noktada akıllıca olarak kullandıkları durum köylü ve küçük toprak sahiplerinin sorunlarıdır. Özellikle ortaya çıkan köylü darbelerini de desteklemiş ve "kan, toprak ve sadakat" sloganlarıyla tarımdaki sorunları dramatize etmiştir. Nasyonal sosyalizmin tarım şubelerini yönetim altında tuttuğu dönemde Walter Darre'nin 1930 yılında Hitler'e sunduğu gizli raporda, köylüyü ve köylü sorunlarını kentlerdeki cumhuriyet hükümetine karşı kullanılmasının öngörüldüğü belirtilmiştir(aktaran Poulantzas,2004:s.334).

Nasyonal Sosyalizm hakkındaki bu bilgiler, partinin köylerde daha etkili olduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü 1930'lardaki parti üye profillerine bakıldığında sadece %14'lük bir kısmın köylü olması ve 1934'lerde %10.7'ye düşmesi dikkat çekicidir(aktaran Poulantzas,2004:s.334).Bu oranlarda tarım işçilerinin dahil olmadığı ve üye sayısına küçük ve büyük toprak sahiplerinin dahil olduğunun altı çizilmelidir. Ayrıca köylülerin partinin üst kademelerinde görülememesi de Nasyonal Sosyalizmin bakış açısının da anlaşılmasında yardımcı olmaktadır(Poulantzas,2004:s.335).

Nasyonal Sosyalizme gösterilen destek tüm Almanya'da sınıf ve bölge açısından homojenlik göstermemektedir. Özellikle Schleswig-Holstein'da, kuzey doğu bölgelerinde ve Doğu Prusya'da Nasyonal Sosyalizme gösterilen destek 1930 seçimlerinde gözlenebilir aşamaya gelmiştir. Bu bölgenin özelliği büyük toprak sahiplerinin yoğunlukta olmasıdır. Ancak Nasyonal Sosyalizm kendisini sadece bu sınıfta hissettirmemiş ve küçük toprak sahiplerini de kapsamayı başarabilmiştir. Batı'da ise Nazi karşıtlığı toplumun her kesiminde daha heterojen bir şekilde dağılmıştır. Orta işletme sahiplerinin Alman milliyetçilerine oy verdiği görülürken orta ve zengin köylülerin bir kısmının Katolik Zentrum (Merkez) Partisi'ne oy verdiği görülmektedir. Bu Nazizme karşı duruş özellikle Bavyera'da daha belirgin olarak hissedilmiştir. Ren Havzası'ndaki küçük çiftçi ve işletmecilerin Nazizme verdiği destek Saksonya'da aynı kesimlerde devam etmiştir(Poulantzas,2004:s.335-336).

Nasyonal Sosyalizmin iktidarının ilk yıllarında köylüye yönelik aldığı tedbirler parti açısından faydalı olmuştur. 1933'te alınan kararlar köylülerin borç ve ipoteklerinin bir yıl ertelenmesinin üzerine bir yıl daha eklenmiştir. Ardından

1933'te *Erbhof*, "katılım yoluyla geçen çiftlik" kanunu ile asgari 10 azami 125 hektarlık alanların satılamaz, devredilemez ve alacaklılarca el konulamaz olması, bu alanların korunmasına sebep olmuştur. Çünkü 1939'da Almanya'daki tarım arazilerinin %60'ı *Erbhof* kanunu kapsamına dahildir. Fakat köylülere büyük malikane topraklarının pay edileceğini vaad eden politikalar çoğunlukla gerçekleştirilememiştir. Devletin ücret karşılığında alarak pay ettiği toprakların verimsiz ve alanının az olması özellikle belirtilmelidir. 1933 yılında 60.000 hektar toprak pay edilmişse de alan giderek azalmış ve 1937'de 35.000 hektara inmiştir.(Poulantzas,2004:s.337).

1.4.2. Nasyonal Sosyalizm ve Hitler

Nasyonal Sosyalizmin beslendiği kaynaklar, ortaya çıktığı ortam, unsurları ya da baş rolünü üstlenen siyasileri hakkında çok konudan bahsedilebilir. Fakat Nazizmin olmazsa olmazı Adolf Hitler için söylenebileceklerin de bir o kadar az olduğu belirtilmektedir. Çünkü Hitler'in politikalarındaki rasyonel olmayan durumlar ancak bu kadar rasyonel bir şekilde uygulanabilirdi. Bu durum ise aşağıda da bahsedildiği gibi Hitler'in *Weltanschauung* 'u ile alakalı bir konuydu. Fakat Hitler ile diğer faşist ve diktatörlerle karşılaştırarak anlamaya çalışmak da mantıklı olacaktır.

Kershaw'ın üzerinde durduğu konu Nazizmin diğer faşist rejimlerden farkı ve Hitler'in Nazizim üzerindeki etkisinin ne olduğudur. Nazi tehdidine karşı mücadele veren cephenin bu sorulara verdiği cevaplardan biri "*Almanların yüzyıllardır Orta ve Doğu Avrupa'da hakimiyet peşinde koşan militarist, Heirenmensch kültürüne*" sahip bir ulus olarak görülmeleridir(Kershaw,2015:s.385).

Almanya'da çoğunluk Nazizmin ve Hitler'in yükselmesinin altyapısında Birinci Dünya Savaşı sonucundaki Alman hezimetini görmektedir. Fritz Fischer ise savaşla ilintili suçlu Alman seçkinlerinin Birinci Dünya Savaşı esnasındaki yayılmacı hedeflerinde aramakta ve savaş esnasında Almanya'nın dünya iktidarı olma hedefinin ağır sonuçlarını ödediğini düşünmektedir. Hans-Ulrich Wehler'in başını çektiği yeni bir Alman tarihçiler nesli, artık yönünü moderniteye giden özel yola (Sonderweg) çevirmişlerdir. Almanya'nın benzersizliğinde Bismarck'tan Hitler'e kadar uzanan bir süreklilik hattı gören bu yorumun odak noktasını, tehdit altında

ancak konumları sağlam olan toplumsal ve siyasal seçkinlerin imtiyazlarını savunmaları oluşturmaktaydı(Kershaw,2015:s.387).

Faşizm ve Nazizim konusunda otorite kabul edilecek damarın, Nazizmin benzersizliği konusunda Hitler'in kişiliğinin ve *Weltanschauung* yani dünya görüşünün benzersizliğinin ötesinde bir sebep aramanın gereksiz olduğu kanaati de mevcuttu. Karl-Dietrich Bracher'ın "*Hakikaten de son kertede önemli olan Hitler'in Weltanschauung'uydu başka bir şey değil*" şeklinde yazdığında Nazizmin benzersiz yanının sadece Hitler olduğunun altını çizmiştir. Nazizmin benzersizliğinin sebebi olarak Hitler faktörü görenlerin Hitler'in farklı yanlarını araştırma eğilimleri olmuştur(Kershaw,2015:s.391).

Nazizmin benzersiz yanlarından biri siyasi olmayan hiç bir alanın bırakılmamış olmasıdır. Bunu destekleyici olarak Nazi yargıcının "*sözde özel olan nispeten özeldir; aynı zamanda potansiyel olarak siyasaldır*" sözleri rahatlıkla göz önünde bulundurulabilir. Ayrıca *Alman Kanınının ve Onurunun Korunması* başlıklı yasaların Eylül 1935'te çıkarılmasıyla birlikte farklı ırklar arası evlilikler yasaklamıştır. Bunu takip eden süreçte ise birçok yargıç ve devlet memuru taraflardan birinin Alman olmadığı nikahları gerçekleştirmeyi reddetmeye başlamıştır(Mazower,2010:s.47). İktidarının ilk yıllarında uygulanan bu politikalar ve halkın tepkisizliği dikkat çekicidir. Çünkü 1932 seçimlerinde yaklaşık %38'lik oy olan bir partinin 1935 yılında oy oranını arttırsa da hitap ettiği kitle belirlidir. Geriye kalan kitle bu politikaları desteklemese dahi karşı çıkmamıştır.

Kershaw'a göre Hitler ile bağlantılı olarak yükselen Nazizmin diğer totaliter rejimlerden farkı iki başlıkta toplanabilir. İlki Hans Mommsen'in kullandığı şekli ile '*kümülatif radikalleşme*'dir. Diğer ise diğer totaliter rejimlerde de görülebilen ancak Nazizimdeki örneğinin sonuçlarının benzersiz olması sebebiyle üstünde durulması gereken '*yıkım kapasitesi*'dir. Kümülatif radikalleşme konusunda, yaygın olanın iktidarı ele aldığı ve eski rakiplerini egale ettiği süreçten sonra radikalleşmenin azalan bir grafik izlemesi gerektiği söylenebilir. Ancak bu durumun Nazizimde devamlı artan bir ivmeyi takip ettiği açıklıkla gözlemlenmektedir. Hitler, tarihsel bağlantıları da sıklıkla kullanarak Nazizimin radikalleşme sürecini tetikleyici politikalara yönelmiştir. Ancak radikalleşme sistemin özsel bir niteliği olmaktan çok

geçici ve kararsız bir özelliktir. Yıkım kapasitesi konusunda ise Nazizimin varoluşundan kaynaklı olduğunu ancak zaman içerisinde artarak hedef kitlesini spesifik hale getirdiği belirtilmiştir. 1939 itibariyle yıkım kapasitesinin zirve noktasına ulaşması ve Sovyetler'in işgalinin ardından kontrol edilemez hale gelmesi yıkım kapasitesini konusundaki benzersizliğini açıklığa kavuşturmuştur. Fakat yıkımın kontrol edilemezliğinin sebebini sadece Hitler üzerinden aramak da rasyonel olmayacaktır. Çünkü sistem kurulduktan sonra rejimi pek çok seviyeden ve toplumun belirli kesimlerinden gelen inisiyatifler izlemiştir.(Kershaw,2015:s.393-394). Belirli bir aşamadan sonra toplum içerisinde 'kötülüğün sıradanlığı'⁵ haline gelen ruh hali, olması gereken ideolojinin yerleştiğine kanaat getirmeye başlamıştır.

Kershaw'a göre Hitler olmasaydı, SS polis devleti, İkinci Dünya Savaşı, Holokost gibi facialar yaşanmazdı. Ancak Nazizmin oluşum ve gelişim aşamalarındaki hukukun geriletilmesi, Yahudileri sorun olarak görmelerinin sonucunda buldukları çözümleri gittikçe radikalleştirmeleri ve 1941'de Sovyetler üzerine çullanan gazap Hitler'in kişisel kararları değildi. Elbette ki toplumun ve rejimin sivrilmesinde Hitler'in rolü yadsınamaz bir gerçektir. Ancak Nazizmin sonsuz radikalliği ve sınırsız yıkım kapasitesini belirleyen bütün bunlardan farklı bir şeydi: Hitler'in liderlik konumu ve temsil ettiği liderlik tipi. Kershaw, Hitler'in toplum üzerindeki etkisini açıklamanın en iyi yolunu Max Weber'in yarı-dinsel karizmatik otoritede olduğunu savunmuştur. Hitler elbette ki karizmatik lider örneği oluşturmuştur. Ancak onun liderliği derin bir toplumsal ve kültürel değer krizi yanında ekonomik kriz ile desteklenmiştir. Birçok Alman'ın Hitler'e 'kurtarıcı' gözüyle bakmasında Hitler'in kişiliğinin yanı sıra süreç ve dışsal faktörlerin de etkisi yadsınamaz gerçeklerdir(Kershaw,2015:s.395-396).

Birinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa genelinde görülen kültürel ve siyasal krizin derinliği Almanya açısından çok farklıydı. Hitler'in hedef olarak milli kurtuluşu göstermesi sebebiyle Nazilerin iktidara gelmesinden önce dahi 850.000 parti üyesi ve çoğu parti üyesi olmayan 427.000 SA ile geniş bir tabana sahipti. Milli kurtuluş, aşağılanan Almanya'nın itibarını geri kazanması, yaşam damarlarını tehdit

⁵ Hannah Arendt, Nazi Almanyasında yaşanan dönemin toplumdan tepki çekmemesini 'Kötülüğün Sıradanlığı' şeklinde betimlemiştir.

ettiğine inanılan düşmanlarından arındırılması, Slavlık tehdidine karşı kültürel mücadeleye öncülük edilmesi, Doğu Avrupa'daki kaybedilmiş toprakların geri kazanılması amacıyla ırksal mücadele mefhumunun canlandırılması ve Tanrı tanımaz Asyalı Bolşevizmle nihai hesaplaşmanın müjdelenmesinden oluşan haçlı zihniyeti, bu yeni şiddet ikliminden ustalıkla istifade etmiştir(Kershaw,2015:s.399).

Nazizmin destekçilerinin öyle zannedildiği gibi şiddet bağımlısı ve eğitimsiz kişiler olmadığı belirtilmiştir. 1920'ler gibi erken bir dönemde dahi yeniden doğuş ve *völkisch* fikirleriyle aşırı milliyetçi duygulara hitap eden hareketlerin üye profilleri Alman üniversitelerinde okuyan ve eğitilmiş olması farz edilenin aksine destekçilerinin ayak takımı olmadığını kanıtlar. Bu durum Hitler'den ayrı düşünülmemeyecek Nazizmin toplumun geniş bir tabanına nasıl yayıldığına şaşırtıcı bir yönüdür. Ayrıca Hitler'in propaganda aracı olarak kullandığı sebeplerin geniş kitlelerde yankı uyandırdığının ve harekete geçmek için argüman oluşturduğunu da açıklar(Kershaw,2015:s.400).

Hitler'in diğer bir benzersiz yanı ise sıklıkla kullandığı dinsel ya da yarı-dinsel kavramları toplumun duygularını sömürür şekle getirerek toplumun ortak noktalarını yakalamayı başarmasıdır. Kershaw'ın özellikle üzerinde durduğu '*Sendung*' (vazife), '*Rettung*' (kurtuluş), '*Erlösung*' (kefaret) terimleri Hitler tarafından aktif bir şekilde kullanılmış ve karizmatik bir otoriter yönetimle de birleştirilmiştir(Kershaw,2015:s.402).

Kershaw, *sendung*'u şu şekilde özetlemektedir: "*Kitlelerin millileştirilmesi; devletin ele geçirilmesi, içerideki düşmanların -Kasım suçlularının- yok edilmesi; savunmaların inşa edilmesi; Avrupa'nın doğusunda yeni topraklar kazanmak, toprak kıtlılığının üstesinden gelmek ve Almanya'nın geleceğini emniyet altına almak için kılıç zoruyla gerçekleştirilebilecek bir yayılma.*"(Kershaw,2015:s.403).

Hitler, Münih'teki Kapp Darbesi başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra vatana ihanet suçlamasıyla aldığı birkaç aylık hapis hayatını da fırsata çevirmeyi ihmal etmemiştir. 1924'te Landsberg Kalesi'ndeki cezası boyunca halkın Hitler'e kahramanmış gibi yaklaştığına dair kanıtlar bulunmaktadır. "*Kişiliğinin gizi, Alman halkının ruhunda uykuda bulunan şeylerin derinlerinde hayat bulmuş olmasında*

saklıdır...Bu kendini Adolf Hitler'de göstermektedir: milletin özlemlerinin vücut bulduğu kişide.” (aktaran Kershaw,2015:s.403). Ayrıca Hitler de kendisini bu vazifeyle kuşatılmış olduğuna inanmıştır ve *Kavgam* kitabının ilk cildinde cezaevi hayatından ve kendisini bu vazife için gerekli bedelleri ödeyen bir kahraman gibi lanse etmekten geri durmamıştır. Hatta *Kavgam* kitabının adını “*Yalanlar, Aptallık ve Korkaklığa Verilen Dört Buçuk Yıllık Mücadele*” koymak istemiştir(Kershaw,2015:s.402-403).

Nazizmdeki lider kavramı ve tapınımı diğer faşist-totaliter rejimlerden farklıdır. İtalya'daki Duce kültü, İtalyan faşizmi açısından çok güçlü ve önemli değildir. Diğer bir deyişle Duce olmadan da İtalya'da faşizm devam ettirilebilirdi. Sovyetler'de ise Komünist Parti Genel Sekreterliği liderlik ile bağdaştırılmış bir kavramdır. Ancak liderin değişmesi komünizme olan bağlılığın sarsılması sonucunu kesinlikle doğurmamıştır. Fakat Nasyonal Sosyalist Parti için Führer gerçek bir kültürdür. Nazizmin Hitler'den bağımsız olarak ele almanın imkanı mümkün değildir. Hitler, partiyi bütünleştirici, hareketin eylem prensiplerini belirleyici, vizyoner ideolojik hedefler için odak noktası sağlayıcı, radikalleşmeyi sürükleyici, ideolojik ivmeyi idame ettirici ve özellikle Führer adına kişilerin girişimlerini meşrulaştırıcı bir görev görmüştür(Kershaw,2015:s.405).

Hitler'in ideolojisindeki temel noktalar oldukça az ve yöntemi belirsizdir. Bu noktalar kesinlikle doldurulmalı ancak yöntem aşamasında bireysel inisiyatifler sürece dahil olabilirdi. Yahudilerin ortadan kaldırılması, Almanya'nın geleceğini emniyet altına almak üzere *lebensraum*'un ele geçirilmesi, dünya tarihini açıklayan ve ırkların ve insanoğlunun varoluşunun temel yasası olan sonsuz mücadele başlıkları Hitler'in hayata geçirmekte zorunlu gördüğü konulardır. Ancak nasıl gerçekleştirileceğine dair kesin bir çerçeve çizilmemiştir. Bu durum da uygulamada ciddi farklılıkların yaşanmasına sebep olmuştur. Bu başlıklar konusunda çok az sayıdaki Alman, Hitler ile paralel düşünmüştür. Ancak Almanlara verilen değiştirme ve revizyon fırsatı *völkisch* açısından çok önemli konular olarak kabul edilmiştir(Kershaw,2015:s.406).

Hitler'in karizmatik liderlik kavramını açıklamak için sadece Hitler ile uzlaşma içinde olan eski seçkinleri anlamaya çalışmak eksik olacaktır. Nazizm ile beraber

oluşan yeni seçkinler sınıfının fırsatçı yaklaşımı da olayların seyrini değiştirmiştir. Ocak 1942'de Wannsee Konferansı'nda alınan kararlara göre on bir milyon Yahudi'nin imha edilmesine ve takip eden yıllarda Sibiryaya sürgün edilmesine karar verme hakkını kendinde gören bir sınıfın oluşturulması, Nazizm için itici bir güç olmuştur. Bu kararın alınmasında ve yadırganmamasında tarihsel olarak Yahudilere duyulan nefretin etkisi elbette vardır ancak çoğunluğunu oluşturmamaktadır(Arendt,2009:s.120-142). Milli kurtuluş mefhumunun temelini oluşturan ırksal temizlik fikri, Hitler'in liderlik konumu üzerinden örgütlenmiş yaşamının, bütün boyutlarıyla Nazi devletinde kurumsallaştırılmasıydı. Nazizm ve Hitler gerekli siyasal ortamı hazırlamasaydı Yahudilerden ne kadar nefret ederse etsin hiçbir Alman'ın bu denli bir soykırıma kalkışacağına dair bir işaret bulunmamaktadır. Olayın diğer bir yönü ise İkinci Dünya Savaşı çıkmasaydı soykırım sınırlarının da bu denli genişletilemeyeceği bir diğer rasyonel gerçektir. Bu olaylar bir süreç içerisinde değerlendirildiğinde bağımlı değişkenlerin bir diğerini takip ettiğini ve her değişkenin bir diğerinden ayrı düşünülmemeyeceği belirtilmelidir.

Nazizm ve diğer faşist yönetimlerde kadınlara verilen önem çocuk doğurmaları, asker yetiştirmeleri ve erkeklerin hizmetinde olmaları şeklindedir. Faşizmin muhafazakar görüşten bir diğer farkı ise kadınlara özellikle atfedilen kutsal görev gördükleri yönündeki eğilimdir. Özellikle Hitler'in "*Benim devletimde, en önemli vatandaş annedir*" şeklinde açıklamasına bakıldığında kadınların ev ve toplum içerisindeki görevlerinin altı çizilmiştir. Faşist yönetimlerde resmi geçitlerde ve kamusal spor faaliyetlerinde kadınların görünürlüğüne sıkça yer verilmiştir. Ancak kadınların Nazizm içerisinde önemli konumlara gelebilmesinin çok sık karşılaşılabilecek bir durum olmadığı da belirtilmiştir. Fakat kadınların Nazizm ve faşizm içerisinde kariyer şansının çok sınırlı olmasına rağmen faşizme yönelimi aksi yönde olmuştur. 1932 yılında kadınların Nazilere verdiği oy desteği erkeklerin oy oranından fazla olmuştur(Eatwell,2014:s.239).

1.4.3. Nasyonal Sosyalizmin Dinlerle İlişkisi

Din ve siyaset, tarih boyunca toplumsal ve siyasal yaşam için etkili ve siyasilerin de toplumun dini inançlarıyla aralarındaki bağı sarsmaktan endişe duydukları bir alan olmuştur. Modern dönemde Avrupa'da liderler demokrasi,

hukukun üstünlüğü ve insan haklarına bağlılıklarını her daim vurgulamıştır. Ancak yöneticilerin dini çağrışımlar bulunduran açıklamaları temkinli olmuştur. Ayrıca din, siyasiler için görüşlerini desteklemek amacıyla kullanabilecekleri argümanları da içermektedir. Nazizmin din ile olan ilişkisi ise farklı görüşler barındırmaktadır.

Nasyonal sosyalizmin dinlerle kurduğu ilişkide bahsedilmesi gereken ilk grup Musevi dini kapsamındaki Yahudiler'dir. Çünkü Nasyonal Sosyalizmin karşıt olduğu toplumsal tabanı Yahudiler diğer bir deyişle anti-semitizm oluşturmaktadır. Ancak anti-semitizm karşıtlığının sebepleri açısından farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bunlardan ilki ekonomi tandanslı olup Yahudilerin Alman ekonomisini ellerinde bulundurdukları faiz ile kötü etkiledikleri şeklindedir. Diğer bir yaklaşım ise toplumsal temelli olup Arendt'e (1996:s.24) göre Yahudilerin *günah keçisi* şeklinde algılanmalarıyla ilintilidir. Ancak Arendt anti-semitizmin halk üzerindeki etkisi arttırmak için özel bir çabaya gerek olmadığı da savunulanlar arasındadır. Çünkü bu olaylar tarihsel süreç içerisindeki sorunların doğal bir sonucu olarak da değerlendirilmektedir. İnsanlığın Yahudilikle çatışmasında, yaklaşık iki bin yıldır Yahudileri öldürdükleri doğrusa Nazilerin bu girişimlerinde olağandışı bir durum bulunmamaktadır(Arendt,1996:s.27). Naziler tarafından katledilen Yahudilerin ise kabullenici tavır takınmasını ise anti-semitizmin Yahudileri bir arada tutmanın yolu olarak kullanılabilmesi, ayrıca ebedi anti-semitizmin oluşumunda Yahudiliğin de ebedi olacağı varsayımı yapıldığı belirtilmiştir. Bununla birlikte Yahudilerin siyasi ve öngörme yeteneğinden yoksunluğu, tarih boyunca yönetim, ülke ve dilden yoksunluğu ile ilişkilendirilmektedir. Bu yoksunlukların devamında ise Yahudilerin siyasi tarihi diğer ulusların kararları ve tarihlerine bağımlı hale gelmiştir(Arendt,1996:s.28-29).

Alman akademi dünyasının son zamanlarda Himmler ve Rosenberg'in Hıristiyanlığın yerini dolduracak yeni bir *Religionsersatz* alanı oluşturma çabası ile Nazilerin neo-pagan düşünceleri olduğuna dair göstergeler aslında Nazilerin geleneksel çizgiyi takip ettikleri üzerinde yoğunlaşmalarını sağlamıştır. Gall 20. yüzyıl diktatörlüklerinin ortak noktalarını özden çok tarzla ilgili olması sebebiyle askerileşmiş bir toplum, tek parti devleti, kamusal alanın baskı altına alınması ve karizmatik bir lider olarak sıralamıştır(Gall,2015:s.471-472).

Nazizme göre toplum onlarla birlikte yeniden kutsallaşma aşamasına girmiştir. Buna karşı çıkan muhafazakar görüşlere göre Nazizm Aydınlanmanın ortaya çıkardığı kavramlar sonucu ortaya çıkmış bir *hastalık* halidir ve bu hastalığın reçetesi Hıristiyan değerlerine geri dönüşte saklıdır. “*Bu görüş, Hıristiyanlığın kendini savunurken kullandığı ve hakiki Almanya Hıristiyan kültürü ile Nazilerin sözde ‘İslami’ siyasal kültürünü karşı cephelere yerleştiren Şarkiyatçılık tarafından da desteklenmiştir.*” Bunun örneği ise Carl Gustav Jung’ın 1939 yılında yazdığı gibidir: “*Hitler’in yeni bir İslam kurup kuramayacağını bilmiyoruz. Ama çoktan yola çıktı bile; Muhammed’e çok benziyor. Almanya’nın hisleri İslami ve cenkçidir. Hepsi çılgın bir adam tarafından sarhoş edilmişlerdir.*”(aktaran Gall,2015:s.473).

Hannah Arendt gibi siyaset bilimciler ise Nazizmin dinle özellikle de Hıristiyanlıkla ilgisi olduğu görüşüne karşı çıkmıştır. Hıristiyanlığın Nazizm karşısındaki ötekilik durumuna işaret ederek *Stunde Null*’un -milli bir yenilenme sembolünün- yaratılmasına yardımcı olmuştur. Hannah Arendt’in “*Nazizmin, gerek Alman gerek değil, gerek Katolik gerek Protestan, gerek Hıristiyan, gerek Yunan gerekse de Roma, Batı geleneğiyle hiçbir bağlantısı yoktur... İdeolojik açıdan konuşursak, Nazizm hiçbir geleneksel temelden yola çıkmaz ve Nazizmin temel özelliklerinden biri olan her türlü geleceğin radikal reddinin yarattığı tehlikenin daha başından farkında olunması gerekmektedir.*” şeklindeki açıklaması da bu görüşünü destekler niteliktedir. George Mosse, milliyetçiliğin yeni bir din olarak görülmesini, modern dinsizliğin içini boşalttığı takva ve maneviyat kavramlarının yerini artık seküler kişisel karizma ve ırkçılığı doldurmasına bağlamıştır(Gall,2015:s.473-474).

Nazizm, Müslümanlara oportünist açıdan yaklaşmıştır. Birinci Dünya Savaşı’nda müttefik olan İmparatorluk Almanyası ve Osmanlı’nın İslam’daki anti-emperyalizme karşı ayaklanma ve pan-İslamist özelliklerini kullanmak adına II.Wilhelm’in politikaları, Reich Almanya’sında da etkili olmuştur(Motadel,2015:s.54). Nazizm, ortak düşman olarak adlandırdıkları Bolşevizm ve Yahudilere karşı Kur’an gibi dinsel metinleri siyasallaştırarak kullanmıştır. Ayrıca Naziler, propaganda aracı olarak kullanılan istikrar, liderlik ve güç gibi kavramların İslam’da da karşılık bulunduğunu belirterek aynı safta olmanın önemini vurgulamışlardır(Motadel,2015:s.150). Alman politikaları, Alman

askerlerinin savaştığı bölgelerde hem cephe hem de cephe gerisindeki Müslümanlara yönelik olmuştur. Özellikle Kuzey Afrika'da ve Ortadoğu'daki sömürge bölgelerinde ve Balkanlar'da Müslümanları kapsayan bir alan oluşturulmuştur.

Hitler Kırım'ı işgal ettikten sonra bölge ismini Gotenland yapmayı planlamış ve bu bölgelerde propagandadan farklı olarak uygulamalara da gitmiştir. Bolşevikler tarafından yönetilen bölgede Almanların İslam'a olan saygısını göstermek için birtakım uygulamalara yönelmiştir. Yeniden açılan camilere yeni minarelerin yapılması teşvik etmiştir. Ayrıca ilkokul müfredatlarında İslami eğitimi uygulamalarına izin verilmiş ve cuma günleri resmi tatil ilan edilmesi kabul edilmiştir. Toplu sünnet törenleri organize ve teşvik edilmiştir. Fakat dinin somut hali olan kurumsallaşma aşamasına izin verilmemiş ve müftülük kurulmasının önü kapatılmıştır. Müftülükle beraber dinin siyasallaşma ihtimali Almanlar için kontrol edilemez bir aşama olarak değerlendirilmiştir(Motadel,2015:s.264-265). Müslümanlar ile Nazilerin bu ilişkileri savaş sonunda Müslümanların işbirlikçi olarak damgalanmasına sebep olmuştur. Özellikle 191.000 Kırım Tatarı'nın Nazilerle işbirliği yaptığı gerekçe gösterilerek Stalin tarafından Orta Asya ve Sibirya'ya sürgün edilmesi savaş sonucundaki Sovyet zulmünü göstermiştir. Almanya tarafında saf tutan yabancı askerlerin ise Nazizme manevi bağlılıktan ziyade pragmatik sebeplerle yöneldikleri belirtilmiştir. Ayrıca Bolşevizme ve Stalin'e duyulan nefret de Müslümanları Alman saflarına itmıştır(Motadel,2015:s.391-392).

Siyasal din konusunda araştırma yapan birçok bilim insanının Nazizm konusunda mutabık kaldığı bir konu ise Nazizmde din etkisinin olduğu fakat Jung'un bahsettiği gibi İslami kökenli ya da başka bir dinden kaynaklı olmadığıdır. İrkçılığa yönelmenin altında yatan sebebi ise sekülerleştirilmiş bir toplum olarak görülmektedir. Fakat Nazizmin bu noktadaki ayrımı sekülerleştirilmiş bir toplumda sıkça görülen agnostisizm ya da ateizme yönelme durumunun gerçekleşmemesidir. Tam aksine toplumunu sekülerleştirmek adına uygulanan politikalar arttıkça manevi bir boşluk olduğu ve toplumun da Nazizm ile bu boşluğu doldurduğu belirtilmiştir. Almanya'da Komünist Parti geleneğine sahip olan Detlev Peukert'in şu açıklaması ırkçılık ve sekülerleşme arasındaki bağlantıyı açıklamaktadır: “*Modern ırkçılığın*

köklerinin, sekülerleştirilmiş bir dünyadaki meşruluk sorununa dayandığını kabul etmekteyiz. Sekülerleştirilmiş dünya artık kesin yanıtlar sunmamaktaydı: Bu dünyanın ötesindeki bir şeye atıfta bulunmak artık mümkün değildi. Bu durumda, aşkın olmayan günlük efsaneler kriz tarafından yerle bir edildikten sonra, 'kesin çözüm' arayışı başladı”(aktaran Gall,2015:s.475).

Siyasal din konusundan faydalanan bilim insanlarının dikkat çektiği bir diğer nokta ise Nazizmde dinsel öğelerin bilinçli olarak kullanıldığıdır. Hitler'in de *Kavgam*'da özellikle belirttiği gibi Nazi gece mitingleri fikrinin altyapısı gençliğinde aldığı Katolik eğitiminde yatmaktadır(Gall,2015:s.476). Nazizmin kullandığı propagandalarla birlikte insanların fikirlerinden çok duygularına, içerikten çok biçime hitap ettiği kabul edilmiştir. Nazizmde ve diğer faşist hareketlerdeki önemli nokta, toplumun kitleler halinde hareket etmesini ve kitlesel bilinç oluşturulmasını sağlamak ve kitlelerin düşünmeden harekete geçmelerine ortam hazırlamaktır. Mabel Marezin, İtalyan Faşizmi'nden bahsederken Katolikle olan bağlantısından açıkça bahsetmektedir. Berezin, Faşist İtalya'da öğretilen ya da inançtan bağımsız olarak herkesin Katolik ibadetlere katıldığını ve İtalyan Faşizmine ve kamusal bilince şekil verdiklerini ileri sürmektedir. Berezin'e göre Katoliklik faşizmin var olması için birincil etken değildir ancak faşizm Katoliklikten dolayı toplumu domine edebilme etkisine sahipti. “Nazizmde şahit olduğumuz şey, siyasal boyutu olan bir din değil, dinsel boyutu olan bir siyasettir.”(Gall,2015:s.481-482).

Gall, Broszat'ın deyimiyle “yıkıcı bir Hıristiyanlık taklidi” olarak Nazizmi tanımlamaktan kaçınmaktadır. Ayrıca Nazizm ideolojisindeki öğelerin Hıristiyanlıkla paralel gittiği tezine de katılmamaktadır. Bu noktada sorduğu soruları “Naziler kendilerini Hıristiyanlığın yerini alacak bir hareket olarak mı yoksa ihtişamını ona geri kazandıracak bir hareket olarak mı görmekteydiler?” olarak revize etmiştir(Gall,2015:s.484).

Alfred Rosenberg'in pagan inançlarını yansıttığı *The Myth of the Twentieth Century*' kitabında bahsettiği siyasal din anlayışı çoğunlukla milli meseleye dönüştürülmüş bir onur sorunudur: “Doğmakta olan çağın insanları, kahramanların anıtlarını ve hatıra ormanlarını yeni bir dinin hac yerleri haline dönüştürülecekler; orada, Almanların kalpleri yeni bir efsane arayışı içinde biteviye yeni baştan biçimlenecektir... Günümüzde yeni bir inanç uyanmaktadır: Kan efsanesi,

insanoğlunun ilahi özünü kan vasıtasıyla savunulması gerektiği inancı; İskandinav kanının, eski ayinlerin yerini alan hatta onları aşan bir gizi temsil ettiğinin tam olarak kavranmasıyla somutlaşan bir inanç.”(aktaran Gall,2015:s.485).

Rosenberg’e göre Hıristiyanlıktaki “*insanların kardeşliği*” kavramı, inançsız olarak kabul ettikleri Yahudi ve Türkler’in Avrupa üzerinde hakimiyet kurmasını kolaylaştıran bir durum olarak tanımlanmıştır. Avrupa’nın kaosla mücadele etmesinin sebebi Hıristiyanlığın yumuşak karnı olduğu ve insanlığın kardeşliği kavramının bütün insanları aynı düzeyde uygulanması ile Avrupalı halkların içine sızan yabancıların Avrupa’nın direncini düşürdüğü inancı mevcuttur. ‘*Bütün insanların eşitliği ve insanlık vaazları sayesinde, her Yahudi, Zenci ve Kıрма (Zenci-Beyaz) herhangi bir Avrupa devletinin tam vatandaşı olabilmektedir.*’(Gall,2015:s.486). Bu görüşe göre Avrupa vatandaşı için ön koşul Yahudi, Türk, Zenci olmamak ya da herhangi bir Avrupa ırkı dışındaki ırklarla karışmamış olmasıdır.

Hitler’in dine bakış açısı pagan yoldaşları Rosenberg ve Himmler’den farklıdır ve Nazi seçkinleri de Hitler’in Nazizm ideolojisinde paganizmi reddetmesinden memnuniyet duymuşlardır. Hitler, Nazizm ideolojisinde siyasal olarak dini temel almaktansa dinin siyasal alanlarını kullanmanın daha pragmatist olacağı yönünde düşünmüştür. Göring de Hitler ile bu konuda paraleldir. Rosenberg ve Himmler’in pagan düşüncelerine izin verildiği takdirde Nazizmin ‘*sadece tapınma, şey, efsane ve o türden dalaverelere*’ evrileceğini görüşü hakimdir(Gall,2015:s.490).

Faşizmin ırkçı olduğu su götürmez bir gerçektir. Ancak her faşistin Nazizmde görülen antisemitist özelliklere sahip olduğu ve toplu kıyımı savunduğu söylenemez. Nazizmin kullandığı Yahudi karşıtlığının temelinde Hıristiyanlığın Yahudileri şeytanlaştıran efsanelerinin de etkili olduğu söylenebilir. Yahudilere uygulanan toplu kıyım sürecinde sessiz kalan ve kıyım katılan Almanların amacının milletin yenilenmesi olduğu da eksik bir yorum olacaktır. Çünkü Almanlar o süreçte sadece Nazi propagandasında kullanıldığı gibi Yahudilere karşı hissizleştirilmiş ve Yahudilerin zararlı olduğuna ikna edilmişlerdir. Bu durum da propagandanın başarılı şekilde uygulandığının somut örneğidir. Bir diğer örneği ise propaganda filmi olan The Eternal Jew’in kapanış sahnesindeki “*Bu bir din değil... bu kurnaz, sağlıksız ve*

mundar bir ırkın Yahudi olmayan herkese karşı kurduğu bir komplodur.” iddiasıdır. Nazizimin propagandası olarak çok sık kullanılan bu tür ifadeler, Yahudi olmayan Alman ırkı üzerinde etkisini göstermiştir(Eatwell,2015:s.246). Mussolini İtalya’sındaki ırkçılık özellikle Yahudi karşıtlığı belirli bir seviyede tutulmuştur. Özellikle 1938’de İtalya’da Nürnberg tarzı yasaların çıkarılmasıyla birlikte Yahudiler sistem dışı bırakılmaya başlanmıştır. Onun öncesindeki süreçte Faşist Parti içerisinde dahi Yahudilere rastlamak mümkündür(Eatwell,2015:s.247).

Sonuç olarak bahsedilmelidir ki faşizm de fil metaforunda olduğu gibi bakış açısına bağlı olarak farklılık göstermektedir. Ancak faşizmde durulması gereken ortak noktalar, derecesi önemli olmayan demokratik bir yönetim, toplumun çoğunluğunda karşılık bulan sorunlar, sorunlara en aza indireceğini vaad eden bir lider ve bu lidere karşı koyma gücü çeken bir mevcut hükümettir. Bu ilk üç unsur faşizmin oluşması için yeterlidir. Ancak dördüncü unsurun bulunması ile faşizm siyasal rejime eklenen bir siyasi görüş olarak uzun yıllar boyunca devlette etkisini sürdürdüğü görülmüştür. Bununla birlikte tezin ikinci bölümünde özellikle Weimar Cumhuriyeti’nin Hitler’e ve dolayısıyla Nazizme kontrol altında tutamayışının siyasal sebepleri de incelenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

ALMANYA ÖZELİNDE İKİ SAVAŞ ARASI DÖNEM VE BÜYÜK BUHRAN

Bu bölümde Birinci Dünya Savaşı sonrası yorgun uluslararası ilişkilerin nasıl şekillendiğinden ve Büyük Buhran'ın yıkıcı etkilerin Almanya özelinde küresel etkilerinden bahsedilecektir. İlk olarak savaş sonrası uluslararası ortamın portresi çizilecek ve savaş sonucunu belirleyici Birleşik Devletler'in savaş sonrasındaki tecrit politikasına değinilecektir. İkinci olarak Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndan sorumlu tutulması sebebiyle ortaya çıkan Versailles Antlaşması yükümlülükleri ve antlaşmanın ne denli başarılı olduğu tartışılacaktır. Devam eden bölümde Almanya'nın Stresemann ile birlikte ayağa kalkması ele alınarak atılan uluslararası adımlar açıklanacaktır. Dördüncü olarak Birleşik Devletler'den başlayarak küresel hale gelen Büyük Buhran'ın yıkıcı etkileri üzerinde durulacaktır. Büyük Buhran'ın Birleşik Devletler'de ortaya çıkması sebebiyle detaylıca açıklanmaya çalışılacak ve serbest piyasa ekonomisi öncülerinden olan Birleşik Devletler'de dahi Buhran sonucunda devletin ekonomiye müdahalesi incelenecektir. Ayrıca Buhran etkilerinin Birleşik Devletler ve Almanya'daki sonuçlarının farklı olması sebebiyle de Birleşik Devletler üzerinde detaylıca durulacaktır. Son olarak Almanya'nın Büyük Buhran'dan yıkıcı bir şekilde etkilenmesi ve Hitler'in iktidar süreçleri ele alınacaktır. Weimar Cumhuriyeti'nden sonra kurulan Reich Cumhuriyeti'nin Buhran'a karşı aldığı önlemler açıklanmaya çalışılacaktır.

2.1. Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Uluslararası Ortam

Arnold Joseph Taylor, savaşları yol kazalarına benzetmektedir. Bir kazanın genel ya da özel birçok sebebi bulunmaktadır. Ancak her kazanın temelinde içten yanmalı motorun icadı ve bir kişinin bir yerden bir yere gitme isteği yatmaktadır. Bu sebeple kazaları engellemenin yolu motorlu taşıtları yasaklamaktır. Ancak kaza yapan bir kişinin savunma olarak motorlu taşıtların icadını göstermesi de yeterli olmayacaktır ve tüm bunlar göz önüne alındığında kazanın özel ya da genel sebepleri araştırılmaktadır. Taylor, savaşlarda da aynı sistemin işlediğinden bahsetmektedir.

Uluslararası anarşi savaşlara sebep olabilmektedir ancak anarşinin olduğu yerde kesinlikle savaşın olacağını garanti etmemekte ve savaşların çıkışını da anarşiye bağlamının rasyonel olmayacağını belirtmektedir(Taylor,2015:s.147-148). “İkinci Dünya Savaşı’nın çıkmasında sorumlu olan kapitalizm mi faşizm mi?” sorusunun cevabı ekonomik olarak kapitalizm olsa da siyasi anlamda faşizmdir. Emperyalist glerin başarılı olmaları statükoyu koruyan sistemlerin geliştirilmesi için çaba göstermelerine yol açmıştır. Ancak *faşist glerin gerilemekte olan kapitalizmin son saldırgan aşaması olarak* tanımlanması onları kapitalist devletlerden ayırmaktadır(Taylor,2015:s.150).

Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı arasındaki farklar olduğunu ve birbirlerini revize ettiklerini söylemek mümkündür. Birinci Dünya Savaşından sonra Avrupa ve sömürgelerde geniş kapsamlı sınır değişiklikleri yapılırken İkinci Dünya Savaşından sonraki sınır değişiklikleri kapsamı çok dar olmuştur. Manş Denizi ve Hint Okyanusu arasındaki tek dikkat çekici sınır değişikliği Istria’nın İtalya’dan alınıp Yugoslavya’ya verilmesidir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında yıkılan imparatorluklar ve ortaya çıkan ardıl devletler söz konusu olmuştur. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra yeni kurulan hiçbir devlet olmamıştır. Sadece Estonya, Letonya ve Litvanya devletleri ortadan kalkmıştır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sonrasında yöneltilen sorular da farklılık göstermektedir. İki savaşa da “Savaşın amacı neydi?” sorusu yöneltildiğinde ilk savaşa verilecek cevap “Avrupa’nın tekrar nasıl oluşturulacağına karar vermek” olabileceken ikinci savaşa verilecek cevap “yeniden oluşturulan Avrupa’nın nasıl devam ettirileceğine karar vermek” olabileceği belirtilmiştir(Taylor,2015:s.50). Amerika’nın Birinci Dünya Savaşı’ndan belirli toprak talebinin olmaması Amerika’yı uzlaşı için isteksiz hale getirmiştir. Amerika’nın savaştan istediği sonuç, Almanya’nın “koşulsuz teslim” olmasıdır. Bu sonucu elde edene kadar savaşı sürdürmeyi göze alabilmiştir. Amerika’nın diğer müttefikleri de Almanya’nın yenilgisinin yanında, daha somut sonuçlar da görmek istemişlerdir. Avrupa’da Belçika devletinin kurulması Fransa ve İngiltere tarafından talep edilmiştir. Fransa kuzey batısındaki bölgelerde hakimiyet ve İngilizler de Alman donanmasını imha edercesine yenmek istemiştir(Taylor,2015:s.56). Avrupalı devletlerin Avrupa için talep ettiği durumlar onları oyunun içinde tutmaya itmiştir.

2. 1. 1. Savaş Sonrası Amerika Birleşik Devletleri

Birleşik Devletler Senatosu'nun Milletler Cemiyeti konusunda da endişeleri vardır. Avrupa'nın eski ve kökleşmiş sorunlarına, Birleşik Devletler'in dahil olmasının sonuçlarını netleştirememişlerdir. Senato'nun Milletler Cemiyeti üyeliğini reddetmesi ise Milletler Cemiyeti'ne olan güveni sarsmıştır.

Birleşik Devletler'in kendini Avrupa'dan soyutlarken kullandığı yollardan biri Versailles Antlaşması'nı Senato'da onaylamamasıydı. Fakat sadece bu yolu takip ederek Avrupa siyasetinden tecrit edilmek söz konusu olamazdı. Çünkü Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlup ayrılmasındaki asıl etken Birleşik Devletler'in İtilaf Devletleri ile beraber savaşa girmesiydi. Böylelikle 20.yüzyılın başındaki savaşta sonucu belirleyen bir ülkenin, savaş sonucundaki kargaşa ortamından sıyrılması rasyonel olamazdı. Görünüşte Avrupa'dan sıyrılan Birleşik Devletler'in çok da uzak kalamadığı görülmektedir ki Almanya'nın ayağa kalkmasında Birleşik Devletler'den aldığı yardımlar bu savı destekleyecek niteliktedir. Bu yardımları aktarırken de Birleşik Devletler, Almanya'nın kendileri için tehdit oluşturmayacağı öngörüsünü kullanmıştır(Taylor,2015:s.65). Ancak yardımlarla kendine bir yol çizen Almanya'nın Avrupa için tehdit oluşturmayacağını garantisini kimse verememiştir.

Avrupalı devletler ortak bir fikre sahip olabilseydi Birleşik Devletler'in tecrit politikasının etkileri kontrol edilebilirdi. Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'yı açıkça yenemeseler de kendilerini koruyabilen devletler, İngiltere, Fransa ve İtalya'dır ve bu üçlünün en zayıf halkası da İtalya'dır. İtalya'nın kırgınlığının sebebi ise savaş sonucunda vaad edilenlere ulaşamaması olmuştur. Coğrafi anlamda da Almanya ile sınırının bulunmaması ve Akdeniz'e açılabilmesi kendisinin Alman gücü sorununda sorumluluk hissetmemesine sebep olmuştur. Hatta zaman zaman Fransa'nın Almanya ile yaşadığı sorunlardan dolayı memnuniyet duymuştur. Bu sebepler göz önünde bulundurulduğunda ise İtalya'nın Almanya'ya karşı oluşturulabilecek ittifakta yeterli desteği vermesi mümkün gözükmemiş ve bu konuda niyetli de olmamıştır. İtalya'nın bu tutumu İngiltere ve Fransa'nın görüş birliği sağlaması durumunda pek de etkili olmamış ancak iki devlet arasındaki sıkı ilişki ittifaka çevrilememiştir(Taylor,2015:s.66).

Bütün bu gerilemelerin dışında ekonomik ve teknolojik gelişmeler de kaydedilmiştir. Ülke ekonomisinin savaş cephelerinden uzak olması durumunda krizi fırsata çevirme olasılıkları artmıştır. Böylece Birleşik Devletler, Kanada, Avustralya, Güney Afrika, Hindistan ve Güney Amerika'nın bazı bölümlerinde Avrupa'nın her alanda savaştığı dönemde özellikle sınai hammadde ve yiyecek maddesi alanlarında ilerlemeler yaşanmıştır. Çünkü Avrupa'nın cepheye yiyecek göndermesi gerekiyordu fakat üretemiyordu. Ancak savaştan uzak bölgelerde üretim aksamadan devam edebildiği için bu durum onlar için bir avantaja dönüşmüştür(Kennedy, 2015:s.340).

Birinci Dünya Savaşı daha önce karşılaşılmamış ekonomik sorunların oluşmasına da sebep olmuştur. Özellikle savaşan devletlerin aldığı borçlar, daha büyük sorunlara yol açmıştır. Savaşan devletler (Birleşik Devletler ve Britanya dışında) savaştan doğan ekonomik yükümlülüklerini halktan vergi toplama yoluyla tedarik etme ihtimalini değerlendirmemiştir. Vergi yerine dış borçlarla ekonomik yükümlülüklerini karşılamayı tercih etmiştir. Çünkü zararı yenilen düşmana fatura etmenin daha avantajlı olduğu değerlendirilmiştir. Özellikle Fransa'nın, Almanya'dan almak için ısrar ettiği tazminatların altında yatan sebebin bu olduğu çünkü Fransa'nın da Birleşik Devletler'e borçlu olduğu belirtilmiştir(Kennedy 2015:s.342).

2. 1. 2. Savaş Sonrası Avrupa

Savaş sonrasında çokuluslu imparatorlukların yıkılmasıyla oluşan ardıl ülkeler konusunda rasyonel sınırlar çizilememiştir. Savaş öncesi ve sonrasındaki devlet sayısının artışına Avrupa'da kullanılan para birimleri gösterilebilir. Savaş öncesinde Avrupa genelinde 14 farklı para birimi kullanılırken savaş bittiğinde ortaya çıkan devletlerle birlikte para birimi sayısı 27'ye çıkmıştır. Ayrıca savaş öncesine göre çizilen sınırlar da artmış ve 12.500 mil fazladan sınır daha çizilmiştir. Sınırlar çizilirken hammaddenin pazara ve yollara yakınlığının göz ardı edilmesi sonrasında çıkacak sorunların temelini oluşturmuştur(Kennedy,2015:s.351).

Almanya, Birinci Dünya Savaşı'nda çok yara almıştır ancak halen bazı alanlarda rakip devletlerden daha kazançlı olduğu savunulmuştur. Fransa'dan çok daha kalabalık bir nüfusa ve yaklaşık üç kat daha fazla demir-çelik kapasitesine sahip

olması, iç ulaştırma ağı, kimya ve elektrik tesisleri, üniversite ve teknik eğitim veren kurumlarının zarar görmemesi Almanya'nın avantajına olmuştur. Almanya savaş öncesine göre güçsüz bırakılmıştır ancak kendini toparlayacak imkanlar da tam olarak elinden alınmamıştır(Kennedy,2015:s.350).

Avrupa'daki güç dengesinin bozulması da Fransa'nın Almanya'yı frenlemek için başvurduğu yöntemleri sertleştirmiştir. Almanya'nın Fransa'ya yetişecek kadar silahlanmasına karşılık aldığı önlemler ve tazminatlar konusundaki taviz vermez tutumu özellikle İngiltere'nin tepkisini çekmiştir. Bu durum Almanya açısından ise katlanılmaz derecededir ve aşırı sağın gelişmesi için gerekli ortamı hazırlamıştır(Kennedy,2015:s.350). Avrupa'da yaşanan Alman gücü korkusu, bölge açısından yeni bir durum değildir. Avrupalı devletler, gücü elinde bulunduran devletin gücünü kullanmayacağına ve diğer devletlerini güç kullanarak boyunduruk altına almayacağına dair anlaşma ve ittifaklara tam olarak güvenmemiş ve bölgedeki diğer güçsüz devletler, güçlü devlete karşı istemsiz olsa da aynı safta buluşmuşlardır. Avrupa tarihinde daha önce de görülmüş olan bu düzen 16. yüzyılda İspanya, 17.yüzyılda Bourbon Fransa'sı, 19. yüzyılda ise Napolyon Fransa'sı için kurulmuştur(Lee,2014:s.63).

Savaş sonrasındaki çözülemeyen sorunlarından en önemlisi Almanya olmuştur. Savaş ilerlerken Almanya'nın Belçika'dan Ukrayna'ya Avrupa'yı denetim altında tutarken ani çöküşü Alman milliyetçileri için beklenmedik bir son olmuştur. Almanya'nın beklenmedik çöküşü ise ülke içerisindeki hainlere yüklenmeye hazır durumda olan aşırı sağ için gerekli argümanları sunmuştur. Savaş tazminatları ve bunun sonucunda oluşan hiper-enflasyon Almanların milliyetçiliğinin sivrilmesine ve aşırı sağa etkili argümanlar kazandırmasına sebep olmuştur. Almanya'da erken 1920 döneminde Nasyonal Sosyalist destekçilerinin az olsa da revizyonist yanlılarının oldukça fazla olduğu belirtilmiştir. *“Savaş tazminatları, Polonya (Danzig) koridoru, silahlı kuvvetlere getirilen kısıtlamalar, Almanca konuşulan bölgelerin anayurttan ayrılması”* gibi durumların Almanlar için kabul edilmesinin zor olduğunun üzerinde durulmuştur. Halkın bunların değiştirilmesi konusunda ortak bir görüşe sahip olduğu fakat değişim aşamasında izlenilecek yollar konusunda farklılıkların ortaya çıktığından bahsedilmiştir(Kennedy,2015:s.349).

Güvenlik, devletler adına her zaman önemini korumuştur. Fakat İngiltere, Birinci Dünya Savaşı sonunda diğer devletlere de örnek olmak adına silahsızlanma yolunu seçmiştir. Çünkü böyle bir savaşın tekrarlanmayacağını düşünmüştür. Kitlesele orduyu dağıtmış ancak denizlerdeki üstünlüklerini korumaya devam etmiştir. Fransa için durum bundan ibaret değildir ve kendisini her daim Alman tehdidi altında hissetmiştir. İngiltere'yi de işbirliği konusunda her fırsatta davet etmiştir. İstikrarlı ve güvenli bir Avrupa, İngiltere için de avantajlıdır. İngiltere, Fransa'nın bu konudaki ısrarını “*tarihi bir romantizm*” olarak değerlendirmekten de vazgeçmemiştir(Taylor,2015:s.67).

Fransa, Milletler Cemiyeti'nin Alman gücüne karşı yöneltilmiş bir güvenlik sistemi olarak geliştirilmesini ve Birinci Dünya Savaşı'nın Almanya sebebiyle çıktığını savunmuştur. İngiltere ise savaşın çıkış sebebini ise hata olarak görmeye başlamış ve Almanya'ya karşı alınacak güvenlik önlemlerinin daha ciddi sonuçlar doğuracağı konusunda kaygılı olduğunu belirtmiştir. Güvenlik konusunda görüş birliğine varamayan İngiltere ve Fransa, bu konudaki ayrılıklarını gündeme getirmeden uluslararası kamuoyunda uzlaşi havalari estirmiştir(Taylor,2015:s.73).

2.2. Versailles Antlaşması

28 Haziran 1919'da imzalanan Versailles Antlaşması'nda Almanya savaş sorumlusu olarak tanımlanmış ve antlaşma şartları bu minvalde hazırlanmıştır. Antlaşmanın 231.maddesi Almanya ve müttefiklerinin Birinci Dünya Savaşı'nın sorumlusu olduklarını kabul etmeleri ve galip devletlerin uğradığı zararlara karşılık uygulanacak yaptırımları kabul etmelerine yöneliktir. Almanya, Avrupa'daki toprakları Alsace-Lorain, Eupen ve Malmedy, Kuzey Schleswig, Posen, Batı Prusya ve Güney Silezya olarak adlandırılan bölgelerden çekilmek zorunda kalmıştır. Ayrıca tüm denizaşırı sömürgelerindeki tüm haklarından da vazgeçtirilmiştir. Orduda bulundurulacak asker sayısı 100.000 gönüllü ile sınırlandırıldıktan sonra donanmasına da kısıtlamalar getirilmiştir. Fransa ile sınır olan Rhineland askersiz bölge şeklinde kalması kararlaştırılmıştır. Almanya'ya ait çok sayıda lokomotif, vagon ve ticari gemi kullanılamaz hale getirilmiştir. Ayrıca Almanya'nın ödeyeceği tazminatların ise 1921'de 136.000 Mark şeklinde sabitlenmesine karar verilmiştir. Almanya bütün bu kayıplar göz önüne alındığında savaş öncesindeki topraklarının

yüzde 13'ünü, Alman nüfusunun yüzde 12'sini, kömür rezervlerinin yüzde 16'sini, demir kaynaklarının ise yüzde 48'ini, tarım arazilerinin yüzde 15'ini ve fabrikalarının yüzde 10'unu kaybetmiştir(Lee,2014:s.204). Yukarı Silezya, Doğu Prusya ve Posen civarındaki topraklar yeni kurulan Polonya'ya verilerek Polonya Koridoru oluşturulmuş ve Polonya'nın Baltık Denizi'ne çıkışı sağlanmıştır. Ayrıca Almanya'nın silahsızlandırılmasını denetlemek amacıyla Müttefikler Arası Askeri Kontrol Komisyonu'nun kurulmasına karar verilmiştir(Kissinger,2014:s.233). Ayrıca İtilaf devletlerinin Almanya'dan bir diğer talepleri ise savaştan sorumlu olarak gördükleri 895 siyasi ve önemli kişinin müttefiklere teslim etmeleridir. Aralarında Hindenburg, Ludendorff, Von Tirpitz, Bethmann-Hollweg gibi siyasiler de bulunmaktaydı. Bu talebe karşılık tepki gösteren Alman halkı, maddenin yumuşatılmasına sebep olmuş ve birkaç önemsiz siyasinin Müttefiklere teslim edilmesiyle sonuçlanmıştır(Armaoğlu,2005:s.156).

Versailles düzeni, Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasına sebep olan ve savaşın sonucunda ortaya çıkan sorunları da çözmeyi başaramamıştır. Savaştan önceki ve sonraki sorun, Almanya'nın kontrol altına alınamayan gücü olarak kalmıştır. Savaş öncesine göre kırılan güç, toparlanamayacak kadar hasar almamıştır. Askeri anlamda Versailles ile sınırlandırılan ordu ve donanma dışında sanayi ve nüfus alanlarının rakiplerine kıyasla daha iyi durumda olduğu belirtilmiştir. Ayrıca savaş öncesinde Almanya'yı dizginleyen komşuları da yıkılmış ve Almanya'ya karşı güç dengesi uygulayabilecek olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile Rusya'nın yokluğu Avrupa'da güç boşluğunun oluşmasına sebep olmuştur(Taylor,2015:s.56).

2. 2. 1. Versailles Antlaşması'nın Başarısızlıkları

Versailles Antlaşması'nın maddeleri ve Almanya'nın yükümlülükleri açısından iki farklı görüş olduğundan bahsedilmektedir. Antlaşmanın yükümlülüklerini yerinde bulmayan ve Almanya'nın diğer İttifak devletlerine nazaran daha fazla sorumlu tutulması yorumlardan bir tanesidir. Özellikle savaş sonrası sınırlar çizilirken self-determinasyonun uygulama sorunlarına dikkat çekilmiştir. Örneğin Kuzey Schleswing Danimarka'ya ve Güney Silezya Polonyalılara ve Çeklere verilirken, Avusturya ve Sudetenland'daki Almanya azınlığının göz ardı edilmesi ve sınırların etnik unsurları dikkate almadan belirlenmesi Almanya'ya uygulanan ikircikli politika

olarak değerlendirilmiştir. Almanya'nın denetimindeki sömürgeler denetimden çıkarılırken Almanların bu bölgelerde sert politikaları gerekçe gösterilmiştir. Fakat Almanya'nın denetiminden çıkan bölgelere yerleştirilen Güney Afrika ve Belçika'nın farklı politikalar uyguladığını söylemek güç olacaktır(Lee,2014:s.205-206).

Versailles'in iktisadi yükümlülükleri ise Almanya başta olmak üzere birçok güç tarafından eleştirilmiştir. Özellikle J.M.Keynes, Versailles düzenini rasyonel olmaktan uzak ve *“amaca uygun olmadığı ve felaket doğuracağı”* şeklinde yorumlamıştır. Almanya'nın 1913'te üretim kapasitesi olarak 110 milyona ulaşmışken Versailles sonrası 60 milyon ton ile sınırlandırılması, gemi yapımına getirilen kotalar ve Alman ihracatına getirilen gümrük duvarları Almanya'yı iyiden iyiye krize sürüklemiştir. Ayrıca Almanya'ya yöneltilen askeri ve ticari sınırlandırmaların ödemekle yükümlü olduğu tazminatları ödemesini zorlaştırması da işin bir diğer cephesidir. İtilaf devletlerinin talep ettiği tazminatların miktarı ise Almanya ekonomisine indirilen büyük bir darbe olmuştur. Keynes, Versailles düzeni için pratikte hiçbir şeyi uzlaştırmadığı görüşüne tümüyle ikna olmuştur(Lee,2014:s.206).

Diğer yandan Versailles hükümlerinin Almanya açısından zannedildiği kadar ağır olmadığını savunan bir kesim de bulunmaktadır. Bu kesimin savunduğu ilk argüman teritoryal olarak kaybedilen toprakların yüzölçümüdür. Almanya'nın savaşı kazandığı takdirde sınırlarına katacağı topraklarla kıyaslandığında kaybedilen toprakların alanı çok az kaldığı savunulmuştur. İkinci ise, Fransa'nın uğradığı kayıplar ve alacağı tazminatların bu hasarı karşılayacağını belirsiz olmasıdır. Çünkü Batı Cephesi'nin Fransa'nın sanayi bölgesinde yer alması ve Alman ordusunun çekilirken buraları kullanılamaz hale getirmesi Fransa'nın sanayisinde kalıcı hasarlara yol açmıştır. Fakat Alman sanayisinde önemli yere sahip Ruhr ve Rhineland askeri saldırılara maruz kalmamış ve zarar görmemiştir. Üçüncü olarak ise tazminatlar konusunda Almanya'nın ekonomik krize sürüklenmesinin Alman ekonomisinde yapılan yanlışlıklardan dolayı meydana geldiği savunulmaktadır. 1919 ve 1923 yılları arasındaki enflasyon Alman hükümetinin sınırsız miktarda banknotu tedavüle çıkarmasından ve Rhineland sanayicilerinin spekülasyonlarından

kaynaklanmaktadır. Almanya'nın tazminatları ödemeye istekli olmadığı ve genel bir vergi arttırımı ile dış borçların ödenebileceği belirtilmiştir(Lee,2014:s.207-208).

Versailles Antlaşması'nın bu denli sert bir antlaşma olarak ortaya çıkmasının altında yatan sebep dönemin devlet adamlarının kişisel ihtiraslarında bulunabilir. Wilson'ın idealleri, Clemenceau'nun öç alma isteği ve Lloyd George'un yararcılığı sonucunda ortaya çıkan Versailles Antlaşması, daha köklü sorunların yeşermesine yol açmıştır. Ayrıca Fransa kamuoyundaki Alman karşıtlığı ve savaş hasarının tamamından sorumlu tutulması, görüşmeler esnasında Clemenceau'yu sınırlandırmıştır. Wilson'un görüşmelerdeki etkisi ve sonrasındaki tecrit politikası Versailles'in güvenilirliğini sarsmıştır(Lee,2014:s.206).

Hitler'in net olduğu ve herkes tarafından destek bulduğu tek konu Versailles düzeninin ortadan kaldırılmasıdır. Maddelerin kaldırılması için uzun zamana ihtiyacı olduğunun farkındadır. Ancak maddelerin teker teker kaldırılmasını sağlamak da Hitler'i gündemde tutmuş ve Hitler'e prestij sağlamıştır. Hitler, Versailles maddeleri karşısındaki taviz vermeyen duruşunun ona sermaye sağladığının da farkına varmıştır. Hitler, iktidara gelişinden itibaren üç yıl içerisinde Versailles ve Locarno düzenlerine karşı çıkmış ve maddeleri teker teker itibarsızlaştırmıştır. Mart 1936'ya gelindiğinde ise Hitler Almanya'ya ve uluslararası kamuoyuna bağışıklık kazandırmıştır. Çünkü Alman nehirlerinin uluslararası hale getiren maddelere karşı itiraz etmeye başladığında Almanya ve uluslararası kamuoyu tepki vermemeye başlamıştır. Hitler, istediği reaksiyonu alabilmesi için daha büyük adımlar atması gerektiğinin ayırımına varmıştır(Taylor,2015:s.154).

Fransa ve Birleşik Devletler, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanların çoğunlukta yaşadığı ancak ekonomik bakımdan Polonya'ya katılmasının kendilerine daha avantajlı olacağını farkına vardıkları Danzig şehrinin Polonya'ya katılması için uluslararası baskı oluşmuşlardır. Lloyd George, Danzig'in Milletler Cemiyeti'nin atadığı Yüksek Komiser tarafından yönetilen Serbest Şehir olarak düzenlenmesinde ısrar etmiştir. Bu durum, Milletler Cemiyeti'nin self-determinasyon ilkesinin güvenlik sebebiyle göz ardı edilebileceğinin kanıtı olmuştur. Özellikle Almanya'nın tepki gösterdiği bu karar karşısında geri adım atmayan

Milletler Cemiyeti, böylelikle kararlarının güvenilirliğinin uluslararası kamuoyunda tartışılmasına sebep olmuştur(Taylor,2015:s.58).

Versailles Antlaşması'nın başarısız olmasında sadece şartlarının çok ağır olması değil, Birleşik Devletler ve Britanya'nın gereken desteği vermemesi ve Fransa'nın tek başına kalarak rasyonel olmayan adımlar atması da etkili olmuştur. Dawes Planı ve Stresemann gibi devlet adamlarıyla beraber Versailles sürecinde ılımlı tavırlar sergilense de barış pamuk ipliğine bağlı kalmıştır. Alman halkı Versailles yükümlülüklerinin hepsi uygulanmasa da onlara uygun görüleni unutmamış ve Hitler'in yükselişindeki basamaklar Versailles yükümlülükleriyle atılmıştır(Lee,2015:s.210).

Tarihte ilk defa İngiltere ve Fransa tarafından Almanya'ya sivil halkın zararlarının ödenmesi dayatılmıştır. Bu talep için herhangi bir standart getirilmemesi tartışmalara sebep olmuştur. Almanya savaşın tek sorumlusu olarak kabul edilmiş ve her yönden yükümlülüklerle maruz bırakılmıştır. Fransa, Doğu Fransa'nın işgali sırasındaki zararlara tazminat olarak yüklü miktarda kömür almak istemiştir. Büyük Britanya, Alman denizaltıları tarafından batırılan gemilere karşılık, Alman ticaret filosunun büyük bir kısmını talep etmiştir. Almanya'nın bazı nehirlerine uluslararası statü verilmesi ve gümrük tarifelerini yükseltme hakkının sınırlandırılması gerçekleştirilmiştir. Versailles Antlaşma'nın çöküşü aslında varlığından kaynaklanmıştır. Viyana Kongresi'nden sonraki yüzyıllık barışın temelindeki sac ayakları, Fransa'nın memnun kaldığı bir barış, rasyonel kurulmuş bir güç dengesi ve Avrupa'ya aidiyetlerini arttıran meşruiyet duygusu olarak sıralanmıştır. Fakat Versailles düzeni özellikle Fransa'nın güvenlik endişelerinin giderilemediği ve tarafların uzlaştırılmadığı bir antlaşma olmuştur. Kissinger'in deyişiyle "*Gerçekte Almanya'yı tatmin etmekle, ona boyun eğdirmek arasında dengeyi bulmak kolay bir iş değildi.*"(Kissinger,2014:s.236).

Versailles Antlaşması'nın dikkat çekici paradoksu ise Almanya'nın stratejik avantajı ve Fransa'nın zayıflığı olmuştur. Savaştan önce Almanya'nın sınırlarında Fransa, Avusturya-Macaristan ve Rusya gibi güçlü komşuları varken savaş sonrasındaki düzen, Almanya'nın güçlenmesini kolaylaştıracak gibi yorumlanmıştır. Zayıflamış bir Fransa'nın, dağılmış bir Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun ya

da Bolşevik Devrimi sonucunda Avrupa siyaseti dışına itilmiş Rusya'nın Almanya'yı durduracak güç olarak karşısına çıkması mümkün değildir(Kissinger,2014:s.236).

Versailles Antlaşması'nın 231. maddesinde bahsedilen Savaş Suçu ise tamamen Almanya'ya ithafen yazılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasının tek sorumlu Almanya olarak kabul edilmiş ve suçlamalar da bu minvalde yapılmıştır. Fakat Almanya adına planlanan son gerçekleşmemiş ve fiziksel olarak güçsüzleştirilen Almanya jeopolitik anlamda savaş öncesine nazaran daha da kontrol edilemez bir güç olmuştur. Almanya, askeri ve silahsızlanma konularındaki zincirlerinden kurtulduğu zaman Avrupa için daha büyük bir güç olarak geri dönmüştür(Kissinger,2014:s.239).

İkinci Dünya Savaşı'na giden yoldaki mihenk taşlarından birisi İtalya'nın Habeşistan'ı işgali diğeri ise Almanya'nın Rhineland'ı işgali olmuştur. Çünkü ilkinde Milletler Cemiyeti'nin, özellikle İngiltere ve Fransa'nın uyguladığı pasif tutum devletlerin hak iddia ettiği bölgelere girme iştahlarını kabartmıştır. Almanya'nın Fransa sınırındaki askerden arındırılmış Rheinland bölgesini işgal etmesi Versailles düzenine en sert başkaldırı şeklinde yorumlanmıştır(Taylor,2015:s.168) Bu sistem 20.yüzyıl Avrupa'sında işlemez hale gelmiştir. Çünkü devletler arasındaki ittifaklar tam anlamıyla ikna edici boyutta kurulamamıştır. Birleşik Devletler'de, Versailles Antlaşması'nın onaylanması ve Milletler Cemiyeti'ne katılma kararları için Senato'da onay alamaması, verilen kararların uygulanmasını zorlaştırmıştır. Birleşik Devletler'in Avrupa ile olan ilişkisinde belirleyici unsur siyaset değil de coğrafya olmuştur. Birleşik Devletler ile Avrupa'nın arasındaki Atlas Okyanusu'nun bulunmasının jeopolitik yansımaları siyaseti de etkilemiştir. İngiltere ve Fransa'nın da Alman gücü karşısında keskin bir ittifak oluşturamaması ve Fransa'nın İngiltere'yi güvence konusunda ikna edememesi iki dünya savaşı arası dönemde belirleyici olmuştur. Bu sebeplerle Avrupa 20. yüzyıla kadar kurulan dört yüz yıllık güç dengesinin kurulmasını sağlayamamıştır(Taylor,2015:s.64).

2.3. Stresemann'ın Politikaları ve Almanya'nın Toparlanması

Almanya ve Sovyetler Birliği arasında imzalanan Rapallo Antlaşması'ndan(1922) sonra Versailles Antlaşması'nın bazı yükümlülükleri revize

edilmiştir. Çünkü Avrupa siyasetinden dışlanmış iki gücün kendi aralarındaki ittifakları İtilaf devletleri için sorun teşkil etmeye başlamıştır. Gustav Stresemann'ın 1923'te göreve gelmesinden önce Almanya inkar ve kabullenmeme politikası uygulamıştır. Buna karşılık Fransa tazminatların ödenmesi yönünde ısrarcı davranırken İngiltere'yi de yanına almak için çabalamıştır. Almanya, Fransa'nın İngiltere atağına karşılık Sovyetler ile ittifak kurarak güç dengesi kurmayı planlamıştır. Ocak 1923'te Fransa ve Belçika birliklerinin Ruhr bölgesini işgal etmesi, Fransa'ya istediği sonuçları vermemiştir. Çünkü Fransa'nın İtilaf devletlerine danışmadan aldığı bu karar onu yalnız mücadele etmeye zorlamıştır(Kissinger,2014:s.261). Fransa, Ruhr bölgesini işgal ederken Almanya'nın ödemediği tazminatları Almanya'nın çelik ve kömür bölgesini zor durumda bırakarak karşılamayı planlamıştır. Alman hükümeti ise Fransa'dan bir adım önde giderek çelik ve kömür işçilerine pasif direniş emrini vermiş ve çalışmamaları için ücret ödemiştir. Her ne kadar bu politika Alman hükümetini iflas ettirmiş ve yüksek enflasyonu ateşlemişse de Fransa amacına ulaşamamış ve Ruhr'un işgali Fransa için büyük bir hezimet olmuştur(Kissinger,2014:s.261).

Ruhr'un işgali 1923'ün sonbaharında sona ermiş fakat Fransa işgal ederken amaçladığı sonuçlara ulaşamamıştır. Versailles Antlaşması'ndan dolayı Alman askerlerinden arındırılmış olan bölgede ayrılıkçı hareketlerin oluşması durumunda müdahale edemeyeceğinin farkındayken bile sonucu kendi lehine çevirememiştir. Fransa'nın Ruhr bölgesinden çıkardığı kömür geliri ise bölge yönetilirken harcanmıştır(Kissinger, 2014:s.262).

Almanya'nın Versailles döneminde iki seçeneği bulunmaktaydı: Versailles hükümlerine kabul etmeden antlaşmanın revize edilmesi için saldırgan politikalar uygulamak ya da gücünü toparlayana kadar İtilaf güçleri ile anlaşmak ve yükümlülükleri yerine getirmeye niyetli gibi görünmek. Almanya özellikle Stresemann'ın dışişleri bakanı ve başbakan olduğu dönemde, Kissinger'ın (2014:s.263) "*yerine getirme*" politikası olarak belirttiği yolu izleyerek uluslararası ortamdaki güvenilirliğini arttırmayı başarmıştır. Bu politikanın amacı öncelikle Britanya ve Fransa'nın memnun olmadığı Versailles şartlarını memnuniyetsizliklerden faydalanarak revize etme yoluna gitmektir. Versailles'in ekonomik yükümlülüklerini yerine getirme çabasına karşılık askeri ve politik

yükümlülüklerinden kurtulmayı amaçlamıştır(Kissinger,2014:s.263). Lloyd George'un ifadesiyle; "*Başbakan, sanayici Fransa'nın yerle bir edildiğini ve Almanya'nın bundan kurtulduğunu söyledi. Bizim kamçıyı Almanya'nın sırtına vuracak duruma geldiğimiz ilk anda, Almanya "vazgeçiyorum" dedi. Sorun, onun Fransa'ya yaptığı gibi bizlerin de onu kamçulamaya devam edip etmeyeceğimizdi.*"(aktaran Kissinger,2014:s.264). Stresemann'ın Versailles Antlaşması'ndaki maddelere karşı yapıcı politikalar izlemesi Fransa açısından bu şekilde değerlendirilmiştir. Çünkü bu politikalarla birlikte Almanya'nın uluslararası kredisi arttırmıştır.

Stresemann, Versailles Antlaşması'nı "*tarihin en büyük dolandırıcılık olayı*" (aktaran Kissinger,2014:s.265) olarak tanımlarken *yerine getirme* politikasına geçiş yapması ise Almanya'nın zaman içerisinde izlenen yolların değiştirebileceğini ve realpolitikin gereklerine göre politika üretmenin faydalarını görmelerini sağlamıştır. Çünkü Almanya'nın en güçsüz halinin dahi Fransa tarafından yenilememesi ve Avrupa siyasetindeki etkisinin silinememesi Stresemann'ın yadsınamaz başarısı olarak adlandırılmıştır(Kissinger,2014:.265).

Fransa, müttefik ülkeleri Almanya karşısında kendini güvende hissedecek askeri ittifaklara ikna için çalışmaya devam etmiştir. Bu talebin ancak Britanya'nın askeri olarak güvence vermesiyle sağlanabileceği öngörülmüştür. Fakat Britanya da bu güvenceyi verebilecek güçte değildir ve Fransa'nın bu korumacı politikaları Britanya'ya rasyonel gelmemiştir. Ayrıca Fransa'nın istediği askeri avantajı sağlamak Almanya'nın Versailles sınırlarından çıkmasına olanak sağlayacağı şeklinde yorumlanmıştır. Britanya, Fransa ve Almanya arasında askeri eşitliği sağlayamazsa, Almanya'ya eski saldırgan ve uyuşmaz tavrına geri dönmesi için argüman sağlayabileceğini düşünmüştür. İki devlet arasındaki dengeyi sağlayabilmek için Austen Chamberlain'in 1925'te geliştirdiği ittifak fikri Almanya'nın yoğun muhalefetiyle karşılaşmıştır. Britanya'ya göre Fransa ve Belçika'nın Almanya ile olan sınırlarını güvence altına alan ittifak fikri, Fransa'yı frenlemek için yeterli olabilirdi. Ancak Almanya açısından bu ülkelerin sınırlarında kurabileceği bu ittifak Almanya karşıtı olarak algılanmaktaydı ve Stresemann'ın politikaları o kadar ilerleme kaydetmişti ki Almanya, bu ittifakı veto edebilmiştir(Kissinger,2014:s.267).

1925 yılında Almanya, Fransa, İtalya, Britanya, Çekoslovakya, İtalya, Belçika ve Polonya arasında imzalanan antlaşma Versailles sonrası dönem için yeni bir kapı aralamış gibi gözükse de İkinci Dünya Savaşı'nın temellerini atmıştır. Çünkü galip ve mağlup arasındaki çizgi silikleşmeye başlamıştır. Fransa'nın güvenlik endişeleri giderilememiş ve Almanya'nın da milliyetçi kesimleri daha coşkulu hale gelmiştir(Kissinger,2014:s.270). Stresemann ve Briand'ın 27 Eylül 1926'daki görüşmelerinden çıkan sonuçlar şaşırtıcı olmuştur. Versailles Antlaşması'nda Fransa'ya verilen Saar'ın geri verilmesi öngörülmüştür. Bu görüşmeden çıkan sonuçlara göre Fransa'nın bir yıla sınırlanan sürede Ren bölgesini boşaltmasına, Müttefikler Arası Askeri Kontrol Komisyonu'nun Almanya'dan çekilmesine, Almanya'nın Saar madenleri için 300 milyon mark ödemesine ve Almanya'nın sorumlu olduğu savaş tazminatı ödemelerine hız kazandırarak Dawes Planı'na uyması kararlaştırılmıştır. Almanya'nın elde ettiği sonuçlar Fransa ile kıyaslandığında Almanya'nın uzun vadede fayda sağlayacak kazanımlarının fazla olduğu yorumları yapılmıştır. Fakat bu plan uygulanamamış ve Briand görüşmelerden çekilmiştir. Bu görüşmeler iki savaş arası dönemde Almanya ve Fransa arasındaki son anlaşma girişimleri olarak kalmıştır(Kissinger,2014:s.272).

Locarno'dan sonra Almanya'ya akan Amerikan sermayesi Alman sanayiisinin modernizasyonun ivme kazanmasına sebep olmuştur. Alman silahsızlanmasını denetlemek üzere kurulan Müttefikler Arası Askeri Kontrol Komisyonu 1927'de lağvedilerek Milletler Cemiyeti'ne devredilmiştir. Bu noktadan sonra Almanya'nın silahlanması hız kazanmıştır(Kissinger,2014:s.273). Kissinger'in deyiimiyle Almanya ve Fransa arasındaki silahsızlanma dengesini sağlamak çok zor olmuştur. Kissinger bu durumu şu şekilde tanımlamıştır: *“Ne kadar düşük düzeyde olursa olsun, eşit silahlanma durumunda Fransız güvenliği Almanya'nın üstün seferberlik potansiyeli karşısında tehlikedeydi.”*(Kissinger,2014:s.274).

2.3.1. Dawes Planı

Versailles Antlaşması'nda Birinci Dünya Savaşı'nın sorumlusu olarak gösterilen Almanya'dan müttefik devletlere ve sivil halka verdiği zararın onarılması için ödemesi istenen tazminatlar büyük sorunlara yol açmıştır. Fransa özellikle Almanya'yı baskı altında tutmak için tazminatların yüksek tutulmasından yana saf

tutmuş ve diğer müttefik devletleri de desteklemeleri konusunda ikna etmeye çalışmıştır. Fakat Fransa'nın bu tutumu ve öngörüsüz politikaları daha köklü sorunların çıkmasına yol açmıştır.

Tazminatların belirlenmesi için kurulan komisyon 1921 Ocak ayında ilk olarak tazminat miktarını 56 milyar dolar olarak belirlemiştir. Bu miktarın Versailles Antlaşması'nda maliye uzmanlarının hasarların onarılması için gerekli gördükleri miktarın yaklaşık üç katı üzerinde olduğu şeklinde değerlendirilmiş ve Almanya'nın ödemeyi kabul etmemesi üzerine İtilaf devletleri Düsseldorf, Duisburg kentlerini işgal ederek Almanya'yı ödemeye zorlamıştır(Akşin,2017:s.42). Ancak Almanya'nın miktara itirazı sonucunda 1921 Mayıs ayında 33 milyar dolara indirilmesi kabul edilmiştir. Yine de Almanya'nın ödeyebileceği miktarın çok üstünde olan bu tazminat uluslararası baskılar sonucunda kabul edilmiş ve Ağustos ayında 250 milyon dolarlık ilk taksit Almanya'dan tahsil edilmiştir. Bu taksit ise Almanya'dan düzenli olarak alınmış ve alınacak ilk taksit olmuştur(Armaoğlu,2005:s.157). Çünkü bu dönemden sonra Almanya ekonomik ve siyasal olarak çalkantılı bir sürece girmiştir. 1921 yılında Almanya'da bir dolar 70 marka denk gelirken 1923 Kasım ayında bir doların 840 mark olması(aktaran Armaoğlu,2005:s.156) Alman para biriminin hiçbir değerinin kalmadığının işareti olmuştur Bu durumun halk nezdindeki karşılığı olarak ise bir kilo etin 1923 Şubat ayında 3.400 markken aynı yılın Kasım ayında 280 milyar marka denk gelmesi gösterilebilir(aktaran Armaoğlu,2005:s.156). Böyle bir Almanya'da sermaye sahipleri de mal ve paralarına devlet tarafından kısıtlama getirileceğini düşünerek paralarını Almanya dışına çıkarmaya başlamış ve ülke içinde mark kaybı yaşanmıştır(Akşin,2017:s.42).

Tazminatların yüklediği siyasal ve ekonomik sorumluluklar sonucunda bir kısıtla giren Almanya'nın tazminatları ödemekte zorlanması bu sürecin kesin bir sonucu olmuştur. Fransa Almanya'nın karşılaştığı zorluklardan memnun olsa da Britanya, Fransa'yla aynı fikirde değildi. Çünkü Almanya Britanya ticareti için iyi bir pazardı ve Almanya'nın yaşadığı kaos sonucunda sarsılması Britanya'nın işine gelmiyordu(Armaoğlu,2005:s.157). Ayrıca Britanya her zaman Fransa'nın uyguladığı ölç alma siyasetinin Almanya'nın daha fazla hırslanmasına yol açacağını düşünerek temkinli ilerlemiştir.

1921 ve 1922 yılları Almanya'nın tazminatları ödeyemeyeceğini ve beş yıl tecil süresi istemesi sonucunda tartışmalarla geçmiştir. Görüşmelerin sonuçsuz kalması Fransa'nın atağa geçmesi için ortam hazırlamış ve Belçika ile birlikte 1923 Ocak ayında Ruhr bölgesini işgal etmiştir. Ruhr bölgesinin önemi ise silahsızlandırılmış, Fransa ve Almanya arasında sınır oluşturması ve kömür madenlerine sahip olmasıdır. Almanya'nın pasif direnişle karşılık vermesi sonucunda Alman işçiler ve memurlar işlerini terk etmiştir. Ruhr bölgesini işgali ile istediği kazanımları elde edemeyen Fransa, Britanya ve Birleşik Devletlerin de konuya dahil olması ile tazminat sorununun çözülmesine ikna olmuş ve Ruhr'dan ayrılmıştır(Armaoğlu,2005:s.158).

Stresemann'ın da etkisiyle Almanya tazminatları için hazırlanan ödeme planı 1924 yılında Dawes Planı şeklinde imzalanmıştır. Plana göre dört yılı kapsayan borcun ilk taksitinin 250 milyon dolar belirlenmesi ve taksitlerin arttırılarak Almanya'dan tahsil edilmesine karar verilmiştir. Ayrıca Almanya'ya ekonomisini toparlaması için yarısı Birleşik Devletler'den olmak üzere 200 milyon dolar da borç verilmesi kararlaştırılmıştır. Ruhr'un boşaltılarak Almanya'ya teslim edilmesi de Dawes Planı ile karara bağlanmıştır. Dawes Planı, Almanya ve Stresemann için iyi değerlendirilmiş bir fırsat olmuştur. Birleşik Devletler'den alınan borç ise geri dönüşü hissedilir alanlarda kullanılmış ve Almanya'nın uluslararası ticaret hacmi artmıştır. Ekonomisi toparlanmaya başlayan Almanya'nın tazminatları ödemesi sonucunda ise Fransa ile olan ilişkileri de normalleşmiştir(Armaoğlu,2005:s.159). Fransa'nın tazminatlar konusunda ısrarcı olması ise Almanya'nın kendi aleyhine çevirebileceği alanlar olmuştur. Sanayinin modernizasyonu ve silahlanma alanlarındaki ilerlemesini bu dönemde dahi sürdürebilen Almanya, savaş öncesindeki güçlü sınır komşularına da sahip olmadığı için güçlendikten sonra önlenemeyecek bir duruma gelmiştir(Kissinger,2014:s.266).

2.3.2. Young Planı

Dawes Planı'nın süresi dolunca tekrar gündeme gelen tazminatlar sorunu, Almanya-Fransa geriliminin azalmasına rağmen yine de tartışmalara sebep olmuştur. Dawes Planı'nın da hazırlanmasında etkili olan Owen D. Young'ın hazırladığı Young Planı, 26 milyar doların taksitlerle ödenmesinin kabulü sonucunda 1930'un

Ocak ayında imzalanmıştır. 22 taksitte ödenmesi kararlaştırılan tazminatın her bir taksiti ise 391 milyon dolar olarak belirlenmiştir(aktaran Armaoğlu,2005:s.159).

Bu döneme denk gelen 1929 Büyük Buhran'ın etkilerinin global anlamda görülmesinin sonucunda Young Planı'nın uygulanma süreci zora girmiştir. Çünkü Almanya'nın özellikle Birleşik Devletler'den alarak toparlayabildiği ekonomisinin kaynağındaki sorun çok etkili olmuştur. Bunun sonucunda dönemin Birleşik Devletler Başkanı Herbert Hoover'ın teklifi ile Young Planı'ndaki taksitleri bir yıl için tecili konusundaki Hoover Moratoryomu kabul edilmiştir(aktaran Armaoğlu,2005:s.159). Ancak tecil mekanizmasının da çalışmadığı tazminat sorunu 1932 yılında Almanya'nın son olarak 750 milyon dolar ödemesi koşuluyla nihayete kavuşturulmuştur. Böylelikle Almanya toplamda 5.5 milyar dolar ödeyerek Birinci Dünya Savaşı'ndaki sorumluluğunun bedelini ödemiştir. (Armaoğlu,2005:159-160)

2.3.3. Locarno Antlaşmaları

Almanya ve Fransa arasında sürekli artarak devam eden gerilimler sonucunda Fransa'nın Britanya'yı askeri ittifak konusunda ikna edememesi sorun teşkil etmiştir. Çünkü Fransa, Almanya ile olan sınırlarını garanti altına almak ve olası bir saldırı durumunda özellikle Britanya'yı yanında görmek istemiştir. Ancak Britanya ise Fransa ile ittifak yapması halinde Almanya ve Sovyet Birliği'nin stratejik hareket ihtimalinden dolayı Fransa'yı dizginlemeye çalışmış ve kamuoyunun böyle bir ittifakı kabul etmeyeceğini bahane etmiştir. Fransa'nın Milletler Cemiyeti'ni devreye sokma çabaları da sonuçsuz kalınca sorunun kendisiyle anlaşma yoluna gitmiştir.

1922 yılında Stresemann'ın Fransa'ya İngiltere ve Belçika'nın da dahil olduğu saldırmazlık antlaşması teklifi Fransa tarafından ciddiye alınmamıştır. Ardından gelişen Ruhr bölgesinin işgali ise bu fikrin rafa kaldırılmasına sebep olmuştur. Ancak Fransa'nın Milletler Cemiyeti'nde sonuç alamaması, Dawes Planı ile ılımlı bir dönem yaşanması ve Stresemann'ın da Fransa ile anlaşmak için çaba göstermesi sonucunda 1925 Şubatında Locarno Antlaşmaları için görüşmeler başlamış ve 16 Ekim 1925'te Locarno'da antlaşmalar imzalanmıştır(aktaran Armaoğlu,2005:s.161). İki antlaşmadan oluşan Locarno Antlaşmaları'na beş ülkenin katılımı sağlanmıştır. İlk antlaşmada Fransa-Almanya ve Almanya-Belçika sınırları belirlenmiş ve İngiltere, Almanya, Fransa, Belçika ve İtalya tarafından onaylanmıştır. İkinci

antlaşmada ise Almanya-Belçika ve Almanya -Fransa arasında hakemlik antlaşmaları imzalanmış(Akşin,2017:s.143). Fakat Locarno ile ilgi çekici nokta Almanya'nın sadece batı sınırları için garanti verdiği bir antlaşma olmasıdır. Almanya'nın doğu sınırlarındaki ülkelerle ilgili sessiz kalması ise Fransa'yı harekete geçirmiş ve Fransa Polonya ve Çekoslovakya ile Almanya'ya olan sınırlarını garanti altına alacak antlaşmalar imzalamıştır(Armaoğlu,2005:s.161). Almanya'ya yöneltilen bu antlaşma aslen Almanya'yı durdurabilecek önemde addedilmemiştir. Locarno Antlaşmaları ile Avrupa'da *Locarno Ruhü* olarak adlandırılan sürece girilmiştir. Almanya 8 Eylül 1926'da Milletler Cemiyeti'ne üye olmuştur. 31 Ocak 1927'de Versailles Antlaşması'nın sonuçlarından biri olan Müttefikler Arası Askeri Denetim Komisyonu'nun Almanya'daki varlığına son verilmiştir(Akşin,2017:s.143). Locarno Antlaşması ile Avrupa'nın yeni bir döneme girdiği kabul edilmiştir. Ancak Locarno'nun Versailles'in önemini yitirmesine sebep olduğu düşünülmektedir. Çünkü Versailles ile çizilemeyen sınırlar Locarno ile belirlenmiştir. Buna ek olarak Almanya'nın doğu sınırlarına yönelik garanti vermemesi İngiltere tarafından da kabul edilmiştir. Bu sebeple de Locarno, Versailles'ten ayrılmaktadır(Armaoğlu,2005:s.162).

2. 4. 1929 Büyük Buhran

Hobsbawm'a göre 1929 ekonomik krizinin önemi 20. yüzyılının çizgisini belirleyen önemli bir etken olmasıdır. Hobsbawm, 1929 krizi olmasaydı Hitler ve Roosevelt gibi 20. yüzyılı belirleyici siyasi liderleri ortaya çıkmayacağı görüşündedir. Ayrıca Büyük Buhran, kapitalizmin bir krizi olarak görüldüğü için Hobsbawm kriz olmasaydı Sovyetler Birliği'nin devlet planlamasına dayalı ekonomik sistemi, kapitalizme büyük bir rakip olarak gösterilmeyeceğini de savunmuştur. Hobsbawm'ın özellikle üzerinde durduğu 1929 Büyük Buhranı 20. yüzyılı anlayabilmek için kilit öneme sahiptir(Hobsbawm,2014:s.113). Çünkü 20. yüzyılda yaşanan dünya savaşların siyasal, ekonomik ve toplumsal olarak yıkıcı darbelere sahip olsa da tahrip alanı sınırlıdır. Ancak Büyük Buhran'ın etkileri her alanda ve küresel anlamda hissedilmiştir. Bunun yanı sıra Buhran'ın sonuçları İkinci Dünya Savaşı'nı tetiklemiştir.

Aslında dünya ekonomisi sanayi devriminden sonra belirli aralıklarla; genellikle yedi ile on yıl arasında yaşanan ekonomilerdeki dalgalanmalara aşınadır. Hobsbawm'ın Ticari Çevrim olarak aktardığı dalgalanmalar ve bu süreçte yaşanan ısınma (boom) ve çöküş (slump) şeklinde adlandırılmıştır. Fakat bu krizin diğerlerinden farkı beklenenden uzun sürmesi ve öncekilerde başvurulan önlemlerin bu krizde çalışmaz duruma gelmesidir. Bu durum ise ekonomistleri geçmiş yılların krizlerini incelemeye zorlamıştır. Hobsbawm'ın Rus ekonomist Kondratiev'in görüşlerine dayanarak aktardığı gibi, uzun bir dalgayla yükselişte olan dünya ekonomisinin tam zamanında düşüşe geçmiştir(Hobsbawm,2014:s.114). İngiliz bankeri Lord Overstone'dan alıntı yapan İngiliz iktisatçı Walter Bagehot'tan aktarıldığı şekliyle kriz modeli şu şekilde tasvir edilmiştir: “*Sükunet, gelişme, güven, refah, heyecan, aşırı ticaret, SARSINTI, baskı, durgunluk ve nihayet sükunet*”(aktaran Kindleberger,2007:s.131). Overstone'un yaptığı sıralamadaki kriz sonrası gelen baskı aşaması, devletin ekonomiye müdahalesi şeklinde anlaşılmaktadır. Ancak krizin oluşumu konusunda varılan bu görüş birliği, çıkış yolları konusuna geldiğinde varlığını yitirmiştir.

1929-1933 yılları arasında Büyük Buhranın etkilerinin her alanda yaşanması ekonomik büyümeyi durmamış sadece çok yavaşlatmıştır. Dünyanın en zengin ekonomik büyümesi Birleşik Devletler'de GSYH'nın kişi başına düşen ortalama büyüme oranı her yıl için 0.8 gibi minimal düzeydedir. Ayrıca dünya sanayi üretimi 1913 ve 1938 arasındaki dönemde en azından bir önceki çeyreğin yarısı oranında artış göstermiştir(aktaran Hobsbawm,2014:s.115-116).

Büyük Buhranın etkilediği bir diğer alan ekonominin küreselleşmesidir. Kitleli göçlerin ekonomideki küresel etkisi ve sonuçları Birinci Dünya Savaşı'ndan önce somut bir şekilde görülmekte iken savaş sonunda ve buhran döneminde göçlerde azalma yaşanmıştır. Özellikle Birleşik Devletler'e yapılan göçler 20. yüzyılın ilk on beş yılında yaklaşık on beş milyon kişi olarak belirtilmiştir. Fakat devam eden on beş yılda göç eden sayısı beş milyona gerilemiştir. 1930'lardan İkinci Dünya Savaşı'na devam eden süreçte ise Birleşik Devletler'e göç amaçlı giriş yapan kişi sayısı yedi yüz elli bini geçmemiştir(aktaran Hobsbawm,2014:s.116). Dünyanın her yerinden en çok göç alan ülkenin Birleşik Devletler olduğu belirtilirse küresel göç oranlarının ne kadar azaldığı belli olacaktır.

Buhran ile çarpıcı bir diğer gelişme ise uluslararası arası ticaretteki durgunluktur. Çünkü Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan kalıcı devlet sayısının artmasıdır. Özellikle imparatorlukların parçalanması ile oluşan devletlerin uluslararası ticareti canlandıramaması dikkat çekicidir. Diğer bir deyişle Avusturya-Macaristan dağıldıktan sonra Avusturya'dan Macaristan'a yapılan ticari işlemler de uluslararası haneye yazılmıştır. Ancak bu alandaki girdilerin artması dahi Buhran sürecinde yaşanan sorunlarda pozitif bir etki oluşturamamıştır(Hobsbawm,2014:s.116).

Savaş öncesi ekonomik durumu normal olarak kabul eden piyasalar ve hükümetler, savaş sonrasında normale kolaylıkla döneceklerini düşünmüştür ve ekonomik ısınma da teşvik edici olmuştur. Ancak 1920'lerde ekonomideki ısınmanın piyasalardaki etkisi azalmaya başlamış ve bu durum da işgücünün azalmasına sebep olmuştur. Büyük Buhran'ın en can alıcı noktası ise işsizlik oranlarının artışı ve engellenememesi hükümetler açısından beklenmedik bir durum olmuştur(Hobsbawm,2014:s.117).

Büyük Buhrandan sıyrılmak için devletlerin aldığı para basma ve para birimi değiştirme kararları ise buhranın orta sınıf halkın üzerindeki etkilerinin sertleşmesine sebep olmuştur. Özellikle alt ve orta sınıflarda görülen bu değişim ise Avrupa'da faşizme giden sürecin önündeki engelleri kaldırmaya yardımcı olmuştur(Hobsbawm,2014:s.118-119). Büyük Bunalım, dünya ekonomilerini kasıp kavurduğunda bu durumdan çıkış için izlenecek yollar açısından piyasaların tecrübeli olmadığı ortaya çıkmıştır. Sadece deflasyon politikası ile tünelin sonunu görebileceklerini düşünmüşlerdir. Sağlam para, dengeli bütçe, hükümet harcamalarında kesinti ve ücretlerin düşürülmesi yeterli olabilecek gibi görünmüştür. O takdirde fiyatların halkın alma gücüne indirilebileceği kanaati yaygındır. Fakat sorunun o kadar da yüzeysel olmadığı zaman içinde piyasalarda hissedilmeye başlanmış ve bilinen yöntemlerin çare olmadığı anlaşılmıştır(Taylor,2015:s.99).

Isınma döneminde kısa süreli yaşanan ekonomik düzelmede dikkat çekici durum uluslararası sermayenin Almanya'ya kanalize olmasıyla yaşanan hareketlenmedir. Almanya'nın 1928'de dünya sermaye ihracatındaki oranı yaklaşık yüzde elli olmuş ve yarısı kısa vadeli olarak da 20 ile 30 trilyon mark arasında da

borçlanmıştır(aktaran Hobsbawm,2014:s.119). Almanya'nın borçlanması ise diğer ülkelere olan bağımlılığını arttırmıştır. Bu durum buhran sonucunda Amerikan parasının Almanya'dan çekilmeye başlamasıyla daha da belirgin hale gelmiştir(Hobsbawm,2014:s.120).

Buhranın etkilerinin küresel olarak görülmesi herkesin hemfikir olduğu bir konudur. Ancak sonuçları her yerde aynı şiddette hissedilmemiştir. Diğer bir deyişle buhran öncesinde de ekonomik olarak sıkıntılar yaşayan devletlerin halkları için buhran, şartların daha da kötüleşmesine sebep olmuştur. Fakat Avrupa'nın ortasında yaşayan Alman ya da Belçikalı bir memur ya da işçinin, üstelik ekonomik anlamda nefes almaya başladıkları bir dönemde karşılaştıkları buhran ile içine düştüğü sorunların etkisi herhangi bir Afrika ülkesinde yaşayan madenciyle aynı olmamıştır. Avrupa içerisindeki ülkeler açısından dahi buhranın sonuçları farklılık göstermiştir. Buhran'ın en etkili olduğu ülkenin kuşkusuz Almanya en az hissedenin ise İsveç olduğu belirtilmiştir(Roberts,2003:s.310-311).

Büyük Buhran'ın küresel hale gelmesinin sebebi ise temel gıda maddelerinin ve hammaddelerin üretimindeki krizdir. Temel gıda maddelerinde daha önceden stoklarla sağlanan denge bozulmaya başlamış ve fiyatlar kontrolsüz şekilde düşmüştür. Bu durum özellikle ihracatı birkaç temel maddeyle sağlanan ülkeler açısından çok tehlikeli bir durumdur. Çay ve buğdayda üçte ikilik ve ham ipek fiyatlarında görülen dörtte üçlük düşüşler, sadece bunun gibi maddelerin ihracatını yapan ülkelerin ekonomileri için çok belirleyici olmuştur. Çiftçilerin bu duruma önlemi daha fazla üretim yapmak olmuştur. Ancak bu önlem işlerin daha da kötüleşmesine ve piyasada fazla ürün olması fiyatların dibe vurmasına sebep olmuştur(Hobsbawm,2014:s.121). Birleşik Devletler'de bu dönemde farklı önlemler de alınmıştır: çiftçinin elindeki fazla ürünü devletin satın alması ya da 1933'ten sonra çiftçilerin üretim yapmalarını sağlamak amacıyla maddi destekte bulunmak(Nevins,Commager,2016:s.489). Bunlarla amaçlanan çiftçinin sadece ekonomik kaygılarla üretim yapmasını ve piyasaya fazladan ürün sürmesini engellemektir.

Büyük Buhran'ın global anlamdaki en somut sonucu ise uzun süreli işsizliğin yaygınlaşması olmuştur. Buhran'ın derinleştiği dönem olan 1932-33'te Avrupa'daki

ülkelerde işgücünün önemli oranlarda istihdam edilememesi siyasal ve sosyal olarak büyük sorunlara yol açmıştır. Bu dönemde Britanya ve Belçika'da işgücünün yaklaşık yüzde 23'ü, İsviçre'nin yüzde 24'ü, Birleşik Devletler'in yüzde 27'si, Avusturya'nın yüzde 29'u, Norveç'in yüzde 31'i, Danimarka'nın yüzde 32'si ve en çarpıcı olan Almanya'nın yaklaşık yüzde 44'ü oranında işsizlikle mücadele etmeye çalışmıştır. Diğer çarpıcı nokta ise 1933-38 arasında işsizliği sorun olmaktan çıkaran Nazi Almanyası olmuştur(Hobsbawm,2014:s.122). Buhranın işsizlik üzerindeki etkisinin halktan sonra en çok hisseden ise hükümetler olmuştur. Bu dönemde ülke siyasetini etkileyen en önemli konu işsizliğin önüne geçilmesidir. İşsizlikten etkilenenlerin başkentlere doğru yaptıkları *Açlık Yürüyüşleri*, bu dönemin en çarpıcı görüntülerini vermiştir(Hobsbawm,2014:s.123). Kennedy'nin aktardığına göre kitlesel işsizliğin yaygın olduğu dönemde sinema binaların artması ve düş sarayları haline getirilmesi işsizliğin bir sonucudur. Çünkü işsizliğin hastalık gibi girdiği ülkelerde insanların meşgul olacakları işlerinin olmaması ve sinema biletlerinin ucuz oluşu kitleleri bu alanlara itmiştir(aktaran Kennedy,2014:s.135). Bunu destekleyici olarak ise Birleşik Devletler'in Buhran ve sonrasında ihraç edebildiği nadir alanlardan biri olan ve hatta sinema piyasasını tekelleştirdiği söylenen Hollywood filmleri gösterilebilir(Kennedy,2014:s.132).

Bu krizle başa çıkmanın yolları aranmış ancak devlet tarihlerinde benzer bir olay olmadığı için hasarları onarmanın yollarını tam olarak bulunamamıştır. 1932'de Lozan Konferansı'nda Almanya'nın ödemesi planlanan tazminatlara son verilmiştir. 1933'te Londra'da düzenlenen Dünya İktisat Konferansı'nda somut adımlar atmamak için karar çıkmayınca devletler yerel etkisi olan politikalar uygulamak zorunda kalmıştır. Özellikle Britanya'nın bu korumacı politikaya geçişi dikkat çekicidir. Çünkü Britanya yüz yıla yakın süredir devam ettirdiği serbest ticaret politikasından vazgeçmiştir. 1932 İthalat Vergileri Yasası ve Ottawa Konferansı'nda alınan kararlarla Dominyonlarla tasarlanan anlaşmalarla serbest ticareti sınırlandırmıştır. Fransa buna benzer politikaları sömürgeleriyle gerçekleştirmiştir(Lee,2014:s.224-225).

Keynes, tam istihdamın yaratılarak hem işsizliğin hem de Buhran'ın sonunu getirebilebileceğini savunmuştur. Çünkü tam istihdamla sağlanan alanda kullanılacak

işgücünün işsizliğin önüne geçeceği ve işçilerin elde ettikleri gelirle yapacakları harcamaların ise talep oluşturacağı öngörülmüştür. Ortaya çıkan talebi karşılamak için hareketlenen piyasaların ise Buhran'ın sonunu getireceği planlanmıştır(Hobsbawm,2014:s.126). Bu sebeple Keynesyenlere göre hükümetlerin yapması gereken işgücü için tam istihdam oluşturmaktır. Çünkü işsizliğin ekonomik etkilerinin yanı sıra toplumsal ve siyasal etkileri, uluslararası ilişkiler açısından da ilk defa karşılaşılan bir sorunlar toplamıydı. Aynı bakış açısı Henry Ford'da da görülebilir. Beaud'un (aktaran Beaud,2015:s.249) aktardığı şekliyle Ford'un "*Bizim başarımız ödediğimize bağlıdır. Eğer çok para dökersek, bu para harcanacaktır. Tüccarları perakendecileri, imalatçıları, her türlü işçiyi zenginleştirir ve bu refah da otomobillerimiz için talebin artmasıyla sonuçlanır.*" şeklindeki açıklaması istihdam ve ekonominin kalkınması arasındaki bağlantıyı açıklamıştır.

Büyük Buhran'ın kapitalist ülkelerde görülmesi ise Sovyetler Birliği'ne olan ilgiyi arttırmıştır. Çünkü Sovyetler Birliği hariç tüm dünya işsizlikle başa çıkamaz hale gelmiştir. Sovyetler Birliği'nde ise sanayi üretimi Buhran ile İkinci Dünya Savaşı arasındaki dönemde hacmini üç kat artmıştır. Ayrıca Sovyetler Birliği'nde görülen planlı ekonomiyi amaçlayan kalkınma planları da çalışır durumdadır ve Buhran'ı takip eden süreçte başta Nazi Almanyası olmak üzere birçok Avrupalı devlet de bu yola başvurmuştur. Sovyetler Birliği'ni yakın mercek altına alan gözlemcilerin dikkatini çeken durum Stalin'in kitlesele baskı politikalarından çok Sovyet Birliği ekonomisinin basitliği ve ilkelliği olmuştur(Hobsbawm,2014:s.127-128).

Versailles Antlaşması ile talep edilen tazminatları Almanya'nın 1929 toplam ulusal gelirinin bir buçuk katı şeklinde düşünülecek olursa tazminatların neden kabul edilemediği anlaşılmaktadır. Britanya'nın Birleşik Devletler'e olan borcu ulusal gelirin yaklaşık yarısına, Fransa için ise aynı durum üçte ikisine denk düşmekteydi(Hobsbawm,2014:s.130). Asıl sorun ise Almanya'nın bu borçları nasıl ödeyeceği olmuştur. Almanya'yı baskı altında tutmak isteyenler Almanya'nın tazminatları nakit olarak ödemesi taraftarıdır. Çünkü cari gelir ya da ihracat gelirlerinden ödendiği takdirde Almanya'nın tekrar ayağa kalkabileceği görüşü yaygındır. Bu durum Almanya'yı borç arayışına itmiştir. Borç vermeyi kabul edebilecek tek yetkin ülke Birleşik Devletler'dir. Süreç pek de beklenen gibi

olmamıştır. Çünkü Almanya aldığı borçlarla sadece tazminatları ödemekle kalmamış ve ithalatını arttırmaya başlamıştır. Bu sebeple Almanya ve Birleşik Devletler borçlar aracılığıyla daha kırılgan hale gelmiştir. Birini etkileyen bir durumun bir diğerinde hissedilmemesi mümkün değildir. Ayrıca tazminatların işlevsizliği ve istenilen etkiyi uyandırmaması göz önünde bulundurulmuş ve uluslararası ekonomik istikrarsızlık da bu kararı destekleyici olmuştur(Hobsbawm,2014:131).

Büyük Buhranın neden ortaya çıktığına dair halen kesin bir sebep belirtilememektedir. Her görüşün sebep konusunda farklı yorumları bulunmaktadır. Hobsbawm'a göre ise iki görüş açıklayıcıdır. İlk olarak uluslararası ekonomide yaşanan eksen kaymasının öneminden bahsetmiştir. Çünkü Birinci Dünya Savaşı'ndan önce uluslararası ekonomi ve ticaretin belirleyicisi olarak Büyük Britanya'nın etkisi çok önemlidir. Ancak bu durum özellikle savaştan sonra Birleşik Devletler'e kaymıştır. Birleşik Devletler'in Britanya'dan farkı ise dünyanın geri kalanına fazla gereksinim duymaması şeklinde belirtilmiştir. Bu durumu etkileyen unsurlardan birisi muhakkak ki coğrafyadır. Avrupa'dan okyanusla ayrılması Birleşik Devler'in kendisini bazı sorunlardan izole etmesine de yardımcı olmuştur. Büyük Britanya'nın coğrafik ve sömürgeleri açısından bazı bölgeleri ve ekonomiyi dengede tutma çabası Birleşik Devletler için elzem bir durum değildir. Ayrıca savaştan sonra daha az sermaye, işgücü ve hammaddeye ihtiyaç duyması da Birleşik Devletler'in Avrupa'daki ekonomiyi dengelemek için mesai harcamasına gerek bırakmamıştır. Buna ek olarak Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında altın stoku yapmış olan Birleşik Devletler, savaş sonrası Avrupa'da yaşanan sorunlara duyarsız kalarak iç piyasalarıyla ilgilenme yolunu seçebilmiştir(aktaran Gözcü,2013:s.94). Bu sebeplerle izolasyon politikası uygulayabilen Birleşik Devletler'in İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da yaşanan sorunlarda daha fazla sorumluluk alması, Birinci Dünya Savaşı'nın getirdiği sorunlardan ders çıkarıldığı şeklinde yorumlanmıştır(aktaran Hobsbawm,2014:s.132).

Büyük Buhran'ın ortaya çıkışını açıklamak için başvurulabilecek ikinci görüş ise arz ve talep arasındaki orantısızlıktır. Diğer bir deyişle üretimi karşılayabilecek bir alım gücünün olmaması Buhran'ın tetikleyici unsurlarından biri olmuştur. Serbest piyasa politikası uygulayan devletlerin ısınma dönemlerinde sıklıkla görülebilen ücretlerin gerilemesiyle kar oranlarının yükselmesi durumu tekrar etmiştir. Henry

Ford'un en üretken olduğu dönemde ise arzı karşılayabilecek bir talep bulunmamaktadır(Hobsbawm,2014:s.133). Bunun sonucunda ise Birleşik Devletler'de 1929 ile 1931 arasındaki otomobil üretimi Buhran öncesi üretimin yarısına düşmüştür(aktaran Hobsbawm,2014:s.134). Birleşik Devletler'in ekonomisinde başı çeken otomobil sektöründeki üretim için 1929 milat olmuştur. 1938 yılında dahi otomobil üretimi 1920'deki verilerin biraz üstüne çıkabilmesi 1929'daki çöküşün önemini belirtmiştir(aktaran Hobsbawm,2014:s.135). Bu süreçte alınan kredilere bakıldığında ise 6 milyar 500 milyon dolarlık toplam kişisel alınmış kredinin 1 milyar 500 milyon doları sadece otomobil alıcılarına aittir(Hobsbawm,2014:s.133). Kredinin piyasalarda hareketlik kazandırması beklenirken insanların temel tüketim maddelerine yönelmemesi dikkat çekicidir. O dönem için Birleşik Devletlerin başı çektiği dayanıklı tüketim mallarına olan artış, kredilerin istenilen hareketi kazanmasına engel olmuştur(Hobsbawm,2014:s.134).

Buhran'ın sebebi olarak gösterilen bir başka görüş ise savaş süresince serbest piyasa ekonomisine devletlerce fazla müdahale edilmesidir. Bu müdahaleler sonucunda devletlerin ekonomileri serbest piyasa ekonomisinden kapalı ekonomik düzene geçmeye çalışılmış ve 1929 buhranı ekonomi tandanslı olsa da siyasi bir buhrana evrilmiştir(Gözcü,2013:s.89).

Hobsbawm'a göre Büyük Buhran'ın orta ve uzun vadedeki sonuçları aşırı milliyetçi, saldırgan ve militarize olmuş hükümetlerin kurulması ve bu hükümetlerin dünyayı İkinci Dünya Savaşı'na götürmesidir. Ayrıca aşırı sağa yönelmiş hükümetlerin halk nezdinde karşılık bulmasının bir diğer sebebi ise solun gücünü yitirmesidir(Hobsbawm,2014:s.138). Bu dönemde solun etkisi öylesine görmezden gelinmiştir ki İtalya'da Mussolini Roma'ya Yürüyüş'ün onuncu yıl döneminde tutuklu olan bazı komünistleri serbest bırakmakta herhangi bir sorun görmemiştir(Hobsbawm,2014:s.139).

Tanilli, Buhran'dan etkilenme derecesine göre devletleri kategorize etmiştir. İlk olarak hammadde açısından zengin ve teritoryal anlamda geniş topraklara sahip ülkeleri Birleşik Devletler, İngiltere ve Fransa olarak sıralamıştır. Bu ülkelerin 1937 yılında dünya altın stokunun yüzde seksenine ve geniş iç pazar ile sömürge ağına sahip olduğu belirtilmiştir. İsveç, İsviçre, Arjantin, Belçika ve Hollanda'nın da

sömürge ve iç pazar stoğundaki payları uluslararası ekonomi için önemlidir. Fakat Japonya, Almanya ve İtalya'nın stokları giderek düşerek yüzde 5'e gerilemiştir. Ayrıca bu ülkelerin hammadde ve temel gıda maddelerini ithalat yoluyla alamamaları sonucunda başka yollara yönelmeleri kaçınılmaz olmuştur. Bu ülkeler ya sanayi ürünlerini geliştirerek üretime geçecek ya bu maddelerin yerine ikame ürünler koyacak ya da diğer üretici ülkeleri siyasi ve ekonomik olarak denetim altına alacaktı. Orta ve Doğu Avrupa ülkeleriyle Asya ve Güney Amerika ülkeleri ise ekonomik olarak daha zayıf haldedir ve bu ülkelerin stokları daha düşüktür(Tanilli,2002:s.100-101). Ayrıca burada dikkat çekilmesi gereken nokta iki dünya savaşı arasındaki dönemde saldırgan ve militarist politikalar izleyen üç ülkenin aynı sınıfta yer alması olmuştur. Japonya'nın 1931 ve 1932'deki Çin'e yönelik saldırgan tavrına ve İtalya'nın 1935'te Etiyopya'ya yönelik sömürgeci tavrına Milletler Cemiyeti'nin tepkisiz kalmasının İkinci Dünya Savaşı'na giden yolda saldırgan politikaları motive ettiği düşünülmektedir. Almanya'nın saldırgan ve yayılcı tavrıyla 1939'da Danzig Koridoru'nu işgali sonucunda İkinci Dünya Savaşı fiilen başlamıştır(Hobsbawm,2014:s.194-195). Bir başka deyişle ekonomik olarak elinde az da olsa imkanı olan ülkeler gelişmek için sınırlarını da genişletme ihtiyacı hissetmiştir.

2.4.1. Büyük Buhran ve Amerika Birleşik Devletleri

Büyük Buhran olarak tanımlanan ekonomik kriz 1929'da Birleşik Devletler'de patlak vermiştir. Asıl sorulması gereken dünya tarihinde bu kadar etkili olarak baş göstermeyen ekonomik krizin neden 1929'da ve Birleşik Devletler'de ortaya çıktığıdır. 19.yüzyıl boyunca gelişen uluslararası ticaret ve hammadde kaynakları ile sanayi tesisleri arasındaki ilişkiden dolayı yerel olarak başlayan krizlerin küresele dönüşmesi söz konusu olmuştur. Sanayi Devrimi ile biriken üretim fazlası hammaddenin de önemini arttırmıştır. Geç 19. yüzyılda ekonomik değerleri artış eğrisi Birinci Dünya Savaşı ile kesintiye uğrasa da 1920'ler boyunca ülke ekonomilerinin toparlanmaya başladığı bir dönem olmuştur. 19. yüzyıl boyunca iç iktisadi konular, her birini geçici bir iktisadi durgunluğun takip ettiği yedi ile on yıl arasında değişen genişleme döngülerini geçirmiştir. 1929 Büyük Buhranı geldiğinde ise rutin döngüsel durgunluktan farklı olduğu anlaşılmıştır. Buhranın Birleşik Devletler'de ortaya çıkmasının sebebi ise Avrupa ile Birleşik Devletler arasında

sanayide üretilen ürünlerin farklılığıdır. Avrupa'daki esas yoğunluk kömür, gemi yapımı ve çelik sanayi alanlarında yaşanırken Birleşik Devletler'de motorlu taşıtlara ve tüketici piyasasına yönelik yoğunluk yaşanmıştır(Lee,2014:s.221)

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Birleşik Devletler'de yaşanan tam anlamıyla ekonomik anlamda refah dönemi olmuştur. Savaşın sonlarına doğru katılmış olsa da savaştan çok karlı bir şekilde çıkmayı başarmıştır. Savaşa girerken 3 milyar dolar borçlu olan Birleşik Devletler, savaş sonunda 11 milyar dolar alacaklı duruma gelmiş ve bunun halk üzerinde hissedilebilen somut etkileri dikkat çekici olmuştur(Akşin,2017:s.146). Ayrıca Birinci Dünya Savaşı boyunca altın stoku yapmayı başarabilen Birleşik Devletler'de bu durumun yansımaları halkta refah düzeyinin artışı şeklinde gözlemlenmiştir(Akt.Gözcü,2013:s.94). Bu doğrultuda ise ülkedeki imalat kuruluşları ve ürettikleri ürünleri değerleri de artmıştır. Birleşik Devletler'de imalat kuruluşlarının sayısı 1925 yılında 183.900 iken 1929 yılına gelindiğinde bu sayı 206.700'e ulaşmıştır. Ürettikleri ürünlerin değerleri ise yine aynı yıllar baz alınarak değerlendirildiğinde 60.8 milyar dolardan 68 milyar dolara ulaşmıştır(Galbraith,2009:s.16).

Üretim verilerindeki bu pozitif değer kazanmanın en önemli sebeplerinden biri üretimin standardizasyonun rasyonel bir şekilde planlanmasıdır. Üretimin bilimsel örgütlenmesi ve üretim bandı sistemin yerleşmeye başlamasıyla üretim sistematik olarak ilerlemeye başlamıştır. Rasyonellik ve sanayinin aynı çerçevede değerlendirilmesi ile üretimdeki verim farkı dikkat çekicidir. W.C.Mitchell'in 1921'deki "*Bilim hiçbir zaman görülmemiş yoğunlukta sanayinin hizmetine sokuldu.*" şeklindeki açıklaması ile bilim ve sanayi arasındaki ilişkinin altını çizmiştir(aktaran Beaud, 2015:245). Üretimin sistematikleşmesinin yaygınlaştığı 1920'ler için en belirgin örnek Henry Ford otomobil fabrikasında görülmüştür. Ford'un üretim bandı sistemi ile üretime standardizasyon getirmesiyle üretimdeki verimi arttırmış ve bunun sonucunda ise işçilerin ücretleri ve çalışma saatlerini revize etmiştir. Otomobil sanayisinde günlük çalışma ücretlerinin iki ile üç dolar arasında değiştiği bir dönemde Ford beş dolara çıkarmıştır. Bu durum için kullanılan slogan da *Five Dollars Day* olmuştur. Aynı dönemde *Five Dollars Day*'e hak kazanmak için belirli kısıtlamalar da getirilmiştir. Kıdemin altı aydan az, yirmi yaşın altında ve kadın (evlenmeleri ve çocuk sahibi olmaları söz konusu olduğu için)

olmamaları gerekmektedir. Ayrıca temizlik, sigara ve alkol kullanmama, kumar oynamama gibi sınırların da çizildiği kısıtlamalar ile genel anlamda ahlaklı olma şartı aranmıştır(aktaran Beaud,2015:s.249). Bu koşulları sağladığını düşünenlerin başvurduğu Ford ofisinin önünde uzun kuyruklar oluşmuştur. İşçileri çalışma saati ve ücret konularında memnun ettiğini düşünen Ford'un düşüncesi üretimdeki artışla desteklenmiştir 1913'te 200 bin araba, 1915'te 500 bin, 1919'da 1 milyon, 1923'te 2 milyon ve 1929'da bu sayı 5 milyondan fazla araba üretimine ulaşmıştır. Fazla üretimin sonucunda araba fiyatlarının düşmesi kaçınılmazdır ve Ford'un ünlü T modelinin satış fiyatı 1950 dolardan 290 dolara kadar düşmüştür. Refah seviyesinin artması ve fiyatların düşmesiyle Fransa ve İngiltere'de 100 kişiye düşen otomobil sayısı 2 iken Birleşik Devletlerde bu sayı 19'a kadar çıkmaktaydı. Bu verimden memnun kalan Ford, 1919'da altı dolar 1929'da yedi dolar uygulamasına geçmiştir(Beaud,2015:s.248-250).

1929'dan sonra işlerin bu kadar da olumlu şekilde ilerlemediği döneme girilmiştir. İşçilerin çalışma koşullarındaki gelişmeler de insanlardan artık daha fazla verim alınmasına yöneliktir. Bu sebeple çalışma düzenindeki rasyonel olan sistem insanları robotlaştırmaya başlamış ve alınan verim düşmüştür. Pazarın fazla üretimden dolayı doyuma ulaştığı bu dönemde arz ve talep arasındaki dengesizlik fiyatların düşmesine yol açmıştır. 1929'un ikinci yarısı itibariyle otomobil sektörü kar oranlarında gözlemlenen azalma diğer sektörler için de öngörülebilir bir sonuçtur(Beaud,2015:s.250). Buhran'ın başlangıcını 24 Ekim 1929'da Wall Street Borsası'nın dibe vurması olarak göstermek rasyonel olmayacaktır. Çünkü Birleşik Devletler ekonomisinde ters gitmeye başlayan durumların olduğu bilinen bir gerçektir ancak bu denli bir çöküş uluslararası anlamda da beklenmeyen bir durumdur. Birleşik Devletler'in Temmuz 1929'unda Merkez Bankası endüstriyel üretim endeksi 126 iken Ekim ayında 117'ye gerilemiştir. Ayrıca çelik üretiminin Haziran 1929 sonrasındaki düşüşü sonucunda yük vagonu üretiminde de düşüşü getirmiştir. Bununla birlikte canlı olan inşaat sektörünün de son yıllardaki düşüşü 1929 yılında daha belirgin hale gelmiştir. Bu duruma yönelik olarak bir öğrencinin piyasadaki değişiklikleri "*esasinda endüstriyel durumda zaten görülen değişimi yansıttığı*" şeklinde yorumlamıştır(Galbraith,2009:s.103). Buna karşılık olarak Amerikalı iktisatçı Irving Fisher 1928 yılında "*Çöküntü türü bir durumun zuhur*

etmesi için bir neden yok” demiş ve bu yorum 1929 yılında yerini “Hisse senetlerinde fiyatlarında bir düşüş olabilir ama bir yıkım şekline dönüşmez” yorumuna bırakmıştır. 1930’da ise “En azından kısa dönemde durum parlak” şeklinde açıklamalar yapılmış ve 1933 yılında Birleşik Devletler, Büyük Buhran’ı en derinlerde yaşayan ülkelerden biri olmuştur(aktaran Beaud,2015:s.251).

Büyük Buhranın sarsıcı etkileri sanayide ve sanayi ülkelerinde görülse de ekonominin spill over etkisinden (kar topu etkisi) dolayı diğer sektörlerde de sonuçlar doğurması kaçınılmaz olmuştur. Büyük Buhran’ın her alanda hissedilmeye başlandığı süreçte Birleşik Devletler’in refah seviyesi en yüksek kentlerinden biri olan New York’ta ekmek bile zorluklarla ulaşılan bir gıda maddesi olmuştur. Buhran döneminde buğday alımlarının Rusya’dan yapılmasının sebebi ise daha ucuz olmasıdır. Buhran döneminde New York Belediyesi evsiz ve işsizlere yönelik 2700 yataklı yatakhane ve yemekhane yapmıştır ve burada kalanların buhran öncesinde iş sahibi olmaları dikkat çekici bir detaydır(aktaran Gözcü,2013:s.100-101). Tarım sektöründe ise üretilen ürünlerin fazlalığı sonucunda düşen ücretlerin bu sektörde de işsizliğe yol açması sonucunda kırsaldaki işsizlik kentteki işsizliği de tetikler hale gelmiştir. Çiftçinin de Buhran’a çekilmesiyle makine ve gübre kullanımında azalmalar gözlenmiş ve borç ödemelerinde zorlanmaları çiftliklerin bankalara geçmesine sebep olmuştur. Kentlerdeki işsizliğin yaygınlığı kırsaldan kente olan göç için engel oluşturmuş ve bu durum sonucunda kırsaldaki emek gücünün çoğalması işsizliğin artarak işçi ücretlerinin de azalmasına yol açmıştır. İşsizliğin arttığı bu dönemde her ülkede işsizliğin yoğun olduğu bazı kesimler göze çarpmaktadır. Birleşik Devletler açısından ise ilk gözden çıkarılan kesim Siyahiler olmuştur ve Siyahilerin işe alımlarda en son değerlendirilmesi ancak işten çıkarımlarda ilk onların akla gelmesi önemli bir detaydır(Tanilli,2002:s.90). İşsizlik oranlarının 1930’da 3 milyona, 1931’de 6 milyona 1932’de milyona ve 1933’te ise 13 milyona ulaşması da bu durumu destekleyicidir. İşsiz sayısının en fazla olduğu 1933 yılındaki durumun nüfus içindeki oranı ise yüzde 25.2’dir(aktaran Işık,Duman,2012:s.247). Diğer bir deyişle işgücü ortalamasına dahil olan her dört kişiden biri işsizlikle karşı karşıyadır. Ayrıca uluslararası olarak işsizlik oranlarının en yüksek olduğu dönem olan 1932-1933 yıllarında Almanya’daki oran da yüzde 43.8 ile zirveye ulaşmıştır.

Ancak Almanya'nın bu oranı 1935 yılında yüzde 16.2'ye indirmeye başardığı dönem için Birleşik Devletler'deki oran yüksekliğini koruyarak yüzde 20.3'te kalmıştır.

Büyük Buhran dönemindeki karmaşa ortamında devletlerin yerel politikalar geliştirerek bunalımdan çıkmaya çalıştıkları görülmüştür. Serbest ticaret ilkesinin mimarı olan Büyük Britanya bile bu özelliğinden vazgeçerek gümrük duvarlarını yükseltmiştir ve kendi sömürgelerine yönelmiştir. Almanya ve Doğu Avrupa ülkelerinde ise kendi kendine yeterlilik ve korumacı politikalar esas alınmıştır. Hatta liberal ekonominin terk edildiğini Alman İktisat Konseyi'nin üyesi Dr. Herman Bucher "*Sınırsız bireyciliğin bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler ilkesinin zamanının dolduğu*" şeklindeki açıklamasıyla desteklemiştir(Tanilli,2002:s.91). Aynı durum Birleşik Devletlerde de gözlemlenmiştir. Bunalımın etkilerinin yoğunlaştığı 1930'da Birleşik Devletler Başkanı Hoover ülke dışından gelen mallara yönelik gümrük vergilerini artırmayı teklif eden ve ülke içerisindeki malların rekabetten kurtarmayı amaçlayan yasayı onaylamıştır. Bu yasayla Birleşik Devletlere yapılacak ithalat duvarı yukarı çekilmiştir ve diğer ülkeler ihracat yapmakta çok zorlanmıştır. 1929'da 4.4 milyar dolar olan ithalat geliri 1932 yılında 1.3 milyar dolara düşmüştür. İhracat geliri ise 1929 5 milyar dolar iken 1932 yılında 1.6 milyar dolara kadar gerilemiştir(aktaran Beaud,2015:s.252). Bunun sonucunda diğer ülkeler de önlem amaçlı gümrük duvarlarını yukarı çekmiş ve bu durum Buhran'ın küreselleşme yoluna girme sebeplerinden biri olmuştur(Akşin,2017:s.14).

2. 4. 1. 1. New Deal

1932 seçimlerinde Cumhuriyetçi Parti'den aday olan ve dönemin başkanı olan Hoover'a karşılık Demokrat Parti'nin adayı Franklin Roosevelt seçimleri kırk sekiz eyaletin kırk ikisinin oyunu alarak kazanmıştır. Seçim propagandası olarak Hoover'ın işlevsiz politikalarını kullanmıştır ve seçimleri kazandıktan sonra New Deal'i ilan ederken "*hükümetin, dünya ekonomisi karşısında yeni bir ödev ve sorumluluk anlayışı*" şeklinde tanımlamıştır. New Deal, sanayi ve ticarete yeni bir sistem getirme ideali olsa da özellikle *ulusal sanayi kalkınma* temeline dayandırılan bir ekonomi politikasıdır(Tanilli,2002:s.92).

Roosevelt'in New Deal'i açıklarken politikaların neyi içermesi gerektiği belirsizdir ancak hangi sorunlara hitap edeceğinin bilincindedir. Onu da pragmatizm

ve sosyal güçlerin desteğini alarak gerçekleştireceğini düşünmüştür. İlk olarak bankalara düzenlemeler getirilmiş ve para karşılığında altın verilmesi sonlandırılmıştır. Kağıt para basılarak doların altın karşısındaki değeri 59 sente indirilmiştir. İşsizliğin azaltılması için kentsel dönüşüm, toprak aşınması, ağaçlandırma, kırsal elektrik, yol, okul, hastane gibi istihdam alanları yaratarak işsizlere istihdam sağlamak amaçlanmıştır(Akşin,2017:s.150). 1933 Haziran *Agricultural Adjustment Act* ile tarımdaki sorunlara el atılmıştır. Bu yasa ile devlet çiftçileri sübvans ederek ekim alanlarını sınırlandırmayı ve üretimin azalmasıyla ürünlerin fiyatları yükseltmeyi amaçlamıştır. Ayrıca bu yasayla verimi düşük topraklardaki çiftçilere daha verimli topraklarda üretim yapma olanağı sağlanmıştır(Akşin,2017:s.150). Ülke içerisindeki sorunlara yönelik Mayıs 1933'te *Tennessee Valley Act* ve 1935'te *Public Utilities Holding Company* ile elektrik, 1933'te ise *Wheeler Lea Transportation Act* ile de ulaşım sorunları çözülmeye çalışılmıştır. Roosevelt'in sanayiye yönelik *National Industrial Recovery Act* (NIRA) ile çalışma saatleri ve ücretlerine yönelik düzenlemelere yönelmiştir. Fakat Anayasa Mahkemesi NIRA'yı 1935'te iptal etmiştir. NIRA'nın kapsamında ise çocukların çalışması yasaklanmıştır. Büroda ve sanayideki çalışanlara sınırlandırmalar getirerek büroda çalışanlara haftalık 40 saat, sanayide çalışanlara ise haftalık 35 saat kotası konulmuştur. Ayrıca asgari ücret konusunda sanayide çalışanlara saatlik 40 cent, diğer çalışanlara ise haftalık 12 ila 15 dolar arasında ücret ödenmesine yönelik sınırlama getirmiştir. NIRA ile işçilerin sendikalaşmasının yolları da güçlendirilmiştir. Bunun sonucunda grevcilerin fabrikalara işgal etmesi ve yüksek mahkeme tarafından anayasayı ihlal ettiğinin açıklanmasıyla 1935'te iptal edilmiştir. Roosevelt ise NIRA'nın sosyal içeriğini devam ettirmeye çalışarak *Fair Labor Standart Act*'i yasalaştırmıştır(Beaud,2016:s.253). New Deal ekonomi politikalarının benimsendiği ve Avrupa'da silahsızlanmanın olduğu bu dönemde Birleşik Devletlerin 1939 için askeri giderlerinin ulusal bütçedeki payı yüzde 1 olarak belirtilmiştir(Tanilli,2002:s.95). Diğer bir deyişle Birleşik Devletler tam anlamıyla ulusal meselelerine eğilerek ekonomiyi ve bununla bağlantılı olarak işsizliği azaltmaya odaklanmıştır.

New Deal ile birlikte Birleşik Devletlerde istenilen sonuç elde edilememiştir. İşsizlik oranı sıfırlanamamış ancak çalışma saatleri haftalık 50 saatten 40 saate

indirilmiş ve işçi ücretlerinde yükselme gözlenmiştir. Liberal ekonomideki serbestliğin yerini alan müdahaleciliğin sonucunda ise devlet ile sermaye arasında verimli bir işbirliği yapılmasının önü açılmıştır(Beaud,2016:s.255). Roosevelt ve New Deal düzeni, faşizme ya da komünizme karşı ikame edilebilecek bir yol olarak da yorumlanmıştır. Fakat Roosevelt'in de fark ettiği ancak ifade etmekten çekindiği durum ise Birleşik Devletler'in Avrupa'daki sorunlara sırtını dönmesinin doğru olmadığıdır(Roberts,2003:s.332-333). Aslında Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'ya akan özel borç sermayesi Birleşik Devletler'e aittir. Avrupa'ya sırtını dönmeyen rasyonel olmadığını anlaması gereken Amerikan hükümeti olmuştur(Mazower,2003:s.126).

1.5. Büyük Buhran ve Almanya

Avrupa'da birçok ülke Büyük Buhran ile deflasyonist politikalara yönelmiştir. Almanya'da da Reichstag deflasyonist politikalara geçmek istemiş fakat mecliste yeterli çoğunluğu sağlayamamıştır. Bu sebeple iki yıl boyunca ülke, Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri'yle parlamento çoğunluğu olmadan deflasyonist politikalarla yönetilmiştir(Taylor,2015:s.100).

Piyasalarda ve reel ekonomilerde yaşanan durgunluğun sonucunda toplam işgücünün önemli oranlardaki kısmının işsizlik sorunuyla karşılaşması savaş sonrasında ekonomileri sarsılmış devletlere ağır bir darbe olmuştur. En dikkat çekici oranlar Avrupa siyasetini belirleyen Almanya ve Britanya'da görülmüştür. Britanya'daki işsizlik oranı yüzde 22, Almanya'daki oran ise yüzde 44 ile o dönem için rekor seviyelere ulaşmıştır. 1932 yılında etkisinin her alanda ve tüm dünyada hissedildiği bunalıma Avrupa'da sadece iki devlet karşı koyabilmiş gibi gözükmektedir. Fransa, altın rezervlerini kullanarak 1931'de hissedilen krizi savuşturmayı başarabilmiştir. Diğer devlet ise Sovyetler Birliği'dir ve Sovyetler Birliği'nin bu başarısının sebebi kendisini tecrit politikalarıyla uluslararası iktisadi alandan soyutlamış olması şeklinde açıklamıştır(Lee, 2014:s.224).

Almanya'nın Buhran'dan etkilenişi diğer ülkelere kıyasla daha sarsıcı olmuştur. Bunun sebebi ise Almanya'nın 1925'den sonra yabancı yatırımlara ve özellikle Birleşik Devletler'e olan bağımlılığıdır. Almanya'nın aldığı kredilerle

ayakta tutabildiği ekonomisinin buhranla aldığı darbe Almanya'yı daha kırılğan hale getirmiş ve işsizlik oranları kontrol edilemeyen şekilde artmıştır. 1928'de 994.000 olan işsiz sayısı 1932'de 5.579.000 gibi muazzam bir sayıya ulaşmıştır(Tanilli,2002:s.97). Diğer bir deyişle 1928 yılında işsiz nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı yüzde 8.6 iken 1932 yılına gelindiğinde bu oran yüzde 43.8'e ulaşmıştır(aktaran Işık,Duman,2012:s.247). İşsizlik oranlarındaki artışın psikolojik etkilerini tam anlamıyla ölçmek mümkün değildir. Ancak Dimitri Kazamias'ın Almanya'nın bir kentindeki işsizleri gözlemleyenlerin raporlarını şu şekilde yansıtması genel çerçeveyi çizecektir: *“Artık hiçbir şeyin acelesi yoktu, acele etmesini unutmışlardı. Erkekler için günün saatlere ayrılmasının uzun süre bir anlamı kalmamıştı. Yüz erkek arasında, seksen sekizi saat takmıyordu ve sadece otuz bir kişinin evinde saat vardı. Nirengi noktaları olarak uyanmak, gün ortasındaki yemek ve yatmak kalmıştı. Aradaki zaman, hiç kimse ne olduğunu anlamadan geçip gidiyordu.”* (aktaran Mazower,2003:s.132)

Almanya'da Büyük Buhran sonrasında faşizmin yükselme sebeplerinden biri olarak işsizliğin artmasıyla birlikte işçilerin ve alt sınıfın Komünist Parti'ye doğru yönelmesi gösterilmektedir. Ancak toplumları domine ettiğine inanılan orta ve yönetici sınıflar sanayi kuruluşlarını ellerinde bulundururken komünizme zemin hazırlayan ortama izin vermemişlerdir. Böylelikle kitleler komünizm yerine tam karşında bulunan ve güçlenmeye başlayan faşizme yönlendirilmiştir(Tanilli,2002:s.110). Faşizmin yükselişini komünizme karşı yönetici sınıfı ve sermaye sahiplerinin kitleleri faşizme yönlendirmesi açıklamaktadır. Ayrıca Nasyonal Sosyalizm yükselirken solun ve işçi hareketlerinin ortak bir cephe oluşturamaması da faşizmin engellenememesinde etkilidir. Solun ve işçi hareketlerinin ortak hareket edememesi, Spartakist Hareketi⁶ liderlerinden Karl Liebknecht ve Rosa Luxemburg'un 15 Ocak 1919'da öldürülmesi sonrasında zarar gören hareketin toparlanamamasına bağlanmıştır(Kershaw,2007:s.129). Komünist Partisi ise oylarını arttırmış ve 1930 seçimlerinde yüzde 13.1 şeklinde destek sağlamıştır. 1932 seçimlerinde ise yüzde 14.3 oranında oy alarak desteklerini

⁶ Birinci Dünya Savaşı sırasında kurulan savaş karşıtı ve Marksist siyasi bir örgüttür. Karl Liebknecht ve Rosa Luxemburg'un önderliğini yaptığı örgüt, SPD içerisinde çıkmıştır. Sonrasında Almanya Komünist Partisi'nin temelini oluşturmuştur.

arttırmıştır. Ancak Nasyonal Sosyalistler aynı seçimlerde sırasıyla yüzde 18.3 ve 37.3 oranında oy alarak desteklerini görünür şekilde arttırmıştır. Diğer bir deyişle söylenebilir ki Komünist Parti'nin destek kitlesi Buhran ile beraber artmıştır. Ancak Nasyonal Sosyalistler karşısında durabilecek ve Almanya'nın geleceğini çizebilecek şiddette artış trendini takip edememiştir.

Hitler ve Nasyonal Sosyalizmin özellikle Bavyera'da etkili olmasının sebebi 1918-1919 yılları arasında kurulmuş olan Bavyera Sovyet Cumhuriyeti'nin baş edemediği kaos ve anarşi ortamının Bavyera halkı üzerinde bıraktığı etkidir. Bavyera Sovyet Cumhuriyeti'nin komünistlerce yönetilmesi sonucunda ortaya çıkan anarşi ortamı sonucunda küçük çapta çıkan bir iç savaşla birlikte yıkılmıştır. 3 Mayıs'ta yıkılan Bavyera Sovyet Cumhuriyeti'nde çıkan iç savaşta 335'i sivil olmak üzere 606 kişi hayatını kaybetmiştir. Ayrıca sonrasındaki yargılamalar sonucunda Yahudi ve anarşistlere verilen hapis cezalarının toplam 6 bin yılı bulması ise Bavyera Sovyet Cumhuriyeti'ne karıştığı düşünülen herkesin cezalandırıldığı şeklinde yorumlanabilir(Kershaw,2007:s.131). Ancak birkaç gün süren anarşi ortamı dahi Bavyera halkının zihninde silinmez izler bırakmak için yeterli olmuştur. Kurulmuş olan Sovyet Cumhuriyeti'ndeki yöneticilerin çoğunlukla Yahudi, Bolşevik sempaticisi ya da Doğu Avrupa'daki Bolşeviklerle bağlantılı olan Yahudiler olması dikkat çekicidir. Ayrıca bu söz konusu dönemde yaşanan özgürlüklerin kısıtlanması, yiyecek kıtlıklarının yaşanması, basına uygulanan sansürler ve genel kaos ortamı da halkın zihnine kazınmıştır ve daha da kalıcısı Sovyet komünizminin yabancı unsurlar tarafından Almanya'ya sızdırıldığı görüşünün yaygınlaşmasıdır. Bu sebepler bütün halinde düşünüldüğünde Alman *völkisch* savunucularının en önemli argümanı olan *arkadan hançerleme* söylemi için müsait bir alan oluşmuştur(Kershaw,2007:s.130). Diğer bir deyişle Bavyera Sovyet Cumhuriyeti'nin yıkılmasına yol açan Münih'teki bu olaylardan faydalanan tek grup radikal sağ olmuştur. *Birahane Darbesi* ya da *Münih Putsch* darbesi olarak bilinen 1923 yılında gerçekleştirilen hareketlenmenin de Bavyera için planlanması güçlü ve etkili oldukları bölgeden başlamak istedikleri şeklinde yorumlanabilir.

Nasyonal Sosyalizmin Almanya'daki engellenemeyen yükselme sürecindeki talihsiz gelişme Stresemann'ın aniden hayatını kaybetmesidir. Çünkü Stresemann'ın görevde olduğu dönemde attığı adımlarla esen olumlu hava Weimar Cumhuriyeti'nin

altın yıllarını yaşamasına sebep olmuştur. Stresemann'ın girişimleriyle imzalanan Dawes Planı'nın Almanya üzerindeki savaş tazminatı yükünün hafiflettiği her alanda hissedilmeye başlanmıştır. 1920'lerin sonlarına doğru halktaki refah düzeyinin de artmasıyla birlikte bir yıl içinde inşa edilen ev sayısı 300 binden fazla olarak belirtilmiştir. Halkta refah ortamının oluşmasına suç oranlarının azalması örnek gösterilebilir. Ayrıca Birleşik Devletler'deki kadar olmasa da bu 1920'lerin sonlarında Almanya'da da araba, telefon ve radyo kullanımlarının arttığı söylenebilir. Özellikle 1923'te Hitler'in darbe teşebbüsünde bulunduğu Bavyera için durum Hükümet Başkanı raporunun sıradanlığıyla özetlenebilir: “*Birkaç yangın dışında toplum huzurunu bozan, rapor edilecek önemli bir olay yoktur.*”(aktaran Kershaw,2007:s.266). Bu rapordan beş yıl öncesindeki Bavyera'nın durumu ise tam olarak kaos kelimesiyle tanımlanabilir. Almanya'da normale dönüşüm olarak nitelendirilebilecek bu refah ortamının sebeplerinden biri ise Stresemann'ın Kissinger'in deyimiyle *yerine getirme* politikalarıyla birlikte Batılı devletlerin Almanya üzerindeki baskıyı azaltması sonucunda Alman halkının da rahatlaması ve hükümete karşı tepkilerini daha ılıman bir havada yansıtmalarıdır. Bu refah ortamında Hitler'in argüman olarak kullandığı koşulların ortadan kalkması ise 1928'deki Reichstag seçiminde Nasyonal Sosyalist Alman Partisi'ne verilen oyların düşüşüyle gözlemlenmiştir(Kershaw,2007:s.266). Bu seçimde yüzde 2.6 oranında oy alan NSDAP'ın üye sayılarına bakıldığında ise artış göze çarpmaktadır. *Birahane Darbesi*'ne kıyasla üye sayısını ikiye katlayan parti, Ekim 1928'de 100 bin üyesi olduğunu açıklamıştır(Kershaw,2007:s.267). Bütün bunlar göz önüne alındığında ise hükümetin NSDAP'a bakış açısı İçişleri Bakanı'nın 1927 yılındaki raporundan partinin ciddiye alınmadığı anlaşılmaktadır: “*Belirtilmekte olan parti sayısal olarak önemsiz... Siyasi olaylar ve büyük kitleler üzerinde kayda değer bir etkide bulunma yetisinden yoksun bir radikal-devrimci grup*” şeklinde tanımlanan NSDAP, üye artışlarına rağmen fanatik bir grup olarak algılanmıştır(Kershaw,2007:s.265).

Nasyonal Sosyalizm ideolojisinin Almanya'nın onurunu geri kazanmayı vaad etmesinin yanında halka bireysel olarak vaad ettikleri de ilgi çekicidir. Buhranın etkilerinin her alanda görüldüğü 1932 yılında yüzde 43.8 oranında (Işık,Duman,2012:s.245) işsiz 6 milyona(Beaud,2016:s.276) denk geldiği bir dönemde Nasyonal Sosyalizm ideolojisinin erkeklere “*Arbeit macht frei*” “*Çalışmak*

özgürleştirir” şeklinde hitap etmesi, işsizliğin dönemin en büyük sorunu olduğu dönemde inkar edilemez bir yol olarak kitlelerin gözüne çarpar. Kadınlara hitap ederken de “*Kinder, Küche, Kirche*” “Çocuk, Mutfak, Kilise” şeklinde ilerlemesi aslında kadınlar için uygun görülen alanın ev olduğunun altını çizmektedir(Beaud,2016:s.273).

Nasyonal Sosyalist Parti’nin kurulduğu dönemlerde kapitalizme karşı açıkça tavır alması ve 1920 ekonomi programında anti-kapitalist söylemlerde bulunması oldukça dikkat çekicidir. Otto Strasser ‘ın “*Biz savaşın genç Almanları, biz nasyonal sosyalist devrimciler. Versailles barışında cisimleşen kapitalizme ve emperyalizme karşı savaş başlatıyoruz.*” (Breaur,2016:s.273) şeklindeki açıklamaları aslında o dönemde Parti’nin de görüşünü yansıtmaktadır. Diğer bir ifadeyle Versailles Antlaşması’nda ödemekle yükümlü oldukları tazminatların kapitalist sisteme ve kapitalist devletlere hizmet ettiklerini düşünmüş ve en önemli argümanları bu tazminatlar olduğu için anti-kapitalist bir tavır benimsemiştir. Ancak Nasyonal Sosyalist Parti’nin anti-kapitalist tavrı, gücünü ve yerini sağlamlaştırdıkça silikleşmeye başlamış ve sonunda kaybolmuştur. Otto Strasser gibi anti-kapitalist açıklamaları olan ve nasyonal sosyalizmin solunda yer alan isimler de partiden tasfiye edilmiştir. (Breaur,2016:s.274). Bu durumdan sonra Nasyonal Sosyalistlerin misyonu *güçlünün yapması gereken zayıf olanda erimek değil, ona egemen olmak* (Breaur,2016:s.275) şeklinde güncellendi ve partinin güçlüyle işaret ettiği ise sermaye sahipleri ve egemen sınıfları şeklinde algılanmıştır.

Büyük Buhran’ın işsizlik üzerindeki etkisi toplumdaki en somut sonucudur. Bu dönemde halkın en büyük korkusu işini kaybetmek ya da yenisini bulamamaktır. Almanya işsizlik konusunda dibe vurduktan sonra çözüm odaklı büyük bir sıçrayış yaşamıştır. Nasyonal Sosyalistlerin iktidara gelişinin arifesinde 1932 yılında işsizlik yüzde 43.8 oranıyla en kötü dönemini yaşamıştır. Ancak 1933’te Nasyonal Sosyalistlerin iktidarı ile bu oran yüzde 36.2 ye düşürülmüştür. İşsizlik 1934’te yüzde 20.5 ve 1935’teki yüzde 16.2 ile toplumda hissedilir oranda azaltılmıştır(Işık,Duman,2012:s.245). Diğer bir ifadeyle açıklanacak olursa 1932 yılında 6 milyona varan işsiz nüfus, 1935’te 2 milyon 1937’de 1 milyonun altına ve 1939’da on binlerle ifade edilen bir nüfusa denk düşmektedir(Beaur,2016:s.278). Bu noktada asıl sorulması gereken soru diğer ülkeler Buhran ile boğuşurken ve istihdam

yaratmakta zorlanırken Nasyonal Sosyalistlerin işsizlik oranını bu denli indirmeyi nasıl başardıklarıdır.

Nazi rejiminin silahlanma ve kendi yağında kavrulma politikası halk nezdinde işsizliğin azalması gibi bir olumlu sonuca yol açmıştır. Almanya'nın elindeki kaynakların rasyonel şekilde değerlendirme başarısına ulaştığı söylenebilir. Ancak uzun vadede bakıldığında ise fiyatların sabitlenmesi ve fiyatlara müdahale edilememesi en çok küçük işletmeler için sorun teşkil etmiştir ve büyük işletmelerin piyasalarda tekelleşerek gelişmelerini sağlamıştır. Ayrıca 1933'te çıkarılan Kartel Yasası ve sektöre ait Odaların bankalarla kurduğu ilişkiler sonucunda büyük işletmelere verilen krediler rekabet ilkesini ortadan kaldırmıştır. Ekonominin denetimi için yukarıdan aşağıya doğru sistematik bir kurumsallaşma getirilmiştir. Bütün kurumlar *Führerprinzip*'e bağlı olmak şartıyla ekonomi 6 mesleki gruba ayrılmış ve yerel olarak 90 sanayi ve ticaret odası da yurt genelindeki 18 iktisadi odaya bağlanmıştır. Bu iktisadi odaların görevi ise dört yıllık planlar çerçevesinde üretimin iyileştirilmesi için çalışmaktır(Tanilli,2002:s.139-140).

Nazi rejiminin ekonomiyi denetleme politikaları sonucunda zanaatkarların üretimlerinde azalmalar yaşanmıştır Ayrıca üretim hacminin belirli bir seviyeye ulaşmadığı tespit edilen işletmelerin kapatılma kararı sonucunda küçük işletmelerin etkinliklerine son verilmiştir. Buralardaki çalışanlar ise büyük sanayi işletmelerinde çalışmaya zorlanmıştır. Ayrıca işçilerin sendikaların son verilerek sendika üyelerinin İş Cephesi'ne yönlendirilmesi de sorunlara yol açmıştır. Çünkü bu kurumun başındaki kişilerin önceliği ise işçilerden ziyade parti ve sermaye arasındaki ilişkinin bozulmamasıdır(Tanilli,2002:140). Nazi rejiminin ekonomiyi düzenlerken tek elde toplama politikasına bu yönden bakıldığında ise anti-kapitalizm karşıtı olarak başlayan bir hareketin süreç içerisinde sermaye ile kol kola yürüyen sisteme evrilmesi dikkat çekicidir. Çünkü bir siyasi hareket olarak başlayan Nasyonal Sosyalizmin, sermaye sahiplerinin desteğini almadan iktidara gelmesi mümkün görünmemektedir.

2.5.1. Weimar Cumhuriyeti'nin Ekonomik ve Siyasal Krizlerle Boğuşması

Weimar Cumhuriyeti ve Hitler'in iktidara gelişi arasındaki süreçte Weimar yönetiminin uyguladığı politikalardan en hızlı sonuç aldıkları NSDAP'ın yolunu

açmalarıdır. Büyük Buhan'ın global etkisinin her alanda hissedilmesinden Weimar yöneticileri de nasibini almış ve siyasi çalkantılar sonucunda Hermann Müller yönetimi 27 Mart 1930'da yönetimden alınmıştır. Almanya için tedbir alınamaz gelişmelerden biri olan Stresemann'ın hayatını kaybetmesi ve Büyük Buhan, Almanya'nın yaşayacağı kötü günlerin başlangıcı olmuştur. Bununla birlikte siyasi istikrarsızlıkların da sürekli suyu bulandırması sonucunda 1933'te NSDAP'a giden süreç hızlandırmıştır.

Müller yönetiminin sonunu getiren sorun, Almanya gündemini yıllardır meşgul ediyor olmasının yanı sıra bu denli köklü değişimlere yol açacağı öngörülebilseydi istikrarsızlığın giderilmesi için farklı yollar denenirdi. Çünkü Müller'den sonra gelen Merkez(Zentrum) Partisi'ne mensup o dönem için alakasız olarak görülen Brüning'in yönetime getirilmesi dikiş tutturulamayacak bir döneme girileceğinin habercisiydi. Müller'ün düşürülmesinin planlı olduğu ve Hindenburg'un *Reichstag'ı bir süreliğine eve göndermek* ile ülkeyi olağanüstü kararnamelerle yönetmeyi amaçladığı ifade edilmektedir(aktaran Kershaw,2007:s.343). Young Planı'nın imzalanmasının ardından görevden alınan Müller yerine Zentrum Partisi'nde mali işlerden sorumlu Heinrich Brüning şansölyeliğe atanmıştır(Kershaw,2007:s.343). Büyük Buhanı etkilerinin hissedildiği böyle bir dönemde yönetime mali konularla ilgilenen birinin getirilmesi ekonomideki kötü gidişatın engellenme yollarının arandığı şeklinde yorumlanmıştır. Planlanın da bu yönde olduğuna dair politikalar Brüning'in göreve başladığı Mart ayından sonra başlamıştır. Haziran ayında Brüning'in olağanüstü hal kararnameleriyle uygulamaya çalıştığı deflasyonist politikalar tepkiyle karşılanmıştır. Kamu harcamalarının azaltılarak vergileri arttıran bu tasarı Reichstag tarafından reddedilmiştir. Brüning'in bir sonraki hamlesi yasayı geçirmek için olağanüstü hal kararnamesi hazırlamaktır ve bu yola Reichstag tarafından reddedilen bir tasarı için ilk defa başvurulmuştur. Almanya yasaması için şaibeli olan bu durum sonunda SPD ve NSDAP'ın desteklediği bir girişimle kararın geri çekilme talebinin Reichstag tarafından onaylanması izlemiştir. Bu sürecin devamında ise Brüning, Cumhurbaşkanı Hindenburg'dan parlamentonun feshedilmesini talep etmiş ve bu talep onaylanmıştır. Ortaya çıkan anlaşmazlık sonucunda uzlaşma yoluna gitmektense parlamentoyu feshetmeyi seçen Brüning ve

Hindenburg'un kararına göre 14 Eylül 1930'da seçim yapılması kararlaştırılmıştır(Kershaw,2007:s.343-344).

Büyük Buhran'dan Almanya'nın daha fazla etkilenmesinin sebebi, Buhran başlamadan önce siyasal olarak yaşanan krizlerdir. 1928 yılındaki seçimlerde yüzde 28.7 oranında oy alan Sosyal Demokrat Partisi ve Hermann Müller başkanlığında oluşturulan koalisyonunda Almanya Demokrat Partisi, Merkez Partisi (Zentrum), Bavyera Halk Partisi ve Alman Halk Partisi yer almıştır(Canşen,1997:s:48). Müller kabinesinin düşmesiyle birlikte Almanya'da parlamenter demokrasiden otokratik bir yönetime doğru hükümetler kurulmuştur. Müller kabinesinde yaşanan ve hükümetin düşmesiyle sonuçlanan sorunlar ise neticeleriyle değerlendirildiğinde çok küçük çapta kalmaktadır. Müller hükümetinin koalisyon ortağı DVP'nin (Deutsche Volkspartei) işsizlik sigortasının kapsamını daraltarak büyük sanayicilerin çıkarlarını koruyan planları engelleme çabası kabine içerisinde huzursuzluklara yol açmıştır(aktaran Diner,2009:s.145). İşsizlik sigortası sorununun çözümü için koalisyonun önerileri farklı yönlerde. Ancak iki tarafın da ortak noktada buluşmaya niyetleri yoktur. Bu sebeple ikiliğin derinleştiği sorun hükümetin dağılma sebebi ve ülkenin Nazizme sürüklenme sürecini hızlandırmıştır. SPD, işsizlik sigortasının miktarını arttırarak sürekli çalışanlardan toplanan katkı payı ile yerel yönetimin giderlerini karşılamayı önermiştir. DVP ise tam zıt görüş olarak işsizlik sigortasının kapsamının daraltılmasını istemiş ve katkı paylarının arttırılmasına kesin bir dille karşı çıkmıştır(aktaran Diner,2009:s.145-146). Diğer bir deyişle SPD, işsizlik sigortasının miktarını genişletmiş ve devletin giderlerini karşılamak amacıyla sermaye sahiplerini vergilendirmeyi tercih etmiştir. Bu çekişmenin sonunda Katolik Muhafazakar Merkez Partisi'nin önerisini DVP zoraki kabul etmiş ancak öneri SPD tarafından reddedilmiştir. Bu çözümsüzlüğün sonucunda hükümetten çekilmek zorunda kalan Müller'in yerini Brüning hükümeti almıştır(Diner,2009:s.146).

İşçi ve işveren arasındaki sosyal haklar çekişmesine tavizsiz tepki gösteren ve işverenin taleplerine müsamaha göstermeyen SPD tavrının sebebi ise işverenlerin bu konuyu daima gündemde tutmaya çalışmasından kaynaklanmıştır. 1918 Kasım'ında Almanya'nın kaosla yıkıldığı ve devrimin tehdidinin hissedildiği ortamda işçilere verilen sosyal hakların taviz olarak görülmesi ve sekiz saatlik mesai ile toplu iş sözleşmeleri Almanya'da sular duruldukça daha dikkat çekici hale gelmiştir(aktaran

Diner,2009:s.148). Ayrıca Almanya'daki işçi ücretlerinin kar marjları ile değerlendirildiğinde yüksek olduğu ve bundan kaynaklı olarak işverenlerinin uluslararası ticaretteki rekabet güçlerinin kırıldığı da belirtilmiştir. Bu sürecin devamında 1928'in Kasım ve Aralık aylarında Ruhreisenstreit esnasında ilan edilen lokavtlar Almanya'nın yaşadığı en şiddetli işçi-işveren eylemlerine sahne olmuş ve ardından 1929'daki Büyük Buhran ile birlikte değerlendirildiğinde Almanya'nın Buhran'dan sonra neden radikal yollara saptığını bir nebze de olsa açıklamaktadır.

Kabinenin böyle küçük bir sorun için uzlaşmaz tavırlarının sonucu Almanya'daki siyasi istikrarsızlığın kapısını açmıştır. Diner'e göre (2009:s.147) işsizlik sigortasında yapılacak revizyon ve işçi ile işveren arasındaki yaklaşık yetmiş milyon marklık maliyet ya da Kershaw'ın(2007:s.342) aktardığına göre brüt maaşın yüzde 3.5'ine denk gelen katkının yüzde 4'e çıkarılması yerine Almanya'daki bu denli köklü değişikliğe gitmek rasyonel miydi? Müller'in düşmesiyle birlikte Almanya'da başlayan siyasi çalkantılar Büyük Buhranın da etkisiyle ülkeyi radikal kırılmalara yöneltmiştir. Müller hükümeti bu kadar küçük bir sorundan düşmeseydi Almanya aynı hızda faşizme sürüklenir miydi? Almanya'daki siyasal ortam ve uluslararası ekonomik krizle birlikte düşünüldüğünde faşizm sonucunun doğmayacağını söylemek güç olacaktır. Fakat Büyük Buhran öncesinde Almanya'nın istikrarsız ortamı ekonomik krizin daha da çetin yaşanmasını tetiklemiştir.

Almanya'daki işçi krizinin bir benzeri 1931 yılında İngiltere kabinesinde yaşanmıştır. 1930'un Mart ayında buhran domino etkisi yaratırken ekonomik olarak payına düşeni alan İngiltere'nin İşçi Partisi hükümet yetkisini elinde bulunduran başkanı Ramsey McDonald da radikal ekonomik politikalar uygulamayı teklif etmiştir. Sterlini korumak amacıyla işsizlik sigortasında daraltmalara gitmeyi planlayan McDonald'ın planı kendi partisi olan İşçi Partisi'nin milletvekilleri tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu planı desteklemeyeceklerini açıklayan milletvekilleri başkanlarının arkasında durmayı reddetmiştir(aktaran Diner,2009:s.149). Fakat bu noktada farklı olan durum McDonald'ın vekillerini ikna etmeye çalışmak yerine muhalefet ile ittifak kurmayı denemesi olmuştur. Bu süreçte muhafazakarlar ve birkaç liberal ile yeniden hükümet kuran McDonald ve destekçileri İşçi Partisi'nden ihraç edilmiştir. Ancak erken seçime giderek pes

etmemiş ve büyük çoğunluğu kazanarak Ulusal Hükümeti kurmuştur. Yeni kurulan hükümette destekçileri ile birlikte sosyal haklarda tasarruflara giden taslağını parlamentoya kabul ettirmiştir(aktaran Diner,2009:s.150). McDonald'ın bu adımları sayesinde İngiltere'de de yaşanması muhtemel siyasi krizler önlenmiştir. Hali hazırda bulunan buhranın üzerine yaşanan siyasi krizlerin sonucundaki emsaller dönemin Avrupa'sında fazlasıyla dikkat çekicidir. Fakat bu noktada İngiltere'nin Almanya'dan farklı olarak İngiltere'deki demokrasi, parlamento ve cumhuriyetin kemikleşmiş kurumlarının varlığı belirtilmelidir. Almanya'da ise aynı kurumların tarihi geçmişi ancak on yıl evvele dayanmaktadır(aktaran Diner,2009:s.150) ve savaş ve ekonomik krizlerle daima sarsılan kurumların kök salmasına müsaade edilmemiştir. Ayrıca b-Buhran'ın İngiltere'deki etkisinin Almanya'ya kıyasla daha az hissedilebilir olmasının bir diğer sebebi ise 1920'li dönemde işsizliğin yüksek olmasıdır. 1925 yılında dönemin Maliye Bakanı Winston Churchill'in para birimi sterlini altına bağlaması sonucunda oluşan genel grev olmuştur(Mazower,2003:s.129). Bununla birlikte artan işsizlik oranları dönemsel olarak kontrol altına alınabildiyse de Buhran ile beraber tekrar artış ivmesi göstermiştir. Ancak yine de İngiltere'de radikale kayan akımların yayılmasını engelleyen hükümetin başarısı göz ardı edilmemelidir.

İngiltere'nin diğer bir güçlü yanı ise Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra genişleyen sömürge ve dominyonları olmuştur. Ayrıca dominyonlara Milletler Cemiyeti'nde temsil ve oy hakkının verilmesi İngiltere'ye üstünlük ve İngiltere'nin sömürgeleri ile olan ilişkisi ise ticaret anlamında diğer ülkelere kıyasla İngiltere'ye hareket alanı kazandırmıştır. 1931 Eylül'de sterlinin dolar ile bağlantısı kesilince gümrük tarifeleri uygulamasına geçilmiştir. 1932'de ise Ottawa Konferansı'nda imparatorluğun adı değiştirilerek *British Commonwealth of Nations* şeklinde revize edilmiştir. Bununla birlikte İngiltere, bu Commonwealth'ten gelen ürünlerin ülkeye girişine izin vermeyi kabul etmiştir. Ayrıca Avusturalya, Yeni Zelanda, Hindistan, Kanada, Terre-Neuve (Kanada'da bir ada), Güney Afrika Birliği ve Rodezya ise İngiltere'den mallarına yönelik özel bir tarife uygulamayı da kabul etmiştir. Böylelikle İngiltere, Commonwealth ile 1929'da yüzde 26 olan ithalat oranını 1939'da bu yola dayanarak yüzde 38'e çıkarmayı başarmıştır. İhracatta ise aynı durum 1929'da yüzde 40 iken 1939'da yüzde 45'e yükseltmiştir(Beaud,2016:s.262).

İngiltere'nin ihracat fiyatlarının ithalat fiyatlarına oranlanmasında elde edilen endeks 1881-1885'te 60, 1926-1930'da 82 ve 1931-1935'te ise 100'e ulaşmıştır(aktaran Beaud,2016:s.262).

Kıta Avrupa'sının önemli ülkelerinden olan Fransa'da Büyük Buhran'ın doğurduğu sonuçların komşuları kadar radikal olmamasının sebebi ise ekonomik olarak dibe vurmamasından kaynaklıdır. Fransız para birimi frankın düşük seviyede dengeyi kurması işçi ve işverenlerin kötü etkilenmesini engellemiştir. Ancak bu durumun sonucunda emekli ve sabit gelirlerin ekonomisi kötüleşmiştir(Diner,2009:s.165). Ayrıca buhran öncesindeki üretim 1913 yılıyla kıyaslandığında yaklaşık yüzde elli artış ve halkın gelir düzeyi ise üçte bir oranında artış göstermişti(Diner,2009:s.165). Büyük Buhrandan komşularına kıyasla daha az etkilense de Fransa da Buhran'dan tam olarak korunamamıştır. Ancak tüm dünyayı kırıp geçiren işsizlik sorunu Fransa'da yok denecek kadar az olmuştur. Ayrıca ülkenin ihracata bağımlılığının daha az ve diğerlerine nispeten tarımın daha yoğun olması Fransa ekonomisinin Buhran'a karşı kullanılacak kalkanları olmuştur. İşsizlik verilerinin az olmasının bir diğer sebebi ise Birinci Dünya Savaşı sonrasında Fransa'nın Güney ve Doğu Avrupa ülkelerinden işçi olarak çağırdığı yabancıları Buhran ile birlikte ülkeden çıkarması ve işsizlik verilerine dahil etmemesidir. Ayrıca kentlerdeki işçilerin de küçük işletmelerine ya da köylerine dönmeye teşvik edilmeleri işsizliğin etkilerinin azalmasındaki etkenlerdendir(Mazower,2003:s.132). Fransa'nın ekonomik olarak daha rahat atlattığı Büyük Buhran'ı siyasal olarak da daha stabil karşıladığı söylenebilir. Almanya'daki Weimar Cumhuriyeti'nin askeri yenilgi sonucunda kurulması gibi Fransa'daki Üçüncü Cumhuriyet ve Anayasası 1870 yenilgisinin ardından kurulmuştur. Fakat Fransa'daki Üçüncü Cumhuriyet üç kuşak boyunca durumunu koruyabilmişse de Weimar Cumhuriyeti siyasal krizlere 15 yıl direnebilmiştir(Diner,2009:s.166). Büyük Buhran döneminde de mevcut yerini koruyabilen Üçüncü Cumhuriyet, Fransa'nın ekonomik siyasal anlamda karşılaşılabileceği sorunlardan izole olmasını sağlamıştır.

İngiltere'nin sömürgeleri ile olan ilişkisinin bir benzeri de Fransa ile sömürgelerinde görülmekteydi. Fransa'nın sömürgelerinden ile gerçekleştirdiği ticaret 1928-1930 arasında ithalatta yüzde 12, ihracatta yüzde 19'a tekabül ederken 1936-1938 arasında ithalatta yüzde 27'ye ihracatta yüzde 30'a

yükselmiştir(Beaud,2016:s.263). Ancak Fransa ekonomisindeki büyümeyi sadece sömürgelerine bağlamak da rasyonel değildir. Çünkü sanayi üretim endeksini 1913 yılında 100 olarak kabul edilirse 1919 yılında 57, 1921’de 55,1924’de 109, 1928’de 127’ye ulaşmıştı. Fransa’nın 1922-1929 yılındaki büyüme oranı verileri yüzde 5.8 olarak verilmiştir. Aynı dönem için Almanya’nın ise büyüme oranı yüzde 5.7, Birleşik Devletler’in ise yüzde 4.8’dir(Beaud,2016:s.265). Neticede ekonomik rezervlerini işlevsiz şekilde kullansaydı Fransa’da da radikal hareketlerin yükselişini gözlemlemek mümkün olabilirdi. Çünkü refah dönemlerinden sonra gelen krizler halkın kıyaslama yapmasını kolaylaştırmış ve daha sert tepkiler vermesine sebep olmaktadır. Fransa siyasetinin kriz dönemlerinde sokak şiddetine meyilli oluşunun özellikle belirtilmesi ekonominin kötü gittiği durumda Fransa toplumunun verebileceği reaksiyoner tavrın işaretidir(Diner,2009:s.165).

Üçüncü Cumhuriyet içerisindeki hükümet tarafından Buhranın çalkantılı döneminde halkın taşkın sorunlarını meclise getirerek kaosa çanak tutan kararların engellenmesi için *decret-lois* adındaki kanun hükmünde kararnameler çıkarılmış ve bu kararnamelerle parlamentonun korunması amaçlanmıştır. Bu durum ile yürütmenin her kararı oylamaya sunmasının önüne geçilmiştir. Demokrasi açısından şeffaf gözükmeyen bu kararnamelerin kaos ortamların çıkış için faydalı olduğu ve Cumhuriyetin kendisini korumasına yol açtığı belirtilmiştir(Diner,2009:s.168). Ayrıca Fransa’nın diğerlerinden bir diğer farkı ise parlamentosunda bulundurduğu Radikaller’in mevcudiyetidir. Çünkü Radikalleri tanımlarken zıt gibi gözükten ilerici ve muhafazakar betimlemelerinin kullanılması Radikaller’in kapsamını genişletmiştir. Fransa, demokrasi ve parlamentonun korunması konularında ilerici görüşler öne sürerken frank değerinin korunması konusunda ise son derece muhafazakar tutum sergilemiştir. Parlamentoda çoğunluğu oluşturan Radikaller’in ittifak yapmaları için sadece belirli bir ideolojik çizgiyi takip etmemeleri ise onlara esneklik kazandırmıştır. Genellikle küçük işletme ve çiftçilerin yanında saf tutan Radikaller, büyük toprak sahiplerinin çıkarlarını koruyan Katolik Kilisesi’nin karşısında durmuştur(aktaran Diner,2009:169). Radikaller’in hitap ettiği kitle ile ilgili dikkat çekici unsur ise Nazilerin destek gördüğü kitle ile aynı olmasıdır. Ancak buradaki ayırıcı nokta ise Fransa hükümetinin Buhran döneminde siyasi özgürlüğün tahsis edilmesinden yana tavır almasıdır(aktaran Diner,2009:s.169).

Almanya, Fransa ve İngiltere'nin buhran dönemindeki tutum ve sonuçları değerlendirildiğinde birinci bölümde Paxton'a atıf yapılarak faşizmin aşamaları başlığı altında bahsedildiği gibi önemli olan radikalliğin yayıldığı dönemde mevcut hükümetin tutumudur. Paxton, faşist partilerin kurulmasını birinci, siyasal olarak kök salma sürecini ikinci aşama olarak değerlendirmiştir. Faşizmin tetikleyicisi olarak görülen Buhran global anlamda etkilidir. Ancak Buhran'ın etkisi kullanılarak artan faşizmin belirli bir bölgede toplanması dikkat çekicidir.

2. 5. 2. Hitler'in İktidara Geliş Süreci

Almanya'da buhranın başladığı 1929'dan sonra durulmayan sular Müller kabinesinden sonra Brüning kabinesini getirmiş ve Brüning de görevden alındıktan sonra Almanya adım adım Hitler için hazırlık yapmıştır. Fakat bu süreç NSDAP ve Hitler için doğrusal bir ivmeyle ilerlememiş ve şansölyelik görevi Hitler'e uzun uğraşlar sonucunda kazandırılmıştır. Diğer bir deyişle Hitler için şansölyelik ve diktatörlük kolay yollardan sağlanamamıştır.

1930'lu yılların yaz aylarında yürütülen seçim kampanyasının Hitler'in tavsiyeleri eşliğinde Goebbels yönetmiş ve seçimin üzerinde durduğu propagandaysa buhranın etkilerini azaltmak için siyasi sistemin köklü bir değişim geçirmesi üzerine kurulmuştur(aktaran Kershaw,2007:s.348) NSDAP'in Almanya'daki 1930 Reichstag seçimlerinden önceki son dört haftada yapmayı planladıkları toplantı sayısı diğer partiler tarafından ulaşılamayacak seviyede ve 34 bindir(aktaran Kershaw,2007:s.348). Toplantılarda anlattığı konuların ortak noktası Weimar Cumhuriyeti ve Almanya'nın içinde bulunduğu durumun tek sorumlusu da Weimar Cumhuriyeti olmasıdır. Bu sebeple sisteme doğrudan karşıttır ve Weimar'ın işsizlik ve vergi indirimi konularında gerçekleştiremediği tüm vaadlerini seçim kampanyası boyunca kullanmaktan çekinmemiştir(Kershaw,2007:s.349). Bu şekilde hazırladıkları 1930 Reichstag seçimlerinden istedikleri başarı elde edemeseler de oy oranlarını arttırmışlardır. Seçim sonuçları göre yüzde 18.3'lük oranla Reichstag'da en fazla oyu alan ikinci parti NSDAP olmuş ve 1928 seçimlerinde yüzde 2.6 ile kazandıkları sandalye sayısını 12'den 107'ye çıkarmıştır(Canşen,1997:s.55). Ayrıca 1930 seçimlerinde bir önceki seçimlere kıyasla seçime katılım oranı yüzde 75.6'dan

82'ye çıkmış fakat bu durumun NSDAP'a olan katkısının zannedildiğinden daha az olduğu belirtilmiştir(Kershaw,2007:s.352). NSDAP'ın bir önceki seçime göre yaşadığı yaklaşık sekiz katlık oy artışının sebepleri araştırıldığında kaymanın belirgin olarak yaşandığı bölgenin Kuzey ve Doğu Almanya'daki Protestan çoğunluk üzerinde yoğunlaştığı görülmüştür. Ayrıca Naziler için önemli olan Baviera bölgesindeki oy dağılımı ulusal ortalamanın altında kalmış ve bu durumun sebebi olarak da Baviera'da Katolik nüfusun çoğunluğu gösterilmiştir(Kershaw,2007:s.353). Çünkü NSDAP'a oy verenlerin dörtte üçünün Protestan ve beşte üçünün de orta sınıfa mensup olduğunun altı çizilmiştir. Buna ek olarak 1930 seçimlerinden sonraki seçimlerde değişecek olsa da bu döneme kadar erkeklerin kadınlardan daha fazla NSDAP'a oy verdiği belirtilmiştir(Kershaw,2007:s.353). 1930 seçimlerinin milat olduğu NSDAP, seçmen sayısının yanı sıra üye sayısını da arttırmıştır. Özellikle halk için saygın olarak kabul edilen öğretmenler, devlet memurları ve bazı bölgeler için Protestan rahiplerin partiye katılımının toplum üzerinde olumlu etki göstermesi dikkat çekicidir(Kershaw,2007:s.353). Üye sayısının artışı ise partiye akan paranın da artışını beraberinde getirmiş ve buna bağlı olarak partinin toplantı düzenleme kapasitesi de aynı ölçekte genişlemiştir(Kershaw,2007:s.358). Ancak üye sayısının artışıyla birlikte üzerinde durulması gereken bir diğer nokta ise değişen üye profilleridir. Partinin ilk dönemlerindeki fanatik ve öfkeli grubun yerine partiye amaç uğrunda menfaat bekleyen bir kitlenin üye olması genel görünümü de değiştirmekteydi. Üye profillerinin farklılaşmasına rağmen üyeler parti içerisinde sloganlarla bir arada tutulabilmiş ve bu konunun uzmanı Goebbels propaganda konusunda sorun yaşamadan toplumu dinamize edebilmiştir. “*Milli topluluk, milli yeneden doğuş, güç, şan şeref ve gönenç*” konuları üzerinde yoğunlaştırılan propagandalar parti nezdinde olumlu geri dönüşler alınmasını sağlamıştır(Kershaw,2007:s.358).

1930 seçimlerinden sonra Brüning Hükümeti'nin Buhran'ın derinleşmesiyle ortaya çıkan sorunlarına banka iflasları da eklenmiştir. 1931 yılının Mayıs ve Temmuz aylarında Viyana'daki Credit-Anstalt Bankası iflası ve Darmstaedtler National Bank'ın ödeme yapamamasıyla birlikte uluslararası ödemeler tam olarak kesilmiştir. Bu sebeple dönemin Birleşik Devletler Başkanı Herbert Hoover devlet

ekonomilerine nefes aldirmek adına bütçe ve borç ödemelerini bir yıl erteletmiştir. Fakat bu tedbir de devlet ekonomilerine istenilen rahatlamayı sağlamakta yeterli olamamıştır(Canşen,1997:s.56).

1930 seçim sonuçlarıyla Hitler ve NSDAP sadece Almanya için değil uluslararası olarak da dikkatleri üzerine toplamayı başarmıştır. İngiliz gazetesi Daily Mail'in sahibi Lord Rothermere seçimden sonraki süreci "*Almanya'nın bir millet olarak yeniden doğuşu*" şeklinde özetlemiş ve Nasyonal Sosyalistlerin Almanya'da iktidara gelişinin Sovyetler Birliği'ne karşı tampon bölge şeklinde kullanılmasında pragmatik olacağı şeklinde yorumlamıştır(aktaran Kershaw,2007:s.355). Hitler özellikle yabancı basında ve uluslararası ortamlarda kendinden bahsedilmesini istemiş ve bu sebeple yabancı basının röportaj tekliflerini de memnuniyetle karşılamıştır. Bu süreci Hitler'in Yabancı Basın Şefi görevini üstlenen Putzi Hanfstaengel'in girişimleri takip etmiştir. Hitler'in davasının anlatıldığı ve Hitler tarafından yazıldığı iddia edilen üç makale 1000'er mark gibi bir ücret karşılığında yayımlanmıştır. Yayımlatmak için ise Birleşik Devletlerin önemli medya kuruluşlarından Hears'ın yayın organları seçilmiştir. Hitler'in Berlin'deki Kaiserhof Oteli'nde kalabilmesi için bu saygınlığı kazanması gerektiğini düşündüğü belirtilmiştir. Kaiserhof Oteli ise hükümet merkezi ile 1933'teki parti merkezine yakınlığıyla önemli olan lüks bir oteldir(aktaran Kershaw,2007:s.356). Bu tür detayların Hitler'in görünürlüğünün ve siyasi çevrelerdeki saygınlığının artması yönünde önemli adımlar olduğu düşünülmektedir.

Hitler'in parti içerisindeki konumunu güçlendirme sebeplerinden biri krizlere yaklaşımıyla da alakalıdır. 1930'daki oy artışlarıyla kazandığı seçim zaferiyle birlikte partide çıkan sorunlar kritik önem taşımaktaydı. Özellikle 1930'ların başında Gregor Strasser'in kardeşi Otto Strasser'in yaptığı Nasyonal Sosyalizm yorumuyla ortaya çıkan kapitalizm ve Batı karşıtlığına eklenen sosyal reformizm fikirlerinin yayınlarla destekleniyor olmasından kaynaklı duyulan hoşnutsuzluk mevcuttur. Yaşanan restleşmeler sonucunda Strasser'in NSDAP çizgisine getirilememiş ve Goebbels'in de baskıları sonucunda Strasser ve yirmi beş yandaşı partiden ihraç edilmiştir(aktaran Kershaw,2007:s.346). Parti ile bağlantısını devam ettiren Gregor Strasser ile bütün ilişkisini kesen Otto Strasser, sonraları *Kara Cephe* olarak anılacak olan *Devrimci Nasyonal Sosyalistler Birliği*'ne katılmıştır(aktaran

Kershaw,2007:347). 1930'ların başında Hitler'in ağırlığının hissedildiği bir diğer kriz ise SA'ların içindeki potansiyelin açığa çıkması olmuştur ve bu kriz Strasser'dan daha ciddi bir kriz olarak yorumlanmıştır. Çünkü sorun SA ve parti örgütlenmesi arasındaki güç çekişmesinden kaynaklanmıştır. Aslında sorunun özü SA'ların partinin genişlemesinde ve Bolşeviklerle öncü kuvvet olarak mücadele ettiğini düşünerek müdahale alanının genişlemesine kanaat getirmesinden kaynaklanmaktaydı. Bunun devamındaki süreçte üç SA liderinin 1930 seçimlerinde Reichstag'a girmesi SA yapılanmasının yaşadığı özerklik ve mali sorunların görünürlüğünün artmasına sebep olmuştur. Krizin patlak noktası ise SA'nın üst düzey yöneticilerinden Walter Stennes tarafından Goebbels'in Berlin'deki toplantısında SA'ları Berlin'in başka bir noktasındaki toplantı için görevlendirmesi sonucunda SS'ler ile yaşanan direniş sırasında yaşanmıştır. O dönem için resmi olarak SA'ların altında olan SS'ler kalkışmayı engellemiş ve olay parti merkezine ciddi hasarlar verilmesiyle neticelenmiştir. Hitler, ivedilikle krize müdahale edilmesi gerektiğinin farkına vararak Berlin'e gelmiş ve Stennes ile toplantılar yapmıştır. Ardından SA'lara seslenebileceği bir toplantı organize edilmesini istemiş ve toplantıda SA'ların baş lideri Pfeffer'in istifa ettiğini açıklamıştır. Aynı toplantıda SS ve SA'ların başına kendisinin geçtiğini belirten Hitler'in bu kararı coşkuyla karşılanmıştır. Hitler, SA ve SS'lerden aldığı bu karşılık ile krizin çözümlendiğini düşünmüştür(Kershaw,2007:s.365). SA'ların başına Ernst Röhm getirilene kadar günlük işlerle uğraşması için işadamı Otto Wagener görevlendirilmiştir. Wagener'in SA'lar için katkısı Sturm (Fırtına) isimli çıkardıkları sigara markasıyla SA kasasına giren paranın arttırılmasını sağlamak olmuştur. Çünkü SA'lar yalnızca bu sigaradan kullanmaya teşvik edilmiş ve gelirin bir kısmının da SA kasasına girmesi konusunda anlaşmaya varılmıştır(aktaran Kershaw,2007:s.365).

Röhm'ün 30 Kasım 1930'da SA'nın baş lideri olarak ilan edilmesinin ardından SA içerisinde ikiye ayrılma baş göstermiştir. Belirli bir kitle Röhm'ün itibarlı durumu ve SA içerisindeki entrikalara karışmamış olmasından dolayı bu kararı memnuniyetle karşılamıştır. Ancak diğer bir kitle ise Röhm'e yönelik homoseksüellik iddialarını argüman olarak kullanmıştır. Hitler ise kararının arkasında durarak Röhm'ün özel hayatını ilgilendiren mevzuların SA'dan uzak

tutulması gerektiğini savunarak SA'nın ahlaki değil de savaşçı tarafta olması gerektiğinin altını çizmiştir(aktaran Kershaw,2007:s.366).

SA içerisindeki asıl sorun ise Röhm'ün baş liderliğe getirilmesinin yanı sıra daha derinlerde aranmaktaydı. SA liderleri halen yetki sorununun halledilemediğini düşünmeye devam etmiş ve SA ile parti arasında yaşanan bu kriz dışardan Stennes'in iktidarı ele geçirmeyi amaçladığı şeklinde yorumlanmıştır. Çünkü Stennes'in bu yönde anti-parlamentar fikirleri olduğunu açıklaması akılları karıştırmıştır. Ancak Hitler'in sürekli açıkladığı gibi anayasal yollardan iktidara gelme maksadını aşan bu söylentiler Hitler'in konumunu sarsar duruma gelmiştir. Bunun akabinde Hitler'in parti gazetesi gibi çalışan *Völkischer Beobachter*'de yayınlanan makalesiyle Stennes'in fikirleri reddedilmiş ve anayasaya bağlılığın altı çizilmiştir(aktaran Kershaw,2007:s.366). Çıkan bu söylentiler karşısında önlem amacıyla çıkarılan Brüning hükümetinin olağanüstü hal kararnamesi aşırılıklarla mücadele konusunda kesin yetkiler veren yasa SA'lara yöneliktir. Bununla birlikte Hitler'in SS ve SA'lara yönelik verdiği emir kararnameye aksi yönde hareket etmemeleri şeklinde olmuştur. Ancak Stennes kendisini gösterme zamanının geldiğini düşünerek emre uymamayı tercih etmiştir. Bunun devamındaki süreçte Goebbels'e gelen bir telefonda Berlin parti merkezinin SA'lar tarafından işgal edildiği haberi verilmiştir. Stennes, Berlin SA'sının yanı sıra Schleswig-Holstein, Silezya ve Pomeranya SA birimlerinin de desteğini kazanmıştır. Bu ayaklanmanın derinleşebileceğinden kaygılanan Hitler 4 Nisan 1931'de *Völkisch Beobachter*'da yayınlanan makalesinde Nazi hareketinin oluşumundaki etkisinin duygusal bir tonda belirterek SA için yaptığı fedakarlıkların altını çizmiş ve Stennes'in konumu küçümsemiştir. Ayrıca *polis çavuşu* olarak betimlediği Stennes'in karşısında kendisini *Nasyonal Sosyalizmin kurucusu ve SA'nın Baş Lideri* olarak betimleyen Hitler, SA'ları tercih yapmaya zorlamıştır. Bunun üzerine Stennes'e olan desteğin yok olduğu ve Hitler'e bağlılığın tazelendiği görülmüştür. Bu süreci Stennes'e destek olmuş 500 SA'nın ihracı izlemiştir ve Göring, Stennes'ten sonraki boşluğu doldurmakla görevlendirilmiştir(Kershaw,2007:s.367). SA krizi, Hitler ve NSDAP için Goebbels tarafından da belirttiği gibi "*Partinin baş etmesi gereken en ciddi kriz*" olmuştur. Parti ve SA içerisindeki bu denli ciddi bir kalkışmanın kontrol altına alınamama ihtimali NSDAP'ın kalıcı bir darbe almasına sebep olabilirdi. Fakat SA bu krizden

sonra milis sayısı muazzam şekilde arttırmıştır. Krizin yaşandığı dönem olan 1931 ocak ayında milis sayısı 88 binen aralık ayında 260 bin milise ulaştırmıştır. Hitler SA krizinin partiye zarar vermesine izin vermemiş ve güven tazelemiştir.

SA krizi ve 1932'deki Reichstag ile Cumhurbaşkanlığı seçimleri arasındaki süreçte Hitler destek kitlesini arttırmak için çalışmıştır. Özellikle eyalet seçimlerindeki artış oranlarıyla birlikte birçok yerel seçim sonuçlarındaki oy oranlarına göre SPD'nin en yakın rakibi olarak ortaya çıkmıştır. 1930'un Mayıs ayında gerçekleştirilen Oldenburg eyalet seçimlerinden NSDAP yüzde 37.2'lik oy oranıyla birinci parti olarak çıkmış ve ilk defa bir eyalet parlamentosunda hakim pozisyona yükselmiştir(aktaran Kershaw,2007:s.372). Benzeri bir durum Hessen'deki seçimlerde tekrarlanmış ve seçmenin fazla olduğu bölgede yüzde 37.1 oy oranıyla komünist ve sosyalistlerin toplam oy oranlarını geride bırakarak Landtag'a (eyalet meclisi) yedi temsilci göndermeyi başarmışlardır(aktaran Kershaw,2007:s.372). Brüning kararlarının işlevsiz kalması ve ekonomideki çatlakların derinleşmesi sürecine eklenen bankaların iflası ile halkta Weimar Cumhuriyeti'ne karşı endişeler belirginleşmiş ve Weimar demokrasisine olan güven azalmıştır(Kershaw,2007:s.372).

NSDAP'ın destekçilerine Reichsbank Başkanı Hjalmar Schacht'ın dahil olması ise şaşırtıcı bir gelişme olmuştur.. Demokratik Alman Partisi kurucularından Schacht'ın Nazilere yakınlığının sebebi Young Planı'na karşı çıkarak Reichsbank'tan istifa etmesinden sonraki süreçte sağa duyduğu sempatiye aranmıştır. Ayrıca bu gruba dahil edilebilecek ve sermaye sahiplerini etkileyebilecek bir diğer kişi Birleşik Çelik İşletmeleri Danışma Kurulu Başkanı Fritz Thyssen olmuştur. Göring'in çabalarıyla bir yemekte buluşan Schacht, Thyssen, Göring ve Hitler grubunun NSDAP açısından etkilenen tarafı Schacht ve Thyssen olmuştur(aktaran Kershaw,2007:s.373). Schacht siyasi nüfuzunu da kullanarak Brüning'e NSDAP'ın da dahil edildiği bir koalisyon kurmayı teklif etmiş ve siyasi sorumlulukların Nazileri yola getireceğini savunmuştur(aktaran Kershaw,2007:s.374). Brüning'in bu teklife siyasal çıkarlar göz önüne alındığında yanaşmayacağı açıktır. Ancak Schacht'ın teklifinin değerlendirilmemesinin bir diğer sebebi ise Schacht ve Thyssen'in büyük sermaye sahiplerini temsil etmiyor olmasıdır. Hitler'in sermaye sahiplerine yönelik girişimleri karşılık bulmamış ve NSDAP destekçileri küçük ve orta ölçekli sermaye sahipleri

olarak devam etmiştir. Büyük sermaye sahiplerini kapsayacak ve Nazilerin mevcut sistemden farklı faydalar sağlayabileceklerine dair inanç oluşturulamamıştır. Düsseldorf'ta gerçekleştirilen ve Düsseldorf Endüstri Cemiyeti'nin üyelerine yönelik yapılan Hitler konuşması da istenilen etkiyi yaratamamıştır. Ayrıca Canşen'in aktardığı gibi (1997:71) 1930-1933 arasındaki süreçte partiye üye olan işçi sayısının da yüzde 33.5'a ulaştığı dönemde Hitler'in işçi patronlarına yönelik girişimleri partideki işçiler tarafından da tepkiyle karşılanmıştır(aktaran Kershaw,2007:s.375). Ancak Hitler'in önüne gelen fırsat onun imkanlarının çok ötesindedir. Çünkü hükümet kuran Franz von Papen ve Kurt von Schleicher arasındaki siyasi entrikalar sonucunda hükümet kurma görevini Schleicher'a kaptıran Papen saf dışı edilmiştir. Schleicher'ın ekonomiye bakış açısını ve sendikalara yönelik girişimlerinden memnun kalmayan sermaye sahipleri Hitler'e yönelmeye başlamıştır(aktaran Kershaw,2007:s.37).

Hitler için karar verme sürecinin yaşandığı dönem cumhurbaşkanı adaylığı olmuştur. Çünkü bu süreçte alacağı bir yenilgi NSDAP için sonun başlangıcı olabilirdi. Bu sebeple Cumhurbaşkanı Hindenburg'un dolan görev süresinin bir dönem daha uzatılması üzerine gelen teklif Hitler için belirleyici olmuştur. Çünkü bu teklifin kabulü için gerekli olan Reichstag'daki en az üçte iki onayın çıkabilmesi için NSDAP'ın da desteği gereklidir. Bu teklif Hitler'e yapıldıktan sonra görüşünü belirtmeyen Hitler, daha sonra teklifi reddetmiştir. Reddederken de *“anayasal ve ahlaki bir zeminde iç ve dış politikaları gözetererek”* etik bir çerçeve çizmeye çalışmıştır. Ancak bazı şartlarda bu teklifi kabul edebileceğini de yaptığı karşı öneriyle belirtmiştir. Bu öneride Brüning hükümetinin düşürülerek Reichstag ve Prusya eyalet seçimlerin yeniden yapılmasının önü açılırsa teklifi değerlendirilebileceğini de açıklamıştır. Resmi olarak belirttiği gerekçedeki etik çerçevenin aslında gerçek düşüncesini yansıtmadığı ve istediği koşullar oluştuğu takdirde Hindenburg'un görev süresinin uzatılmasını kabul edebileceği anlaşılmıştır(Kershaw,2007:s.377).

Bu teklifin reddedilmesini takip eden süreçte Hitler'in karar vermesi gereken konu cumhurbaşkanlığı için adaylığını açıklanıp açıklamamasındadır. Kazanma ihtimalinin çok düşük olduğunun farkında olan Hitler destekçilerinin ve parti üyelerinin cumhurbaşkanlığı beklentilerini de karşılamak istemiştir. Hitler bir ay gibi

bir düşünme sürecinin ardından Goebbels'e 22 Şubat 1932'deki büyük mitingde cumhurbaşkanlığı için aday olacağını açıklanmasını da istemiştir. Propaganda Şefi Goebbels'in "*Tanrıya şükürler olsun*" şeklinde açıkladığı adaylık coşkuyla karşılanmıştır(Kershaw,2007:s.378). Fakat adaylığın gerçekleşebilmesi için Hitler'in karşısına çıkan teknik sorun vatandaşlıktır. Hitler Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avusturya vatandaşlığından ayrıldığı için vatansızdır(Canşen,1997:s.60). Bundan önceki süreçte vatandaşlık için attığı adımların da sonuçsuz kalması sebebiyle Alman vatandaşlığına da geçememiştir. Vatandaşlık sorunu için geliştirilen çözüm ise Hitler'e devlet memurluğu görevini vermektir. Bu sebeple Eyalet Kültür ve Ölçüm Dairesi'nde hükümet encümeni görevine getirilerek eyalet ataşesi göreviyle Berlin'e atanmıştır. Resmi olarak devlet memuru olan Hitler direkt olarak Alman vatandaşlığına hak kazanmıştı(Kershaw,2007:s.378). Artık cumhurbaşkanlığı için Hitler'in önünde kendisinden başka bir engel kalmadığı anlaşılmıştır.

Hitler'in seçim kampanyası boyunca kullandığı asıl argüman *değişimdi*. Hindenburg'un seçilmesiyle değişen bir şeyin olmayacağını belirten Hitler, 27 Şubat'ta 25 bin kişinin katılımıyla gerçekleşen Sportpalast mitinginde Hindenburg'a "*İhtiyar... artık kenara çekilmelisin*" şeklinde seslenmiştir(aktaran Kershaw,2007:s.379). Müthiş bir enerjiyle mitingleri coşturan Hitler, *Völkischer Beobachter*'in iddiasına göre yaklaşık yarım milyon insana hitap etmiştir(aktaran Kershaw,2007:s.379). Seçim sonuçlarına göre Hitler hayal kırıklığına uğramıştır. Genel olarak sonuçlar beklenen gibi olsa da bazı eyaletlerde önceki seçimlerin altında kalmıştır. Hitler'in yüzde 30.1'lik oy oranına karşılık Hindenburg yüzde 49.6 oranında oy almıştır. Komünist Partinin adayı Thaelmann ise yüzde 13.2 oranında oy alabilmiştir(Armaoğlu,2005:s.239). Milliyetçilerin adayı olan Düsterberg de yüzde 6.8'lik bir kitleden karşılık bulabilmiştir(Canşen,1997:s.60). Fakat Hindenburg'un mutlak çoğunluğu karşılayan oy oranına ulaşamaması sonucunda seçimin tekrarlanması gerekiyordu.

Hitler için yeniden başlayan seçim maratonunda ivme kazanmak adına yeni girişimlerde bulunuldu. Hitler'in Almanya üzerinde kiraladığı Amerikan tarzı uçakla birlikte gerçekleştirdiği uçuşlar propagandada yeni bir dönemdir. Uçağın üzerindeki "*Führer Almanya'nın üstünde*" yazıyla birlikte gerçekleştirilen uçuşlar halkın da dikkatini çekmiştir. Bu kısa süreçte birçok şehirde yaklaşık bir milyon insana

seslendiği yirmi büyük miting gerçekleştirmeyi başarmıştır(aktaran Kershaw,2007:s.379). Nisan ayında tekrarlanan seçim sonuçlarına göre galip olamayan Hitler için seçim umut vaad edici olarak değerlendirilmiştir. Milliyetçi aday Düsterberg'in seçimden çekilerek Hitler'i desteklediğini açıklaması da oyların artışında etkili olmuştur(Canşen,1997:s.60). Çünkü oylarını 2 milyondan fazla arttırmayı başaran Hitler oy oranını yüzde 36.8'e yükselmiştir. Ancak Hindenburg mutlak çoğunluğu alarak yüzde 53'e ulaşmış ve yeniden cumhurbaşkanı seçilmiştir. Komünist Parti'nin adayı Thaelmann ise oy kaybederek yüzde 10.2'ye ulaşabilmiştir(Armaoğlu,2005:s.239).

Hindenburg'un seçimleri kazanarak tekrar cumhurbaşkanı olmasının ardından SS ve SA'lara yönelik girişimler takip etmiştir. SS ve SA'lar seçim zaferinden sonra hazırlanan bir kararname ile dağıtılacaktı. Bu kararın resmi gerekçisi olarak ise Prusya polisinin SS ve SA'ların darbe hazırlığında olduğuna dair kanıtları gösterilmiştir. Prusya polisinin Reich İçişleri Bakanı Groener'in emriyle Nazi bürolarına gerçekleştirilen baskınlarda cumhurbaşkanlığının ilk turundan sonra darbe teşebbüsünde bulunulacağına dair bulgular ele geçirilmiştir(aktaran .Kershaw,2007:s.381). Boxheimer Belgeleri olarak anılan bu kanıtların ise planlı bir darbe girişimi olmaktan ziyade olası bir komünist darbe girişimine karşı alınabilecek önlemlerden fazla olmadığı ve Hitler'den habersiz olduğu belirtilmiştir(aktaran Kershaw,2007:s.381). Çünkü daima anayasal yollardan yönetime gelmenin yollarını arayan Hitler'in tekrar bir darbe hazırlığı içerisinde bulunma ihtimali parti ve Hitler açısından mevcut yönetimin elini güçlendirebilirdi. Röhm gibi önemli SA liderleri karara karşı çıkılması ve direnilmesi konusunda ısrarcı olsa da Hitler'in tavrı temkinli davranmaktan yanadır(Canşen,1997:s.61).

SS ve SA'lara uygulanan yasağın ardından NSDAP eyalet seçimlerine hazırlanmaya devam etmiştir. Almanya'nın nüfus ve teritoryal anlamda büyük bir çoğunluğunu kapsayan Prusya, Bavyera, Württemberg ve Anhalt'taki eyalet seçimlerinde de seçim mitinglerine devam eden Hitler kırsala da ulaşmıştır(aktaran Kershaw,2007:s.380). Eyaletlerdeki oy artışları ise çarpıcıdır. Almanya'nın üçte ikisini kapsayan Prusya'da yüzde 36.3 oranındaki oy ile en büyük parti olmuştur. Württemberg'de 1928 seçimlerine göre yüzde 1.8 oranında oy alan NSDAP 1932

eyalet seçimlerinde yüzde 26.4'e çıkarmayı başarmıştır. 1928 seçimlerinde Landtag'daki temsilci sayısı altı iken 1932'de bu sayı 162'ye çıkmıştır. Ayrıca Anhalt'ta kazanılan yüzde 40.9 oy oranı ile Alman eyaletleri arasındaki ilk Nazi başbakan göreve başlamıştır(aktaran Kershaw,2007:s.381). Aynı yılın sırasıyla Mayıs ve Haziran aylarındaki Oldenburg ve Mecklenburg-Schweing eyalet seçimlerinde yüzde 48.4 ve 49.0 oranında oy ile en büyük parti olmayı başarmıştır(aktaran Kershaw,2007:s.384). Bu seçim başarılarının SS ve SA'lara uygulanan yasakların ardından yaşanması ise mevcut hükümete verilen bir mesajdır. Partinin paramiliter unsurları da olmadan kaydettikleri bu gelişme Nazilerin durdurulamayacağına yöneliktir.

Hitler için bu noktadan sonrası mutlak iktidar ulaşılması gereken noktadır. Çünkü seçimlerde kazandıkları başarıyı iktidar ile taçlandıramazlarsa yükselen oy oranlarının bir anlamı kalmayacağına farkındadır ve yükselen oy oranlarıyla birlikte Hindenburg'un şansöyeliğe davet etmeyeceği de aşikardır. Goebbels'in "*Şimdi iktidara gelmeli ve Marksizmin kökünü kazımalıyız. Öyle ya da böyle bir şeyler olmalı. Muhalefet etme zamanı geçti. Şimdi eyleme geçme zamanı. Hitler de aynı fikirde. Olaylar kendi kendine geliyor ve karar almak gerekiyor. Bu şekilde mutlak çoğunluğu kazanamayacağız.*"(aktaran Kershaw,2007:386) şeklindeki yorumuyla sistemde bazı değişiklikler yapmalarının emareleri verilmiştir. Bu sebeple siyasetin önemli isimleriyle birlikte yol arkadaşlığı yaparak Hindenburg'u şansöyelik için zorlaması gerekmiştir. Bu süreçteki en önemli isim General von Schleicher olmuştur ve SA'ların yasaklanması konusunda Schleicher, Brüning ve Hindenburg ile aynı fikirde değildir. Schleicher'e göre NSDAP makul çizgiye getirildikten sonra Nazilerle işbirliği ve SA'larla da savaş tazminatları kaldırıldıktan sonra Reich ordusuna katılması yönünde planlamalar yapılmalıydı(Akt.Kershaw,2007:s.382). Brüning ve Schleicher'in ters düşmeleri ve İçişleri Bakanı Groener'in de 12 Mayıs'ta istifa etmesiyle birlikte Brüning'in de sona yaklaştığı öngörülmüştür(aktaran Kershaw,2007:s.383). 29 Mayıs'ta Hindenburg'un Brüning'den istifasını istemesi sonucunda Brüning istifa etmiş ve Nazilere sempatisi olan Franz von Papen'a hükümet kurma görevini vermiştir(Armaoğlu,2005:s.240). Schleicher'in da desteğiyle kurulan bu hükümet kukla görünümü vermiştir. Çünkü Papen'in ismini Brüning'in istifası istenmeden önce akıllara getiren Schleicher olmuştur. Schleicher,

Papen daha görevi kabul etmeden hükümette yer vermek istediği isimlerle görüşmelere başlamış ve Hindenburg'a bu isimleri sunmuştur. (aktaran Kershaw,2007:383) Ayrıca Goebbels'in de o dönem için "*General Schleicher'den haberi aldık: Kriz planlandığı gibi sürüyor*"(aktaran Kershaw,2007:383) şeklinde not düşmesi tüm bu gelişmelerin bir senaryo olma ihtimalini kuvvetlendirmiştir. Bazı iddialara göre ise Brüning'in istifasının istenmesinin ardından Papen'in göreve getirilmesi ve Hindenburg'un meclisi dağıtarak seçime gitmesi Hitler ile Schleicher'in NSDAP'ı iktidara getirmek için yaptıkları bir pazarlığın sonucudur. Ayrıca bu pazarlığa Hindenburg'un onay verdiği de belirtilmiştir(Caşen,1997:s.60). Fakat sonraki süreç takip edildiğinde bu plandaki tek pürüzün Hindenburg olması dikkat çekicidir. Schleicher ve Hitler arasındaki bir diğer anlaşma ise SS ve SA'lara uygulanan yasakların kaldırılmasına yöneliktir. 16 Haziran 1932'den sonra SS ve SA'lara yönelik yasağın kaldırılmasıyla birlikte siyasi cinayetlerde artış gözlenmiş ve bu çatışmalar genellikle SA ve komünistler arasında yaşanmıştır(aktaran Kershaw,2007:s.384-385).

Papen'in hükümeti sırasında Hindenburg'dan gelen bir açıklama Reichstag'ın feshedildiği ve seçimlerin 31 Temmuz'da yenileneceği yönünde olmuştur(Kershaw,2007:s.384). NSDAP'ın eyalet seçimlerindeki başarıları da göz önünde bulundurulduğunda Reichstag seçimlerinde zorluk yaşamayacağı da öngörülmüştür. Ancak dört ay içerisinde dördüncü seçim kampanyasına giren partide propaganda ve mali konularda sorunlar yaşanmıştır. Hitler'in mitinglerde bahsettiği konular, konuşma tarzı ya da Almanya Uçuşundan eskiye kıyasla daha az reaksiyon alındığı belirtilmiştir. Bu sebeple propaganda açısından film çekmek ve Hitler'in ulusa seslendiği kayıtları 50 bin adet çoğaltmak bulunan yeni propaganda yöntemleri olmuştur(aktaran Kershaw,2007:s.385). Hitler'in bu seçimlerden oylarını arttırarak çıkması köklü bir değişime yol açmamıştır. NSDAP'ın oy oranının yüzde 37.4 olmasıyla birlikte merkez ve sağ partilerin sonu tamamen gelmiştir(Kershaw,2007:s.386). Hitler bu oy artışının merkez ve sağ parti kitlelerini de kapsaması şeklinde yorumlanabilir. Elde edilen seçim zaferine rağmen hükümeti kurmayı başaramayan Hitler koalisyon fikirlerine de sıcak bakmamıştır. Tek başına sahip olamadığı hükümetin bütün fikirleri onun için yok hükmünde olmuştur.

Hitler'in Schleicher ile yaptığı görüşmede belirttiği talepleri oldukça nettir: Hitler'in şansölye, Frick'in içişleri bakanı, Göring'in hava kuvvetleri komutanı, Strasser'in çalışma bakanı, Goebbels'in halk eğitim bakanı olduğu bir hükümet tasavvur etmiştir. Hindenburg haricinde bu talebe karşı çıkan kimse çıkmamış ve bu teklif Hindenburg'a Schleicher tarafından aktarıldığında beklenen olmuştur(aktaran Kershaw,2007:s.386). Hindenburg kesin bir dille reddettiği bu teklifin yanı sıra Hitler'e de "*Bohemyalı çavuş*" şeklinde küçümseyici ifadelerde bulunmuştur(aktaran Kershaw,2007:s.387). Papen'in 13 Ağustos'taki önerisi ise Hitler'in şansölye yardımcısı olarak hükümette yer almasıdır. Hitler şansölye yardımcılığında kendisini tanıttıktan sonra Hitler'in şansölye olması adına istifa edebileceğini açıklayan Papen'in bu teklifi de reddedilmiştir. Seçimlerin en büyük parti olarak çıkan NSDAP lideri Hitler'in ikincil bir pozisyonda başlaması uygunsuz olarak değerlendirilmiştir. Bu teklifin aslında Hindenburg'un fikri olduğu daha sonraları Hitler'e belirtilmiştir(aktaran Kershaw,2007:s.389). Bu teklifin de reddedilmesi üzerine Hitler'in aynı gün Hindenburg tarafından makamına davet edilmesi ise Hitler'e verilen son bir şans olarak değerlendirilmiştir. Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda gerçekleştirilen toplantıda Papen hükümeti içerisinde görev yapması talep edilmiştir. Hitler "hem kendisi hem partisi için tam yetkiyle devletin liderliği" görevinin kendisine verilmesinin uygunluklarından bahsetmiştir. Ancak Hindenburg'un cevabı "*Eğer hükümetin tüm yetkilerini tek bir partinin hem de tüm görüşlere karşı müsamahasız bir partinin ellerine teslim ederse, vicdanına, vatanına ve Tanrıya hesap veremeyeceği*" şeklindedir. Hindenburg, Hitler'in muhalefette kalmasını istemiş ve hükümetin terör olaylarına yönelik tedbirlerini arttıracığına yönelik bir konuşma yaparak Hitler'i yolcu etmiştir. Toplantı çıkışında Hitler tavrı, hükümette yaşanacak ve krize yol açacak sorunların sorumlusunun Hindenburg olduğu şeklinde olmuştur(aktaran Kershaw,2007:s.389).

Hitler için 13 Ağustos'ta yaşananlar bir milat olmuştur. Çünkü Hitler'in Reich Şansölyeliğindeki ısrarı parti ve destekçilerini de etkileyerek farklı yorumların çıkmasına sebep olmuştur. Bu sürecin devamını 10 Ağustos'ta Potempa'da bir komünistin bir grup SA milisi tarafından öldürülmesiyle ortam daha da gerilmiştir(aktaran Kershaw,2007:s.395). Bu cinayet ilk esnada önemsiz bir ayrıntı gibi durmuştur. Çünkü siyasi kargaşanın yaşandığı bu ortamda her gün siyasi

cinayetler yaşanmaktadır. Fakat cinayetin işlenmesinden birkaç saat sonra terörle mücadele konusunda çıkarılan bir olağanüstü kararname bu olaya ayrı bir önem atfetmiştir. Kararnameye göre işlenen cinayetlerde siyasi bir kasıt bulunduğu takdirde sanıklara ölüm cezası verilmesi öngörülmüş ve davaların çabuk görülerek karar bağlanması için de özel mahkemeler kurulmuştur. Potempa davasının görülmesinin ardından olaya karışan beş sanık için ölüm cezası karar çıkmıştır. Ancak Naziler için dikkat çekici diğer unsur Temmuz ayındaki iki SA milisinin aşırıcılık karşıtı Reichsbanner milisleri tarafından öldürülmesi davasında Reichsbanner milislerin daha hafif cezalar çıkarılmış olmasıdır. Tepkiyle karşılanan bu karar sonucunda SA liderleri tehdit edici konuşmalar yapmış ve idam cezalarının uygulandığı takdirde ayaklanmaların yaşanabileceğini açıklamıştır. Hitler'in bu olaylara bakış açısı ise ibreyi kendine döndürmekte kullanılabilir bir argümandır(aktaran Kershaw,2007:s.396). Çünkü çıkarılan kararname doğrultusunda yaşanan bu karmaşa ortamından sorumlu olarak lanse ettiği Papen hükümetinin koalisyon teklifini kabul etmemesini Papen'in *burjuva hükümetinin* işlevsizliğinden kaynaklandığının altını çizmiştir. Bu olayların devamındaki süreçte ise Papen ölüm cezalarını ömür boyu hapse çevirerek geri adım atmıştır(aktaran Kershaw,2007:s.396). Hitler ise iktidara geldiği 1933'ün Mart ayında çıkarılan bir afla ceza alanları serbest bırakmıştır(aktaran Kershaw,2007:s.396).

Hindenburg'un Hitler ile buluşmasının ardından doruk noktasına ulaşan hükümet krizi devam etmiştir. Hitler'in önünde iki seçenek bulunmaktaydı: NSDAP'ın Zentrum (Merkez) Partisi ile kuracağı koalisyon (aktaran Kershaw,2007:397) ya da NSDAP'ın komünistlerle birlikte oluşturacağı *negatif çoğunluk*(aktaran Kershaw,2007:397). Zentrum ile gerçekleştirilecek koalisyon partinin ikinci ismi Strasser tarafından destek görse de Hitler için iktidardaki ikilik kabul edilemez bir durum olarak değerlendirilmiştir. Geriye kalan negatif çoğunluk seçeneği ise Reichstag'ı feshederek seçimleri öteleme önlemlerini içermektedir. Ancak bu adımların atılabilmesi için cumhurbaşkanı ve ordunun desteğine ihtiyaç duyulacağı belirtilmiştir. Papen ise Hindenburg'dan Reichstag'ın feshedilerek seçimlerin geciktirilmesini (anayasayı ihlal etmek pahasına) talep etmiştir. Hindenburg ise Papen bu talebini kabul ederek gerekli fesih emrini Papen'e ulaştırmıştır. 12 Eylül Reichstag'ın son kez bir araya geldiği toplantıda tam bir kaos

ortamı ortaya çıkmıştır. Komünist Parti'nin toplu sözleşmelerde sorunlara yol açan kararnamelerin geri çekilmesi ve bu kararnamelerin hükümete güven oyuyla birleştirilmesi yönündeki teklifi NSDAP tarafından da destek görmüştür. Papen ise Hindenburg tarafından imzalanmış Reichstag'ın fesih belgesinde getirdiğinde Göring, kürsüde Komünist Parti teklifinin onaylanmasıyla meşguldür. Teklif 512 kabule karşılık 42 oyla kabul edilmiş ve Papen hükümeti düşürülmüştür. Teknik olarak Hindenburg daha önceden Reichstag'ı feshetmişti ancak bu yaşananlar karşısında Papen da çaresiz kalarak meclisi terk etmiştir(Kershaw,2007:s.399). Bununla birlikte Hitler vaziyetten memnun olmuştur ve Nazilerin bu oyunlar oynanırken dahil olması ise gelecekte nasıl bir yol izleyeceklerinin işaretlerini vermiştir(aktaran Kershaw,2007:s399). Seçim tarihi 6 Kasım 1932 olarak kararlaştırılmıştır. Bir yıl içinde beşinci seçim kampanyasına girecek olan Hitler ise yorgundu ve propaganda açısından zorlanmıştı. Ancak bu seçim kampanyasının odak noktası olarak Papen seçilmiştir. Nazi hareketiyle karşılaştırıldığında halk desteğinden yoksun olan Papen hükümetinin işlevsizliğini argüman olarak kullanmıştır(aktaran Kershaw,2007:s.401). Fakat Hitler de bu seçimlerde oy kaybı yaşayacaklarını tahmin etmiştir. Salon konuşmalarında eskiye kıyasla göze çarpan bir boşluğun olduğu fark edilmiştir. Hitler ve parti açısından seçimlerdeki yenilgi sürpriz olmamış ve tahmin ettikleri gibi 6 Kasım 1932 seçimlerinde iki milyon oy kaybetmiştir. 31 Temmuz seçimlerinde yüzde 37.2 oranında oy alan NSDAP, 6 Kasım seçimlerinde ise yüzde 33 oranında oy alabilmiş ve Reichstag'daki milletvekili sayısını 230'dan 196'ya çekmiştir(Canşen,1997:s.63). Bu seçimlerde oy oranlarını arttıran Komünist Parti ve Alman Ulusal Halk Partisi (DNVP) olmuştur. DNVP'deki oy artışı ise NSDAP'ın kaybettiği oylarla ilişkilendirilebilir. Bu seçimlerin bir diğer handikapı ise seçime katılım oranının düşük olmasıydı(Kershaw,2007:s.402). Parti içerisinde seçimdeki yenilgiye yönelik hesaplaşmalar yapılmıştır. Partinin seçim kampanyası yürütmek için gerekli ekonomik destekleri alamaması gerekçe olarak gösterilmiştir. Fakat seçmenlerin kafasını karıştıran asıl sorun Hitler'in hükümete girme fırsatını reddetmesidir. Bu durum Hitler açısından ne istediğinden emin olmayan ve kitleleri belirsizliğe sürükleyen bir lider olarak tanımlanmasına sebep olmuştur(akaran Kershaw,2007:s.403). Ayrıca seçimlerden birkaç gün önce patlak veren Berlin nakliye işçilerinin grevine komünistlerle birlikte NSDAP'ın da destek vermesi Nazilerin Bolşevizmin kızılına kendilerini kaptırdıkları şeklinde

yorumlanmıştır. Fakat NSDAP'ın da savunması bu greve destek vermedikleri takdirde partideki işçileri kaybedebilecekleri şeklindedir(aktaran Kershaw,2007:s.403). Fakat bu durum Nazi seçmenlerin seçime katılmamasına ve ya katılanların oylarını DNVP'ye vermelerine yol açmıştır. Devam eden süreçte hükümet krizi çözülememiştir. Çünkü Hitler'in istediği şansölyeliği Hindenburg tarafından kabul görmesi mümkün gözükmemekteydi. Fakat Hindenburg da Hitler'in başkanlığında bir çoğunluk hükümetinin kurulabileceğini ancak belirli şartlara bağlı olduğu belirtilmiştir. Bir ekonomik program oluşturulması, 48.maddenin sınırlandırılmadığı, dışişleri ve savunma bakanlarının cumhurbaşkanı tarafından belirlendiği takdirde Hitler'in başkanlığındaki hükümet kurulması teklif edilmiştir. Hitler'in bu teklifin kendine göre olan şartlarını aktarmış ve Schleicher'in savunma bakanı, Neurath'ın dışişleri bakanı olduğu ve cumhurbaşkanının kritik dönemlerde kullanmak için parlamenter Reich Şansölyelerine verilmiş olan tam yetkinin kendisine verilmesini de teklif etmiştir(aktaran Kershaw,2007:s.407). Hindenburg, bu durumu parlamenter şansölye olarak ilan etmekle eşdeğer olduğunu belirtmiş ve Hitler, Hindenburg tarafından 13 Ağustos'tan sonra şansölyelik konusunda ikinci defa reddedilmiştir.

Hükümet krizinin yaşandığı bu dönemde Hitler'i destekleme konusunda bir adım geride duran Schleicher ise yeni bir senaryoyla tekrar siyaset sahnesine çıkmıştır. Bu defa NSDAP'ın önemli ismi Gregor Strasser'e hükümette göre teklif edilmiş ve Nazi milletvekillerinin bu yolla desteğini kazanmak amaçlanmıştır. Ayrıca Schleicher'in Papen hükümetindeki üyelere hükümet krizinin devam etmesi halinde anayasanın olağanüstü hal şeklinde ihlal edileceği ve iç savaş yolunun açılacağı yönünde telkinlerde bulunması Hindenburg'u da şüphelendirir hale gelmiştir. Bunun üzerine orduda yaşanan tatbikat raporlarının hükümet toplantısına sunulması üzerine Hindenburg iç savaş ihtimali konusunda tedirginlik yaşamıştır. Papen'i hükümetten alan Hindenburg yerine Schleicher'i şansölye olarak atamıştır(aktaran Kershaw,2007:s.408). Bundan sonraki süreçte Schleicher'in Strasser'e götürdüğü teklif ile karışan NSDAP içerisinde Otto Strasser'den sonra Gregor Strasser da sorun teşkil etmeye başlamıştır. 8 Aralık 1932'de Gregor Strasser'in istifası NSDAP gündemine bomba gibi düşmüştür. 6 Kasım seçimlerinden sonra moralsiz olan parti için Strasser'in istifa etmesi ağır gelmiştir.

Strasser'in parti içi konumu son dönemler için Nazilerin *ııımlı yüzü* olarak tanımlanmış ve önemli kişilerin partiye bakışını yumuşatmıştır(aktaran Kershaw,2007:s.409). Strasser'e Prusya Başbakanlığı ve Şansölye Yardımcılığı 3 Aralık'ta Schleicher tarafından teklif edilmiş ve Strasser'in bu teklifi reddetmediği belirtilmiştir. Strasser ve Schleicher'in yaptıkları bu toplantının fotoğrafları basına sızdırılınca kriz görünürlüğünü artmıştır(aktaran Kershaw,2007:s.410). Strasser'in önündeki seçenekler Partideki görevine devam etmek ya da Schleicher'in teklifini ederek Hitler'e rakip olarak çıkmaktır. Fakat Strasser bu iki yola da başvurmamıştır. Parti içerisindeki havayı koklayan Strasser, Schleicher'in teklifini kabul ettiği takdirde parti üyelerinden yeterli desteği göremeyeceğinin farkına varmıştır. Partideki görevine de devam edemeyeceğini anlayan Strasser 8 Aralık'ta NSDAP içerisindeki görevlerinden ayrıldığına dair bir mektup yazmış ve Hitler'i 13 Ağustos'dan sonraki süreçte programsız ilerlediği şeklinde eleştirmiştir. Şansölyelik yolunda Hindenburg'un yardımcılık teklifinin kabul edilmediği ve koalisyon önerilerini değerlendirmedeği şeklinde eksik tarafları vurgulanmıştır(aktaran Kershaw,2007:s.411). Hitler'in bundan sonraki süreçte propagandasına eklenen bir diğer konu Strasser ve sempatizanlarının davaya olan bağlılıklarının zayıflığıdır. Davanın baş haini olarak suçlanan ve Goebbels'in de hazzetmediği Strasser hakkında "*O artık ölü bir adam*" şeklindeki notu gerçek olmuştu. Hitler'in iktidara gelmesinin ardından 30 Kasım 1934'te yaşanan Uzun Bıçakçılar Gecesi'nde Strasser da öldürülmüştür(aktaran Kershaw,2007:s.413).

Strasser krizinden de partisini tek parça çıkarmayı başaran Hitler için liderlik kültürü pekişmiştir. Schleicher'in de şansölyeliği döneminde Hitler'in destekçisi olarak bu sirkülasyona katılan bir diğer kişi banker Kurt von Schröder idi. Ayrıca Hindenburg'a Hitler'in şansölyeliği konusunda imza veren birkaç işadamından da biridir(aktaran Kershaw,2007:s.423). Fakat sermaye sahipleri ve önemli sanayicilerinin hükümet için uygun gördükleri isim Papen olmuştur. Papen başkanlığındaki hükümette Hitler'e verilecek ikincil bir görevde NSDAP elde tutulabilir olarak değerlendirilmiştir(aktaran Kershaw,2007:s.424). 1933 Ocak ayında Hitler'in şansölyelik yolunda ilerlerken sanayici işadamlarındansa büyük toprak sahiplerinden destek görmesi dikkat çekicidir(aktaran Kershaw,2007:s.424). Papen'in Hitler ile koalisyon kurma ihtimallerini değerlendirdiği yönündeki

söylentiler görüşme talebiyle doğrulanmıştır. Bu görüşmede Hitler'in sosyalistlerin, komünistlerin ve Yahudilerin görevlerinden alınması sonucunda Papen hükümetinde yer alabileceğini belirtmesi şansöyelik haricindeki bir görevde hizmet vereceği şeklinde yorumlanmıştır. Papen ise Hitler'in bu görüşlerini Hindenburg'a iletmiştir. Hitler ise bu durumu “*Anlaşmamız hazır. Ya şansöyelik ya da önemli bakanlıklar. Savunma ve İçişleri. Dahası da var.*” şeklinde değerlendirmiştir(aktaran Kershaw,2007:s.425) Hitler'in Brüning hükümetini düşürmek için Schleicher ile yaptığı iddia edilen ittifakın benzeri Schleicher hükümetini düşürmek için planlanmıştır. Bu durum Hitler için alışılmış bir durumdur. Rüzgar hangi yönden eserse yüzünü o yöne dönmüş ve ilkeli bir tutum sergileme kaygısı gütmemiştir.

Papen'in Hindenburg ile yaptığı görüşmede Hitler'in şansöyelik konusunda yumuşadığını ve sağ partilerle koalisyon kurabileceğini iletmiş ve 11 Ocak'ta Hitler'e Hindenburg'un şansöyelik konusunda ikna olmadığını aktarılmasıyla süreç yine sonuca bağlanamamıştır. Kızgınlıkla biten görüşmenin ardından Hitler küçük bir eyalet olan Lippe-Delmont'taki eyalet seçimlerine kadar şansöyeliği geciktirmiştir(aktaran Kershaw,2007:s.425). Bu eyaletteki seçim sonucunun herhangi özel bir önemi yoktur. Ancak Strasser krizi yaşandıktan sonraki ilk seçim olması ve bu seçimde kazanılacak bir galibiyet argümanı olarak kullanılabilmesi yönünden önemlidir. Lippe-Delmont eyalet seçim sonuçlarına göre 6 Kasım seçimlerindeki yüzde 34.7 oranı 39.5'e çıkarılabilmektedir. Aslında bu sonuçlarda abartılacak bir durum olmamasına rağmen bunu da kullanmıştır(aktaran Kershaw,2007:s.426).

Hitler'in elini asıl güçlendiren bu eyalet seçimleri değil de Schleicher'in desteğinin azalması olmuştur. *Osthilfe* yardımlarının büyük çiftçilere yönelik olması sonucunda ziraat lobisinin öfkesini üzerine çeken Schleicher köşeye sıkıştırılmıştır. *Osthilfe* skandalında Hindenburg ve ona yakın toprak sahiplerinin de adı geçince cumhurbaşkanı da itham edilmiştir. Ayrıca Hindenburg'a Alman işadamları tarafından bağışlanan Neudeck'teki mülkünü vergiden kurtarmak için oğlu Oskar'ın üzerine geçirdiği ortaya çıkınca Hindenburg da şaibeli duruma düşmüştür(aktaran Kershaw,2007:s.426). Ortaya çıkan skandallar ve seçim sonuçlarını da arkasına alarak kendisini daha güçlü hisseden Hitler, Papen'den tekrar şansöyelik için Hindenburg'un ikna edilmesini açıkça talep etmiştir. Ancak tekrar olumsuz yanıt alan Hitler için Papen ile daha fazla zaman kaybedilmeyeceği açıktır. Hitler'in bir

sonraki adımı ise Ribbentrop'un aracılığıyla Hindenburg'un oğlu Oskar ile görüşmek olmuştur. Oskar ile görüşmede altı çizilen noktalar Hindenburg'un Hitler'i şansölye olarak ilan etmesi için gerekli şartların olduğu yönündedir.(aktaran Kershaw,2007:427). Hitler kendisi için şansölyeliği istemesinin yanı sıra Frick'i Reich İçişleri bakanı ve Göring'i de başka bir bakanlıkta görmek istediğini belirtmiştir. Papen de bu hükümetin şansölye yardımcısı olarak hizmet vermesi planlanmıştır(aktaran Kershaw,2007:428). Oskar, Hitler ile yaptığı görüşmeden etkilenmiş bir şekilde ayrılmış ve babasını da bu yönde etkilemeyi tercih etmiştir(aktaran Canşen,1997:s.64). Ancak Hitler, bu görüşme sonrasında Oskar ile aynı görüşlere sahip olmamış ve Oskar'ı "*ender bulunur bir budalalık*" örneği şeklinde tanımlamıştır(aktaran Kershaw,2007:s.428).

Schleicher'in köşeye sıkıştırılmasının ardından Reichstag'ı feshetmesini talep ettiği Hindenburg'dan olumlu yanıt alınamamasının akabinde 28 Ocak 1933'te Schleicher tüm kabinesiyle birlikte istifa etmiştir(aktaran Kershaw,2007:s.428). Bu gelişmeyi takip eden süreçte Hitler'in de isteklerinde makul çizgiye yaklaşması sonucunda Hindenburg da Hitler'in şansölyeliğine olumlu bakmaya başlamıştır. Hitler, Şansölye olduğu takdirde Reich Komiserliği görevini yardımcısına vereceğini kabul ederek şansölyeliğe daha yaklaşmıştır(aktaran Kershaw,2007:s.429). 29 Ocak günü Papen ve Hitler hükümetin nasıl şekilleneceği konusunda anlaşmışlar ve şansölyelik ile iki bakanlık dışındaki diğer koltukları muhafazalara vermeye karar vermişlerdir. Göring ise Prusya İçişleri Bakan Vekili olarak atanması planlanmıştır(aktaran Kershaw,2007:s.430). Almanya topraklarının üçte ikisini oluşturan Prusya'da polislerin Nazilere verilmesi ise parti için önemli bir gelişmedir. Goebbels'e vaad edilen propaganda bakanlığı için henüz şartlar olgunlaşmamıştır. Hitler'in son isteği ise yetki yasasının çıkarılması olmuştur. Yetki yasası olağanüstü kararnamelerin Reichstag ya da cumhurbaşkanı onayına gerek duymaksızın kararların uygulanmasını sağlamaktadır. Hitler'in yetki yasasını istemesindeki amaç ise seçimleri tekrarlamak olarak yorumlanmıştır. Ancak Hitler ise yeni bir seçim sürecine girmeyeceklerinin garantisini vermiştir. 30 Ocak'ta Hitler Şansölyelik yemini ederek amacına ulaşmıştır(aktaran Kershaw,2007:s.431). Hitler yeminini ettikten sonra Hindenburg'un tepkisi "*Ve şimdi baylar, gerisini Tanrıya havale ediyoruz*" şeklinde olmuştur(aktaran Kershaw,2007:s.432).

Hindenburg'un Hitler'i şansölye olarak atamasının sonucunda Hitler iktidarı tam anlamıyla ele geçirebilmiş değildir. NSDAP'a verilen üç bakanlık ise Hitler'e verilen başbakanlık, Frick'in içişleri bakanı, Göring'in ise Prusya'da içişleri bakanı olması şeklinde sıralanmıştır. Diğer önemli bakanlıklar ise Hugenberg'in kontrolü altında kalmıştır(Canşen,1997:s.65). Ancak Hitler'in kazandığı bu makul başarı Naziler için efsaneleştirilmiş ve 30 Ocak 1933 günü Nazi mitolojisi için "*Milli Ayaklanma Günü*" olarak kaydedilmiştir(aktaran K.ershaw,2007:s.441). İlk kabine toplantısını da 30 Ocak'ta yapan Hitler'in amacı Reichstag'ı feshederek seçim yoluna yeniden başvurmaktır. Ancak Hugenberg bu teklifi Hitler'in seçimlerden daha kazançlı çıkacağına farkına vardığı için kabul etmemiştir. Hitler'in Hugenberg'i ikna etmek için planladığı hamle seçim sonrasında hükümetin değişmeyeceğine dair Hugenberg'e güvence vermek olmuştur(aktaran Kershaw,2007:s.445). Ancak Hitler'in Reichstag'ı feshederek seçime gitmesindeki yolda engelleri radikal bir şekilde kaldırmasına fırsat vermeyen Papen olmuş ve Papen'in "*bu son Reichstag seçimi olacak ve parlamenter sisteme dönüşmekten sonsuza dek kaçınılacak*" şeklindeki açıklaması seçimlerin yenileneceğine dair gerekli teminatı vermiştir(aktaran Kershaw,2007:s.446). Hindenburg'un da fesih ve seçim konularında ikna edilmesi sonucunda 5 Mart'ta seçim yapılması kararlaştırılmıştır. Hitler'in seçim kampanyası yürütmek için ihtiyaç duyduğu gerekli mali desteği işadamları ve sermaye sahiplerinden sağlama fikri için görüşmeler başlatılmıştır. Hitler bu kesime işçi sorununun sonlandırılacağına ve işverenlere sağlanacak destekler konusunda vaadler vermiştir. Bunun sonucunda Hitler işadamları ve sermaye sahiplerinden maddi destek sağlama konusunda anlaşmaya varmıştır(Canşen,2007:s.65-66). Hitler'in açıkladığı dört yıllık plan çerçevesinde ekonominin revize edilmesi üzerinde durulmuştur. Yöntem açısından belirsiz olan ve yeni bir politika sunmaya neekonomik plan Alman köylülerin yoksulluktan ve işsizlikten kurtarmaya yöneliktir. Seçim kampanyasında halktan kendilerine dört yıl izin vermelerini ve gerektiğinde kendilerini cezalandırmalarını söylemiştir. Ayrıca kullandığı dini terimlerle birlikte "*Her şeye Kadir olan Tanrının hükümetin işlerine inayet göstermesini dileyerek*" konuşmalarını bitirmiştir(aktaran Kershaw,2007:s.450).

Hitler, askeri konulardaki önceliğini hiç gizlemeden ve iktidarı tekeline almadan da açıklamıştır. 8 Şubat'taki Yukarı Silezya'daki bir barajın maliyeti için yapılan tartışma sırasında var olan bütün finans kaynaklarının Alman savunma kapasitesini arttırımına yönelik kullanılması konusunda karşı çıkmıştır. Ayrıca devletin sağlayacağı bütün iş sahalarının Alman savunmasına katkı sağlayıp sağlayamadığı şeklinde değerlendirilmesi gerektiğini de belirtmiştir. Alman savunması fikri "*daima ve her yerde ön planda tutulmalıydı.*"(aktaran Kershaw,2007:451). Seçim kampanyası boyunca alınan bir diğer önlem komünistlere yönelik olmuştur. Komünist basınının üzerinde baskı kurarak yayınları ve toplantıları SA'lar tarafından engellenmiştir. Burada etkili olan unsur ise Göring'in Prusya İçişleri Bakanı olarak görev yapmasıdır. Çünkü Göring'in SS ve SA'lardan oluşan 50 bin kişilik polis örgütü Nazi olmayan gruplara göz açtırmamıştır(Canşen,1997:s.66). Aslında Hitler ve partisinin seçim kampanyası boyunca diğer gruplara uyguladıkları şiddet ve sansür, iktidarı tekelleştirdikten sonra yapacaklarının özeti şeklindedir.

5 Mart'ta yapılan seçim sonuçlarına göre Hitler'in partisi NSDAP, yüzde 43,9 oranında oy alarak bir önceki seçime göre yaklaşık yüzde 10'luk artış yakalamayı başarmıştır. Reichstag'daki sandalye sayısını 196'dan 288'e çıkaran Hitler'in diktatörlüğü için gerekli sayı sağlanamamıştır. Hitler'in bu aşamada ihtiyacı olan Yetki Yasası'dır. Yetki Yasası'nı kazanmak için Katolik ve muhafazakar partilerin desteğini kazanmak adına güvenceler vermiştir. Kabul edilen yasa teklifine göre yasama yetkisi, bütçenin denetlenmesi, yabancı devletlerle imzalanacak antlaşma onayları parlamentodan alınarak dört yıl süre için hükümete verilmiştir. Yetki Yasası'nın kabulü için yapılan oylamada SPD dışında reddeden olmamış ve 441 kabul oyuna karşılık 94 red oyuyla yasa kabul edilmiştir(Canşen,1997:s.67-68). Bundan sonraki aşama Hitler'in anayasa bağlılığını terk ettiği ve diktatörlüğe giden süreç olmuştur. NSDAP dışındaki tüm partilerin kapatılmasını ve siyasal faaliyetlerini yasaklayan Hitler(Sander,2011:44), 14 Temmuz 1933'te çok partili demokrasinin yerine tek partili totaliter bir rejim kurmuştur(Canşen,1997:s.69). Buna mukabil Mart ve Nisan aylarında tutuklanan komünist ve sosyalist sayısı 10 bine ulaşmıştır. Tutuklanmalar ise *Fesat Faaliyetler Yasası* çerçevesinde yakınlarını ve komşularını ihbar eden kişilerin artışıyla kaynaklanmıştır(aktaran Kershaw,2007:s.469). Caydırıcılık amacıyla kurulan Münih yakınlarındaki Dachau

toplama kampı ise gizlenme ihtiyacı duyulmadan kamuoyunda kapasitesi ve kimleri kapsadığına yönelik açıklamalar yapılmıştır(aktaran Kershaw,2007:s.469). Bununla birlikte 30 Haziran 1 Temmuz'a bağlayan gecede SA lideri Röhm olmak üzere birçok SA milisi öldürülmüştür. Bunun yanısıra Scleicher, Gregor Strasser gibi birçok siyasi de öldürülmüştür. Bu cinayetler SA ve başına Himmler'in getirildiği SS tarafından gerçekleştirilmiştir(Canşen,1997:s.70). Hitler ile Almanya'nın III.Reich dönemi başlamıştır. Hitler'e göre Kutsal Roma Germen İmparatorluğu I.Reich, Bismarck'ın hakimiyetindeki 1871-1919 arası II.Reich ve kendisinin iktidara geldiği 1933'te III.Reich olarak adlandırılmıştır(Armaoğlu,2005:s.240).

2. 5. 3. Reich Cumhuriyeti Önlemleri

Avrupa devletlerinin krizden çıkış amacıyla uygulanan yerel politikaları olmuştur. Deflasyon yoluna başvurmak bunlardan biridir. Bu yolu seçen Almanya ve Fransa, ücretlerin düşürülmesi ya da kamu harcamalarının azaltılmasını göze almıştır. Bir diğer yöntem ise bütçenin kontrol altında tutulması olmuş ve Britanya'da izlenen bu yol beklenildiği gibi bir etki yaratmamıştır. Asıl beklenilmeyen yöntem ve sonuç Almanya'da yaşanmıştır. 1932'de yüzde 44 olan işsizlik oranını 1938'de fiilen yüzde 1'e indirmeyi başaran sistemin üzerinde durulmalıdır. 1938 yılı Almanya'sına bakıldığında işsizliğin toplumda görülmediğinin ve çalışmayanların hasta ya da yaşlı oldukları için çalışmadıklarının altı çizilmelidir(Tanilli,2002:s.97). Nazi iktisat politikasının en önemli argümanları ağır sanayi ve kamu çalışma programlarını teşvik etmeleri olmuştur. Özellikle Doğu Avrupa ülkeleriyle imzalanan ikili antlaşmalarla kurulan yeni piyasa ağlarının Almanya'nın toparlanmasındaki olumlu etkisi göz ardı edilemez. Fakat aynı olumlu etkiyi işbirliğinde bulunan ülkeler için söylemek zor olmuştur. Çünkü hammadde temininde bulunan Romanya ve Bulgaristan ekonomileri tamamen Almanya'ya bağımlı hale getirilmiştir. Bazı Naziler tarafından *Yeni Düzen* olarak adlandırılan dönemde Doğu Avrupa'nın ekonomik yönden yoksul ülkelere silahlanma için gerekli hammaddeler alınmıştır. Bu ülkelerle olan ekonomik ilişki karşılıklı takas antlaşmalarıyla sağlanmıştır. Yugoslavya'dan boksit, Yunanistan'dan tütün ve Romanya'dan petrol alınmıştır. Nazi karşıtları için sömürü olarak değerlendirilen bu durum aslen bakıldığında Doğu Avrupa ülkelerinin alınmak istenmeyen

hammadelerinin Almanya tarafından alınmasından başka bir durum olmadığı belirtilmiştir(aktaran Mazower,2003:s.150).

Bu dönemde artışın açıkça gözlemlendiği alan altyapı çalışmaları olmuştur. Partinin özellikle otoyol, demiryolu, ve havayolu yapımına önem vermesi, bu alanda istihdam sağlanması ve işsizliğin azalmasına katkı sağlamıştır. Ayrıca silah sanayisindeki artışın da işsizliğin azalmasında etkili olduğu bilinmektedir. 1935'ten sonra Almanya'nın silahlanma harcamalarının Fransa'ya kıyasla yüzde 50 oranında artması, silahlanmaya verilen önemin altını çizmektedir. Krupp fabrikaları olarak bilinen ve silah üretimi yapan bu fabrikanın kapasitesini zorlayan üretimi 1935-1939 yılları arasında üretimin beş kat artış göstermesine sebep olmuştur. Ersatz sanayi politikaları ile demir-çelik, kimya, gıda ve tekstil sektörlerinin devlet tarafından teşvik edilmesi hedeflenmiştir. Bulgaristan, Romanya gibi Avrupa ülkelerinden alınan hammaddelerin ithalatı için yapılan dış ticaret anlaşmaları sonucunda devletin ticaret hacminin artışında hareket sağlamıştır(Beaud,2016:s.279). Nasyonal Sosyalizmin ekonomi politikası ile ilgi çekici bir diğer durum ise Buhran'dan etkilenen ülkelerin gümrük duvarlarını ve vergilerini arttırma yoluna gittiği dönemde yabancı yatırımcılara kapılarını kapatmamasıdır. Ayrıca Nasyonal Sosyalistlerin *völkisch* ideolojisini takip ettikleri göz önünde bulundurulduğunda yabancı yatırımcı fikri daha da ilgi çekici olmaktadır. Hükümetin yabancı yatırımcılardan talebi Almanya'da kazandıkları karları yine Almanya'da yatırıma dönüştürmeleridir. Diğer bir ifade ile Alman ekonomisinde olumlu ve somut etkinin hissedileceği her yol denenmelidir. Tüm bu adımlar Alman ekonomisinin kalkınmasını sağlamıştır ancak bununla beraber sermaye sahiplerinin ve büyük bankaların da güçlenmesine sebep olmuştur. Alman piyasasındaki kartelleşme 1923-1924'te 1500'ken 1930'da 2100'e yükselmiştir. Ayrıca 1933 yılındaki yasal düzenlemeyle ekonomiyi düzenlemek adına işletmelerin kendi sektörlerindeki kartellere katılma zorunluluğu getirilmiştir(Beaud,2016:s.280). Burdan yola çıkılarak da söylenebilir ki parti devletten ayrı düşünülemezdi ve parti de toplumun her kesimini kapsamaktaydı.

Hitler'in Alman toplumu için köklü olarak değişim sağladığı alan işsizlik olmuştur. Onun haricinde kalan alanların Büyük Buhran döneminde otarşi politikası uyguladığı görülmektedir. Çünkü Reich Almanyası öncesindeki ekonominin sermaye sahipleriyle kurduğu ilişkiler devam ettirilmiştir. Tarım alanının büyük toprak

mülkiyeti sahiplerine dokunulmadan küçük çiftçiye yönelik politikalar geliştirilmiştir. Ayrıca toprak sahiplerinden beklenen dürüst ve gerçek bir köylü ve Ari ırka ait olmalarıdır. Bununla birlikte köylünün toprak ile ilgili tasarruflarının devretme, kiralama ya da toprak üzerinden borç alma gibi girişimlerin de izinle gerçekleşmesi gerekmektedir. Ayrıca tarım sendikalarının kapatılarak tarımla uğraşanların tek bir federasyon altında toplanması da sorunlara yol açmıştır. Sendikaların kapatılmasıyla ücretlerin denetlenememesi tarımda işsizlik sonucunu doğurmuştur. Bunun devamındaki süreç ise kırsal kente iş amacıyla gidenlerin kentlerde işsizlik oranını arttırmasıdır(Tanilli,2002:s.139).

Alman iktisadi gelişiminin dikey eğrisinin etkileri silahlanmaya verilen önemin artmasıyla hissedilmiştir. Bu başarının sahibi Nasyonel Sosyalistler olmuştur. Çünkü Weimar Cumhuriyeti'nde yaşanan hiper-enflasyonla küçülen sanayi şirketlerini 1924'ten sonra kullanılmaya başlanan Amerikan yatırımı ayağa kaldırmayı başarmıştır. Hitler yönetimi devraldığıında iktisadi sistem rayına oturmaya başlamış ve Hitler'in de etkisi yadırganamaz gerçekliktir(Lee,2014:s.225-226).

Nazi hareketinin iktidarı ele geçirirken kullandıkları iletişim yolu devrim için oldukça faydalı olmuştur. Hitler'in kuvvetli hitabet özelliğinin toplumun dikkatle izlediği belirli konular üzerinde dönmesi Nazilere olan desteğin artmasında etkilidir. Özellikle halkın Yahudiler, Bolşevikler ve Kasım Suçlularına⁷ duyduğu öfkeyi kullanarak konuşmalarını bu minvalde yönlendirmiştir. Hitler, parti ve ülke içersindeki yükselişinin sebepleri kitlesel mitinglerle ulaştığı toplum ve S.A.'nın şiddete dayalı yöntemlerle oluşturduğu polis devletinin halkı kanalize etmesidir. *“Hitler siyaseti kişiselleştirdi ve süreç içinde hem bir kıyamet peygamberi hem de ulusal bir kurtarıcı olarak görüldü.”*(Lee,2014:233).

Büyük Buhran öncesindeki geçici refah döneminde Hitler'in politikalarının halk açısından karşılık bulduğu söylenememektedir. Hitler'in beklediği ilgiyi görebilmesi için Alman toplumunun dibe vurması ve siyasi ve toplumsal yapının çatlaması gerekmiştir. 1929'da beklenmedik şekilde gelişen Büyük Buhran'ın Alman toplumu açısından etkileri geniştir ve halkın oy verme alışkanlığının değişmesine

⁷ 1918'de iktidara gelen Sosyal Demokratlar kast ediliyor.

sebepe olmuştur. Büyük Buhran, orta sınıf olarak tanımlanan ve toplumun çoğunluğunu oluşturan kesimin aşırı sağa yönelmesine sebep olmuştur. Ekonomik krize tahammül etmek daha kolay olabilirdi ancak Buhran öncesinde yaşanan geçici refah döneminin yaşanması insanların sürekli kıyaslama yapmalarına sebep olmuştur. Bu durum da toplumun krize ve hükümetin politikalarına uyum sağlamalarını zorlaştırmıştır. İktidarda olan Sosyal Demokratları desteklemek halk açısından yarar sağlamayan bir yol olmuştur. Ayrıca işçi partisi olmasından dolayı da sosyal statülerinde yaşanacak düşüşlerden de tedirgin olmuştur. Ancak Hitler'in partisi Nasyonal Sosyalistler, toplumsal çeşitli kesimlerine hitap ederek yelpazeyi genişletmiş ve özellikle "küçük adam" olarak tanımlanan orta sınıfa yönelik geliştirdiği politikalarla oldukça karşılık bulmuştur(Lee,2014:s.235).

Versailles sisteminin sona ermesinin ardından Almanya için zaten bağlayıcı olmayan kısıtlamalar kaldırılmış ve engellenemeyen silahlanma dönemi başlatılmıştır. Churchill'in *dolu aralık* olarak adlandırdığı dönemde Avrupalı devletlerin silahlanmaları için yeterli sebepleri hem var hem de yoktur. Fakat silahlanmak için zamanları olduğunda somut sebep bulmakta zorlanmışlardır. Ancak sebepler netleştğinde ise tedbir almak için yeterli zamanları kalmamıştır(Taylor,2015:s.154). 1938 yılında Fransa'nın toplam üretim içerisinde silahlanmaya ayırdığı oran yüzde 7 iken Almanya'da bu oran yüzde 16.6'dır. Sadece korumak için silahlanan bir ülke için bu oran oldukça yüksek ancak gücünü karşı tarafa dayatmak isteyen bir ülke için de oldukça düşük bir oran olduğu belirtilmektedir(Taylor,2015:s.161-162).

Hitler'in 1933 ve takip eden birkaç yılda iç ve dış politikada planladığı değişiklikler, diğer yıllara kıyasla daha az olmuştur. Özellikle iktidarının ilk yıllarında cumhuriyetçilerle ve demokratlarla uzlaşa içerisinde çalışmış ve bu adımları planladığı askeri amaçlar için birer basamak olarak görmüştür. Hatta ordunun hızlı bir şekilde Nazileştirilmesini öneren Röhm gibi parti üyelerini tasfiye edilmesini sağlamıştır(Lee,2014:s.243). Versailles Antlaşması'nın Almanya üzerinde askeri baskıları Rusya'da Alman birliklerinin eğitilmesiyle azaltılmıştır. Sovyetler Birliği ile 1922'de Rathenau ve 1927'de Stresemann'ın yaptığı antlaşmalar sonucunda gerçekleştirilmiştir(Lee,2014:s.244). Hitler, Muhafazakar ve neo-Bismarkçıların 1914 sınırlarına geri dönmek için gösterdikleri çabayı gereksiz

bulmuş çünkü 1914 sınırlarını da eksik ve yetersiz olarak tanımlamıştır. Lebensraum'a erişilmesi ve Ari ırka erişilmesi gerektiği konusunda ısrarcıdır. *“Sağlıklı ve dinç bir halk toprak ele geçirmekte hiçbir sakınca görmez, tersine olduğu gibi kalmaları yanlıştır.”* Hitler açısından barış ve uzlaşma güçsüzlerin kullanmak zorunda olduğu yöntemlerdir. Hitler'in bakış açısı tarihte çekiç olmayanın kaçınılmaz biçimde örs olacağına yöneliktir(Lee,2014:s.246).

Lee, Hitlerin amaçlarını aşamalı olarak dört maddede sıralamıştır. Öncelikle, bütün Almanya'nın da kabul ettiği şekli ile Versailles sınırlandırmalarından sıyrılmak ve askeri güç olarak yenilenmektir. İkinci aşama, Almanya'nın sınırlarını genişletmesi ve Lebensraum'da bütün Almanlara alan bulunabilmesidir. Üçüncü ise Almanya topraklarının Urallara kadar genişletilmesi ve Alman yerleşimine açılmasıdır. Böylelikle Almanya'nın Avrupa'ya doğrudan hükmetmesi sağlanabilecektir. Dördüncü ve tartışmaya açık olan madde ise Hitler'in gerekirse Birleşik Devletler ve Büyük Britanya'ya karşı dünya hakimiyeti için mücadele vermeyi planlamasıdır(Lee,2014:s.246).

Hitler'in iktidarda kökleri saldıkten sonraki adımları planladıklarını gerçekleştirmek üzereydi. Lebensraum hayalini gerçekleştirmek için güçlendirmesi gereken ordudur ve ordunun silaha ihtiyacı bulunmaktadır. Orduyu kişisel bir kurumu ve tekelinde görmeye başlamıştır. 1936'dan sonraları ise Büyük Buhran sonrası sanayici ve geleneksel iktisatçılarla varılan mutabakatları görmezden gelmiş ve Lebensraum hayalini gerçekleştirmesi için gerekli olan ekonomiyi silahlanma yönüne çevirmiştir. Bu sebeple 1937 yılına kadar ekonomi bakanlığı yapan Schacht'ın tasfiyesini Goering'in görevlendirilmesi izlemiştir. Çünkü Goering 1940'ta Almanya'nın savaşa hazır olacağını ileri süren Dört Yıllık Plan ile görevlendirilmiştir(Lee,2014:s.248). Böylelikle işsizliğin azaltılması için atılan silahlanma adımı, devam eden süreçte İkinci Dünya Savaşı'nın sebebi olmuştur.

Sonuç olarak Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşturulan statükonun korunması için çaba sarf etmenin gereksiz olduğu düşünülmüştür. Çünkü Avrupa'daki huzursuzluklar ve Birleşik Devletler'in olmadığı bir Milletler Cemiyeti statükonun devam etmesini engellemekteydi. Almanya'nın Versailles Antlaşması ile yükümlü olduğu şartların ağırlığı ise Avrupa'da dengelerin kalıcı olmasını

zorlaştırmıştır. Stresemann ile birlikte girilen yumuşama dönemi, Stresemann'ın ölümü ve Büyük Buhran ile sarsılmıştır. Birleşik Devletler'de başlayan Büyük Buhran'ın etkileri küresel ölçekte hissedilmiş ve en kalıcı etkilerini Almanya üzerinde bırakmıştır. Birleşik Devletler ve Almanya'nın Büyük Buhran'dan etkilenme ölçekleri farklı olsa da ortak nokta devletin ekonomiye müdahalesidir. New Deal ile düzenlemeye çalışılan Birleşik Devletler ekonomisi, serbest piyasa ekonomisinin savunucularından olan bir devlet için dikkat çekici bir unsurdur. Büyük Buhran'ın yıkıcı etkilerinden faydalanan Hitler ise yönetimi tekeline almıştır. Hitler'in de ekonomiye ve istihdam yaratmak için piyasalara müdahalesi, Birleşik Devletler ile ortak bir noktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2008 EKONOMİK KRİZİ VE ALMANYA'DA YÜKSELEN AŞIRI SAĞ

Bu bölümde Birleşik Devletler'de başlayan ve küresel sonuçlar doğuran 2008 Ekonomik Krizi üzerinde durulacaktır. İlk olarak krizin sebepleri açıklanacak ve Avrupa Birliği ülkeleri üzerinden Almanya'yı nasıl etkilediği tartışılacaktır. İkinci olarak ise ekonomik kriz sonrasında Almanya gündeminde yer edinen mülteci krizi ve sonuçları değerlendirilecektir. Aşırı sağ parti olan AfD'nin ekonomik ve mülteci krizlerini argüman olarak kullanması ve Alman siyasal hayatında aktör haline gelmesinin sebepleri açıklanmaya çalışılacaktır.

3.1. 2008 Ekonomik Krizi

1929 Büyük Buhranı'ndan sonra küresel anlamda en büyük etki yaratan 2008 ekonomik krizi olmuştur. Menşei olarak Birleşik Devletleri'nin gösterilmesi sonucunda bu krize *Büyük Durgunluk (Great Recession)* ismi verilmiştir. Özellikle 1929 yılında borsanın çöküşüne ithafen *Büyük Çöküş (Great Crash)* olarak adlandırılan Büyük Buhran'ın yanı sıra 2008'deki olayların sadece borsa ile kısıtlanamaması ve genel olması sonucunda "kriz" kelimesiyle özetlenmiştir (Williams, 2017:27). Williams'a göre (2017:42) "*Hiçbir şey kapitalizmin geçirdiği bir krizden daha rutin değildir. Bütün krizler kendilerine özgü özelliklere sahiptir, insani anlamda hepsi de yıkıcıdır.*" 2008 krizi bu şekilde başladıktan sonra özellikle Avrupa'da olmak üzere toplumsal ve siyasal etkilere yol açmıştır.

2008 ekonomik krizi olarak bilinen Birleşik Devletler'de konut kredileri sonucunda ortaya çıkan ve sonrasında spill over etkisi yaparak diğer alanlara da yayılan finansal bir krizdir. Birleşik Devletler'de düşük gelirli halka sonunu düşünmeden verilen ipotekli konut kredisinin (mortgage) bankaları zor duruma düşürür hale gelmesinin ardından verilen kredilerin geri döndürülememesi ekonomide açmazlara sebep olmuştur. 2008 krizinin temelinde yatan sorun da kapitalizmden kaynaklı olmakla birlikte verilen kredilerle alakalıdır. Çünkü krediler kapitalizm için mal ve hizmetlerin üretim ve tüketimlerin devamlılığını sağlayan kilit

unsurdur(Thompson,2017:69). Tarih boyunca devletlerin yükselişleri kredi ve borç dengesi üzerinden sağlanmıştır. Bununla birlikte devletlerin finanse etmekte zorlandıkları en çok zorlandıkları borçlar, savaş borçları olmuştur ve İngiltere’de 17. yüzyıl sonunda III. William tarafından kurulan Merkez Bankası da savaş borçları sebebiyle kurulmuştur(aktaran Thompson,2017:69)

2008 ekonomik krizinin diğer küresel krizlerle ortak noktası ise krizden önceki belirli dönemde ekonomide yükselme grafiğinin takip edilmesidir. 1990-1997 ve 2001-2006 arasındaki dönemlerde özellikle Birleşik Devletler’de gözlemlenen ve 1929 Büyük Buhran’ın öncesinde de fark edilen ısınma (boom) sürecidir. 1990-1997 yılları arasındaki süreçte Birleşik Devletler’in düşük enflasyona bağlı olarak yüksek istihdam sağlaması, işsizliğin düşmesini ve ekonomide canlanmayı beraberinde getirmiştir. Bu dönemin en dikkat çekici gelişmesi ise işgücü verimliliğinin artışıdır. Bu durumun sebebi 1980 sonrasında arzı arttırmak amacıyla kurumlardan ve kar paylarından alınan gelir vergisi oranlarının düşürülmesidir. Fakat bu durum sermaye sahiplerinin kar oranları artarken işçilerin piyasadaki gelirlerin azalmasına sebep olmuştur(Durmuş,2011:109). Diğer bir deyişle saat sabrı sanayi ücretinin 1972’de 8.99 dolar olmasına karşılık aynı ücret 2006 yılında 8.44 dolarına gerilemiştir(aktaran Durmuş,2011:110). Isınma süreçlerinin en önemli özelliği ise Birleşik Devletler’de ortaya çıkan bilgi teknolojileri destekli internet ve elektronik sektöründeki gelişmelerdir. Bu sebeple artan işgücü verimliliği de karların artmasında etkili olmuştur(Durmuş,2011:110). Bununla birlikte Birleşik Devletler’deki büyüme oranlarının zaman zaman yüzde 5’i geçmesi işsizlik ve enflasyon oranlarının yüzde 3 civarında kalmasına sebep olmuştur(Durmuş,2011:110).

2001-2006 döneminde ısınma sürecinin aradından yaşanan *düşük faiz ve kolay borçlanma*, konut kredisi balonunun oluşmasında etkili olmuştur. Özellikle konut ve otomotiv sektörlerinde görülen düşük faizlerle toplam talebi artırma amacı önü alınamaz bir hale gelmiştir(Durmuş,2011:115). Konut kredisi konusunda yeterince birikimi olmayan düşük gelirli Amerikalılar için cazip hale getirilen Mortgage kredisi, kredi geçmiş temiz olmayanlara dahi kolaylıkla temin edilmiştir. Ayrıca kredi başvurusunda bulunanların iş ve gelirleri konusunda yanlış bilgi vermeleri de göz ardı edilmiştir. Bu kesimleri Subprime (Eşik altı) ya da Alt+A şeklinde

tanımlayan Birleşik Devletler’ de bu kesimler bankalarda temiz sicilleri bulunmayanlar için kullanılmıştır. Bu kesimlere temin edilen krediler 2005-2007 arasındaki ipotek piyasasının dörtte birini kapsamaktadır(aktaran Durmuş,2011:116). Mortgage kredileri ise 1990’lar boyunca yüzde 9.2 artış göstermiş ancak 2000-2005 yılları arasında bu oran yüzde 16.6.’yı bulmuştur ve önceki süreçlere kıyasla kredi başvurusu reddedilecek eşik altı yada Alt+A kesimleri kolaylıkla kredi alabilmiştir. Bu bileşenlerin doğal sonucu olarak konut satış fiyatlarında 2000-2005 arasında iki kat artışa sebep olmuştur(Durmuş,2011:115). Fakat bunun devamındaki süreçte 2006’nın üçüncü çeyreği ve 2007’nin üçüncü çeyreğinde konut fiyatlarında düşüş yüzde 4.5’e ulaşmıştır. Birleşik Devletler’in metropolit kentlerinde düşüş ise yüzde 4.9’lara kadar inmiştir. Tampa, Miami gibi kentlerindeki bu oran yüzde 11’e ulaşmış ve 2007 bir önceki yıla kıyasla konut satış fiyatlarında yüzde 6.7 oranında kayıplar yaşamıştır(Durmuş,2011:127). Birleşik Devletler’de konut satış fiyatlarının düşmesiyle birlikte evinin değeri eksiye düşen menkul kıymet sahibinin sayısı toplamın yüzde 10’unu kapsayarak 8.8 milyona ulaşmıştır. Ayrıca o dönem için Birleşik Devletler’deki kredi kartı borçlarının toplam tutarı 1 milyon doların biraz altında ve otomobil kredisi borçlarının toplam tutarı ise yaklaşık 700 milyar dolar olduğu belirtilmiştir(Durmuş,2011:133)

Mortgage kredilerinin oluşturduğu krizin asıl sebebi ise doların düşüşü ve enflasyonun yükselişini engellemek amacıyla faiz oranlarındaki artış kararı olmuştur. 2001 yılında yüzde 1.75 olan faiz oranları 2004’te yüzde 2.25’e 2006’da ise yüzde 5.25’e yükseltilmiştir. Bunun sonucunda Subprime ve Alt+A’nın aldıkları kredileri ödemede zorluklarla karşılaşması sonucunda krizin ayak sesleri duyulmaya başlanmıştır(Durmuş,2011:128).

2008 ekonomik krizinin en ciddi etkisi reel piyasalardaki etkisi büyüme oranlarındaki düşmelerde gözlenmiştir. 2007 yılındaki global iktisadi büyüme oranı yüzde 5.2 olarak belirtilirken bu oran 2008 yılında yüzde 3.4’e, 2009’da ise yüzde 0.5 oranına düşmüştür. Özellikle 2009’un ilk çeyreğinde gelişmiş ekonomilerdeki büyüme oranı yaklaşık olarak yüzde eksi 5 olarak belirtilmiştir(International Money Fund [IMF],2009: Tablo:1.1). 2008 krizinin derinleştiği 2009 yılında ithalat ve ihracat dengesinin gelişmiş ekonomiler aleyhine bozulması ise dikkat çekicidir. IMF verilerine göre dünya ticaret hacmi de 2007 ve 2010 arasındaki dönemde hızla düşüş

trendini takip etmiştir. 2007 yılında yüzde 7.2 olan dünya ticaret hacmi, 2008 yılında yüzde 2.8'e, krizin derinleştiği 2009 yılında ise yüzde eksi 10.7'ye düşmüş ve 2010 yılının ilk çeyreğinde ise artış gözlemlenerek yüzde 7.0'a çıkmıştır. Dünya ticaret hacminin bu denli düşüş göstermesi ise global ekonominin bel kemiği olan gelişmiş ekonomilerdeki ithalat ve ihracat dengesinin bozulmasından kaynaklanmıştır. Çünkü gelişmiş ülkeler açısından ihracat oranları incelendiğinde 2007 yılında yüzde 6.2 olan oran, 2008 yılında 1.9'a ve 2009'da ise yüzde eksi 11.7'ye kadar düşmüş ancak 2010'un ilk çeyreğinden sonra toparlanmaya başlayarak yüzde 6.6'ya ulaşabilmiştir ve 2011 yılındaki verilere göre yüzde 5.6'dır. Aynı durumun ithalat oranlarında da yaşandığı söylenebilir ve 2007'de 4.7 olan ithalat oranı, 2008'de yüzde 0.8'e ve 2009'da yüzde eksi 12.0'a ulaşmış ve ardından 2010'un ilk çeyreğinde yüzde 5.4'lük oranla yükseliş trendine girmiştir. 2011 yılında ise yüzde 5.5 ile yakalanan yükseliş korunmaya çalışılmıştır. (IMF, Ocak 2010:2)

Ekonomik krizlerin halk üzerindeki en somut etkisinin görüldüğü alan işsizlik olmuştur. İşsizliğin artmasıyla birlikte piyasalarda yaşanan dengesizlik, işçi ücretlerinin düşmesi ve fiyatların yükselmesine yol açmıştır. Mortgage kredilerinden dolayı bankacılık sektöründe çıkan krizin en çok etkileneni de bankacılık olmuştur. Ancak Büyük Buhan'a kıyasla daha az bankanın batmasına müsaade edilmiştir. Birleşik Devletlerin beşinci büyük bankası olan *Bear Stearns*, Fed'in garantisi ile 29 milyar dolara *JP Morgan*'a satılmıştır. 164 yaşında olan, iki dünya savaşı ve Büyük Buhanı atlatan *Lehman Brothers* şirketi Eylül 2008'de iflas etmiştir(Durmuş,2011:86). Bununla birlikte Eylül 2008'de Londra ve New York'ta işten çıkarılan banka ve finans kurumu çalışanları 63 bine ulaşmıştır(Durmuş,2011:91).

2008 krizinin temel gıda maddeleri üzerinde fiyatların artması üzerinde doğrudan etkili olmuştur Bu artış ise işçi ve köylüler üzerinde olumsuz etki bırakmıştır. 2006-2009 arasındaki süreçte pirinç fiyatlarının yüzde 217, buğday fiyatlarının yüzde 136 oranındaki artışı göz önünde bulundurulduğunda benzer oranlar diğer temel gıda maddeleri için de geçerli olmuştur. Bu ürünlerin üretimiyle uğraşan ülkelerdeki önlemler ise sektörlerdeki denetim uygulamaları ve devletin sübvanses etmesi şeklinde gelişmiştir(Durmuş,2011:92).

2008 krizinin global hale gelmesinin sebebi ise hiç şüphesiz küreselleşme olgusu ile ilgilidir. Birleşik Devletler borsasındaki kağıtların yüzde 60'ının Avrupa'daki birçok metropole satılması ve borsadaki dalgalanmalar sonucunda krizin derinleşerek yayılmasını hızlandırmıştır. Birleşik Devletler'in en büyük mortgage kredisi veren firmalarından biri *American Home Mortgage*'in iflasını ilan etmesinin ardından Fransız bankası *BNP Paribas* 2 milyar euro değerindeki üç fonunu dondurmak zorunda kalmıştır. Bunun akabinde Alman *Sachsen LB Bank*'ın da iflas etmesine çok az kaldığı belirtilmiştir(aktaran Durmuş,2011:133). Önemli mortgage sağlayan Washington Mutual Bankası'na ise kriz öncesinde 50 milyar dolar paha biçilirken 1.8 milyar Amerikan dolarına satılmak zorunda kalmıştır(aktaran Durmuş,2011:87).

Kapitalizmin krizleri olarak değerlendirilen ekonomik krizler, ücret ve emek arasındaki dengesizlikler sonucunda ortaya çıkmıştır. Ekonomik krizlerin kapitalist sistem sonucunda oluşmasıyla birlikte ekonomik krizler aynı zamanda *sistem krizi* olarak da değerlendirilmiştir. Sistem krizinin devamında ekonomik krizler, *kimlik krizine* dönüşmüştür. Habermas'ın adlandırdığı şekliyle sistem krizi, kimlik krizine evrilmiş ve bu şekilde krizin yer değiştirmesi şeklinde adlandırılan kavram ortaya çıkmıştır. Thompson ise aynı kavramı değişiklik anlamındaki *metamorfoz* şeklinde adlandırmıştır(Thompson,2017:68). Krizin yer değiştirmesi kavramı ise ekonomik olarak başlayan krizin derinleşmesi ve etkilerinin toplumda kök salması olarak açıklanabilir. Ekonomiden topluma yayılan kriz aşamasındaki önemli unsur devlet ve kurumlar olmuştur. Çünkü devletin ekonomiye doğrudan müdahalesini gerektiren krizlerde kurtarılan finans ve sanayi kuruluşlarındaki amaç işsizliğin artmasını ve ulusal gelirin düşmesini engellemiştir(Akt.Ateş,2010:918). Devlet krizin etkilerini en aza indirmek amacıyla ekonomiyi düzenlemeye çalışır ve bu aşamada işlevsiz ya da çelişen politikalar uygulaması siyasal anlamda akılcılık krizine yol açmıştır. Thompson'un (2017:66) Habermas'tan aktardığı gibi "*Akılcılık krizi, ekonomik kriz gibi genelleştirilemeyen çıkarların sosyalleşmiş üretimi ile yönlendirici zorunluluklar arasındaki çelişkiyi ifade eden, yeri değiştirilmiş bir sistem krizidir.*" Akılcılık krizinden sonra gelen aşama meşruiyet krizi olarak adlandırılmıştır. Çünkü kriz aşamasında halkın işlevsiz ya da çelişen politikalar karşısında siyasal sistemdeki hükümete verdiği meşruiyeti çekmesi sonucunda krizin başka bir aşamasına

geçilebilir(Thompson,2017:66). Bu aşama, siyasal sisteme dahil olmaya çalışan radikal görüşler için bulunmaz dönemlerdir.

3. 2. 2008 Ekonomik Krizi'nin Avrupa Üzerinden Almanya'ya Etkisi

2008 krizi olarak Birleşik Devletler'de başlayan ekonomik sorunların küreselleşmenin bir sonucu olarak Avrupa'ya ulaşması olağan bir durum olarak karşılanmıştır. Ayrıca 2008 Ekonomik Krizi'nin devamındaki süreçte etkilenen ülkeler incelendiğinde Avrupa'nın *çevre ülkeler* olarak tanımladığı Yunanistan, İspanya, Portekiz ve İtalya gibi Güney Avrupa ülkeleri ile karşılaşmıştır. Elbette Avrupa Birliği'ne bağlı Euro Bölgesi'nde çıkan bir ekonomik sarsıntının merkez ülkelerde hissedilmemesi düşünülemez. Bu sebeple adı geçen *çevre ülkeler*deki ekonomik krizlerin etkileri Avrupa Birliği'nde başı geçen *merkez ülke* Almanya'da fark edilebilir sonuçlara yol açmıştır.

Güney Avrupa ülkelerinin krizle baş başa kalmalarında gösterilen asıl sebep Avrupa Birliği'nin 2002 yılında geçtiği ortak para sistemi olan Euro'dur. Maastricht Anlaşması ile temelleri atılan ortak para politikasındaki asıl amaç ise 1993 yılında mali piyasalarda yaşanan dalgalanmalar sonucunda fiyat istikrarını sağlamaktır(Ülger,2015:s.137). Bu doğrultuda ilerleyen Avrupa Birliği ülkelerinin Euro Bölgesi'nde ortak para birimine geçerek hedefledikleri tek bir merkez bankası ve tek bir faiz oranı uygulamalarıdır. Fakat bu durumun sonucu olarak ise merkez ve çevre ülkeler arasındaki ekonomik farklılıkların somut sonuçlar doğurması kaçınılmaz olmuştur(Durmuş,2011:s.243).

Euro bölgesi kurulması merkez ve çevre ülke ayrımının daha net bir şekilde yapılmasına da sebep olmuştur. Çünkü çevre ülke olan Yunanistan, İtalya, Portekiz, İrlanda ve İspanya'nın fiyat açısından rekabet olanaklarının olumsuz etkilenmesi sonucunda merkez-çevre ayrımı derinleşmiştir. Ayrıca sürekli bütçe ve cari açıklarla karşılaşan çevre ülkeler ile cari fazla vererek işlevsel ekonomi politikaları uygulayan merkez ülkelerin Euro bölgesinde bulunması sonucunda ve tek bir faiz oranının uygulanması krizin diğer handikaplarından biri olmuştur. Bununla birlikte çevre

lkeler aradaki açığı kapatmak adına daha fazla ithalata yönelmeye başlamıştır. Bu durumun merkez ülkelerdeki yansımaları ise ihracata olan yönelimin artması olmuş ve serbest kur dalgalanmalarının kullanılmaması merkez-evre farklılıklarının grnrlgn arttırmıştır(şanlıoğlu,2016:s.103-104).

Merkez-evre arasındaki dengesizlikler sonucunda, evre ülkelerin cari açık vermesine bağlı olarak dış borçlar da artış trendine geçmiştir. Piyasa güçlerinin de maliyet ve fiyatların düşmesini istemesi ve isteklerin yerine getirilememesi sonucunda aradaki fark derinleşmeye devam etmiştir. Krizin derinleştiği noktada evre ülkelerin merkez ülkelerden aldığı kamu transferleri dönemi başlamıştır. Ancak bu dönemin uzaması merkez ülkelerin ekonomileri ve kamuoyları açısından tepkiyle karşılanmıştır. Böylelikle Euro bölgesinde uygulanan parasal birliğin meşruiyeti sorgulanmaya başlanmıştır(şanlıoğlu,2016:s.105). Avrupa’da yaşanan Euro krizindeki durum tam olarak da bu şekilde olmuş ve bu durumun sonucunda yapılan kamuoyu araştırmalarına göre ‘‘Avrupalıları bir arada tutan etken nedir’’ sorusuna verilen cevaplar 2007 ilkbaharında yüzde 27 oranında ekonomi iken bu oran 2013 sonbaharında yüzde 23’e gerilemiştir. Diğer seçeneklerin kültür, tarih, Avrupalı değerleri şeklinde ilerlediği oylamada, değişkenlik gösteren en yüksek oran ekonomi alanında gözlemlenmiştir. (Eurobarometer, Effects of the Economic and Financial Crisis on European Public Opinion:s.6)

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra zarar gören ekonomisini 1948 Marshall Yardımları ile kaldıran Yunanistan’ın 1981 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu’na ye olmasıyla birlikte ekonomik yardımları AET tarafından devam ettirilmiştir. Fakat AB’nin beşinci genişleme dalgası ile birlikte eski sosyalist ülkelerin de Avrupa Birliği’ne dahil olması ve bu ülkelerin kapitalizme geçiş süreçlerini hızlandırmak için yapılan ekonomik yardımlar, Yunanistan’ın Avrupa Birliği fonundan aldığı yardımların azalmasına sebep olmuştur(Sancaktar, 2010). Ayrıca Avrupa Birliği’nin Euro bölgesinde uyguladığı ortak para biriminin sonucunda oluşturulan ortak merkez bankası ve faiz oranı politikaları Yunanistan’ın daha fazla borçlanmasına sebep olmuştur. Bunun sonucunda Yunanistan’ın artan kamu borçları dikkat çekici duruma gelmiştir. Çünkü 2000 yılında 150 milyar Euro olan kamu borçları 2009 yılında 300 milyar euroya ulaşarak yüzde 100’lk bir artış göstermiştir.

Ayrıca kamu borçları ve gelirleri arasındaki dengesizlik ise borçların artışında etkili olmuştur. Çünkü 2001 yılındaki kamu gelirleri GSYH'nin yüzde 21.8'i iken 2009 yılında GSYH'nin yüzde 19'una düşmüş ve Avrupa Birliği'ne üye ülkeler arasında en düşük oran olarak kaydedilmiştir(Avrupa Birliği Genel Sekreterliği [AB Genel Sekreterliği], 2011:s.3-4).

Yunanistan'ın ekonomik krizi sürüklenmesinin ardından Avrupa Birliği'nde domino etkisi yaratmaması için kurtarma paketleriyle Yunanistan ekonomisini desteklemek amaçlanmıştır. İlk kurtarma paketinde Avrupa Birliği ve Uluslararası Para Fonu (IMF) 110 milyar Euro tutarında Yunanistan'a üç yıl vadeli olarak planlanmıştır. Ancak Yunanistan'ın bu yardımı işlevsel kullanamadığı gerekçe gösterilerek verilen krediler tepkiye sebep olmuştur(AB Genel Sekreterliği,2011:s.5). 21 Temmuz 2010 yılında ise kararlaştırılan ikinci kurtarma paketinde 160 milyar euroya yaklaşan yardımın 109 milyar eurosu Avrupa ve Uluslararası Para Fonu'ndan, 49 Milyar eurosu ise özel sektörden karşılanacağı açıklanmıştır(Hürriyet, 22.07.2011). Bu kurtarma paketlerinin Euro bölgesinde derinleşmesine engel olma amacı taşımasının yanı sıra ekonomik olarak dar boğazdan geçen Portekiz ve İrlanda gibi ülkelerin de yardım talebinde bulunmalarıyla sonuçlanmıştır. 2010 yılında ise İrlanda'da yaşanan bankacılık krizinin etkilerini azaltmak için Avrupa Birliği ve IMF'nin ortaklığıyla 85 milyar euro değerinde ekonomik yardımı gerçekleştirilmiştir. Bunu takip eden süreçte ekonomik yardım talebinde bulunan Portekiz ise Avrupa Birliği ve IMF'nin ortaklığıyla 78 milyar euro yardım almayı başarmıştır(AB Genel Sekreterliği,2011:s.3).

Ekonomik yardımların bir başka yönü ise kredileri alan ülkelerin yeni krediler almasına mecbur etmesi olmuştur. Çünkü ülkelere verilen kredilerin faizleri ile birlikte ödenmesi talep edilmiştir. Fakat bu şartın sağlanması için kredi alan çevre ülkelerin rekabet yeteneğine sahip, sağlam bir ekonomik altyapısının bulunması gerekmektedir. Çevre ülkelerin de bu özelliklerden yoksun oluşu sonucunda alınan kredilerin ödenebilmesi için yeni kredilerin alınması kaçınılmaz gibi görünmektedir(Şanlıoğlu,2016:s.2105). Bunun sonucunda ise ekonomik olarak yıpranan çevre ülkeler ve sorunu çıkmaza sokan merkez ülkeler sonucu doğmuştur.

Kredilerin yeni kredileri getireceği sonucunu destekler nitelikteki örnek ise Reuter Ajansı analisti tarafından verilmiştir. Verilen bu örneğe göre Yunanistan'a

yapılan ikinci yardım paketiyle birlikte Yunanistan'ın borçlarının azalmayacağı aksine 31 milyar euro daha artacağı yönünde yorumlar yapılmıştır. 2012 yılında ise kamu borçları içerisindeki GSYH oranının yüzde 179'a yükseleceği de eklenmiştir(aktaran Durmuş,2011:s.244). 2008 krizinin başladığı ve derinleştiği dönemler de göz önüne alındığında 2008 yılında kamu borcu ve GSYH oranı yüzde 110 iken 2012 yılında ise yüzde 180'e yükselmiştir(aktaran Türk, Erarslan,2016:s.287).

Euro bölgesinde oluşan bu kriz Almanya açısından da önemlidir. Çünkü Avrupa Birliği'nin çekici gücü olan Almanya'nın krize sürüklenen ülkelerindeki risk oranları önemli boyutlardadır. Yunanistan'daki Alman bankalarının kredi riski 17 milyar euro iken İtalya'da ise aynı meblağ 116 milyar euroya ulaşmıştır(Durmuş,2011:s.248). Böylelikle euro bölgesindeki krizin domino etkisi yaratarak merkez ülkelerde hissedilmesi de mümkündür. Bunun için önlem almayı amaçlayan Almanya'nın etkili rol oynaması da anlaşılır hale gelmektedir. Almanya, kurtarma paketlerinin yanı sıra krizdeki ülkelere yönelik kemer sıkma politikaları uygulamaları konusunda ısrarcı davranmıştır(Demirel,2017:s.42). Avrupa Birliği ve Almanya'nın özellikle Yunanistan'a yönelik kemer sıkma politikası zorlamalarının sebebi ise Avrupa Birliği tarafından çoğunluğu Yunanistan'a yapılan 100 milyar euroluk ekonomik yardımların işlevsel kullanılmaması ve yolsuzluk iddialarının karışmasıdır(AB Genel Sekreterliği,2011:s.4).

Almanya'nın Euro krizi başlamasıyla birlikte başlarda çekimser tutumu ve devamındaki süreçte krizdeki ülkelere dayatmacı önlemlere başvurması sonucunda Avrupa Birliği içerisinde hakim görüş elde ettiği ve *Almanya merkezci Avrupa Birliği* şeklinde yorumlanmıştır. Demirel'in Ulrich Beck'in *German Europe* kitabından aktardığı şekliyle *Almanya merkezci Avrupa Birliği*, *Merkiavelli* şeklinde tanımlanmıştır. Ayrıca Almanya'nın kemer sıkma politikalarından rahatsız olan kriz ülkelerinde Almanya karşıtlığının yükseldiği gözlemlenmiştir(aktaran Demirel,2017:s.42).

Almanya'nın IMF verilerine göre işsizlik oranlarında 2008 krizinin etkileriyle birlikte doğrusal bir artış gözlenmemiştir. 2005 yılında yüzde 11.2 olan oran, 2008 yılındaki yüzde 7.6'ya kadar düşüş trendini takip etmiştir. 2009 yılında küçük bir

değişikle yüzde 7.7 olan işsizlik oranı devam eden yıllarda azalmıştır. 2011 yılındaki işsizlik oranı ise yüzde 6.0 olarak belirlenmiştir(AB Bakanlığı,2012:s.221). Almanya'nın işsizlik oranlarında gösterdiği azalmanın asıl sebebi krizden etkilenmemesi değil *Kuzarbeit* olarak adlandırılan Alman sistemidir. Bu sisteme göre uluslararası piyasalarda azalan talebe yönelik işçi çıkartmak yerine çalışma saatlerini azaltmayı tercih etmiştir. Çalışma saatlerinin azalmasıyla birlikte işçi ücretlerinin de düşürülmesi Almanya'da işsizliğin artmasına engel olmuştur(aktaran İslamoğlu,2012:s.106).

3. 3. Mülteci Krizi ve Almanya

3. 3. 1. Avrupa Birliği'nin Mülteci Krizine Karşı Önlemleri

Avrupa Birliği ülkelerinin sığınma hakkını merkeze alarak mültecilere karşı bakış açısını uluslararası hukuk bağlamında vurguladığı ilk metin 1951 yılında imzalanan Cenevre Sözleşmesi'dir. Bu sözleşmeye göre mülteci *“ırkı,dini, milliyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulüm göreceği konusunda haklı bir korku taşıyan ve bu yüzden ülkesinden ayrılan ve korkusu nedeniyle geri dönemeyen veya dönmek istemeyen kişi”* şeklinde tanımlanmış ve sığınan mültecinin geri gönderilmeme ilkesinin altı çizilerek belirtilmiştir(United Nations Refugee Agency [UNHCR],2009). Avrupa Birliği 1985'teki Schengen sisteminde amaçlanan siyasi bütünleşme ve sorunlara karşı ortak eylem planı uygulama stratejisini göç politikalarında uygulamamıştır. 1999 yılından sonra Avrupa Ortak Sığınma Sistemi kapsamında tüm Avrupa Birliği ülkelerinde uygulanmak üzere ortak bir politika geliştirme amacı takip edilmiş ve üye ülkelerin bu konuda diğer ülkelerle dayanışma içerisinde olması amaçlanmıştır.

1997 yılında Dublin Yönetmeliği'nde Avrupa Birliği ülkelerine sığınmak isteyen mültecilerin başvurularını inceleyen ülkeler belirlenmeye çalışılmış ve Cenevre Sözleşmesi'nden sonra Avrupa Birliği'nin mülteci politikasını şekillendiren uygulamalar ise Dublin Sistemi olarak adlandırılmıştır. Dublin II olarak adlandırılan yeni antlaşma ise 2003 yılında imzalanmış ve bu antlaşmada mültecilerin Avrupa Birliği ülkelerine ilk giriş yaptıkları yerde sığınma hakkı kazanmalarının önü açılmıştır. Ancak bu antlaşma koşullarına göre Avrupa sınırındaki İtalya, Yunanistan, İspanya gibi ülkelerde yığılmalar yaşanmış ve adı geçen ülkeler bu

yükümlülüklerin altında ezilmeye bırakılmıştır. Bu duruma tepki olarak Macaristan'ın Sırbistan sınırına tel örgü çekerek Dublin II'nin Avrupa Birliği sınırında yığılmalara yol açan kararı askıya aldığı açıklaması üzerine mülteciler konusunda ülkelerin yerel politikalar uygulamasının önü açılmıştır. (Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Haber [TRT Haber], 09.09.2015) Macaristan'ın 175 kilometrelik Sırbistan sınırına 4 metre yüksekliğinde dikenli tel çekme açıklaması Avrupa Birliği'nin çekici güçlerinden biri olan Almanya'nın tepkisizliği ile karşılaşmış ve Almanya Şubat 2015'te Macaristan ve Sırbistan sınırında özel araçlarla donatılmış yirmi polisini görevlendirerek tarafını belli etmiştir. Bu adımıyla da birlikte Macaristan'ın bu adımı Avrupa Birliği dahil olmak üzere Almanya'nın da sınırlarını koruyacağı şeklinde yorumlanmıştır(Bayraklı ve Keskin,2015:19).

3. 3. 2. Almanya'nın Mülteci Krizine Karşı Önlemleri

Avrupa Birliği'nin siyasal ve ekonomik olarak en etkili ülkesi olan Almanya'nın mülteci krizine olan bakış açısı Avrupa Birliği açısından da genel görüntü çizmektedir. Almanya'ya yönelerek resmi şekilde iltica başvurusunda bulunan mülteci sayısının yıllara göre dağılımı göz önüne alındığında 2011 yılında 53.347 olan sayı, 2012 yılında 77.651'e, 2013 yılında 127.023'e, 2014 yılında 202.834'e ve 2015 yılında ise 476.649'a ulaşmıştır. 2015 yılındaki iltica başvurusunda bulunanların sayısı kadar, Almanya'ya ulaşarak iltica başvurusunda bulunmayan kişi sayısı da 461.851 olarak kaydedilmiştir. 2016 yılında Almanya'ya ulaşmış ve iltica talebinde bulunanların sayısı 745.545, 2017'deki sayı azalarak 222.683 olmuştur. 2018 yılının en güncel verisi ise iltica talebinin 46.826 kişi olduğu yönündedir(Das Statistik Portal).

Macaristan'ın Dublin kararlarını askıya almasının üzerine buradaki mülteciler Avrupa içlerine ilerlemeye başlamıştır. Almanya'nın tepkisizliğinin *açık kapı politikası* olarak değerlendirilmesiyle birlikte Almanya'ya yönelen mülteci sayısında da somut artışlar gözlenmiştir. Bunun üzerine Almanya'nın hamlesi ise Schengen'i askıya alarak sınırlarında geçici kontrolleri başlatma kararı olmuştur(Bayraklı ve Keskin,2015:s.19). Almanya'nın bu kararını takip eden diğer Avrupa Birliği ülkeleri ise Avusturya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya ve Hollanda olmuştur(Elmas, 2016: 270). Adı geçen Avrupa Birliği ülkelerinin de Schengen'i

askıya almasının altında yatan sebep ise 2015 yılı ile birlikte Avrupa Birliği sınırlarına yönelen mülteci sayısındaki artıştır. Avrupa Birliği Sınır Güvenliği Birimi'nin (FRONTEX) verilerine göre 2014 yılının son çeyreğinde 79 bin olan yasadışı geçiş sayısı 2015 yılının aynı çeyreğinde 12 kat artarak 978 bin kişiye ulaşmıştır(Avrupa Birliği Sınır Güvenliği Geçiş Sistemi [FRONTEX],2016:s.6). 2014 yılında Güney Avrupa ülkelerine geçiş için kullanılan Orta Akdeniz rotasının yerini 2015 yılı itibariyle Doğu Akdeniz rotası almıştır. 2014 yılının son çeyreğinde Orta Akdeniz yoluyla Güney Avrupa ülkelerine yasadışı geçiş sayısı 31.291 iken bu sayı 2015 yılında azalarak 21.772'ye ulaşmıştır. Ancak Doğu Akdeniz rotası ile çoğunlukla Türkiye üzerinden yapılan geçişler 2014 yılının son çeyreğinde 15.533 iken 2015 yılının aynı döneminde yaklaşık 31 katlık artış oranıyla 483.910'a varmıştır. Benzer oranlardaki artış Batı Balkan rotasında da gözlemlenmiştir. 2014 yılının son çeyreğinde Avrupa Birliği sınırlarına olan yasadışı geçiş sayısı 27.920 iken 2015 yılında 466.783 olmuştur(Frontex,2016:s.6). Buradan da anlaşılacağı üzere Avrupa Birliği sınırlarına yönelik yapılan yasadışı göç rotalarındaki yoğunluğu değiştiren durum, Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerinin siyasi ortamlarındaki belirleyicilik olmuştur(Elmas2016:246). 2011 yılında başlayan Arap Baharı sürecinden sonra Kuzey Afrika'dan Orta Akdeniz rotası kullanılmıştır. Ancak 2015'ten sonraki süreçte Suriye İç Savaşı'nın derinleşmesiyle birlikte Türkiye üzerinden kullanılan Doğu Akdeniz ve Batı Balkan rotalarında yoğunluk yaşanmıştır.

Almanya'ya yönelen sığınmacıların kökenlerine bakıldığında ise 2014 yılında yukarıda belirtilen mültecilerin sadece 39.332'sinin Suriye'den geldiği belirtilmiştir. 2015 yılındaki Macaristan gelişmesinden sonra Almanya'ya yönelen mülteci sayısı somut şekilde artmış ve sadece Ağustos ayında 100.000 olmak üzere 22 Kasım'a kadar 938.332 mülteci Almanya'ya ulaşmıştır. Burada altı çizilmesi gereken nokta ise Almanya'ya iltica etmeye çalışan mültecilerin çoğunun Suriye dışından, Arnavutluk, Kosova ve Afganistan gibi ülkelere olması sonucunda bu insanların mülteci haklarından yararlanamayacakları gerekçesiyle iltica taleplerinin reddedilmesidir(Bayraklı,Keskin,2015:20).

Almanya'nın *açık kapı politikası* uyguladığının algılanması üzerine artan mülteci akınının önüne geçebilmek için Merkel hükümetinin Schengen'i askıya almasının ardından aldığı bir diğer önlem ise 24 Ekim 2015'te yürürlüğe giren İltica

Yasası'dır.⁸ Bu yasaya göre mültecilerin iltica başvurularının değerlendirme sürecinde ne kadar bekleyeceklerinin belirtilmemesi ve olumsuz sonuç aldıkları takdirde Almanya topraklarına girmeden geri gönderilmeleri amaçlanmıştır. İltica başvurusu yapan mülteci sayısının artışı ve yeterli personelin olmayışı da göz önünde bulundurulduğunda mültecileri zor günlerin bekleyeceği açıktır(Bayraklı ve Keskin,2015:22). Merkel'in mültecilerle ilgili aldığı kararlardan çıkarılacak siyasi bir sonuç olacağı ve yapılan kamuoyu oylamalarına göre Merkel'in partisi Hıristiyan Demokrat Birliği'nin (CDU) oy oranında azalmalar olacağı öngörülmektedir. Buna karşılık aşırı sağcı parti olan Almanya için Alternatif'in (AfD) oylarını arttıracacağı da kamuoyu sonuçlarındandır(Bayraklı,Keskin,2015:21). 2013 seçimleri ile karşılaştırıldığında kamuoyu yoklamalarının doğru sonuçlar verdiği 2017 seçimlerinde onaylanmıştır. Çünkü Hıristiyan Demokratik Birliği adı altında seçime giren CDU ve Hıristiyan Sosyal Birlik (CSU) 2013 seçimlerinde yüzde 42 oranında oy alırken AfD'nin oy oranı yüzde 4.8'de kalmıştır(British Broadcasting Corporation Türkçe[BBC], 23.09.2013). 2017 seçimlerinde ise CDU ve CSU koalisyonunun oy oranları düşerek yüzde 32.9'a ulaşmıştır. Buna karşılık AfD ise oy oranlarında artış ile yüzde 13.3 ulaşarak Federal Meclis'te (Bundestag) 87 sandalyeye sahip olmuştur. Ayrıca AfD'nin eski Doğu Almanya'daki oy oranı yüzde 21.5, Batı Almanya'da ise yüzde 11 olarak belirlenmiştir(British Broadcasting Corporation Türkçe [BBC Türkçe],24.09.2017). Oy oranlarını arttırarak Bundestag'a girmeyi başaran AfD Pegida'nın kurulduğu şehir olan Dresden gibi Doğu Almanya kesiminden oy alması da iki tabanın aynı olduğuna işaret etmektedir.

Merkel'in *açık kapı politikası* ile birlikte Almanya'ya yönelen mülteci akını somut bir gerçeklik olarak ortaya çıkmıştır. Ancak bu noktada sorulması gereken soru ise toplumda mülteci ve göçmenlerin sınır ucu olarak kabul edildiğinin bilinmesine rağmen Merkel'in *açık kapı politikasıyla* kendisini neden tehlikeye attığıdır. Ancak bu sorunun cevabı net bir şekilde verilememektedir. Çünkü kararın sonuçları da göz önünde bulundurulduğunda Merkel'i olumlu etkilemeyen

⁸ Bu yasayla Almanya'nın mülteci krizine hazırlıksız yakalandığı gözler önüne serilmiştir. Çünkü yasanın öngörüldüğü şekliyle 1 Kasım 2015'te yürürlüğe girmesini bekleyemeyen hükümet, tarihi bir hafta öne çekmiştir. (Bayraklı, Keskin,2015:22)

durumların çıktığı görülmektedir. Bu karar iki aşamalı olarak değerlendirilebilir. İlk aşama, Avrupa Birliği şüpheciliğinin hız kazandığı bir dönemde Almanya'nın Avrupa Birliği içerisinde daha çok sorumluluk alarak bütüncül bir resim çizmek istemesi olabilir. İkinci aşama ise ilk aşamayla bağlantılı olarak Merkel'in aldığı bu kararın Almanya'yı ve kendisini bu denli olumsuz etkileyeceğinin ayrımını yapamamış olmasıdır. Çünkü mülteci ve göçmenlerin rotaları da göz önünde bulundurulduğunda Almanya'nın coğrafik açıdan uzakta kalacağı ve mültecilerin Almanya'ya ulaşmadan başka bir destinasyon noktasında kalacağı farz edilmiş olabilir. Ancak durum tam tersi şekilde ilerlemiş ve Almanya planlanandan çok fazla oranlarda mülteciye kapılarını açmak zorunda kalmıştır. İkinci aşamada planlanan sonuçlar elde edilemediği için ilk aşamada beklenen bütüncül Avrupa Birliği resmi de çizilememiştir. Böylelikle *açık kapı politikası* Almanya ve Merkel için daha kapsamlı sorunların kapısını aralamıştır.

AfD'ye olan bu eğilimi destekler nitelikte olan bir diğer veri ise Almanya'daki mültecilere yönelik artan saldırı sayıdır. 2012'de mültecilere yönelik kaydedilen saldırı sayısı 24 iken bu sayısı 2014 yılında 200'e ulaşmıştır. 2014 yılındaki 200 olan saldırı sayısı ise 2015 yılının sadece ilk altı ayında kaydedilmiş ve mülteci krizinin tavan yaptığı Temmuz-Eylül arasındaki dönemde ise 293'e çıkmıştır(Bayraklı ve Keskin,2015:21). Almanya'nın radikal sağcı gruplarından olan Pegida ise bu durumdan faydalanarak etkili olduğu Dresden'de mülteci ve yabancı karşıtı gösterilere imza atmıştır. AfD'nin eski lideri olan Frauke Petry'nin açıklamaları ise mültecilere karşı toplum ve devlet nezdinde infiale yol açacak türdendir. Parti lideri yaptığı açıklamada mültecilere yönelik kullanılmak üzere polise silah kullanma yetkisinin verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Polisin son çare olarak silah kullanması gerektiğinin altını çizen Petry, bu adımla mülteci akınını durduracak somut bir önlem olduğunun da altını çizmiştir(BBC Türkçe, 31.01.2016).

Almanya'nın *açık kapı politikası* şeklinde algılanan adımlarına ve yükselen mülteci akınına karşılık Merkel hükümetinin eleştirilere maruz kalması doğal bir sonuçtur. Hıristiyan Demokratik Birliği koalisyonu aynı zamanda da Merkel'in CSU'nun Genel Başkanı Horst Seehofer dahi Merkel'i bu adımlarından dolayı eleştirmiştir ve "*sığınmacı akınının kontrollü ve sınırlı olması gerektiği düşüncesine*

sahip oldukları” şeklinde açıklamalarla Merkel’i hedef göstermiştir(Bayraklı ve Keskin, 2015:21).

3. 3. 3. AfD’nin Mülteci Krizine Karşı Tepkileri

Resmi kuruluş tarihi Şubat 2013 olarak belirtilen Almanya için Alternatif (AfD), genel seçimlerden yedi ay önce Alman siyasi hayatına katılmıştır. Bu süreci takip eden ilk genel seçimlerde ise yüzde 4.7 oranında oy alarak yüzde 5’lik seçim barajına takılmış ve yüzde 0.3 oranındaki oy eksikliği nedeniyle Bundestag’a girmeyi başaramamıştır. Kurulduğu dönemde Avrupa Birliği ve Almanya gündemini meşgul eden Euro bölgesinin krizdeki ülkelerine uygulanan kurtarma paketlerine gösterdiği tepkiyle halk nezdinde karşılık bulabilmiştir. Euro bölgesinde uygulanan ortak para birimi politikasına karşı olduklarını yönündeki açıklamalar, AfD’nin Avrupa Birliği karşıtlığı şeklinde yorumlanmıştır. Ancak 2014’teki Avrupa Parlamentosu seçimlerinde yeni kurulmuş bir parti olarak yedi milletvekilini Avrupa Parlamento’suna göndermeleri, Avrupa Birliği karşıtlığının söz konusu olmadığını destekler niteliktedir(Berning,2017:s.17). Yukarıda da bahsedildiği gibi AfD, 2013’ten sonra girdikleri ikinci seçim olan 2017 genel seçimlerinde arttırdığı oy oranlarıyla Bundestag’daki üçüncü büyük parti olmayı başarmıştır.

AfD’nin seçmen kitlesi üzerine yapılan bir kamuoyu araştırmasında dikkat çekici detaylar ortaya çıkmıştır. AfD destekçilerinin alt kesimden ziyade üst ve orta kesimden oluşması önemli bir detaydır. Kamuoyu araştırması sonuçlarından elde edilen meslekler doktor, mühendis, memur ya da serbest çalışanlar şeklinde sıralanmıştır. Bu sonuçlara göre söylenebilir ki AfD’nin zannedildiği gibi alt kesim desteği ile ayakta olmadığı belirtilmiştir. Nüfusun 20 binin altında olduğu yerleşim birimlerinde ve ekonomik durumlarının kötüleşmesinden endişe duyan Almanların AfD’ye yönelimlerinde artış gözlemlenmiştir. Ayrıca destekçilerinin üçte ikisinin genç ve erkek olması ise işsizlikten doğan gelecek kaygısı ile bağdaştırılabilir. Din ve AfD cephesinde ise destekçilerin yüzde 24’ünün Katolik, yüzde 29’unun Protestan ve geriye kalan yüzde 47’nin ise herhangi bir dini inanca bağlılıklarını belirtmemeleri din ile AfD arasındaki bağın zayıf olduğu şeklinde yorumlanabilir(BBC Türkçe, 19.09.2016).

Rüdiger Schmitt-Beck'den aktarıldığı gibi AfD'ye oy verenleri euro karşıtlığını ve yabancı düşmanlığını destekleyenler şeklinde gruplandırmak mümkündür(Kaçar,2017:s.35). Euro karşıtları, 2008 krizinin euro bölgesine sıçramasını takip eden süreçte özellikle Güney Avrupa ülkelerine verilen kurtarma paketlerine yönelik başlayan eleştiriler çerçevesinde toplanmıştır. Yabancı düşmanlığı ise Alman toplumunda derin köklere sahip olan ancak 2015'de Merkel'in *Willkommenspolitik* olarak adlandırdığı "Hoşgeldin" çıkışının ardından AfD'ye oy artışı olarak yansıyan destekçileri açıklar. AfD'ye oy verenlerin yüzde 89'u Merkel'in mülteci politikasından rahatsız olduklarını ve hükümetin Alman toplumunun hassasiyetlerini dikkate almadan politikalar ürettiğini düşündüklerini açıklamışlardır. Ayrıca yüzde 82 gibi bir çoğunluk Merkel'in 12 yıllık iktidarının son bulması gerektiğini düşünerek AfD'ye oy verdiğini belirtmiştir(The Guardian,24.09.2017). Bununla birlikte Almanya toplumundaki sinir uçlarından biri olan mülteci ve yabancılara karşı uygulanan politikaların siyasi sonuçları Merkel için ağır olmuş ve son iki genel seçim karşılaştırıldığında yaklaşık yüzde 9'luk bir oy kaybıyla sonuçlanmıştır. Ayrıca Merkel'in 2010'da "*Çok kültürlülük tamamen başarısız oldu. Almanya, kapılarını göç dalgasına açmadan önce entegre olmayanlara karşı daha katı bir tutum sergilemelidir.*" (BBC Türkçe, 17 Ekim 2010) şeklindeki açıklamasının da AfD'ye oy artışı olarak döndüğü şeklinde yorumlar bulunmaktadır(Kaçar,2017:s.35). Merkel'in 2010'daki bu açıklamasının ardından yaşanan Kuzey Afrika ve Suriye'de yaşanan gelişmeler neticesinde Avrupa Birliği ve Almanya'ya yönelen mültecilere uygulanan *açık kapı politikası*, seçmenlerde istikrarsızlık hissi uyandırmış ve hükümete olan güvenin sarsılmasına yol açmıştır.

Yukarıda da bahsedildiği gibi AfD'nin eyaletler arasındaki oy oranları incelendiğinde Doğu ve Batı Almanya arasında ciddi farklılıklar göze çarpmaktadır. Doğu Almanya'da yer alan ve eski sosyalist olan eyaletlerde yüzde 21.5 oranında AfD seçmeni yer alırken aynı oran Batı Almanya'da yüzde 11'e düşmektedir. Bu farklılığı destekler nitelikte olan bir diğer veri ise Doğu Almanya eyalet meclisi seçimlerindeki sonuçlardır. AfD'nin kuruluşunu takip eden ilk eyalet seçimleri Bavyera'da yapılmış ve kuruluşundan yedi ay sonra gerçekleştirilen seçimde AfD, parlamentoya girmeyi başaramamıştır. Ancak yaklaşık bir yıl sonra Eylül 2014'teki Saksonya eyalet seçimlerinde yüzde 9.7 oranında oy alarak ilk parlamento başarısını

kaydetmiştir(T24, 01.09.2014). AfD'nin eyaletlerde kazandığı en yüksek oy oranı Mart 2016'da Saksonya-Anhalt parlamentosu için yapılan seçimlerde yüzde 23.1 olmuş ve Hıristiyan Demokrat Birliği'nden sonra ikinci sıraya yerleşmiştir. Aynı dönemde yapılan eyalet seçimlerinde ise Baden-Württemberg'de yüzde 14.9 ve Renanya-Palatina'da yüzde 11.7 oranlarında oy olarak eyalet parlamentolarında yer alabilmişlerdir(Hürriyet, 14.03.2016). Ancak Batı Almanya'da bulunan eyaletler için 2017 yılında yapılan seçimlerde Doğu'ya kıyasla daha az oranlar yakalayabilmiş ve seçim barajını sınırdan geçebilmişlerdir. Mayıs 2017'de Kuzey Ren-Vestfalya eyalet parlamentosu için yapılan seçimlerde ise yüzde 7.7'lik oy oranıyla dördüncü parti olarak temsil hakkı kazanmıştır(Deutsche Welle, 14.05.2017). Eylül 2017'de yapılan genel seçimlerden sonra Aşağı Saksonya eyalet parlamentosu için yapılan seçimde AfD yüzde 5.5 oranında oy almış ve dördüncü parti olarak eyalet parlamentosuna girebilmiştir(Hürriyet,15.10.2017). Nüfusu az olan eyalet ve şehirlerde görülen bu AfD desteğinin sebebi ise ekonomik kaygı taşıyan kesimin mülteci ve göçmenlere yönelik öfke barındırması ve Bundestag'daki partilere güvenlerini yitirmeleridir. Bu noktada ise asıl öfke kaynakları ise Merkel'in mülteci politikasıdır(BBC Türkçe, 19.09.2016). Böylelikle söylenebilir ki Doğu Almanya eyalet parlamentolarında ikinci ve üçüncü olarak çoğunluk sağlayan AfD, Batı Almanya parlamentolarında aynı başarıyı gösterememekte ve dördüncü sıraya gerilemektedir.

2013 yılında kurulan AfD'ye yöneltilen eleştirilerden biri güncel siyaset yaparak gündemi meşgul etmeleri ve parti programlarının olmamasına yöneliktir. Bununla birlikte 2016 yılında 14 konu üzerinde yoğunlaşarak yayınlanan AfD Parti Programında ise İslam'ın demokrasi ile çeliştiği, Almanya'daki demokrasinin savunmaya ihtiyacı olduğu ve çok kültürlülüğün başarısızlığı üzerinde durulmuştur(Kaçar,2017:s.34). 2000 yılında Avusturyalı aşırı sağcı Jörg Haider'in iktidarda koalisyon başarısı göstermesi üzerine Nice Zirvesi'nde Avrupa Birliği Antlaşması'nın 7. maddesinde "*Avrupa Birliği'nin temel değerlerini çiğneyen ülkelere yönelik önlem alması*" yönünde karar çıkmıştır(Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı [AB Bakanlığı], 04.07.2007). Bu karar aşırıya kaçan partilerin Avrupa Birliği çerçevesinde denetimini sağlamayı öngörmektedir. Bununla birlikte incelendiğinde AfD'nin parti programı çerçevesinde açıkladığı konular, Avrupa Birliği açısından endişeyle karşılanmıştır(Kaçar,2017:s.34). Ancak AfD'nin

yükseliş trendinde olduğu bu dönemde AfD eş başkanlarından Alexander Gauland'ın Almanya'da Göç ve Uyumdan Sorumlu Devlet Bakanı olan Aydan Özoğuz'a yönelik "Anadolu'ya gönderip bertaraf edebiliriz" şeklindeki açıklaması üzerine başlatılan soruşturma ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilerek sonuçlanmıştır(Deutsche Welle, 17.05.2018). Bu durum da toplum nezdinde geniş yankı uyandıracak sonuçlardan kaçınıldığı şeklinde yorumlanabilir. Bunun gibi süreçlerde yaşanan bir diğer sonuç ise krizi yönetemeyen merkez sağ partilerinin aşırı sağ tarafına çekilmeye başlamasıdır. Aşırı sağ partilerin çıkışı demokrasinin reddedileceği anlamına gelmez. Ancak aşırı sağ parti söylem ve politikaları sonucunda merkez sağın ve hükümetin aşırıya çekilmesi beklenen bir sonuçtur. Bu noktada merkez sağın ve hükümetin denetleyici unsurları koalisyon partileri, sivil toplum ve mahkemeler olduğu belirtilmiştir(Mudde,2013:s.11).

AfD'nin 24 Eylül 2017'de yapılan genel seçimler için hazırladığı Seçim Programı incelendiğinde belirli konular üzerinde detaylıca durulması dikkat çekicidir. Alman toplumunun sinir ucu olan "Göç ve İltica", "İslam ve Kimlik" ve "Alman halkının güvenliği" konuları AfD'nin de altını çizerek seçim programlarına dahil ettiği konulardır. Özellikle Alman vatandaşlığı kazanma şartlarının zorlaştırılması, Almanya'da doğan yabancı uyruklara vatandaşlık verilmemesi ve Alman vatandaşlığı kazanmış yabancıların suça karıştığı takdirde vatandaşlıktan çıkarmanın genişletilmesi gerektiği belirtilmiştir. Mülteci ve iltica konularında ise kalifiye insanlara ve ailelere öncelik verilmesinin altı çizilmiştir(AfD Federal Seçim Programı,2017:s.1-2). İslam konusunda tam olarak İslamofobik ifadelere yer verilmiştir. İslam dinin Almanya'ya ait olmadığı ve İslam dininin Almanya'daki yayılmacılığının toplum değerlerine yönelik bir tehdit olduğu belirtilerek Almanya'daki Müslümanların anayasaya bağlılıkları ancak Şeriat kanunlarının uygulanmasının engellenmesi belirtilmiştir. AfD, Minare ve ezanlara dinler arası iletişim ve birliktelik yollarını kapattığı gerekçesiyle karşı çıkmıştır(AfD Federal Seçim Programı,2017:s.3). AfD'nin Türkiye konusunda Seçim Programında yer verdiği maddeler ise Avrupa Birliği'ne üyelinin gerçekleşmemesine ve vize muafiyeti alanına dahil edilmemesine yöneliktir(AfD Federal Seçim Programı,2017:s.4).

Almanya’da aşırı sağın yükselişinin temelinde yatan yabancı düşmanlığı, iktidarın sosyo-ekonomik sorunları çözmedeki başarısızlıkları, ekonomik krizle birlikte artan işsizlik oranları aşırı sağın argümanlarını destekler nitelikte sorunlardır. Bu sorunlardan en çok etkilenen kitlenin eğitim düzeyi düşük, alt ya da orta sınıfa ait ve erkek işçiler oldukları da belirtilmektedir. Bu noktada aşırı sağcı partilerin kullandıkları dil ise aynı sorunu paylaştıklarına dair “*sokaktaki adam*” ya da “*halkın gerçek sesi*” şeklindedir. Merkez sağ ve sol partiler ise bu sorunlardan muzdarip olmayan elitist kitle olarak yansıtılmıştır(Aktaran Öner,2014:s.167).

AfD ile ilgili tartışmalı bir konu ise popülist ya da aşırı sağcı bir parti olmasına yöneliktir. Bazı siyaset bilimciler popülist olarak nitelendirse de bazıları tarafından da aşırı sağcı olarak nitelendirilmektedir(BBC Türkçe,19.09.2016). Mudde’nin yaptığı popülizm tanımı “*toplumu kendi türdeş ve birbiriyle düşman iki grup olarak değerlendiren ve siyasetin ‘volonte generale’ yani halkın genel iadesinin bir ifadesi olması gerektiğini iddia eden bir ideoloji*” şeklindedir(Huffington Post, 20.03.2017). Mudde’nin yaptığı popülizm tanımı ile AfD politikalarının bağdaştığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak sadece popülist kültüre hizmet ederek devamlılığı olmayacağının farkında olan hareketler aşırı sağcı politikalar ile yerlerini sağlamlaştırmak istemektedir. AfD’nin son genel seçimlerdeki başarısı sonucunda ve bundan sonraki süreçte önemli olan durum Bundestag’daki istikrarı inşa etmesi olacaktır. Çünkü AfD’nin gösterdiği işlevsiz ve uzlaşmaz politikaları sonucunda daha aşırı sağa yönelmesi ya da mevcut hükümetle uzlaşarak merkeze kayması da muhtemeldir.

3.3.4. AfD’nin Temel Argümanı: Göçmenler ve Mülteciler

AfD’nin seçim programında da bahsedildiği gibi kullandığı temel argümanlardan biri Almanya’da bulunan göçmen ve mülteci kökenli insanların Almanya için yük olduğu ve Almanya’nın bu yükten kurtulması yönündedir. Çünkü bu insanların çoğunluğunun Hıristiyan dinine ve Avrupa kültürüne ait olmamaları sonucunda Almanya’ya entegrasyon sorunu yaşamaları uzun vadede Alman toplumu içerisinde çatışmalara yol açmaktadır. Almanya’da göç geçmişine sahip insan sayısı 2016 verilerine göre 18.6 milyon şeklinde belirtilmiştir. 2015 yılına kıyasla yüzde 8.5 oranında artış gözlemlenmiştir. Bu artışın sebebi olarak ise 2015-2016 yılları

arasında özellikle Suriye'den Avrupa'ya göç eden insan sayısının artışı gösterilmektedir(European Network Against Racism [ENAR],2017:s.25).

Alman nüfusunun 2016'daki dağılımına bakıldığında ise yüzde 77.5'lik kesimi göç geçmişi olmayan Almanların, yüzde 9.2'lik kesimi yabancı doğumluların, yüzde 6.2'lik kesimi Almanya dışında doğmuş Alman vatandaşların, yüzde 5.4'lük kesimi ikinci jenerasyon göçmenlerin ve yüzde 1.7'lik kesimi yabancı ebeveynlere sahip Almanların oluşturduğu belirtilmektedir(ENAR,2017:s.25). Alman nüfusu içerisindeki yabancı popülasyon ise yaklaşık olarak 1.5 milyon Türk, 860 bin Polonyalı, 700 bin Suriyeli ve 445 bin İtalyan şeklinde dağılmıştır. Bu gruplar arasındaki erkek sayısı kadın sayısından oldukça fazladır(Foreign Population,2017). Bu durum da Almanya'ya göç sebepleri arasında iş bulma amacının birinci sırada geldiği şeklinde yorumlanabilir.

Merkel'in mültecilere karşı politikalarının *açık kapı politikası* şeklinde değerlendirilmesi sonucunda 2016-2017 yıllarında Almanya'ya yönelen mülteci sayısı diğer Avrupa Birliği ülkelerinden çok daha fazladır. Almanya'ya 2016 yılında giriş yapan mülteci sayısının yaklaşık 750 bin olduğu ve 2017 yılında ise 300 bine düştüğü belirtilmiştir. Almanya'dan sonraki Avrupa Birliği'ne en çok giriş yapılan ülke İtalya'dır. 2016 yılında İtalya'ya giriş yapan mülteci sayısı yaklaşık 120 bin, 2017 yılında ise 125 bindir(Eurostat,1). 2016 ve 2017 yıllarında mülteci başvurularında en ciddi düşüş Almanya'da yaşanarak yüzde 73 oranında azalma kaydedilmiştir. 2017 yılındaki Almanya'ya göç başvurusunda bulunan ilk beş grup 48.970 kişiyle Suriyeli, 21.930 kişiyle Iraklı, 16.425 kişiyle Afganistanlı, 10.225 kişiyle Eritreli, 8.610 kişiyle İranlı olduğu şeklinde sıralanmıştır(Eurostat,3). Ancak Almanya'ya yapılan bu başvuruların yüzde 19.4'üne mülteci statüsü verilirken yüzde 14.2'sine ikincil koruma hakkı verilmiş ve yüzde 6.8'i insani sebeplerle Almanya'ya kabul edilmiştir. Geriye kalan yüzde 59.7'lik kısmının başvuruları reddedilmiştir. Avrupa Birliği ortalamasına bakıldığında ise bu oranların yüzde 18.6'sına mülteci statüsü, yüzde 11.7'sine ikincil koruma ve yüzde 5.5'ine insani sebeplerle giriş hakkı tanınmış ve yüzde 64.3'ü reddedilmiştir(Eurostat,2).

Toplumlar içerisinde refahın ölçülebilmesindeki önemli parametrelerden biri olan işsizlik de Almanya'da göçmen ve mültecilerle ilişkilendirilen bir diyalektiktir.

Çünkü ucuz işgücü sağlayarak Almanların işlerine sahip oldukları argümanı kanıtlanabilirliği zor olsa da Alman toplumunda karşılık bulmuştur. Avrupa Birliği içerisindeki işsizlik oranları yüzde 1.7'den 29.1'e kadar değişiklik göstermektedir(Eurostat,2018). Avrupa Birliği içerisindeki bölgelerde en düşük on işsizlik oranı sıralamasında Almanya'dan altı bölge kaydedilmiştir.⁹ En düşük on genç işsizlik oranları sıralamasında ise altı bölge Almanya'dan belirlenmiştir.¹⁰ Avrupa Birliği içerisindeki işsizlik ve genç işsizlik oranlarının en yüksek olduğu on bölge sıralamasında Almanya'dan bölge bulunmamaktadır(Eurostat,2018).

Almanya'daki 2013 Aralık'ta toplam işsiz sayısı 2.17 milyon şeklinde belirtilmiş ve bu sayının yüzde 36'sına tekabül eden 770.000'lik kısmının göç geçmişine sahip kitleden oluştuğunun altı çizilmiştir. Bununla birlikte 2005-2016 yılları arasındaki dönemde göç geçmişi olan işsizlik oranı yüzde 17.9'dan yüzde 7.15'e düşürülürken göç geçmişi olmayan işsizlik oranı ise aynı dönem için yüzde 9.8'den 3.4'e düşürülmüştür(ENAR,2017:s.25). Dönem ve ortamın aynı olduğu göz önünde bulundurulduğunda göçmen kökenli olan ve olmayan arasındaki istihdam farklılıkları dikkat çekicidir. Özellikle göçmen kökenli olan kitle için savunulan temel argüman ise eğitim eksiklikleri, işgücü piyasası ve gelir çıktısı farklılıklarıdır(ENAR,2017:s.25). Almanya'nın göçmenlere bakış açısında etnisitenin önemi olmadığı ve sadece göç geçmişinin baz alındığı dikkate alınırca Türk göçmenler üzerine yapılan araştırmada Türklerin yüzde 12 oranında sanayi alanında istihdam edilmesi Almanların göçmenlere bakışında zemin oluşturacaktır(Union of International Democrats [UETD],2017:s.11). Tecrübeli ve vasıflı çalışanlar ise Almanca ve bürokrasi konularında zorluklarla karşılaşmaları sebebiyle iş fırsatlarından yararlanamadıklarını belirtmişlerdir. İş bulmakta zorlananların yüzde 32'si Afrikalı ve yüzde 22'sinin Türk olduğu belirtilmiş ve ten rengi, etnik köken ve din sebebiyle ayrımcılığa maruz kaldıklarını açıklamışlardır(ENAR,2017:s.26).

⁹ En düşük işsizlik oranı sıralamasında Trier yüzde 2.0 ile ikinci, Niederbayern ve Mittelfranken yüzde 2.1 ile üçüncü, Tübingen, Oberbayern ve Oberpfalz ise dördüncü sıradadır.

¹⁰ En düşük genç işsizlik oranı sıralamasında Oberbayern yüzde 3.8 ile birinci, Weser-Ems yüzde 4.6 ile ikinci, Stuttgart yüzde 4.7 ile dördüncü, Schwaben yüzde 5.2 ile altıncı, Freiburg yüzde 5.3 ile yedinci ve Münster ise yüzde 6.4 ile onuncu sıradadır.

Avrupa Birliği içerisindeki bölgelerde görülen işsizlik oranları farklılıkları Almanya'daki bölgelerde de gözlenmiştir. Avrupa Birliği için 2016'daki toplam işsizlik oranı yüzde 8.6 iken 2017'de 7.6 şeklinde kaydedilmiştir. Almanya'nın en düşük işsizlik oranı Bavyera eyaletinde 2017 yılı için yüzde 2.3, en yüksek oran ise yüzde 7.0 ile Berlin eyaletinde belirtilmiştir. Ancak işsizlik oranlarından daha belirleyici olan durum ise genç işsizlik oranlarının yüksekliğidir. AfD'nin başarılı olduğu ilk eyalet parlamentosu olan Saksonya'da 2017 yılı için toplam işsizlik 4.4'ken genç işsizlik oranı 7.3'tür. Uzun süreli işsizlik oranı Avrupa Birliği ortalaması yüzde 45.5, Saksonya eyaletinde ise 50.5'tir. AfD'nin 2016 eyalet meclisi seçimlerinde yüzde 23.1 ile ikinci parti olarak çıktığı Saksonya-Anhalt eyaletinde ise işsizlik ve genç işsizlik oranlarının yüksekliği dikkat çekicidir. 2017 yılındaki toplam işsizlik oranı yüzde 6.9 iken genç işsizlik oranı ise 9.4'tür. 2017 yılı için en yüksek işsizlik oranına sahip Berlin'de ise 2016 eyalet meclis seçimleri 14.2'lik yüzdeyle sonuçlanmıştır(Eurostat,2018).

Almanya bölgeleri içerisindeki dikkat çekici bir diğer unsur ise ülkenin doğusu ve batısı arasındaki işsizlik oranlarının farklı oluşudur. Almanya her ne kadar Avrupa Birliği içerisindeki bölgelere kıyasla düşük oranlarda işsizlikle karşı karşıya olsa da Almanya'nın doğusu ve batısında farklı oranlar kaydedilmiştir. Eski Federal Cumhuriyet bölgelerini kapsayan ve Batı Berlin'in hariç tutulduğu Almanya için toplam işsizlik oranı 2006 Nisan'dan sonra yüzde 9.7 ile tek hanelere indirilmiş ve bu süreçten sonra çift hanelere çıkmamıştır. Yeni topraklar ve Batı Berlin'in dahil edildiği Almanya için toplam işsizlik oranları ancak 2015 Mart'tan sonra uzun süreli olarak yüzde 9.9 ile tek hanelere indirilmiştir. Doğu'daki işsizlik oranının tek haneye indirildiği dönem için Batı Almanya'daki işsizlik oranı ise yüzde 18.5 şeklinde kaydedilmiştir(Statistisches Bundesamt). Fakat Almanya'nın 2017'deki genel seçimleri incelendiğinde ise işsizliğin yüksek olduğu Batı Almanya'dan yüzde 11.0 oranında oy alırken Doğu Almanya'dan yüzde 21.5 oranında oy aldığı gözlemlenmiştir. Sonuçlar bu şekilde değerlendirildiğinde ise AfD'nin işsizlik oranlarının artışında yaptığı mülteci ve göçmen ilişkilendirmesi ise afaki kalmaktadır. Çünkü özellikle göçmenlerin sanayi bölgelerinin bulunduğu Batı Almanya'da yoğunlukla bulunduğu bilinmektedir. Böylelikle söylenbilir ki AfD'nin

ekonomiyi esas alarak göçmenlere yönelttiği eleştiriler somut verilerden uzak olmakla birlikte göçmenlerin din ve kültür farklılıklarından kaynaklanmaktadır.

Göçmen karşıtlıkları *çıkâr temelli* ve *kimlik temelli* olmak üzere iki teori üzerinden açıklanmaktadır. Çıkâr temelli teoride sosyal ve ekonomik sebepler savunulurken kimlik temelli teoride tehdit algısı kültürel ve psikolojik sebeplerle sekillendirilmiştir(aktaran Alkan,2015:s.755). Çıkâr temelli teoride ortaya çıkan bir diğer kavram ise Türkçe'ye *refah şovenizmi* şeklinde çevrilen *welfare chauvinism*'dir. Refah şovenizmi, 1990'lı yıllarda Danimarka ve Norveç'teki aşırı sağ partilerin göçmen karşıtı programlarını açıklamak için ortaya atılan ve "*refah hizmetlerinin yalnızca vatandaşlara sunulmasını öngören bir tutum*" şeklinde tanımlanan bir kavramdır(aktaran Alkan,2015:253). Çıkâr temelli teoride tehdit algısı, işsizliğin arttığı dönemde yükselirken normal dönemlerde kontrol altında tutulabilmektedir. Refah şovenizminde çıkâr temelli teorinin varsayımları göçmenlerin vergi ödemediği, yerli halkın işini elinden aldığı, ücretleri düşürdüğü, sosyal yardımları istismar ettiği yönündedir. Fakat bu eleştirilerin sadece göçmen ve mültecilere yöneltilmesi, kültürel farklılıkların ön planda tutulduğuna işaret etmektedir(aktaran Alkan,2015:255). Bu teorilerin Almanya'daki yansımaları incelendiğinde Almanya'nın işsizlik oranlarının Batı Almanya eyaletlerine kıyasla daha düşük olduğu Doğu Almanya eyaletlerinde AfD'ye desteğin daha yüksek olması kültürel farklılıkların baz alındığı sorunlara ekonomik sorunların paravan olarak kullanıldığı sonucunu işaret etmektedir.

Refah şovenizmini sosyal hakların mülteci ve göçmenlere yönelik kısıtlanmasıyla birlikte düşünüldüğünde belirgin örnekleri Almanya'da da görülmektedir. European Social Survey'in yaptığı bir araştırmada göçmenlerin sosyal yardımları ne zaman almaları gerektiğine yönelik bir soru sorulmuştur. Yüzde 5'ten fazla bir kısım aynı haklardan yararlanmamaları gerektiğini belirtmiştir. Yüzde 10'dan az bir kısım ise sığındıkları ülkeye ulaştıklarında sosyal haklardan yararlanmaları gerektiğini savunmuştur. Yüzde 10'dan fazla bir kısım ise ulaştıktan bir yıl sonra ya da çalışmadıkları durumlarda sosyal haklarından faydalanabileceklerini belirtmişlerdir. Fakat Alman toplumundaki çoğunluk ise vatandaşlık hakkı kazandıkları ya da çalışıp en az bir yıl süreyle vergi verdikleri

takdirde sosyal haklardan yararlanmaları gerektiğini savunmuştur (aktaran Bonal ve Zollinger, 2018)

Sonuç olarak 2008 Ekonomik Krizi'nin sonuçlarından dolayı da olsa etkilenen Almanya'da ekonomik olarak başlayan sorunlar, siyasal ve toplumsal hayata yansımıştır. Mülteci krizinin de yakın dönemlere denk gelmesi aşırı sağ için beklenen bir ortam hazırlamıştır. Böylelikle ekonomik sorunların devamında kültürel ve dinsel olarak farklı olduğu düşünülen Müslüman göçmen gruplar ayrımcılığa maruz kalmıştır.

SONUÇ

Faşizmin temellerinin 19. yüzyılın son çeyreğinde Fransa’da ortaya çıkan aşırı sağ hareketi *Action Française* ile ortaya atıldığı kabul edilirse, dünya ve Avrupa siyasal hayatı için yaşlı bir ideoloji olduğu söylenemez. Faşizmin belirgin etki ve sonuçlarının 20. yüzyılın birinci ve ikinci çeyreğinde görüldüğü tartışmasız bir konudur. Avrupa’daki ilk kıvılcımı 1922’de İtalya’da Mussolini’nin Roma Yürüyüşü ile başlattığı faşizmin yaygınlaşmasının Birinci Dünya Savaşı sonrası döneme denk gelmesi belli bir sürecin devamı olarak değerlendirilebilir. Çünkü faşizm ve aşırı sağın ortaya çıkış noktaları karşılaştırıldığında geniş kitlelere hitap eden milli bir sorun ortak nokta olarak göze çarpmıştır. Avrupa’da iktidara gelen ilk faşist parti olan Mussolini’nin Cumhuriyetçi Faşist Partisi ve Almanya’da neredeyse faşizmin sınırlarını belirleyen Hitler’in Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi karşılaştırıldığında ise milli sorunun farklılık gösterdiği ancak milli sorunun halk nezdindeki etkisinin iki toplum için de kesişen nokta olduğu ortaya çıkmıştır. Bu milli sorun, tezin konusu olan Almanya için daha derin ve etkili sonuçlara yol açmıştır. Birinci Dünya Savaşı’nın mağlubu Almanya’nın savaştan sorumlu devlet olarak tanımlanması Almanya’ya Versailles Antlaşması’nın imzalatılmasına sebep olmuştur. Ancak bu antlaşma daha büyük sorunların kapısını aralamıştır. Almanya açısından onur meselesi haline getirilen Versailles Antlaşması, Batılı devletlerin Alman toplumuna layık gördüğü durum olarak algılanmış ve Alman toplumundaki öfkenin artmasının da sebebi olmuştur. Weimar Cumhuriyeti’nde görev yapan Gustav Stresemann, Versailles Antlaşması’nın yükümlülüklerini *yerine getirme* politikası uygulayarak İtilaf Devletleri’ni yumuşatmayı başarmıştır. Ancak Stresemann’ın dahi bu antlaşmayı “*tarihin en büyük dolandırıcılık olayı*” şeklinde tanımlaması tüm Alman toplumunun konuya bakış açısını özetleyecektir (aktaran Kissinger,2014:s.265).

Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra kurulan Milletler Cemiyeti’ne Almanya’nın geç katılımı da bu minvalde ve Alman toplumunun Batılı devletlere güvensizliği şeklinde değerlendirilebilir. Stresemann’ın politikaları sonucunda imzalanan Locarno Antlaşmaları çerçevesinde 1926’da Milletler Cemiyeti’ne üye olan Almanya için bu topluluk belirleyici bir güç olmaktan uzaktır. Bunun sebepleri olarak Birinci Dünya Savaşı sonucunu belirleyen Birleşik Devletler’in dahil olmaması ve İngiltere ve

Fransa'nın tecrübesizlikleri görülebilir. Fakat belirleyici olan gerçek, Almanya'nın Milletler Cemiyeti ve Batılı devletlere olan güvensizliğidir. Bu noktada Fransa'nın etkisi kaçınılmazdır. Çünkü ezeli Alman-Fransız çekişmesinde öç alma stratejisi güden Fransa, Almanya'nın toparlanamaması için askeri ve ekonomik olarak yıpratma girişimlerinden geri durmamıştır. Ayrıca Fransa, Birleşik Devletler ve İngiltere'yi Almanya'ya karşı ittifak oluşturma konusunda daima yanında görmek istemiştir. Birleşik Devletler'in Avrupa'dan kendisini izole etmesi ve İngiltere'nin ise temkinli politikası sonucunda istediği desteği alamayan Fransa için de Milletler Cemiyeti hayal kırıklığı olmuştur.

Almanya'nın Stresemann ile toparlanmaya başladığı dönemde atılan adımlarla birlikte uluslararası ilişkilerde de ilerleme kaydedilmiştir. Ancak Stresemann'ın dışişleri bakanlığı görevini yürütürken 1929 yılında hayatını kaybetmesi ve akabinde Büyük Buhran'ın patlak vermesi sonucunda Almanya için radikal kararların kapısı aralanmaya başlamıştır. Stresemannlı yıllarda da siyasal hayatın içerisinde olan NSDAP, işlerin yolunda gittiği bu dönemde halk nezdinde kayda değer bir etki yaratamamıştır. 1929'dan sonra çalkantılı bir döneme giren Almanya'da Hitler ve NSDAP ancak 1933 yılında iktidara gelebilmiştir. Bu süreçte dahi doğrusal bir ivme izleyemeyen Hitler'in iktidar yolculuğu, Cumhurbaşkanı Hindenburg tarafından kesintiye uğratılmıştır. Bu aşamada önemli olan mevcut siyasal sistemin karakteri ve faşizmi durdurmaya yönelik politikalar üretmemesi olmuştur. Nihayetinde Hitler'in iktidara gelmesi Avrupa ve Almanya açısından onarılması zor hasarların oluşmasına neden olmuştur.

Bu noktada önemli olanın ekonomik krizle birlikte mevcut siyasal yönetimin karakteri olduğu belirtilmelidir. Çünkü Büyük Buhranın küresel etkileri tüm dünyada hissedilmiş ve Avrupa'da birçok devletin otoriter yönetimlere kaydığı bir gerçektir. Hobsbawm'a göre dünyada 1920'lerde yaklaşık otuz beş olan anayasal ve seçilmiş hükümet sayısı, 1938'de on yediye düşmüştür. 1944'te ise küresel düzeyde bulunan altmış dört devletten sadece on ikisi anayasal ve seçilmiş bir hükümet tarafından yönetilmektedir(Hobsbawm,2014:s.147-148). Fakat demokratik süreçleri kesintiye uğramayan devletlerin Batı Avrupa'da kümelenmesi ise tesadüf olamayacak belirginliktedir. İkinci bölümde İngiltere ve Fransa'nın Büyük Buhran'dan etkilendiği ve bu ülkelerde de aşırı sağ hareketlenmelerin oluştuğundan

bahsedilmişse de bu devletlerin hükümetin işlevsel mekanizmalarını kullanarak faşizme ve aşırı sağa duruşlarını belirginleştirdikleri görülmüştür. Almanya’da etkili olan işçi hareketlenmelerinin benzerlerinin yaşandığı İngiltere ve Fransa’nın verdiği etkili kararların faşizmin yayılmasını yavaşlattığı ve kök salma aşamasının engellendiği belirtilmiştir. Bu noktada üzerinde durulan nokta mevcut hükümet karakteridir. Elbette İngiltere ve Fransa’nın Birinci Dünya Savaşı’nın galip devletleri olduğu ve Versailles Antlaşması yükümlülükleriyle karşı karşıya kalmadıkları belirtilmelidir. Fakat Stresemann ile birlikte görülen yumuşama döneminde düzelmeye başlayan siyasal ortam dikkate alındığında hükümet karakterinin önemi bir adım öne çıkmaktadır.

Almanya’daki faşizmin en önemli unsuru olan Hitler’deki benzersizliğin diğer aşırı sağ hareketlerde ortaya çıkmadığı ve bu sebeple de diğerlerinde aynı ivmenin kazanılmadığı da tartışılabilir. Ancak Alman toplumunun Hitler’e kayıtsız şartsız teslim olmadığı da belirtilmelidir. 1923 yılındaki başarısız Birahane Darbesi’nden sonra Hitler’in iktidarı ele alması on yıllık bir süreyi kapsamıştır. 1929 yılındaki Büyük Buhran’ın yıkıcı etkilerine rağmen 1933’e kadar geçen sürecin Hitler için sorunsuz yıllar olmadığı ve muhalefete sık sık karşılaşmak zorunda kaldığı açıklanmıştır. Bu süreçteki seçimlerde dahi Hitler doğrusal bir ivme takip edememiş ve oy kaybettiği seçimler yaşamıştır. Ancak buradaki önemli nokta bu süreçte koalisyonların dağılmak üzere kurulması ve halkın kısa aralıklarla seçimlere zorlanmasıdır. İstikrarsızlığın istikrar haline geldiği bu dönemde etkili bir hükümetin işbaşına gelememesi ve çeşitli siyasal taktikler sonucunda Hindenburg şansölyeliği Hitler’e vermek zorunda kalmıştır.

İktidara geliş süreci ve iktidar boyunca Hitler’in Büyük Buhranın yıkıcı etkilerini kullanmadığı da söylenemez. Özellikle Hitler ile birlikte görülen işsizlik oranlarındaki azalma ile halkın partiye ve Hitler’e olan güveni pekişmiştir. Hitler’in yükselişinde altyapı ve silahlanmaya verdiği önem vurgulanmalıdır. Ancak bu alanların seçilme sebebini Hitler’in *Weltanschauung*’unda (dünya görüşünün benzersizliği) aramak yerinde olacaktır. Altyapı ve silahlanma alanlarında sağladığı istihdam ile birlikte işsizlik oranlarının azalması halkta hissedilebilir bir rahatlama sebep olmuş ve bu durum seçim sonuçlarına yansımıştır. Ayrıca Versailles Antlaşması yükümlülüklerini itibarsızlaştırarak ihlal etmesi Alman toplumunda

ulusal onurun toparlanması olarak yorumlanmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonunda Almanya sınırları dışında bırakılan Almanların tekrar Almanya sınırlarına dahil edilmesi yolundaki girişimleri de toplum nezdinde olumlu olarak değerlendirilmiştir. Alman toplumunda bırakılan bu olumlu intiba sonucunda Almanya İkinci Dünya Savaşı'na sürüklenmiştir.

Hitler ve NSDAP'ın Alman toplumunda etkili olmasının bir diğer sebebi ise nasyonal sosyalist ve özellikle antisemitik olmasıdır. Alman toplumunda bulunan ve tarihsel süreçte de yer edinen anti-semitizmi propaganda ve politikalarında ayrıştırmacı bir şekilde kullanan parti, sürecin sonunda soykırım uygulamaya başlamıştır. Faşizmin en belirgin etkilerini antisemitik politikalarda gösteren NSDAP, sistematik bir şekilde Yahudileri soykırımı hedefleyerek katletmiştir.

Böylelikle yukarıda bahsedilen Birinci Dünya Savaşı'nı takip eden uluslararası karışıklığın bulunduğu Avrupa'yı, Birleşik Devletler'de patlak veren Büyük Buhranın küresel etkileri izlemiştir. Huntington'ın *birinci ters dalga* şeklinde adlandırdığı dönem bu aralığa denk düşmektedir. Tezin ikinci bölümünde Almanya perspektifinde değerlendirilen bu süreçte ortaya çıkan Hitler faktörü yerel ve küresel anlamdaki seyrin değişmesine sebep olmuştur. Ancak Hitler'in ortaya çıkışı da sadece Büyük Buhran'ın yıkıcı etkileriyle açıklanabilecek bir olay değildir. Bununla birlikte Hitler, Almanya'nın içerisinde bulunduğu siyasal ve ekonomik ortamın şartlarından ayrı düşünülemez. Hitler, bir sürecin ürünüdür ve bu süreçte birbirine bağımlı birden çok değişken bulunmaktadır. Bu bağımlı değişkenlerden sadece bir tanesi Büyük Buhran'dır. Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı sonundaki hezimetini ve Versailles Antlaşması'nın ağır yükümlülüklerinin Alman toplumu üzerindeki olumsuz etkisi ise Hitler'den bağımsız değişkenlerdir.

Tezin üçüncü bölümünü oluşturan 2008 Ekonomik Krizi ve mülteci krizi de Büyük Buhran sonrası Almanya'ya benzer bir resim çizmiştir. Ancak daha sonra bahsedilecek sebeplerden dolayı krizin etkileri Büyük Buhran'a kıyasla daha yumuşak yaşanmaktadır. Fakat bu durum belirli benzerliklere dikkat çekilemeyeceği anlamına gelmemektedir.

2008 Ekonomik Krizi Birleşik Devletler’de başlayarak küresel hale gelen ve Büyük Buhran’dan sonra en derin etkilere yol açan krizdir. Avrupa’daki en somut etkilerinin Euro bölge üyesi Güney Avrupa ülkelerinde görülmeye başlaması üzerine krizin boyutları genişleyerek Avrupa Birliği sınırlarına ulaşmıştır. Böyle bir noktada Avrupa Birliği’nin çekici gücü olan Almanya’nın krizden etkilenmemesi durumu söz konusu olmamakla birlikte küreselleşmenin de etkisi göz ardı edilmemelidir. Ülkelerinin birbirlerini ticaret silahıyla etkilemesinin yolu küreselleşmeyle birlikte derinleşmiştir. Buna ek olarak Avrupa Birliği Euro bölgesinde uygulanan ortak para birimi ve ortak faiz oranları Avrupa Birliği içerisindeki merkez ve çevre ülke ayrımını belirginleştirmiştir. Çevre ülkeler kadar olmasa da merkez ülkeler de 2008 Ekonomik Krizi’nden etkilenmiştir.

Merkez ülkelerin başında gelen Almanya ise Avrupa Birliği ülkeleri üzerinden etkilenmiştir. Ancak diğer Avrupa ülkelerine kıyasla işsizlik oranlarını asgari düzeyde tutmayı başarmıştır. Almanya’da işsiz sayısının azalmamasının sebebi ise *Kuzarbeit* adlı sistemdir. Azalan talebe karşılık işçi çıkarmak yerine iş saati ve ücretleri düşürme seçeceğini tercih eden Almanya, işsizlik oranlarındaki muhtemel artışın önüne geçmiştir. Ancak bu durum da krizin Almanya’daki etkilerini sıfırlayamamıştır. Toplumsal olarak etkilenen Almanlar için 2008 Ekonomik Krizi, Güney Avrupa ülkelerine Avrupa Birliği tarafından sağlanan kredilerden dolayı zaman zaman Avrupa Birliği karşıtlığına varan Euro bölgesi karşıtlığına yol açmıştır.

2008 Ekonomik Krizi sorunlarına eklenen bir diğer sorun ise Almanya’da süregelen göçmen sorununa 2015 yılında Suriye’den gelen mültecilerin dahil olmasıdır. Merkel’in uyguladığı *açık kapı politikası* ile birlikte bu sorun, ilerleyen süreçte krize dönüşmüştür. 2008 Ekonomik Krizi’nin Avrupa Birliği tarafından Almanya’ya yüklenen sorumluluklarına tepkisi devam ederken 2015 yılındaki mülteci krizi, aşırı sağa itici güç olmuştur. Üçüncü bölümde değerlendirilen aşırı sağ hareket olarak AfD’nin seçilme sebebi ise kuruluşundan bu yana eyalet seçimlerinde ve 2017 Bundestag seçimlerinde kazandığı oy oranlarıyla parlamentoda muhalefet etme hakkına sahip olmasıdır. AfD argümanlarını temelini de Euro bölgesi ve mülteci/göçmen karşıtlığı oluşturmaktadır. Avrupa’daki aşırı sağ partilerin ortak özelliklerine bakıldığında ise küreselleşme ve Avrupa Birliği’ne şüpheci, göçmen

karşıtı, radikal/popülist/ırkçı bir söylem kullanıldıkları görülmüştür(Öner, Ünal, vd.2014:s.2).

Ancak göç ve göçmen konuları Almanya için yeni konular olmamakla birlikte toplumda yarım yüzyıllık bir sürece tekabül etmektedir. 1960'larda misafir olarak Almanya'ya gelen işçiler, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Avrupa'ya yönelenler, Orta ve Doğu Avrupa'dan Kuzey Avrupa'ya göç edenler, Kuzey Afrika'dan Güney Avrupa'ya geçerek Avrupa Birliği sınırlarından giriş yapmak isteyenler ve 2011 Suriye İç Savaşı'ndan etkilenen ülkelerden Avrupa'ya yönelenler Almanya ve Alman toplumu için önyargıyla yaklaşılan konular olmuştur. Göç kökeni olan grupların çoğunluğunda Müslüman geçmişi bulunması sebebiyle dinsel ve kültürel olarak farklı olduğu düşünülen bu grupların Avrupa'da entegrasyon sorunu yaşamaları sonucunda İslamofobi ortaya çıkmıştır. Göçmen karşıtlığı ve İslamofobi birbirinden ayrı düşünülemez iki sorun haline gelmiştir.

Bu gelişmeler doğrultusunda 2013 Şubat'ta kurulan AfD'nin Alman toplumunda geniş yer edinmesi sonucunda kriz ve aşırı sağ arasındaki ilişki açıklanmaya çalışılmıştır. 2008 sonrası Almanya'da aşırı sağ hareket olarak AfD'nin incelenme sebebi ise kuruluşundan itibaren eyaletler meclis seçimlerinde kazandığı sandalye sayıları ile birlikte Alman siyasal hayatında önemli bir aktör haline gelmesidir. Ayrıca 2017 Eylül Bundestag Seçimleri'nde yüzde 13.3 oranında oy almış ve üçüncü parti olarak parlamentoya girmeyi başarmıştır. Aşırı sağ ve popülist söylemlerle bu denli büyük bir başarı kaydeden AfD, Almanya'da krizler sonrasında tekrarlanan sağa eğilimin bir delilidir. Huntington'ın Demokratikleşme Dalgaları'na atıf yapılarak bu gelişmeler *üçüncü ters dalga* şeklinde değerlendirilmiştir.

2008 Ekonomik Krizi'nin Almanya'ya etkisi, diğer Avrupa Birliği ülkelerine kıyasla etkileri daha hafif olmuştur. Fakat sonuçları bakımından değerlendirildiğinde Almanya da diğer Avrupa Birliği ülkelerinde görülen aşırı sağa yönelimden geri kalamamıştır. Eurobarometer verilerine göre Avrupa Birliği'ne üye ülke vatandaşlarından ulusal ekonomilerinin iyi gittiğini düşünenlerin oranı 2007'nin ikinci yarısında yüzde 48 iken, 2008'in ilk yarısında yüzde 29'a gerilemiştir. Aynı dönemler için kötü gittiğinin düşünenlerin oranı yüzde 49'dan 69'a yükselmiştir. Olumlu düşünenlerin oranı en düşük olarak yüzde 22 ile 2010'un ilk yarısında

kaydedilmiştir. 2013'ün ikinci yarısına gelindiğinde ise olumlu düşünenlerin oranının yüzde 31'e yükseltilmesi başarılmıştır. Bu oranın içerisinde ulusal ekonomileri hakkında olumlu görüş bildiren en yüksek üç ülke ise yüzde 85 ile İsveç, yüzde 82 ile Almanya ve yüzde 74 ile Danimarka'dır. En düşük oranda olumlu görüş bildiren ülkeler ise yüzde 2 ile Yunanistan, yüzde 3 ile Güney Kıbrıs Cumhuriyeti, Portekiz ve Hırvatistan'dır(Eurobarometer, Effects of the Economic and Financial Crisis on European Public Opinion, s.3).

2008 Ekonomik Krizi'nin Almanya'daki etkilerinin benzerleri Avrupa Birliği için de görülmeye başlamıştır. Krizden sonra Avrupa Birliği'nde ekonomik kaygılardan kaynaklı sorunlar ve Avrupa Birliği'ne şüphecilik baş göstermiştir. Avrupa Birliği üye ülke vatandaşlarının üyelikten memnun olma oranları incelendiğinde 21.yüzyılın en yüksek oranı yüzde 58 ile 2007 yılında kaydedilmiştir. Ancak ekonomik krizden sonra düşüşün gözlemlenmesi ile 2011 yılında yüzde 47'de, 2013 yılında ise yüzde 50'de olduğu belirtilmiştir. 2008 Ekonomik Krizi'nin Avrupa Birliği imajını olumsuz etkilediğini düşünenlerin oranı ise 2007'nin ilk yarısında yüzde 15 iken, 2013'ün ilk yarısında yüzde 29'a yükselmiştir. Olumlu etkilediğini düşünenlerin oranı ise aynı dönemler için yüzde 52'den 30'a gerilemiştir.(Eurobarometer, Effects of the Economic and Financial Crisis on European Public Opinion:s.4) Ayrıca Avrupa Birliği'nde ilgilenilmesi gereken konular sıralandığında 2007 yılında yüzde 34 olan işsizlik sorunu 2013 yılında yüzde 49'a, 2007 yılında yüzde 20 olan ekonomik durum sorunu 2013 yılında yüzde 33'e ve 2007 yılında yüzde 18 olan enflasyonla birlikte yükselen ücretler sorunu 2013 yılında yüzde 20'ye yükselmiştir. Bununla birlikte ekonomik beklentilerin arttığı bu dönemde sosyal beklentilerin azaldığı görülmüştür. Sosyal konuların bulunduğu sıralamada ise sadece vergiler konusundaki beklentiler aynı dönemler için yüzde 8'den 11'e ilerlemiş ancak Avrupa Birliği vatandaşları için sorun teşkil ettiği kabul edilen mülteciler sorununa karşı beklentiler yüzde 15'ten 12'ye gerilemiştir. (Eurobarometer, Effects of the Economic and Financial Crisis on European Public Opinion:s.9) Tüm bu veriler değerlendirildiğinde ise 2008 Ekonomik Krizi'nin ortaya çıkardığı sonuçlar, Avrupa Birliği'ne duyulan şüpheciliğin artmasına sebep olmuştur. Ekonomik kaygılarla kurulan Avrupa Birliği, üye ülkelerde yaşanan ekonomik krizler sonucunda çözülmeye başlayan bir kuruluş olarak görülmeye

başlanmıştır. Ayrıca Almanya'nın kriz boyunca sürdürdüğü hakim pozisyonu ve kemer sıkma politikalarındaki ısrarı sebebiyle krizdeki ülkelerde Almanya karşıtlığı artmıştır(Demirel,2017:s.40).

Büyük Buhran ve 2008 Ekonomik Krizi'nin etki ve sonuçları kıyaslandığında Büyük Buhran'ın etki alanının daha geniş olduğu görülmektedir. Öncelikle Büyük Buhran, Birinci Dünya Savaşı gibi Almanya için yıkıcı etkileri olan bir savaş sonrasında yaşanmıştır. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı'na bağlı olarak imzalanan Versailles Antlaşması yükümlülükleri Almanya açısından oldukça derin etkilere sebep olmuştur. Ekonomik ve askeri anlamda yıkılmış durumda olan Almanya'nın İtilaf Devletleri tarafından savaşın sebebi olan ülke şeklinde tanımlanması ülkenin kaldıramayacağı yüklerle yol açmıştır. Savaş sonrasında kurulan Weimar Cumhuriyeti ise yönetsel anlamda da değişikliklerin kapısını aralamış ve istikrarsız dönemlere girilmiştir. Savaş sonrasında yıkılan devletlerin olması ve sınırların değişmesi Avrupa'da statükonun değişmesine yol açmıştır. Bununla birlikte galip devletler ve Milletler Cemiyeti tarafından hazırlanan Versailles Antlaşması'nda Almanya'nın toprak kayıpları yaşamaması ve bazı bölgelerde Alman ulusunun Almanya sınırları dışında bırakılması, Alman toplumunda uluslararası ilişkiler ve kuruluşlara önyargının temelini oluşturmuştur.

Almanya'da 2008 Ekonomik Krizi'nin daha hafif darbelerle atlatılması, sonuçlarının da daha hafif olmasına yol açmıştır. Ancak bu noktada gözden kaçırılmaması gereken Avrupa Birliği'dir. Büyük Buhran'ın yaşandığı dönem için de Milletler Cemiyeti varlığından söz edilebilir fakat Avrupa Birliği ile karşılaştırıldığında Milletler Cemiyeti daha tecrübesiz ve etkisiz kalmaktadır. Büyük Buhran için Milletler Cemiyeti'nin devreye sokacağı mekanizmalarının bulunamaması ve üye devletlerin birbirlerinden bağımsız hareket etmesi Cemiyetin yapabileceklerini de sınırlandırmıştır. Fakat 2008 Ekonomik Krizi esnasında Avrupa Birliği gibi üst bir kurum olması ve bu kurumun ekonomik olarak hareket etmesi yaşanacak iflasların önüne geçmiştir. Ancak bu durumun bir diğer eleştirisi ise üçüncü bölümde bahsedildiği gibi krizdeki Güney Avrupa ülkelerine verilen kredilerin yeni krediler doğurmasıdır.

Büyük Buhran ve 2008 Ekonomik Krizleri sonrasında görülen ortak noktalar incelendiğinde ise ekonomik sorunlarla birlikte yaşanan siyasal krizler dikkat çekicidir. Büyük Buhran sonrası Weimar Cumhuriyeti'ndeki hükümet ve koalisyon krizleri toplumda yılgınlığa yol açmıştır. Erken 1920'lerde siyasal hayata dahil olmuş Hitler'in asıl başarısını Buhran sonrasında kazanmaya başladığı kaydedilmelidir. Versailles yükümlülükleriyle zorda olan Almanya için Büyük Buhran sonun başlangıcı olmuş ve devamındaki süreci iyi yönetemeyen mevcut hükümetler, Hitler'in iktidara yürüyüşünü hızlandırmıştır. 2008 Ekonomik Krizi'nden sonraki süreç Büyük Buhran'daki kadar derin etkilere yol açmasa da Avrupa Birliği şüpheciliğini tetiklemiştir. 2015 yılında Merkel'in *açık kapı politikası* ise Weimar Cumhuriyeti'ndeki hükümet ve koalisyonlarına benzetilebilir. Çünkü Merkel'in bu politikasından sonra Almanya'ya yaşanan mülteci akını muhalefetin iktidarı yıpratmak adına kullandığı argümanların başında gelmiştir. Bu noktada ortaya çıkan aşırı sağ hareketlerin en etkilisi AfD olmuştur. Çünkü kurulduğu 2013 yılındaki Bundestag Seçimlerinde istediği başarıyı alamayan AfD, takip eden yıllarda yapılan eyalet meclis seçimlerindeki etkisini arttırarak sürdürmüştür. Siyasal ve toplumsal hayatta popülist söylemleriyle ivme kazanan AfD, merkez sağdaki partileri de aşırı sağa çekmeye başlamıştır. Merkez ve aşırı sağ seçmen kitlesinin geçişkenliği sebebiyle merkez sağ partiler oy kaybı yaşamamak için popülist söylemler kullanmıştır. Merkel'in 2017 Bundestag seçimlerine hazırlanırken kullandığı söylemler bu noktada göz önünde bulundurulabilir. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde ve mülteci krizi çözümünde Türkiye ile olumlu bir çizgi takip edilmiştir. Türkiye'nin üyelik sürecinin hızlandırılacağı ve Schengen için gerekli adımların atılacağı taahhütleri verilmiştir. Merkel de bu politikalar için "Türkiye ile varılan mülteci anlaşması için var gücümle savaşıyorum" şeklinde açıklamalar yaparak kararlı tavrını ortaya koymuştur(BBC Türkçe, 16.02.2016). Ancak seçim öncesindeki açıklamaları ise tam tersi yöndedir. Avrupa Birliği ülkelerindeki genişleme karşıtlığının 2007'de yüzde 39'ken 2013'te yüzde 53'e yükseldiği (Eurobarometer, Effects of the Economic and Financial Crisis on European Public Opinion:s.36) ve AfD'nin seçim kampanyasının önemli bölümünü Türkiye'nin üyelik sürecine ayırdığı bir seçim döneminde Merkel de söylemlerini sertleştirmiştir. Adım adım söylemlerini sertleştiren Merkel, öncelikle müzakerelerde yeni fasılların açılmasına karşı çıktığını dile getirmiştir(BBC Türkçe, 30.11.2016). Ancak seçim

arifesinde Avrupa Parlamentosu eski başkanı olan rakibi Martin Schulz ile girdiği düelloda “Türkiye’nin Avrupa Birliği üyeliğine hiçbir zaman taraftar olmadım” açıklamasıyla söylemini daha da sertleştirmiştir(Deutsche Welle, 06.09.2017). Popülist söylemlerini sertleştirirken kaybedecek bir statüsü olmayan AfD özelinde aşırı sağ partiler, merkez sağ kendilerine çekerek bu tür söylemlerin normalleşmesine neden olmaktadır.

Büyük Buhran ve 2008 Ekonomik Krizi sonrasındaki ortak noktalardan bir diğeri ise ayrımcılığa maruz kalan bir grubun olmasıdır. Nazilerin Yahudiler özelinde Alman olmayanlara karşı kullandığı *öteki* kimliği, AfD ile birlikte Müslümanlar özelinde göçmen ve mültecilere karşı kullanılmaktadır. Ancak bu noktadaki bir diğer ortaklık ise iki *öteki* kimliğinin de Alman siyasal ve toplumsal tarihlerinde karşılık bulmasıdır. Çünkü Almanlar tarafından inanılan *arkadan bıçaklanma mitinde*, Almanya’nın Yahudiler’den dolayı Birinci Dünya Savaşı’nı kaybettiği düşünülmüştür. (Deist,1996:s.186). Ayrıca Yahudilerin uyguladıkları faizlerin Alman ekonomisini kötü etkilediği de yaygın görüşler arasındadır. Diğer *öteki* grup olan Müslümanlar incelendiğinde ise 1960 sonrası işçi göçleriyle birlikte başlayan bir süreç takip edilmektedir. Kültürel ve dinsel farklılıkların ön planda tutularak entegrasyonun zorlaştırılması sonucunda Müslüman göçmenler ve Almanlar ortak paydada buluşturulamamıştır. Ancak iki *öteki* grubunun da tarihsel sürecine bakıldığında yaklaşık yarım yüzyıldan fazla bir zaman diliminde karşıt oldukları düşüncesi yerleştirilmiştir. Toplumsal hafızada aktarılan bu kodlarla birlikte ayrımcılık pekiştirilmiştir.

Küresel çaptaki bu iki ekonomik krizin ortaya çıkardığı sonuçlardan bir diğeri ise ekonomik tandanslı olarak başlayan sorunların kültürel ve dinsel anlamda farklı olan gruplar için ayrımcılık doğurmasıdır. Büyük Buhran’dan sonra Yahudilere yönelik başlatılan ayrımcılığın soykırıma vardırılması herkesçe bilinen bir gerçektir. 2008 Ekonomik Krizi’nden sonra ise göçmen geçmišli kitlelerin çoğunluğunun Müslüman olması sebebiyle İslamofobi ön plana çıkarılmıştır.

Büyük Buhran ve 2008 Ekonomik Krizi sonrasında ortaya çıkan iki aşırı sağ parti de Alman siyasal hayatında önemli bir siyasi aktörlerdir. NSDAP’ın kuruluş tarihi Birinci Dünya Savaşı sonrası olsa da Almanya siyasetindeki etkilerini Buhran

sonrasında göstermeye başlamıştır. 2008 Ekonomik Krizi sonrasında ortaya çıkan AfD'nin kuruluşu ise ekonomik kriz sonuçların en etkili olduğu 2013 yılıdır. AfD girdiği ilk seçim olan 2013 Bundestag Seçimleri'nde yüzde 4.8 oranında oy almış ve az bir farkla yüzde 5'lik seçim barajına ulaşamamıştır. Sonraki Bundestag Seçimleri 2017'de yapılmış ve yüzde 13.3 oranıyla parlamentoya girmeyi başarmıştır. Fakat bu iki parti arasındaki en önemli fark güçlü lider faktörüdür. NSDAP'ı Hitler'den bağımsız düşünmenin mümkün olmamasıyla birlikte aynı durum AfD liderleri için söz konusu değildir.

Avrupa Birliği'nin varoluşu ise Büyük Buhran ile kıyasladığında yeni bir olgudur. Büyük Buhran'ın yaşandığı dönemlerde ise uluslararası bir kuruluş olan Milletler Cemiyeti'nden bahsedilmelidir. Elbette ki Milletler Cemiyeti, Avrupa Birliği ile kıyaslanamayacak derecede etki ve yetki bakımından yetersiz bir kuruluştur. Ancak her ikisi de dünya savaşları sonunda kurulmuş ve istikrar sağlamayı amaçlayan kuruluşlardır. Ayrıca Milletler Cemiyeti'nin günümüzdeki karşılığının Birleşmiş Milletler olduğuna da değinilmelidir. Çünkü Avrupa Birliği ulusüstü bir kuruluşken Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler uluslararası kuruluşlardır. Ancak iki savaş arası uluslararası konjonktür değerlendirildiğinde ise Avrupa Birliği ile kıyaslanabilecek başka bir oluşumun olmadığı da altı çizilmelidir. Almanya'nın Versailles Antlaşması sonucunda Milletler Cemiyeti'ne bakış açısından bahsedilmiştir. 2008 Ekonomik Krizi sonrasında Euro karşıtlığı ve Avrupa Birliği şüphesizliğinin de artış göstermesinin delili ise Euro karşıtlığını açıklayan AfD'nin seçim başarılarıdır.

Bu tez boyunca, Almanya özelinde aşırı sağ ve faşizm açıklamaları değerlendirildiğinde ekonomik olarak başlayan sorunların siyasal, kültürel ve toplumsal alanda yansımaları olduğu görülmüştür. Almanya'nın ekonomik sorunlarının sonucunda tarihsel süreçte *öteki* olarak algılanmış grupların ayrımcılığa maruz kaldığını ve Alman toplumunun daha da ileriye giderek bu ayrımcılığı siyasal hayata taşıdığı saptanmıştır. Huntington'un demokratikleşme dalgaları göz önünde bulundurulduğunda AfD özelinde Avrupa'daki diğer aşırı sağ oluşumların başlattığı süreç *üçüncü ters dalga* şeklinde adlandırılabilir. Avrupa'daki aşırı sağ partilerin on sekiz anayasal hükümet içerisinde etkili olduğu, Macaristan ve Polonya'da aşırı sağ

partilerin hükümetin başı olduğu ve dokuz hükümet içerisinde muhalefet etme hakkına sahip olduğu belirtilmektedir(Deutsche Welle,10.04.2018). Huntington'un diğer ters dalgalarındaki belirleyici kriteri hükümete yapılan darbeler olsa da bu partilerin anayasal yollarla kazandığı siyasal aktörlük yolu da dikkat çekicidir ve Avrupa demokrasileri için kuşku vericidir.

NSDAP'a kıyasla AfD'nin Alman toplumu için daha etkisiz olduğu söylenebilir. Ancak 21. yüzyıl liberal demokrasisinde faşizmin Hitler gibi kullanılması da beklenilmemelidir. Faşizmin iktidara gelememiş ve gücü tekelleştirememiş hali aşırı sağ şeklinde ele alınırsa popülist söylemlerle ivme kazanan aşırı sağ partilerin iktidar üzerindeki etkisi kaçınılmazdır.

Faşizm ve aşırı sağın tetiklediği ayrımcılığa çözüm olarak liberal demokrasi değerlerine bağlılık önerilmelidir. Avrupa'nın kozmopolitik yapısı göz önünde bulundurarak Almanya'nın sosyal, kültürel ve ekonomik kazanımlara dikkat çekmesi gerekmektedir. Ayrıca Nice Antlaşması'yla aşırı sağı kontrol altına almayı amaçlayan 7.maddenin işlevselliği atılarak objektif bir şekilde kullanılmalıdır.

Sonuç olarak Büyük Buhran ve 2008 Ekonomik Krizi sonrası Almanya'da bazı ortak sonuçlar göze çarpmaktadır. En dikkat çekici ve bu tezin konusu olan ortak sonuç, Alman olmayanların ayrımcılığa maruz kalmasıdır. Özellikle din tandanslı olan ayrımcılığın faşizme ve aşırı sağa ulaştığının delili ise Alman siyasal hayatındaki aşırı sağcı partilerin başarılarıdır. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Yahudilere uygulanan ayrımcılığın benzeri 21. yüzyılın ilk çeyreği yaşanırken Müslümanlara uygulanmaktadır. 21.yüzyılın liberal demokrasi çerçevesinde hükümetlerin politik söylemleri, 20. yüzyıldaki kadar sertleşme de aşırı sağın merkez sağı kendisine kaydırması söz konusudur.

KAYNAKÇA

1.Kitaplar

Arendt, Hannah (1996). Totalitarizmin Kaynakları Antisemitizm. (Çev. B. S. Şener). İstanbul:İletişim Yayınları.

Armaoğlu, Fahir (2005). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995. İstanbul: Alkım Yayınevi.

Akşin, Sina (2017). Kısa 20. Yüzyıl Tarihi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Beaud, Michel (2016). Kapitalizmin Tarihi 1500-2010. (Çev. F. Başkaya). İstanbul: Yordam Yayınları.

Berman, Sheri (2012). Sosyal Demokrasi Dönemi İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Avrupa. (Çev. Ö. Ordu). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Breuer, Stefan (2010). Milliyetçilikler ve Faşizmler: Fransa, İtalya ve Almanya Örnekleri. (Çev. Ç. C. Dikmen). İstanbul:İletişim.

Canşen, Efgan (1997). Hitler'den Torunlarına Almanya'da Eski ve Yeni Sağ. İstanbul: Göçebe Yayınları.

Diner, Dan (2009). Yüzyılı Anlamak Evrensel Bir Tarih Yorumu. (Çev. H. Demirel). İstanbul: İletişim Yayınları.

Durmuş, Mustafa (2011). Kapitalizmin Krizi Küresel Krizin Eleştirel Bir Çözümlemesi. Ankara: Tan Yayınları.

Eatwell, Roger (2015). “Kapsayıcı Faşizm’in Doğası ‘Faşist Minimum’ ve ‘Faşist Kalıp’”. Şu Kitapta: Ed. Constantin Iordachi. (Çev. İ. Ilgar). Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları. İstanbul: İletişim. 221-267.

Galbraith, John Kenneth (2009). Büyük Kriz 1929. (Çev. E. N. Akbaş). İstanbul: Pegasus Yayınları.

Gentile, Emilio (2015). “Siyasetin Kutsallaştırılması Seküler Din ve Totaliteryanizm Meselesine İlişkin Tanımlar, Yorumlar ve Düşünceler”. Şu Kitapta: Ed. Constantin Iordachi. (Çev. İ. Ilgar). Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları. İstanbul: İletişim. 411-459.

Giddens, Antony (2002). Sağ ve Solun Ötesinde Radikal Politikaların Geleceği. (Çev. M. Sözen, S. Yücesoy.). İstanbul: Metis Yayınları.

Gözcü, Alev (2013). 1929 Dünya ve Ekonomik Buhranı ve Türkiye. İstanbul: Libra Yayıncılık.

Griffin, Roger (2014). Faşizmin Doğası. (Çev. A. Selman). İstanbul: İletişim Yayınları.

Griffin, Roger (2015). "Faşizm Genel Giriş". Şu Kitapta: Ed. Constantin Iordachi. (Çev. İ. Ilgar). Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları. İstanbul: İletişim. 187-209.

Hobsbawm, Eric (2014). Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı. (Çev. Y. Alogan). İstanbul: Everest Yayınları.

Huntington, Samuel P (2011). Üçüncü Dalga: Geç 20. Yüzyılda Demokratikleşme. (Çev. E. Özbudun). Ankara: Kilit Yayınları.

Kallis, Aristotle A (2015). "Faşizmin Rejim Hali" Şu Kitapta: Ed. Constantin Iordachi. (Çev. İ. Ilgar). Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları. İstanbul: İletişim. 349-383.

Kennedy, Paul (2008). Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri. (Çev. B. Karanakçı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Kindleberger, Charles P (2007). Cinnet, Panik ve Çöküş Mali Krizler Tarihi. (Çev. H. Tunalı). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kissinger, Henry (2014). Diplomasi. (Çev. İ.H. Kurt). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Lee, Stephen J (2014). Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980. (Çev. S. Aktar). Ankara: Dost Kitabevi.

Kershaw, Ian (2007). Hitler 1889-1936:Hubris. (Çev. Z. Biliz). İstanbul: İthaki Yayınları.

Kershaw, Ian (2015). "Hitler ve Nazizmin Benzersizliği". Şu Kitapta: Ed. Constantin Iordachi. (Çev. İ. Ilgar). Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları. İstanbul: İletişim. 383-411.

Mann, Micheal (2015). "Faşistler". Şu Kitapta: Ed. Constantin Iordachi. (Çev. İ. Ilgar). Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları. İstanbul: İletişim. 301-349.

Mazower, Mark (2010). Karanlık Kıta: Avrupa'nın Yirminci Yüzyılı. (Çev. D. Cenkçiler). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Mosse, George L (2015). "Genel Bir Faşizm Teorisine Doğru". Şu Kitapta: Ed. Constantin Iordachi. (Çev. İ. Ilgar). Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları. İstanbul: İletişim. 105-161.

Motadel, David (2015). İslam ve Naziler. (Çev. A. İnsel). İstanbul:Alfa Yayıncılık.

Nevins, Alan, Commager, Henry Steele (2016). Amerika Birleşik Devletler Tarihi. (Çev. H. İnalçık). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Payne, Stanley G (2015). “Faşizm Taslak Bir Tanım”. Şu Kitapta:Ed. Constantin Iordachi. (Çev. İ. Ilgar). Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları. İstanbul: İletişim. 161-187.

Paxton, Robert (2014). Faşizmin Aşamaları. (Çev. H. Atay, H. Demir Atay). İstanbul: İletişim Yayınları.

Paxton, Robert (2015). “Faşizmin Beş Aşaması”. Şu Kitapta: Ed. Constantin Iordachi. (Çev. İ. Ilgar). Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları. İstanbul: İletişim. 267-301.

Polanyi, Karl (1986). Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri. (Çev. A. Buğra). İstanbul: Alan Yayınları.

Poulantzas, Nicos. (2004). Faşizm ve Diktatörlük. (Çev. A. İnsel). İstanbul:İletişim.

Roberts, J.M (2003). Yirminci Yüzyıl Tarihi. (Çev. S. Gül). Ankara: Dost Kitabevi.

Sander, Oral (2011). Siyasi Tarih 1918-1994. Ankara: İmge Yayınları.

Steigman-Gall, Richard (2015). “Nazizm ve Siyasal Din Teorisinin Dirilişi”, Şu Kitapta: Ed. Constantin Iordachi. (Çev. İ. Ilgar). Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları. İstanbul: İletişim. 469-499.

Sternhell, Zeev (2015). “Faşizm”. Şu Kitapta: Ed. Constantin Iordachi. (Çev. İ. Ilgar). Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları. İstanbul: İletişim. 95-105.

Tanilli, Server (2002). Yüzyılların Gerçeği ve Mirası 20. Yüzyıl: Yeni Bir Dünyanın Arayışında. İstanbul: Adam Yayınları.

Ülger, İ.Kaya (2015). Avrupa Birliği Rehberi. Kocaeli Üniversitesi:Umuttepe Yayınları.

Thompson, John B (2017). “Bir Krizin Dönüşümü”. Şu Kitapta: Ed. Manuel Castells, Joao Çaraça, Gustavo Cardoso. (Çev. E. Kılıç). Sonrası: Ekonomik Kriz Kültürleri.İstanbul: Bilgi Üniversite Yayınları. 63-86.

Williams, Rosalind (2017). “Güncel Tarihin Yaklaşan Mahşeri”. Şu Kitapta: Ed. Manuel Castells, Joao Çaraça, Gustavo Cardoso. (Çev. E. Kılıç). Sonrası: Ekonomik Kriz Kültürleri.İstanbul: Bilgi Üniversite Yayınları. 19-46.

2. Makaleler, Tezler, Diğer Basılı Kaynaklar

Makaleler

Ateş, Davut (2010). “Küresel Ekonomik Kriz, Devlet ve Dış Politika”. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt 7(1), 912-937.

Bayraklı, Enes ve Keskin, Kazım (Kasım 2015). “Türkiye, Almanya ve AB Üçgeninde Mülteci Krizi”. SETA Analiz. Sayı 143.

Deist, Wilhelm (1996). “The Military Collapse of the German Empire: The Reality Behind the Stab-in-the-Back Myth”. (Çev.E.J. Feuchtwarger). War in History. Cilt 3(2).186-207.

Demirel, Arzu (2017). “Euro Krizi ve Avrupa Birliği’nin Demokratik Meşruiyeti”. Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt 16(2), 25-64.

Kaçar, Fatmanur (2017). “2017 Almanya Federal Meclis Seçimi ve Almanya için Alternatif Partisi’nin Yükselişi: Avrupa’da Sağ Popülizmin Değerlendirilmesi”. Türkiye-Almanya Araştırmaları Dergisi, Cilt 6(1-2), 23-41.

Mudde, Can (2013). "Three Decades of Populist Radical Rights Parties in Western Europe: So What?". European Journal of Political Research, Cilt 52, 1-19.

Öner, Selcen (2014). “Avrupa’da Yükselen Aşırı Sağ, Yeni Ötekiler ve Türkiye’nin AB Üyeliği”. Ankara Avrupa Araştırmaları, Cilt 13(1), 163-184.

Şanlıoğlu, Ömer (2016). “Avrupa Birliği’nin Yapısal Bir Krizi Olarak Euro Krizinin Nedenleri ve Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme”. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 6(2), 99-114.

Türk, Armağan ve Erarslan, Cemil (2016). “Yunanistan Borç Krizinin Nedenleri ve Sonuçları: Yapay Sinir Ağları ile Bir Analiz”. Gaziantep University Journal of Social Sciences, Cilt 15(2), 281-302.

Tezler

İslamoğlu, Mustafa (2012). 2008 Küresel Krizi Sonrası Avrupa’da Yükselen Popülist Hareketler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

3. Elektronik Kaynaklar

Avrupa Birliği Bakanlığı, (04.07.2007). “Anlaşmanın 7. Maddesi Ve Üye Ülkelere Ceza Tartışması”. <https://www.ab.gov.tr/26531.html> 18.04.2018.

Avrupa Birliği Genel Sekreterliği. (Mayıs 2011). Avrupa Birliği’nde Küresel Finansal Krize Karşı Alınan Önlemler ve Birliğin Rekabet Gücünün Arttırılmasına Yönelik Girişimler: Euro Rekabet Pakti. https://www.ab.gov.tr/files/EMPB/euro_plus_pact.pdf / 01.05.2018

Avrupa Birliği Bakanlığı (Mayıs 2012). “Euro Bölgesinde İşsizlik”. https://www.ab.gov.tr/files/EMPB/euro_bolgesi_issizlik.pdf 18.04.2018.

BBC Türkçe (23.09.2013). “Almanya: Merkel Kazandı Ama Hükümeti Zorda”. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/09/130922_alman_secim_anket / 15.04.2018.

BBC Türkçe (16.02.2016). “Merkel: Türkiye'yle varılan mülteci anlaşması için var gücümle savaşıcağım”. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/02/160216_merkel_anlasma_turkiye 01.05.2018.

BBC Türkçe (30.11.2016). “Merkel: Türkiye ile yeni başlıkların açılmasına karşıyım”. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38155780> 01.05.2018.

BBC Türkçe (19.09.2016). “Almanya'da yükselişi önlenemeyen İslam ve göç karşıtı parti: AfD”. <https://www.bbc.com/turkce/37408589> 25.04.2018.

BBC Türkçe (24.09.2017). “Almanya'da Merkel 4. kez genel seçimi kazandı, AfD yüzde 13 oyla Meclis'e girdi”. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41380859> / 15.04.2018

Berning, Carl C (2017). “Alternative für Deutschland (AfD)- Germany is New Radical Right Wing Populist Party”. DICE Report, Cilt 15(4), 16-19.

Das Statistik Portal, <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/76095/umfrage/asylantraege-insgesamt-in-deutschland-seit-1995/> / 02.05.2018.

Deutsche Welle (14.05.2017). “KRV'de kazananlar, kaybedenler...”. <http://www.dw.com/tr/krvde-kazananlar-kaybedenler/a-38837872> 29.04.2018.

Deutsche Welle (06.09.2017). “Merkel: Türkiye'nin üyeliğinin taraftarı olmadım”. <http://www.dw.com/tr/merkel-turkiyenin-uyeliginin-taraftari-olmadim/a-40388680> 03.05.2018.

Deutsche Welle (10.04.2018). “Avrupa sağ popülizminin haritası”. <http://www.dw.com/tr/avrupa-sag-populizminin-haritasi/a-43319950> 04.05.2018.

Deutsche Welle (17.05.2018). “AfD’li Gauland hakkındaki soruşturma kapatıldı”. <http://www.dw.com/tr/afdli-gauland-hakkındaki-sorusurma-kapatildi/a-43829867> 15.05.2018.

Eurobarometer, “Eurobarometer, Effects of the Economic and Financial Crisis on European Public Opinion”. http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/topics/fs1_crisis_40_en.pdf 20.04.2018.

European Network Against Racism (ENAR), (2017). “Racism&Discrimination in Employment in Europe 2013-2017”. Shadow Report. 25-27. http://www.enar-eu.org/IMG/pdf/shadowreport_2016x2017_long_final_lowres.pdf 01.05.2018.

Eurostat, (2018). “Unemployment in the EU Regions in 2017”. <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/8830865/1-26042018-AP-EN.pdf/bb8ac3b7-3606-47ef-b7ed-aadc4d1e2aae> 25.04.2018.

Eurostat 1, "Number of (non -EU) Asylum Seekers in the EU and EFTA Member States 2016 and 2017". http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/images/c/cc/Number_of_%28non-EU%29_asylum_seekers_in_the_EU_and_EFTA_Member_States%2C_2016_and_2017_%28thousands_of_first_time_applicants%29_YB18.png 26.04.2018.

Eurostat 2, “Distribution of Final Decisions on (non-EU) Asylum Applications 2017”. http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/images/e/e7/Distribution_of_final_decisions_on_%28non-EU%29_asylum_applications%2C_2017_%28%25%29_YB18.png 26.04.2018.

Eurostat 3, “Five Main Citizenship of (non-EU) Asylum Applicants 2017” [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Five_main_citizenships_of_\(non-EU\)_asylum_applicants,_2017_\(number_of_first_time_applicants,_rounded_figures\)_YB18.png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Five_main_citizenships_of_(non-EU)_asylum_applicants,_2017_(number_of_first_time_applicants,_rounded_figures)_YB18.png) 27.04.2018.

FRONTEX (2016). NUMBER OF ILLEGAL BORDER-CROSSINGS AT RECORD HIGH IN Q4. <https://reliefweb.int/report/greece/frontex-fran-quarterly-quarter-4-october-december-2015> / 05.05.2018.

Göç Araştırmaları Vakfı, (2017). “Almanya için Alternatif Parti (AfD) Federal Seçim Programı”. <http://gocvakfi.org/afd-2017-federal-secim-programi/> 01.05.2018.

Huffington Post, (20.03.2017). “We Are Thinking About Populism Wrong”. https://www.huffingtonpost.com/entry/populism-wrong-cost_us_58cf03e4b0be71dcf63e6c 01.05.2018.

Hürriyet. (22.07.2011). “AB ve IMF 109 milyar, özel sektör 49 milyar Euro verdi Yunanistan derin nefes aldı” <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/ab-ve-imf-109-milyar-ozel-sektor-49-milyar-euro-verdi-yunanistan-derin-nefes-aldi-18311070> 20.04.2018.

Hürriyet (14.03.2016). “Almanya'da eyalet seçim sonuçları belli oldu”. <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/almanya-da-eyalet-secim-sonuclari-belli-oldu-40068142> 28.04.2018.

Hürriyet (15.10.2017). “Aşağı Saksonya'da seçimi SPD kazandı”. <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/asagi-saksonyada-secimi-spd-kazandi-40611467> 28.04.2018.

International Money Fund (IMF). (Ocak 2010). “A Policy-Driven, Multispeed Recovery”. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/A-Policy-Driven-Multispeed-Recovery> 15.04.2018.

Sancaktar, Caner (2010). "Yunanistan'da Ekonomik Kriz ve Toplumsal Muhalefet". http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/1252/yunanistanda_ekonomik_kriz_ve_toplumsal_muhalefet 25.04.2018.

Statistisches Bundesamt, "Unemployment rate (New Lander, Berlin, Former Territory of the Federal Republic excluding Berlin-West)". https://www.destatis.de/EN/FactsFigures/NationalEconomyEnvironment/LabourMarket/Unemployment/Tables_/arb220.html 01.05.2018.

TRT Haber (09.09.2015). "Sığınmacı krizi Dublin Sözleşmesi'ni askıya aldırdı". <http://www.trthaber.com/haber/dunya/siginmaci-krizi-dublin-sozlesmesini-askiya-aldirdi-202696.html> / 01.05.2018.

T24 (01.09.2014). "Saksonya eyalet seçimlerini Merkel'in partisi kazandı". <http://t24.com.tr/haber/saksonya-eyalet-secimlerini-merkelin-partisi-kazandi,269382> 01.05.2018.

UNHRC BM Mülteci Örgütü Türkiye (2009). "Mülteci Kimdir?" <http://www.unhcr.org/tr/multeci-kimdir> / 01.05.2018.

Union of International Democrats (UETD), (2017). "Almanya, Fransa ve Hollanda'da Yaşayan Türkiye Kökenli Gençlerin Siyasal Tercihleri, Ayrımcılık Tecrübeleri ve Aidiyetleri". Siyasal Katılım Raporu. 1-57.

ÖZGEÇMİŞ

1992 yılında Eskişehir’de doğdu. Lise öğrenimini 2006-2010 yılları arasında Eskişehir 19 Mayıs Anadolu Lisesi’nde tamamladı. 2011 yılında Kocaeli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde başladığı lisan eğitimini 2015 yılında tamamladı. Yüksek lisans eğitimine 2015 yılında Kocaeli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Siyasi Tarih Programında başladı. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi’nde “Katar Krizi’nde Müslüman Kardeşlerin Rolü” başlıklı makalesi yayınlanmıştır.